

De rechtspositie van de eigenerfden in Drenthe

<https://hdl.handle.net/1874/319230>

4 Dec. 1921 11 576

DE RECHTSPPOSITIE
VAN DE EIGENERFDEN
IN DRENTHE

A. F. W. LUNSINGH MEIJER

DE WETENSCAPEN
VAN HET RECHT
DE RECHTSPPOSITIE

A, qu.

192

DE RECHTSPOSITIE VAN DE
EIGENERFDEN IN DRENTHE.

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

2379 469 0

Diss. Utrecht 1934

DE RECHTSPOSITIE VAN DE EIGENERFDEN IN DRENTHE

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
DOCTOR IN DE RECHTSWETENSCHAP AAN
DE RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP
GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS
DR. C. W. STAR BUSMANN, HOOGLEERAAR
IN DE FACULTEIT DER RECHTSGELEERD-
HEID, VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAAT
DER UNIVERSITEIT TE VERDEDIGEN TE-
GEN DE BEDENKINGEN VAN DE FACULTEIT
DER RECHTSGELEERDHEID OP VRIJDAG
9 MAART 1934 DES NAMIDDAGS TE VIER UUR

DOOR

ANTOINETTE FRÉDÉRIQUE
WILLEMINE LUNSINGH MEIJER

GEBOREN TE ASSEN.

VAN GORCUM & COMP.
ASSEN

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

aan mijn ouders

— 1875 —

— 1876 —

— 1877 —

— 1878 —

— 1879 —

— 1880 —

— 1881 —

— 1882 —

— 1883 —

— 1884 —

— 1885 —

— 1886 —

— 1887 —

— 1888 —

— 1889 —

— 1890 —

— 1891 —

— 1892 —

— 1893 —

— 1894 —

— 1895 —

— 1896 —

— 1897 —

— 1898 —

— 1899 —

— 1900 —

AAN MIJN OUDERS.

VOORWOORD.

Gaarne wil ik de gelegenheid aangrijpen, die de voltooiing van dit proefschrift mij biedt om een woord van hartelijken dank te richten tot U allen, Hoogleraren der Juridische Faculteit en eveneens tot de Hoogleraren Naber en Suyling, die de Faculteit verlaten hebben, voor hetgeen Gij tot mijn wetenschappelijke vorming hebt bijgedragen. Met dankbaarheid gedenk ik wijlen den Hoogleeraar Simons, wiens colleges ik het voorrecht heb gehad te mogen volgen.

In de eerste plaats zij hier mijn dank gebracht aan U, Professor Rengers Hora Siccama, Hooggeachte Promotor, voor de hulp en groote bereidwilligheid, die ik bij het bewerken van mijn proefschrift steeds van U heb mogen ondervinden. Uw hartelijke belangstelling is mij naast Uw vele raadgevingen steeds een groote steun geweest. De tijd, gedurende welken ik onder Uw leiding heb mogen werken, zal mij steeds in dankbare herinnering blijven.

Met erkentelijkheid wil ik vermelden de hulpvaardigheid, die mij op het Rijksarchief van Drenthe bij mijn onderzoekingen is betoond.

INLEIDING.

Bij een nadere beschouwing van de maatschappelijke vormen en verhoudingen, zooals deze in de vroegere eeuwen in Drenthe inheemsch waren, zal men onmiddellijk vaststellen, dat zij een diepere studie volkomen waard zijn.

Als grondslag van de Drentsche rechtsorde is de z.g. „buurschap”, die men veelal ten onrechte „marke” noemt, te beschouwen. Vandaar dan ook de groote beteekenis, die aan de buurschap wordt gehecht.

Men vindt Drenthe vrijwel geheel uit dergelijke buurschappen opgebouwd.

Een goed inzicht in deze buurschapsverhoudingen is ontegenzeggelijk te verkrijgen door elke buurschap afzonderlijk nader te behandelen. Uit hetgeen aangetroffen wordt, zou het dan mogelijk zijn af te leiden, hoe de maatschappij in Drenthe ingericht geweest moet zijn, welke menschen in Drenthe leefden en in welke verhoudingen zij ten opzichte van elkaar en de maatschappij stonden.

Het betrekkelijk geringe aantal gegevens, dat echter van de verschillende buurschappen bewaard gebleven is, maakt een buurschapsgewijze behandeling, althans op vele punten, niet mogelijk.

De meeste gegevens waren te verzamelen uit die buurschappen, welke gelegen zijn in midden- en noord-oost Drenthe. Een aantal dezer buurschappen vormden het Dingspil Oostermoer.

Dit is voor mij de reden geweest om dit dingspil Oostermoer aan een nauwkeuriger studie te onderwerpen. Het is het uitgangspunt geworden voor het onderzoek, en aan de hand van de hier gevonden gegevens heb ik gemeend de voor het onderwerp meest belangrijke punten te moeten bespreken.

Zooveel mogelijk heb ik getracht in verband met het ~~te~~ Oostermoer ⁱⁿ gevondene ook analoge gevallen uit andere buurschappen te behandelen, om op die wijze eveneens andere Drentsche buurschappen te bespreken en zoo te komen tot een meer algemeene behandeling van de stof.

Zelfs heb ik mij soms, waar gegevens uit Oostermoer niet

aanwezig of onbevredigend waren, uitsluitend tot uit omliggende buurschappen verkregen gegevens moeten bepalen.

Op deze wijze is de generaliseering vrij vergaand geworden, hetgeen ik meen te kunnen verantwoorden op dezen grond, dat Drenthe steeds een groote eenheid heeft gevormd.

Welke Drentsche buurschap men ook bespreekt, steeds vertoont deze het echte buurschapstype.

Verkeer met streken buiten Drenthe was zeer gering, zoodat van vreemden invloed weinig of geen sprake kan zijn.

Naast de besprekingen van het Dingspil Oostermoer en in verband daarmee van de verdere buurschappen in Drenthe, heb ik ook speciaal aandacht geschonken aan hetgeen de heerlijkheid Ruinen betreffende dit onderwerp aan gegevens had. Als heerlijkheid nam Ruinen een aparte plaats in Drenthe in; toch vertoonen de interne buurschapsverhoudingen enz. weinig punten van verschil met wat in het overige Drenthe werd aangetroffen ¹⁾.

In het volgende hoop ik er in geslaagd te zijn een juist inzicht te geven in de buurschapsverhoudingen, zooals die in Drenthe waren en in den aard van de voornaamste groep bewoners dezer buurschappen: de eigenerfden.

Het Dingspil Oostermoer bestond uit de volgende schoutambten: het schoutambt Anlo-Gieten-Zuidlaren en het schoutambt Gasselte-Borger.

Deze zijn respectievelijk weer opgebouwd uit de buurschappen: Anlo, Annen, Annerveen, Eext, Eexterveen, Anderen, Gasteren, Schipbork, Gieten, Gieterveen, Bonnen, Bonnerveen, Veenhof, Zuidlaren, Zuidlaarderveen, Midlaren en Gasselte, Gasselterveen, Borger, Westdorp, Ees, Buinen, Drouwen.

De heerlijkheid Ruinen werd gevormd door het schoutambt Ruinen, hetgeen samenviel met de buurschap Ruinen, en het schoutambt Ruinerwold, dat bevatte de kluften: Haakswolde, Oosteinde, Kale Klucht en Ruige Klucht.

¹⁾ Als bijzonderheid wil ik hierbij vermelden de groote overeenstemming, die bestaat tusschen hetgeen in de Drentsche buurschappen gevonden wordt en datgene, wat men in Zwitserland aantreft, aangaande de vroegere buurschapsverhoudingen en marken. Verg. VON MAURER: Geschichte der Markenverfassung §§ 14, 15, 16, 17.

HOOFDSTUK I.

DE INTERNE INRICHTING VAN DE BUURSCHAP.

§ 1. *De eigenerfden.*

Tot de oudste bewaard gebleven gegevens, die ons in staat stellen inzicht in het wezen van een buurschap te verkrijgen, behooren in de eerste plaats de z.g. willekeuren.

Wat zijn deze willekeuren?

Uit de nog bewaard gebleven willekeuren blijkt, dat dit verordeningen zijn, die de rechten en verplichtingen van de buurschapsbewoners regelden, bijv. wat het gebruikmaken van de gronden in de buurschap en het onderhoud van wegen en wateren betrof.

Het recht dergelijke willekeuren te maken, hetgeen reeds sinds de oudste tijden bestaan heeft, werd uitdrukkelijk vastgelegd in het Drentsche landrecht, zooals dat door Frederik van Blankenheim, bisschop van Utrecht, op 16 September 1412 voor Drenthe werd bevestigd.

Het desbetreffend artikel, het eerste, luidt als volgt: „Item soe is een olt lantrecht ende gewoente in den lande van Drenthe: Weert zake dat dat ghemene lant ¹⁾ mit mallic anderen toe sprekene hadden van saken, die den lande anrorende weren, so mach dat mene lant ¹⁾ wilcoren bi malcanderen to comen, bi ener penen, die sie daer op setten, ende een hagesprake ²⁾ to holden; ende des gelikes ellic Dinxspill, ellic Kerspel ende ellic buerscap wilkoren bi hem selven te samende to comen, om ore marcke to berichten, als

¹⁾ Land kan hebben de beteekenis van territoire of van verzamelde menschen; hier het laatste nl. land in tegenstelling tot Heer.

²⁾ Hagesprake is een informeele vergadering; staat tegenover de formeele, de z.g. gebannen vergaderingen, die door een heer of zijn vertegenwoordiger worden uitgeschreven en geleid.

Hagespraken hebben plaats geheel buiten den heer om.

In het feit, dat niettegenstaande dat, toch het recht van een hagesprake gewaarborgd is, ligt de groote beteekenis van een hagesprake.

een esch ende saet, hoeij ende holt, te vredene ende anders to done, des hem noet is in den lande ende in oer marcke, uitgeseghet ander verbonde, die mit recht teghen der Heerlicheit ¹⁾ ginghen. Sonder argelist" ²⁾.

Deze willekeuren konden alle mogelijke regelingen de buurschap betreffende bevatten en waren van veel belang, zoodat zij dan ook opgeschreven en bezegeld werden, zooals uit het hierbij volgende oordeel (door den Etstoel gewezen vonnis) van 1491 blijkt: „Soo is die Droste unde die gemeene Etten overdragen dat sie wat buurschap wilkoer in den land van Drenthe maken willen om nutticheit ende noot in haer marcke, die sallen van stonden an haer wilkoer bescriven ende bezegelen offt in 't missael tekenen laten off die Drost mitten Etten willen ander onbescreven wilkoer onmachtigh holden, die niet beschreven sint als vorschreven is" ³⁾.

Van deze wilkeuren nu zijn eenige bewaard gebleven. Van vóór 1600 zeer weinige, van lateren tijd wat meer. Het oudste ons bekende en overgeleverde is van ± 1410 en betreft het verkiezen van de gezworenen enz. te Ruinen. De aanhef van de verschillende willekeuren uit de 17e eeuw, die tot ons zijn gekomen uit Anlo, is steeds: „Wij ondergeschreven eigenarffden van Anlo" of „Wij ondergeschreven eijgenaren en gemeene buijren van Anloo" of „Wij markgenoten van Anlo bekennen ende betuijgen" enz. Ook bij willekeuren uit andere buurschappen treft men steeds een dergelijken aanhef aan: „Wij tsamptlijke eijghenarffeden", „Wij gemeene eigenerffden en markgenoten", „Wij buiren", enz. Hieruit blijkt dus zonder twijfel, dat de burenen, eigenerffden of markgenoten in de buurschappen degenen waren, die de verordeningen betreffende buurschapsaangelegenheden vaststelden. Zij maakten deze onder elkaar en met

¹⁾ „Heerlicheit" = de rechten aan het zijn van Landsheer verbonden.

²⁾ De vrijheid van volksvergadering is in dit artikel uitdrukkelijk vastgelegd. Hier werd zeer veel gebruik van gemaakt verg. W. H. HOFSTEDÉ in: „De regiminis in Drenthina regione forma, cum antiqua, tum nova." blz. 60 waar vermeld wordt uit een brief van 1604: „dat daerop ene hagelsprake bij de ingesetenen selfs uijtgeschreven, ervolgt is, daer meer als tweehondert buiren met haer volle geweer na haer gebruik sijn erschienen."

³⁾ Ordelboek van den Etstoel van Drenthe; een verzameling van ordelen en verordeningen van den Drost en Etten van het Landschap Drenthe, van 1399—1518.

Uitgegeven door Mr. H. O. FEITH.

Opgenomen in de „Verhandelingen ter nasporing van de wetten en gesteldheid onzes Vaderlands."

elkaar zonder dat iemand anders zich hierin kon mengen of de buren er een ander in moesten kennen.

In het verbaal van de goorsprake van 4 Mei 1577 te Borger, leest men dan ook: „De buiren van Westdorp verklagen Jan Sickinge, dat sij *mit den anderen* zeecker willekoer ingegaene hebben, den Jan Sickingen in geene puncten heft nagekomen ende achtervolget enz.” ¹⁾).

Bovendien staat duidelijk in het eerste artikel van het landrecht van 1412, zooals wij op de vorige bladzijde zagen, betreffende het maken van willekeuren: „.....weert zake, dat dat ghemeene lant *mit mallic anderen* toe sprekene hadde.”

Voor het maken van deze willekeuren kwamen de buren bijeen op de z.g. buurvergaderingen, hagespraken in den kleinsten vorm, daar zij niet stonden onder leiding van een landsheerlijk ambtenaar. Hier werden de belangen van buurschappen en marken besproken.

De willekeuren moesten op schrift worden gebracht, hetgeen blijkt uit het verbaal van een goorsprake op 15 Maart 1572 te Vries gehouden: „..... Antwoirden de Hoeffmans gebroederen, dat sie begeren alsoedane wilkoer voer recht mach getoent und dat sie tselve moegen sien und daer copia uth erlangen op hoere costen; und sulcx gedaen sijnde, willen sie daerop antwoirden, alset behoeren sall; und begeren des eenen rechten buirtuich, ofte de verbieders oick schuldich sullen wesen dat willekoer schriftlijcken toe verthonen und den Hoeffmans gebroederen daer copia uth toe geven ofte niet, dewijle het willekoer tprincipaele fundament is, daer tverbot op geschiet is.”

Ook de bezegeling der willekeuren was vereischt en diende om het bestaan van de willekeuren te bewijzen, de echtheid ervan te waarborgen en het aanbrengen van handelingen als overtredingen ervan ter goorsprake te rechtvaardigen.

Als voorbeeld laat ik volgen het verbaal van een goorsprake van 5 Maart 1575, te Diever gehouden: „De buiren van Vledderen hebben eene willekoer gemaickt, dat sij ter naester goespraecke willen anbrengen und vertuigen de daertegen gedaen hebben, dewijle idt noch onverzegelt is.”

¹⁾ Voor de in dit werk opgenomen goorspraken verwijs ik naar:
Goorspraken van Drenthe over de jaren 1563—1565,
uitgegeven door Mr. H. VAN RIEL en
Goorspraken van Drenthe over de jaren 1572—1577,
uitgegeven door Dr. A. S. DE BLÉCOURT.

Daar de willekeur nog niet bezegeld is, zullen zij deze op de volgende goorsprake aanbrenge en daarna degenen, die in strijd ermee gehandeld hebben, aanklagen.

Uit het verbaal van de goorsprake op 12 Maart 1572 te Diever gehouden blijkt, hoe een schout of een ander aanzienlijk persoon hiertoe ook wel zijn zegel aan een willekeur hechtte, zooals bij rechtshandelingen van allerlei aard meermalen om bezegeling werd gevraagd „ter meerrer vesteniss”.

De eigenerfden waren echter niet de eenige bewoners van de buurschappen, want in de willekeuren zelf wordt geregeld gesproken van „meijers”, „keuters” enz., die ook in de buurschap woonden. Deze hadden, zooals blijkt geen verordeningsrecht en mochten de diverse aangelegenheden niet mede regelen, uitgezonderd in Ruinen, dat echter op meer punten afwijkingen vertoont, zooals later zal blijken.

Onder deze eigenerfden, burenen, of markgenoten zijn steeds dezelfde menschen te verstaan; dat de namen door elkaar gebruikt worden voor een zelfde groep van personen blijkt wel uit de reglementen, die zij maken; deze hebben steeds betrekking op dezelfde zaken de buurschappen betreffend. De, bijv. uit Anlo, tot ons gekomen willekeuren verwisselen in hun aanhef steeds deze benamingen. Het is echter ondenkbaar, dat in werkelijkheid verschillende soorten van bewoners dezelfde buurschapsaangelegenheden zouden hebben geregeld.

Eigenerfden, burenen, markgenoten zijn dus de benamingen voor dezelfde categorie bewoners in de buurschappen.

Welke menschen zijn nu deze eigenerfden?

Van de willekeuren, die bewaard gebleven zijn bevatten de meeste regelen betreffende den akkerbouw en het weiden van vee. Hieruit blijkt hoe de eigenerfden zich dus met landbouw en veeteelt bezig hielden.

Handel noch industrie konden van groote beteekenis zijn, gezien de slechte verkeersmogelijkheden in Drenthe. Het landbouw- en het veeteeltbedrijf waren dus de middelen van bestaan; de eigenerfdenbevolking was een landbouwende bevolking ¹⁾.

¹⁾ Dat landbouw en veeteelt voor de eigenerfden de hoofdmiddelen van bestaan waren, dat zij dus boeren waren, is waarschijnlijk de oorzaak, dat men bij de Duitsche schrijvers de vereenzelviging van deze beide begrippen aantreft.

Dit is bijv. het geval bij RHAMM: Ethnographische Beiträge zur Germanisch-

Wat was echter het speciale kenmerk van den Eigenerfde, den Markgenoot of den Buur?

Het verbaal van een goorsprake van het Oostermoerer dingspil binnen Anlo op den 16en Juli 1565 gehouden, verschaft ons hierin eenig licht. Wij lezen daar o.a.: „Sicke Bunninge laet Arent Theenge verbieden sijn andeel van Gasselter marcke, seggende, dat geene lantrecht vermach, dat imants op eenen halff vierendeels buijr wesen oft weijden mach, nadenmael Arent voirss. mer eenen vierendeel wardels heft in Gasselter marcke, ende dat oick geene lantrecht sal vermoegen, dat twe, elck eenen halff vierendeel wardeels hebben-de, sullen moegen toe hoepe leggen, soedat de eene nu dit jaer ende de ander dat ander jaer drijven ende weijden mach.....”

„Antwoirdt Arent Theenge, dat hij eene vul vierendeels wardeels heft und daeromme als eene vulbuir desulve marcke wal mach beslaen..... enz.”

Wij zien hieruit, dat het hebben van $\frac{1}{4}$ waardeel in de marke, dus het hebben van aandeel in de mark, iemand tot buur en wel tot volle buur maakt in de buurschap. Men kan ook minder aandeel in de marke hebben, zooals uit dit verbaal blijkt, $\frac{1}{8}$ of $\frac{1}{16}$, maar dan is men geen volle buur.

Ook een oordeel, gewezen in 1491 met Pinksteren laat ons duidelijk zien het vereischte van het hebben van $\frac{1}{4}$ waardeel voor het zijn van buur in de buurschap. Het bedoelde oordeel luidt als volgt: „Tusschen Johan Tedema ende Reiner ende Barolt Ottens, als van dat verendeel wardeels in Lijuer holt, js gewijst, want Johan bewijst hefft, dat Johan ende Johan Hoitinge de eene meer een achtendeel hefft, ende de ander meer een halff achtendeel wardeels hefft, ende dat szodaene gheene vulle buer ouer stockleggen moegen wesen, szo is Reiners bewijs van geenre weerden, ten si dat Reiner ende Barolt noch bewisen konnen, als lantrecht is,

Slavischen Altertumskunde, afdeeling I, hoofdstuk III, waarin men de tegenstelling: KOTER-BAUER aantreft.

Vergelijk Jhr. Dr. D. G. RENGERS HORA SICCAMA, Over welgeborenschap en schotbaarheid, in Rechtshistorische opstellen, aangeboden aan Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE.

Als men inventaris No. 128 nagaat van het archief van den Etstoel treft men ook daar de uitdrukkingen bauren en baurtuuch aan resp.: folio 2, 7, 17. Het Duitsche „Bauer” is blijkbaar taalkundig = bour = buur = boer. Bij ons worden buur en boer ook dooreen gebruikt. Buur = vicinus; een buur was van ouds een landbouwer = boer, en op den duur is dit dè beteekenis geworden. Analogie met huisman.

dat desse vorsz. stockesslueden jn der tijdt, do dat stockleggen geschiet solde wesen, *elck ein verendeel wardeels hadden in Lijuer holth ende vulle buiren weren als dar van gewizet is*" 1).

Het zijn van eigenerfde, buur of markgenoot in de buurschap vereischte dus het hebben van tenminste een vierde waardeel in de marke; men kon en mocht wel meer waardeel in de marke bezitten. Dit blijkt o.a. uit een willekeur van Anlo d.d. 18 Mei 1632: „Wij ondergeschreven eigenarfde tot Anloo doen condt ende bekennen mits diesen vor ons ende onse nacomelingen, dat wij volgens gemene resolutie, opten laestgehoudenen landtsdach den 14en Februarij jongstleden, goetgevonden hebben een settinge te maken, hoeveel peerde, beesten 2) ende schapen ijdereen na grote van sijn waerdiel op de gemeene marcke sal moegen opslaen;.....enz.”

„Na grote van sijn wardiel” zet een ongelijkheid in het bezit van waardeelen voor op, terwijl de willekeur bovendien in het eerste artikel uitdrukkelijk voor heele, halve en een vierde waardeelen vaststelt het aantal beesten, dat men mag opslaan 3). De opslag geschiedt dus in verhouding tot de grootte van het waardeel.

Ook andere willekeuren laten ons dergelijke bepalingen zien, waaruit blijkt, hoe men minstens $\frac{1}{4}$ waardeel moest hebben in de marke om in de buurschappen volle buur te zijn en de verschillende rechten aan dit „buur zijn” verbonden te kunnen uitoefenen.

Bijv. art. 1 van de willekeur van Anlo van 27 December 1669, dat luidt als volgt: „Dat intcomstich niemant vrijstaen sal minder wardiel in 't bedrijf 4) van de marcke te gebruicken als een vierndeel van een volle waer; sonder dat ijemant, een cleijner gedielte wartal besittende, enigen opslach van creaturen daervan geneten sal.”

Een willekeur van de markgenooten van Anlo van c. 1700 bevat ongeveer dezelfde bepaling, in het oorspronkelijke handschrift artikel 7: „Dat incomstich niemantd vrij sal staen minder wardiel in 'tbedrijff van de marckte5) te gebruicken dan een vierendeel van een volle waare, sonder dat jemandt minder waerdiel besittende eenigen opslach van creaturen daervan genieten sal.”

Dit $\frac{1}{4}$ waardeel vindt men overal als het vereischte terug, hetgeen bijv. volgt uit het grondschatting-register van Diever d.d. 1654

1) Ordelboek van FEITH.

2) Beest = koe.

3) Opslaan is de veelvoorkomende uitdrukking voor doen weiden.

4) Bedrijf = terrein = gebied.

5) „Marckte” wordt veel gebruikt in plaats van marke.

met betrekking tot Eemster, waarin steeds van $\frac{1}{4}$ of gedeelten van $\frac{1}{4}$ waardeel gesproken wordt.

Als wij dan tevens het hierbij volgende jacht- en visch-reglement van 24 Mei 1608 nader bezien blijkt ten duidelijkste, dat op allerlei gebied steeds weer dit $\frac{1}{4}$ waardeel op den voorgrond treedt; men moet $\frac{1}{4}$ waardeel hebben, meer is niet noodig, maar minder mag niet, als men buur wil zijn in de buurschap. Wie minder dan $\frac{1}{4}$ waardeel heeft kan verschillende rechten niet hebben.

Artikel 1 van het reglement op de jacht en visscherij van 24 Mei 1608 ¹⁾ luidt als volgt: „dat gheene personen hoe deselve oick moegen sijn, tsi soldaeten ofte andere, buten de landtschap Drenthewoenende ende in deselve niet gegoedert sijnde, item geene meijerluiden nochte coeters noch eenige anderen in de landtschap geen vorndeel wardeels hebbende, sich verstouten sullen..... enz.”

Dit reglement is tevens hierdoor van belang, omdat hieruit blijkt, dat het jachtrecht in Drenthe geen heerlijk recht was, zooals in andere provinciën. Het jachtrecht is geen privilege van de edelen. Ook hier vormt het waardeelbezit den grondslag. Wie volle buur, eigenerfde is in de buurschap, dus $\frac{1}{4}$ waardeel heeft in de marke, heeft jachtrecht. Kennelijk een praefeodale toestand, die zich hier heeft gehandhaafd.

Een admissie tot jacht en visscherij verbindt bovendien aan het reglement op de jacht en visscherij van 1702 nog het bewijs, dat de belanghebbende „voor sijn eijgen quota een vol vierendeel waardeels kan verdedigen door de gescheijdene en ongescheijdene marckte”, indien hij woont „ter plaatse daar waardeel is” ²⁾.

Er wordt in de boven aangehaalde reglementen en willekeuren steeds gesproken van waardeel in de marke, waardeel in de gescheiden en ongescheiden marke, opslag op de marke.

Wat moet men nu echter verstaan onder deze marke en wat is waardeel?

„Waardeel”, ook wel „Waar” of „Waar waardeels” genoemd, een terminologie, die men in de oude gegevens steeds terug vindt, beteekent aandeel ³⁾. „Gewaardeeld” zijn in de marke is dan ook hetzelfde als aandeel hebben in de marke.

¹⁾ Deze resolutie is van Ridderschap en Eigenerfden. Drentsch plakkaatboek No. 157.

²⁾ Ik zal later aan geven in welke streken geen waardeelen worden aangetroffen.

³⁾ Zie VERWIJS en VERDAM:

Waardeel = aandeel in de marke.

Nu vindt men in de bepalingen gevoegd bij het reglement op de jacht en visscherij van 1702, uitdrukkelijk gesproken van gescheiden en ongescheiden marke.

De ongescheiden marke is dat gedeelte, dat door de eigenerfden gezamenlijk wordt gebruikt bijv. als koeweide. Dus waar iedere eigenerfde zijn beesten mag „opslaan”. Naast den weidegrond omvat deze ongescheiden marke ook heide en bosschen, hetgeen men kan afleiden uit de hierop betrekking hebbende artikelen van eenige willekeuren, die regelingen treffen aangaande de hoeveelheid hout, die gehakt mag worden.

Artikel 5 van de concept-willekeur der markgenoten van Anlo van 1654: „Sullen ook geen keuters plaggen nochte sudden mogen steeken op de marcke nochte eenig brant t' haelen uijt het buirholt, t' sij soor ofte groen holt, bij de poene als voors.”

Ook de artikelen 7 en 8 van dezelfde willekeur leggen nadere bepalingen vast ten aanzien van het „houwen van strubben en onderbusch.”

Het aandeel in de ongescheiden marke wordt wel waardeel genoemd.

De gescheiden marke bestaat voornamelijk uit akkerland en wordt niet door de gezamenlijke eigenerfden gemeenschappelijk gebruikt, doch iedere eigenerfde heeft hierin zijn eigen gedeelte, hetgeen hij bebouwt; ook ieders aandeel hierin draagt wel den naam waardeel ¹⁾.

¹⁾ Men noemt de aandeele in de gescheiden marke ook wel buurdeelen en spreekt van de aandeele in de ongescheiden marke dan wel van opslagen. Hiernaast wordt buurdeel ook wel in uitgebreideren zin gebruikt en omvat dan opslag.

Men vergelijkte hiermee het verbaal van een goorsprake te Eelde gehouden op 17 Mei 1576.

„De e. Joest Leuwe mit etlijcke marckgenoten in Peijse sinnen der meninge, dat sie de marcke tho Peijse wolden slaen in hoege ende lege, na vulle buijrdeelen und vulle opslaegen. Soe ist dat de e. Joest Leuwe sich beklaeget mit idtlijcke andere marckgenoten van Peijse alhier voer recht, hoe dat daer sinnen summige marckgenoten, de sich nu in der scheidungge meer opslaegen ende buirdeelen solden willen anmetigen, dan sie bishier daervan int gebrueick gehadt hadden oft daervan in possessie gewest sinnen.....”

Men ziet hier tevens uit, dat de eigenerfden de eigenaren waren ieder van hun eigen waardeel in de gescheiden marke, waarop ik later nog terug kom.

Bovendien blijkt, dat men reeds in dien tijd begon met de marken te verdeelen, hetwelk ik nader zal behandelen.

Het begrip waardeel kan zoo op verschillende wijze worden opgevat; veelal heeft het een uitgebreidere beteekenis. Dan omvat het waardeel nl. zoowel aandeel in de gescheiden als in de ongescheiden marke, dus zoowel aandeel in akkerland als aandeel in weide, heide, bosch en veengrond.

Deze uitgebreide beteekenis heeft waardeel bijv. in die gevallen, waarin tot ontginningen wordt overgegaan.

Hierover spreekt bijv. een willekeur van de markgenoten van Uffelte van het jaar 1640: „Anno 1640 op Mai so sijn die gemene buir van Uffelt mit den here Gerart Struick mit malcanderen voordragen om te slan sekere parselen venlanden gelegen in die marckt tot Uffelt, om 't gebruicken *ider nae grodtheit van sin wartal* om te besaien mit boeckweit den tit van acht jaren.”

Ieder krijgt hierbij een aandeel in de bezaaiing van de nieuw te ontginnen gronden, na quota van het waardeel, dat hij in Uffelte heeft in de gescheiden en ongescheiden marke, dus in verband met zijn waardeel door de geheele marke te Uffelte.

Op deze zelfde wijze wordt van waardeel gesproken in die gevallen, waarin aangegeven wordt het aantal waardeelen, dat een marke bevat. Bijv. in Anlo bevatte de marke 15 volle waardeelen; Weerdinger marke bestond uit 10 volle waren. Er waren zelfs marken bestaande uit niet meer dan twee volle waren waardeels bijv. de marke van ter Aardt.

Volle waar wil zeggen 4 maal $\frac{1}{4}$ waardeel; dit in tegenstelling met volle buur, hetgeen men in de buurschap reeds is, indien men $\frac{1}{4}$ waardeel heeft ¹⁾.

1) Vele schrijvers hebben getracht een verklaring te geven van het feit, dat juist het $\frac{1}{4}$ van een waardeel, als het normale gold om volle buur te zijn in de buurschap.

Men zie hiervoor:

Ethnographische Beiträge zur Germanisch-Slavischen Altertumskunde, von K. RHAMM. Ier Teil: die Grosshufen der Nordgermanen.

en eveneens: Het gebruik en bezit van den grond bij Germanen en Kelten van Mr. D. ROESSINGH.

De mogelijkheid, dat de markegronden in 4 gelijke deelen zouden zijn verdeeld en dat ieder, die een vol waardeel in eigendom had, in elk van die 4 deelen een even groot gedeelte dus $\frac{1}{4}$ waardeel had, is niet zeer waarschijnlijk, daar niet is na te gaan op welken grond juist een verdeling in vieren zou hebben plaats gehad. Wat den landbouw betreft, zou men eerder een verdeling in drieën verwachten met het oog op de z.g. Dreifelderwirtschaft, die de vorm was geworden voor de uitoefening van het landbouwbedrijf, sinds men de

Iemand, die $\frac{1}{4}$ waardeel heeft in de marke, heeft waardeel.

Iemand, die echter $\frac{3}{4}$ of $\frac{4}{4}$ waardeel heeft in de marke, heeft ook waardeel. De grootte van waardeel, dat men heeft, wordt dus bepaald door het aantal vierendeelen, dat men bezit.

Blijkbaar beschouwde men $\frac{4}{4}$ als het geheel, het normale, het waardeel, dat als vol werd gewaardeerd. Men kon dit zoowel in zijn geheel als in evenredige deelen verhandelen en wel speciaal in vierendeelen. Vierendeel is zodoende de naam voor het gewoonlijk verhandelde aandeel in de marke geworden.

Ook spreekt men bijv. van het bewijzen van iemands vierendeelen.

Bij een proces was borgstelling verplicht door een buitenlandschen eischer voor „'s heeren broke”. Dit ziet men uit het hierbij volgende verbaal van de goorsprake gehouden te Anlo op 15 Maart 1574: „..... Antwoirden de Mepschen gebroderen, dat juffer Gheertruijt tegen lantrecht tegen hoer voertvaert, nadem sie eene uthlandesche is, ende behoert eerst borge tho stellen voer de heren broecke.....”.

Onder buitenlandsch moet men verstaan iemand, die niet „gegoed en geërfd” was in Drenthe. Men zie hiervoor het verbaal van de goorsprake te Anlo gehouden op 15 April 1573: „..... Sal oick Berent voirss. gehouden wesen mit gelijcke borchtale den rechte tho versien, alse Henrick gedaen heft, dewijle hie in den lande van Drenthe niet gearffet ofte geguedet is,”.

verbouwing van zomerrogge kende; nl. één deel winterrogge, één deel zomerrogge en één deel braak.

Dit zou echter ook reeds hierom niet als basis van de verdeling van de waardeelen in vieren zijn aan te nemen, daar op die wijze per se elk jaar een deel van de eigenerfden geen landbouw-opbrengsten zou hebben, indien zij toevallig slechts $\frac{1}{4}$ waardeel in eigendom hadden in het braakliggende gedeelte.

Evenmin lijkt mij de verdeling in kluften, waarop ik later nog terug kom, van eenig belang voor het aannemen van het $\frac{1}{4}$ gedeelte van het waardeel als het normale.

Het zou mogelijk kunnen zijn de vierendeelen te verklaren als aandeelen in de bestanddeelen van een vol boerenbedrijf.

Bouwland, weiland, hooiland en recht op de meent vormen deze bestanddeelen; de vierendeelen zijn dan de 4 behoeften en rechten van een normaal bedrijf; iedere buur heeft recht op die 4 aandeelen in het buurschapsgebied. In deze richting wijst ook, dat „waardeel” eveneens wel sloeg op de verdeelde marke.

Hiertegenover stond een „landsate”, die wel „gegoed en geërfd” was in Drenthe ¹⁾).

Wat men onder het „gegoed en geërfd” zijn verstaat blijkt zeer duidelijk uit een oordeel van den Etstoel van 1550 ²⁾).

„De droste ende gemenen etten kennen, soe idt een olde usantie ende olt gebruijck ende lantrecht ijss, dat ghene arffachtigen ende butenlandeschen, nijet geguedet en sijnnen ofte hoer veer verendell konnen bewijsen, sullen sculdich wesen borge toe stellen, eer zije enich guet sullen moegen reppen noch vaeren; soe dan Tjapke nijet geguedet ende gearfft ijss ende sijne veer verendell nijet bewijsen kan ende oick an beiden tsiden oer rekenscap nijet claer eens sijnnen, nae vermogen de wijsinge van de berekende

¹⁾ Men zie hiervoor bijv. het verbaal van de goorsprake te Anlo gehouden op 16 Juli 1565. „Hendrick Andriess heft jonge Steven ten Hoeve met sijn peert besaten laeten bij Konincklijke Majesteit hoechste broecke voer leveeringe van wulle und ander penninckschulde.

Antwoirdt Steven ten Hoeve, dat hij eene lantsate is ende in den lande van Drenthe geguedet ende gearffet is, daeromme behoerde hij hem niet te besaten.

Hindrick Andriess ontkent, dat Steven eene lantsaete is.

De buiren vertuigen; kan Steven bewijsen binnen III weken, alse lantrecht is, dat hij een lantsate is ende in de landen van Drenthe geguet ende gearfft,

alsdan Henrick op eene onrechte besate, anders Steven op slants brieff.”

Men vergelijke hiermee het verbaal van een goorsprake te Borger op 13 Maart 1563 gehouden; hierin treft men o.m. de volgende woorden aan: „..... dat men nae lantrechte geene lantsaten oft gearffden besaten mach.....”.

Besaten beteekent beslag leggen.

²⁾ Oordelen van den Etstoel van Drenthe van 1518—1604, uitgegeven door Mr. J. G. C. JOOSTING. Men zie in verband hiermee de volgende oordeelen, die in deze zelfde uitgave zijn opgenomen.

Oordeel van den Etstoel van 1550: „Tusschen Tjapke Tedinge ende Garbrant Horekenss ijss gewijst, soe den opdrachtbreeff van Tjapke nijet medebrenget stockleggen nae den Drentschen lantrechte, soe sall Garbrant noch den stock leggen nae vermelden den opdrachtbreeff, Coert in bearfft wass, ende voert nae vermelden den opdrachtbreeff ende transportie. Ende wijll Garbrant dess nijet doen, sall hije Tjapke sijne uitgelechte berekende gelde ende penninge wederomme restituijren bijnnen sess weken.”

Oordeel van den Etstoel van 1550: „Tusschen Garbrant Horekenss, ter eenre, ende Tjapke Tedinge, ter ander zijden, ijss gewijst, soe Garbrant bewijst, hije oerbadich ijss gewest mijt Tjapke toe rekenen nae vermeldem de laeste wijsinge, ende Tjapke dess nijet gedaen hefft, sall Tjapke noch rekeninge doen bijnnen dre weken, alse lantrecht ijss; ende Garbrant sall in den guederen blijven ter tijt de rekeninge gescheet ijss. Ende wes hem dat van rechtz toe kompt, mach hije procediren nae lantrechte.”

penningen, sall Tjapke daeromme sculdich wesen borge toe stellen nae lantrechte" ¹⁾).

Men is geërfd, indien men zijn vier vierendeelen bewijzen ²⁾ kan. Alle eigendom is geworteld in het erf. Men moet dus bewijzen, dat men vermogensrechtelijk uit een erf afkomstig is.

Hieruit blijkt het autochthone van het eigenerfdeschap.

Een buitenlander is iemand, die niet zijn vier vierendeelen dus niet zijn erf bewijzen kan.

Artikel 2 van de willekeur van Anlo van 14 Maart 1684 luidt als volgt: „Ende en sall niemant vermogen enige zudden te steecken meerder dan op een volle waer wardiell acht voeder jaerlijcx, op een halve waer vier voeder, op een vierndiell twe voeder, ende soo na advenant" ³⁾).

Hieruit ziet men, dat iemand, die een bepaalde hoeveelheid waardeel door de geheele marke heeft, een daarmee verband houdende hoeveelheid plaggen enz. mag gebruiken.

Er is dus, hetgeen ook van zelf spreekt, een vast verband tusschen het waardeel, dat men heeft door de geheele marke en het daaraan verbonden zijnde gebruik mogen maken van de rechten op de ongescheiden marke.

De bepalingen betreffende de hoeveelheid beesten, die men mag weiden, spreken van een verhouding: waardeel—opslag. Wij zagen dit reeds in het bovengenoemde. Het blijkt eveneens uit het verbaal van een goorsprake op 12 Maart 1572 te Diever gehouden: „Jacob Janss. hefft Arent ende Roeloff Claess. gebroederen laeten affessen ende verbieden alsoedane pande, sie hem mit gewalt sinnen ontholdende;..... In gelijken laten verbieden sijns anparts des opslach sieluiden meerder opslach doen, als sij wardeel hebben."

Een uitdrukkelijke bepaling van Ridderschap en Eigenerfden is zelfs noodig geweest om eventueele misbruiken tegen te gaan.

¹⁾ De buitenlandsche eischer zal dus ook borgen moeten stellen alvorens hij „enich guet" mag „reppen noch vaeren".

²⁾ In het feit, dat het juist om vierendeelen gaat is mogelijk een analogie te zien tusschen mensch en erf. Ook bij een mensch spreekt men wel van het hebben van vierendeelen, indien men iemands afstamming nagaat.

³⁾ „ende soo na advenant", hieruit blijkt, dat er dus ook rekening gehouden werd met $\frac{1}{2}$ etc. waardeelen.

De gewone uitdrukking zou zijn: naar de grootte van het goed.

Deze bepaling is van 14 Februari 1632 en luidt als volgt: „Naerdien oock in 't gebruiick van de wardeelen groete abusen ende ongeregeltheiden ingecroepen sijn, invoegen dat iemandt meer niet als een vierdendeel van een wardeel ofte minder hebbende de gemeijne marcken met opslach weijden plaggemeijen ende andersins alsoewel ende hoech gebruiickt als een ander een volle waere ofte meer hebbende, tot mercklicken naedeel van eens anderen sijn recht;

Is geresolveert ende geordonneert, dat intcompstich elckeen de gemeijne buirenmarcke niet vorders ofte meerder sal moegen gebruiicken als nae groetheijt van sijn wardeel. Ende dat tot sulcken eijnde de ingesetenen in hunne respectieve marcken opt gebruiick van de wardeelen ordre sullen moegen stellen, ende behoerlicke settinge maecken hoeveel peerden coeijen biesten ende schaepen op elcke waere opgeslaegen ende hoeveel plaggen op ijder waere gemaeijet sal moegen werden, dewelcke ordre elckeen sal moeten volgen ende naecoemen.”

De willekeur van Weerwille van 1669 zegt in artikel 1 o.m.: „ende dat nijemant mach weijden meer als sijn scheer”. Hier treft men dus de uitdrukking scheer aan, ook wel schaar genoemd; men spreekt bijv. van „gewaerd en geschaerd zijn”. Schaar beteekent evenals waar, aandeel en wel speciaal in de beteekenis van aandeel in de koeweyden.

Een willekeur van de markgenoten van Anlo van 1669 begint als volgt: „Wij ondergeschreven eijgenaren en gemeene buijren van Anlo”. Een willekeur van 1684, eveneens van Anlo, heeft als aanhef: „Ondergeschreven eijgenaren en gemene ingesetene van Anlo”. Steeds wordt de uitdrukking eigenaren gebruikt. Hieruit blijkt, dat de eigenerfden tevens de eigenaren genoemd worden in de willekeuren, die zij maken, de buurschappen en de marken betreffend, waaruit volgt, dat de buren of markgenoten gezamenlijk de eigenaren van de marke zijn, althans van de ongescheiden marke.

Wat de gescheiden marke betreft is elke eigenerfde de eigenaar van zijn eigen waardeel.

Artikel 2 willekeur van Anlo van 1653 luidt als volgt: „Dat oock geen eijgenaer de meerder waardeel hadde..... enz.”. Artikel 8 willekeur van Anlo van 1654 spreekt eveneens van eigenaar: „Doch sal ijder eijgenaer ende meijeren vrijstaen..... enz.”.

De buren vormen samen de buurschap, vandaar het verband tusschen beide namen. In het gemeenschappelijk eigendom van de

marke moet men evenzoo den oorsprong van den naam markgenoten zien; op deze wijze kan men uit den naam eigenerfde afleiden, dat de buren ieder een eigen erf moeten hebben gehad ¹⁾).

De eigenerfden hebben dus een eigen erf, dat ligt in den naam besloten; dat dit hebben van een eigen erf, veelal „buerstede” of „buerplaetse” genaamd, een vereischte is ziet men bijv. uit art. 10 van een willekeur van Anlo van 1654: „Eijndelicken holden de marckgenoten haere olde wilkeur..... van weerden..... nochte dat uijt een buijrplaetse meer dan eene uijtdrift sal connen gaen; doch het waartal ²⁾ vercoft en versplittet wordende, sal den ancoper naer advenant van 't waartal 't recht van uijtdrift hebben te geneten. Maer soo emant uijt eens anderen erve ³⁾ waartal gehuijrt hebbende of voor desen hebbende gehat, heft vermocht noch incomstich sal vermoegen op een plaetse, de geen buijrsteede en is enige opslach of uitdriift van enige creaturen te geneten ende heft connen geneten”.

Een „buerstede”, het erf van een eigenerfde, is de plaats van waaruit men de rechten op het gebruik van de marke uitoefenen mag. Hierin ligt het bewijs, dat de rechten op het gebruik van een marke geen zelfstandige rechten, doch accessoire rechten zijn ⁴⁾).

¹⁾ Onder dit erf is niet te verstaan wat men tegenwoordig een erf noemt in den zin van erf om een boerderij e.d. Erf in de oude beteekenis is een stuk grond met een huis er op en met waardeel. In dezelfde beteekenis zullen in het volgende nog vele andere uitdrukkingen worden aangetroffen.

Goed, bouw, ploeg, heerd, buurhuis, hof enz. Dit zijn alle uitdrukkingen voor een stuk grond met huis en waardeel.

Verg. VERWIJS en VERDAM: erf = erve, wordt bepaaldelijk gebruikt in den zin van vaste goederen; een stuk grond; vooral de woning met stallen, schuren en plein van den landbouwer.

²⁾ Zoodra uit één vol erf met waardeel, door splitsing van het waardeel en verplaatsing van een deel hiervan op een ander erf, twee erven, met elk een half waardeel, ontstaan, krijgt elk erf ook voor $\frac{1}{2}$ waardeel recht van uitdriift.

³⁾ Heeft men van iemand, die een erf met waardeel heeft een deel van dat waardeel gehuurd, dan mag men van dat waardeel alleen via het oorspronkelijke erf gebruik maken.

⁴⁾ Dit is een erfgerichtigheid, die te vergelijken is met erfdienstbaarheid.

Verg. VON MAURER: Geschichte der Markenverfassung in Deutschland. § 20: „Die Markberechtigung ruhte, wie bei allen andern Marken, auf dem Hause und Hofe in dem berechtigten Dorfe, eigentlich auf dem Hausplatz. Die Markberechtigung war demnach bloszes Zugehör des Hauses und des Hofes oder vielmehr der Haus- und Hofstätte, so waren beide unzertrennlich mit einander verbunden und die Berechtigung durfte nicht allein ohne die Wohnung

Van belang hiervoor is het verbaal van de goorsprake op 27 November 1574 te Borger gehouden: „Henrick Meijrinck laet gerichtlijcken verbieden de erbare Willem Ubbena alsoedanigen uthdrift, als van den acker, daer hie op getimmert heft, went hie sich annimpt Exter marcke mit sijne levendige have toe gebruijcken mit peerden, koene, schaepe, swijne ofte anderssins, deselve marcke met alsoedanige levendige haeve niet te gebruijcken buiten consent de gemeene buiren, XIII Junii 74.

Antwoirdt Willem Ubbena, dat hie de marcke gebruijckt navolgende ende uth krachte sijns wardeels, alse mitsdien wesende eene buir tho Exte.

Seggen de buiren, dat niet gebruijck dan onbehoerlijk van soedanen acker de marcke te gebruijcken dan van eene buijr-hoffstede.

De buiren van Geten doen hoeren tuich; konnen de buiren van Exte bewijzen, dat het heerschap ¹⁾ Ubbena niet gerechtiget is ofte behoert eenen uthdrift op oft van eenen acker tho hebben binnen III weecken sollen sie genieten; anders eenen quaet verbot.”

Men is dus buur, waardeelhebbende krachtens een buurhofstede en niet wegens een akker.

Over deze zelfde vraag hebben meerdere goorspraken plaats gehad, waarbij Ubbena steeds beweert, dat het voldoende is land te hebben, indien men met zijn vee gebruik wil maken van de marke en dat daartoe geen buurhofstede noodzakelijk is. Zoo bijv. in het verbaal van de goorsprake te Anlo gehouden op 19 Maart 1576: „..... Secht oick, dat het ordel niet anders kan verstaen worden sich mit sijne beesten van den esch te holden, soe lange hie geenen landt daer heft; dan nu dages na het ordel lant hebbende in den esch und de buiren mit schaepen, zwijnen ende beesten over idt zijne weijden, oick hie buir in Exst is und sijne beesten nargent nu eenen vuet uthsetten, oft idt is sijn gront mede.....”.

im Dorfe verkauft, verschenkt, verpfändet oder sonst veräusert werden. Wenigstens durfte dieses ursprünglich nicht ohne die Zustimmung der Markgenossen geschehen. Und es muszte die Berechtigung auch in diesem Falle wieder auf ein anderes Grundstück übertragen werden, indem die volle Berechtigung in der Mark allzeit den Besitz eines Hauses und Hofes voraussetzte.”

De Duitsche schrijvers noemen dit de z.g. „Pertinenz-Eigenschaft”; verg. noot 1 volgende bladzijde.

¹⁾ Zie noot 1 bladzijde 28.

Men zie hiervoor eveneens het verbaal van de goorsprake te Anlo op 3 Mei 1577 gehouden: „Albert Meijringe laet gerichtlijcken verbieden den e. Willem Ubbena soedanigen uuijtdrift, hie sus lange tegens der buiren wille van sijn betimmerde ende beplacketede plaetse gehalten heft, na desen dach daer geene meer uthdrifte te holden oft te hebben und dat Konincklijcke Majesteit bij XV marck ende den buiren ene tonne biers, soe vaecke sulcx doende bevonden mach worden, want Ubbena niet na luijt sententie van Drost ende XXIIII Etten bewesen heft, dat hie op sijn plaetse oft daervan eenen uuijtdrift mach hebben ende holden, 18 Junii 76.

Antwoirdt Ubbena sulcx niet diffinitive van Drost ende XXIIII Etten verklaert to wesen; is oick zeecker woe Ubbena sijne beesten als kojien ende zwijne, de hie daer heft, niet meer als koeterwijse heft mit sijn eigen heerder moeten laten drijven uuijt eene olde buirstede, nu buirmarcke wesende, Ippingehoffte geheten, daer Ubbena mede in geguedet; bewijst oick mits desen, dat boven desse sijne hoffte woe hie an sich eenen vrijen drift hierenboven verkregen, als eene buir in Eckste sold mogen doen.

Die buiren van Gieten vertuigen, dat Albert Meijringe sal bewijzen binnen III weecken na lantrecht, dat Willem Ubbena van sijnder betimmerde geplanckettede hofte uuijtdrift gehalten heft boven inholt der sententie, bij Drost ende XXIIII gewesen; alsdan Ubbena in misbruickinge, anders Albert Meijringe op eenen quaet verbot.”

In de 15e, 16e en 17e eeuw wordt in de Drentsche buurschappen een bevolking van eigenerfden aangetroffen, die tezamen de eigenaren zijn van de ongescheiden marke en bovendien elk een aandeel in het akkerland (de gescheiden marke) en een huis in eigendom hebben ¹⁾, dus deels gezamenlijk, deels individueel eigendom.

¹⁾ Verg. VON MAURER: Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadtverfassung: § 57:

„Alle diese verschiedene Bestandtheile bestehend, wie bemerkt, aus einem Haus und Hof in dem Dorfe und aus den dazu gehörigen in der Feldmark zerstreuten Ländereien und Nutzungsrechten in der Feld- und Waldmark bildeten zusammen genommen ein ganzes, im Norden Bohl u.s.w. im übrigen Germanien aber Hof genannt (curtis).

Das Wort curtis bedeutete in der Regel zwar die Wohnung mit dem eingezäunten Hofraume, in der weiteren Bedeutung aber verstand man darunter auch die zur Wohnung gehörigen Ländereien, in der Art jedoch, dass die Wohnung im Dorfe jederzeit als die *Hauptsache*, die dazu gehörigen Ländereien dagegen nur als Zugehör oder als blosze *Pertinenz* des Hofes betrachtet worden sind.”

Als gezamenlijke eigenaren, als landheeren, mochten zij vrij over de markegronden beschikken. Bovendien hebben zij de regeling van de huishoudelijke belangen der buurschappen, als vrije boerensamenlevingen, die geen anderen heer dan den landsheer hebben.

Indien de eigenerfden van die gronden gedeelten wilden verkoopen, stond hun dat volkomen vrij, doch was daarvoor eenstemmigheid vereischt, hetgeen bijv. blijkt uit het verbaal van een goorsprake van 19 Maart 1577, te Sleen gehouden: „De erntfeste Feijcko van Frijtema, Konincklijcke Majesteit rentmeister, heft de gemeene buiren van Erme laten verbieden ende den roeff weder ingeesschet van wegen der Majesteit van alsoedanich landt ¹⁾, als de gemeene buiren uth der marcke ²⁾ versedt oft verkoft hebben.

Antwoirden de buiren, dat sij wal bekennen enige landen versadt te hebben, de sij tot sijnder tijt verhoppen weder in te lossen und heft hoer daertoe de uterste noet gedrongen, soewal tot proffijte des konincx meijer als anderen, alse bij des Konincklijcken Majesteits ruiteren verteert ende daeran te koste gelacht.

De buiren van Zuijtsleene vertuigen, dat de rentmeister behoert toe genieten van dat verhuirde, bevrede ³⁾ ende verkofte landt, dat de buiren van Erme uth der marcke genoten hebben, na advenant des konincx wardeel; kondt de van Erme bewijsen, dat de buir dat bij consent des rentmeisters verhuijrt ende verkoft hebben, als dan de rentmeister op eene onrechte esschinge ende verbot; anders de buir in onbruickinge”.

„Des konincx meijer”; de koning of landsheer had blijkbaar ook een erf met waardeel in de buurschap Sleen en was dus medegeërfde in die buurschap; niet als landsheer doch als medegeërfde had hij verschillende rechten in de buurschap, waarvan door zijn meijer gebruik gemaakt werd voor zoover het zuiver plaatselijke rechten waren, genot van marke enz. Zooals wij later zullen zien kwam dit meijerwijze gebruik van waardeel dikwijls voor.

¹⁾ „landt” is ongescheiden marketerrein.

²⁾ „uth der marcke” uit het ongescheiden terrein waren gedeelten verkocht en verpand.

Evenals alle bureen recht hebben op gebruik van de ongescheiden marke, zoo zullen zij ook allen profiteeren van het geld, dat zij door verkoop en beleenning van een deel van de ongescheiden marke hebben verkregen om buurschapslasten e.d. te kunnen betalen.

³⁾ Bevreden is omheinen of afsluiten, en zoo in dit geval dus uitsluiten uit de gemeene marke.

Echter zoodra het verkoop van land betrof, kon de meijer geen beslissingen nemen, doch moesten de eigenerfden dat zelf doen, in dit geval dus de koning zelf of in zijn naam de rentmeester.

Overall waar de landsheer van Drenthe in een buurschap een erf in eigendom had, was hij medegeërfde of buur in de buurschap en dus mede-eigenaar van de ongescheiden marke ¹⁾.

Dit kwam in verschillende buurschappen in Drenthe voor.

In dit opzicht is de heerlijkheid Ruinen van zeer veel belang.

Ofschoon het volgende een uitwijding is, acht ik deze niettemin belangrijk genoeg om hier op te nemen.

De heer van Ruinen was door den landsheer met de heerlijkheid Ruinen beleend.

De tijd en wijze van oprichting van deze heerlijkheid zijn niet bekend. De oudste gegevens dateeren van de 12e eeuw. Reeds in

¹⁾ Men zie hiervoor bijv. het verbaal van de goorsprake te Zweelo gehouden op 8 Maart 1575: „Willem Elckinge laet affessen den gildebroederen van Weerdinge gilderecht nae luijt und vermelden haeren verzegelden gildebrieff 6 Martii 75.

De gemeene buiren und gildebroeders van Weerdinge antwoirden, dat Willem Elckinge Konincklijcke Majesteit rentmeister und andere lantheren behoert hadde an te doene, dewijle sie min 2 eijgenarffden binnen Weerdinge dese saeke angaende daerinne overbodich sinnen gewest voer hoer quota und sich erboden hebben den willekoersbrieff na te koemen und achtervolgen und allene hoer niet moegelijck en is tsij met wille ende believe Konincklijcke Majesteit rentmeister, de der meijeren van Konincklijcke Majesteit denselven willekoerbrieff niet wil achtervolgen und den meijeren enich behulp doen tot deselve timmeringe und onkosten, soe tho hove in rekeninge niet wil gepasseert worden, secht, soe Konincklijcke Majesteit meijeren den willekoersbrieff mede willen erholden, geeft hij hoer koer te doene und toe laten na hoeren believe, doch tot soe voele holts tot de timmeringe nae vermeldens brieffs, mach hie lijden uten buirholte genomen wordt. Des de gemeene gildebroeders overbodich sinnen gewest Conincklijcke Majesteit rentmeisters believe und dat holt gehouwen hebben, daer Willem Elckinge niet mede thovreden is gewest, und holden de gemeene gildebroeders den gildebrieff oick van geenre weerden, nadenmael van geenen richter bezegelt, noch van Konincklijcke Majesteit rentmeister oft drost oft XXIIII niet geconfirmeert.

De buiren van Emmen vertuigen, nadenmael dat de esscher den lantheren niet angeesschet heft, sal hie bewijsen binnen III weken eene rechte esschinge gedaen te hebben und den brieff an Drost ende XXIIII Etten."

De landsheer is hier duidelijk een der „eijgenarffden", die hier ook „lantheren" genoemd worden; men treft ook wel naast „lantheren" de uitdrukking „heerschappen" aan voor de eigenerfden, die hunne erven verhuurden. Vergelijk het verbaal van de goorsprake van 27 November 1574 op bladzijde 12 vermeld.

De „lantheren", „heerschappen" staan dus duidelijk tegenover de meijers.

1141 komt Otto van Ruinen voor als leenman van den bisschop van Utrecht ¹⁾. Sinds dien worden steeds heeren van Ruinen als leenmannen van de landsheeren aangetroffen, eerst van de Utrechtsche bisschoppen dan van de Hertogen van Gelre, Karel V en Philips II, tot hierin, na de afzwering van Philips II, verandering kwam.

Van dien tijd af zien wij hoe de Staten van Overijssel de begeving der heerlijkheid verrichtten.

Het lijkt eigenaardig, dat de Staten van Overijssel de heeren van Ruinen met deze heerlijkheid beleenden, daar men eerder zou verwachten, dat de Staten van Drenthe de beleening zouden verrichten, toen Drenthe evenals de overige provinciën zelfstandig was geworden in 1581.

De reden hiervan wordt echter duidelijk, indien wij nagaan een extract uit het leenregister van Keizer Karel V van het jaar 1545, hetgeen luidt als volgt: „Item belehnet Henrich van Munster, onsen man, nae dode Berents van Munster, sinen vaders, de heerlicheijt ende gerichte tot Ruenen, Buddinckwalde ende Haekeswalde &c., mit allenn hoeren tobehorenn, to halden, hij und sijn arffgen., van uns unde unsen erven unde naekomlingen, in allen manieren, als Berentt van Munster sin vader und sine vorvaderen de voirgen. Leenguden van unsen voirsaten, Bisschopen van Utrecht, *als Heren der Landtschup van Ouerijssel*, entfangen unde gehalten hebben &c. Presentibus.....

Actum upten Xden dach Junij Anno 1545.

Gegeuen tho Vollenhoe, anno 1550, upten 23en dach van Aprill”.

Wij zien hieruit, dat de landsheer van Overijssel de heerlijkheid Ruinen in leen uitgaf; volgens dit leenregister behoorde Ruinen dus vermoedelijk tot Overijssel ²⁾.

Tusschen de landschap Drenthe en Ruinen zijn voortdurend moeilijkhedengeweest over het ressort van de heerlijkheid, dat volgens Ruinen tot Overijssel en volgens Drenthe tot Drenthe behoorde.

¹⁾ Men zie hiervoor in het Oorkondenboek van Groningen en Drenthe de oorkonden 28 en 128.

²⁾ Bij de besprekingen in een later hoofdstuk hoop ik aan te toonen, dat dit vermoeden, door het betreffende leenregister gewekt, toch niet juist is en dat Ruinen wel degelijk steeds een deel van Drenthe heeft uitgemaakt in de oudste tijden, waarover gegevens tot ons zijn gekomen.

In Overijssel had dan ook de huldiging van den Leenheer plaats ¹⁾.

De strijd over het ressort van de heerlijkheid is door een besluit van de Staten Generaal van 3 Januari 1654 tot een eind gekomen, waarbij bepaald werd, dat de heerlijkheid tot Drenthe gerekend moest worden te behooren, zoodat toen dan ook het Drentsche landrecht in de heerlijkheid is ingevoerd. „Verclaeren de Heerlicheit Ruinen, metten gevolge ende aencleven vandien, te wesen een gedeelte van de Landtschap Drenthe, ende daer onder in Politie, Justitie ende in allen deelen desselfs Landtschapsregieringe te resortieren.”

Ondanks deze beslissing van de Staten Generaal was de toestand tweeslachtig; Overijssel bleef de souverain van Ruinen. Hierin kwam zelfs geen verandering toen in de jaren 1766 en 1767 de regalia en de goederen der heerlijkheid door de Staten van Drenthe waren aangekocht. De Drost van Drenthe trad toen op als leen-drager namens Ridderschap en Eigenerfden. Men wendde zich tot de Staten van Overijssel met het verzoek de leenroerigheid op te heffen, waarop deze echter afwijzend beschikten. De nieuwe staats-regeling heeft in October 1798 echter spoedig het door Drenthe gewenschte resultaat gebracht.

Hierbij wil ik laten volgen een leenbrief van 3 Juni 1478: „Wij David van Bourgondië bij der Gnaden Gods Bisschop 't Utrecht maken kont allen luden, dat voor ons kwam end vor onse mane hiernaes bescreven Henrich van Munster end versocht aen ons nae dode Johans van Rune sijne moeder die heerlicheit ende gerichte ²⁾ tot Runen, tot Buddinckwolde, Hakeswolde ende ter Bulinge mit horen toebehoren. Item den Oldenhoff ³⁾, den Nijenhoff ³⁾, die

¹⁾ MAGNIN schrijft hierover in „Overzicht van de besturen in Drenthe” 3e stuk, 1e deel, bladzijde 301: „daar alleen in Overijssel, niet in Drenthe, eene Keizerlijke later Koninklijke Leenkamer en een Stadhouder der Leenen van de tijdelijke Landsvorsten werd gevonden, werd, ook na de afzwering van Koning Philips, de meergenoemde Heerlijkheid beschouwd als een leen van de Provincie Overijssel, dat ten Stichtschen Leenrechte werd uitgegeven.”

²⁾ „Die heerlicheit ende gerichte”; hieronder wordt verstaan de handhaving van het recht, het centrum van alle rechten.

³⁾ Zooals wij in noot 1 bladzijde 24 zagen zijn hof, goed, bouw, ploeg alle uitdrukkingen voor een stuk grond met een huis.

Hier blijkt nu echter duidelijk, dat deze uitdrukkingen niet identiek zijn; hof of huis is iets anders dan een gewone boerderij; hof is altijd een sterker huis, dat militaire beteekenis heeft. Hierop kom ik later nog terug.

Een hof is economisch iets anders geworden. Het is niet meer een gewoon erf. Men zou dit kunnen vergelijken met de verhouding boer-heereboer.

tienden toe Runen ende toe Pette, die goederen ¹⁾ geheten Wulverinck, Ludderinck, Hadeboldinck, Westebrinck, Broescinck ende olde Lansinck mit hoer toebehoren tsame gelegen in Ruiner Kerspel, item die Gruite toe Ruine mit hoer toebehoren, item soeven hoeven ²⁾ Lants mit hoer toebehoren. Item dat goed toe Oeldinck mit hoer toebehoren in 't kerspel van Dalen. De tienden van Ghees mit toebehoren in 't kerspel van Hesselte, die tienden grof en smal over Roederinck en Ribberting in 't kerspel van Diever; Item die goederen geheeten Westersche Wildenberch mit toebehoren in 't kerspel Overeijsten. Item Remmering te Banloe in 't kerspel Rolde. Nijdinck in 't kerspel Norch.

Item die boterpacht also die gelegen is boven en beneden mit toebehoren op Buddingewolde en opter Bullinge.

Item in Twenthe den hof ³⁾ te Welvelde, de Luttike Hulscher, Sterkesloe, 't huis ³⁾ ter beke, 't huis ³⁾ ter Laer, dat goed ³⁾ toe Bartoldinck ende dat Velthuijs toe Hertmen mit toebehoren gelegen in den Kerspel van Borgen;

Welcke heerlicheit gericht, tiende, goeden en andere als vorsz. wij Henrick vorsz. verlijet en beleent hebben verlijen ende beleenen mit desen onsen breven. Te holden van ons ende onsen gestichte. In alle manieren als Johan sijn Moeder end voorvaders die te holden plegen end als men onse gestichtes leen mit rechte schuldich is te holden..... behoudelicke ons onsen gestichte end mallich sijns Rechts hijr van over en aen heer Otto van Rechter, heer Willem van Buchorst Ridders, Coert van Reede, Henric Mulert, Johan Borre, Evert van Leiden onse manne ende meer goede lude.

In oorkonde s briefs besegelt mit onsen segell gegeven op onsen Slot toe Vollenhoe Int jaer onsz Heren dusent vierhondert achtentseventich opten derden dach van Junio."

Ook het leenregister van de goederen van de Utrechtsche kerk laat ons zien datgene, waarmee de heeren van Ruinen waren beleend.

Behalve de vaste goederen en tienden, vele zeer aanzienlijk en voor een groot gedeelte weer in achterleen uitgegeven, hielden de heeren van Ruinen in leen het bestuur en het hooge, middelbare en lage rechtsgebied ⁴⁾ te Ruinen en Ruinerwold (dit laatste ook wel

¹⁾ Vergelijk noot 3 vorige bladzijde.

Goed hier wel in de beteekenis gewoon erf, boerderij.

²⁾ Hoeve is uitsluitend een landmaat.

³⁾ Zie noot 3 vorige bladzijde.

⁴⁾ Zie noot 2 vorige bladzijde.

Buddinge- en Haakswold geheeten); hiernaast stonden de vele heerlijke rechten, die de heeren van Ruinen mochten genieten, waarop ik later nog terug kom.

De heer van Ruinen nu had naast alle erven, die hij in leen had, evenals de landsheer van Drenthe, ook veel erven in eigendom, vooral in de buurschappen in de heerlijkheid Ruinen gelegen. Als eigenaar van deze feodale en allodiale erven was hij medegeërfde in de buurschappen en dus medeeigenaar van de ongescheiden marke ¹⁾. Dit vindt men o.m. uitdrukkelijk vermeld in eenige stukken van de jaren 1630—1640, die betreffen moeilijkheden te Ruinen gerezen tusschen eigenerfden en keuters omtrent de verdeling der contributiën: „ten ansehen dat het ius proprietatis et dominii ahn die marke to Ruinen den Heer te Runen end den anderen voirg. samptlijcken Erfgenamen, maer nijet den Caetern toebehoirt”.

Deze regels zijn reeds hiervoor van zeer groot belang, omdat nergens in de door mij, betreffende Drenthe, gevonden stukken, zóó uitdrukkelijk wordt gezegd, dat de eigenerfden de gezamenlijke eigenaren van de marke zijn ²⁾, als hier te Ruinen. Bovendien behooren deze regels mede tot de belangrijkste om de positie van de heeren van Ruinen in de buurschappen in hun heerlijkheid vast te stellen.

Zij zijn eigenerfden en hun beleend zijn met de heerlijkheid heeft daarmee niets te maken.

Als medegeërfde, niet als landsheer, genoot de heer van Ruinen de verschillende rechten in de buurschappen en op de marken.

Er blijkt hieruit, dat men de buurschappen inderdaad als een vrije boerensamenleving aantrof, zonder eenig hofhoorig verband; dat niet één persoon doch een groote groep vrije menschen de eigenaren waren van de marke en dat er van een hofmark geen sprake was ³⁾.

¹⁾ Zie noot 1 bladzijde 29.

²⁾ Wel is bijv. uit het verbaal van de, op 20 Maart 1577, te Dalen gehouden goorsprake af te leiden, dat de buren de eigenaren van de marke zijn. Daar wordt een kwestie behandeld aangaande het zich onrechtmatig toeëigenen van turf, waarin een beslissing wordt gegeven „sonder questie te maicken oft sich te onderwinden, wel (de buren van Coevorden of van Dalen) de marcke egentlijcken thokompt alse private parsonen.”

³⁾ FUSTEL DE COULANGES bespreekt de marken en haar ontstaan in zijn boek: „Histoire des institutions politiques” en dan wel voornamelijk in het tweede

deel hiervan: „L'alleu et le domaine rural pendant l'époque mérovingienne.”

Volgens hem was individueel eigendom van den bodem reeds ten tijde van de Galliërs bekend, doch was van gemeenschappelijk eigendom van een volksgemeenschap nooit sprake.

De bodem was verdeeld, overal woonden eigenaars op een hun zelf toebehoorend terrein.

Door samenvoeging van kleine eigendommen, door ontginningen enz. ontstond langzamerhand grootgrondbezit; dit kreeg den naam „domaine”. Op deze „domaines” vormden zich dorpen van slaven, die den bodem moesten bewerken.

Er was geen sprake van een uit zelfstandige menschen bestaand dorp; de dorpen waren geheel van de „domaine” afhankelijk, dus van den eigenaar van de „domaine”.

De terreinen, aan de dorpsbewoners ten gebruike afgestaan, de weide-, heide- en boschgronden, waren het eigendom van den eigenaar van de „domaine”. Het waren markegronden, waarop de dorpsbewoners slechts gebruiksrechten hadden, en die een hofmark vormden.

Volgens FUSTEL DE COULANGES is „domaine” oorspronkelijk terminus of finis.

Marca is ook terminus of finis.

Dus „domaine” is marca.

Professor A. S. DE BLÉCOURT geeft op bladzijde 124 van den derden druk van zijn: „Kort begrip van het Oud Vaderlandsch Burgerlijk recht”, een dergelijke beschouwing over de „domaines”, terwijl tevens uit de bladzijden 136, 137, 138 blijkt, hoe Prof. DE BLÉCOURT de theorie van FUSTEL DE COULANGES als onbestreden aanhangt.

Een dergelijke voorstelling treft men ook aan in „Bijdrage tot de kennis van het oude cijns- en grondrenterecht in Brabant” van Mr. W. BEZEMER. BEZEMER neemt aan, dat op de terreinen van de villa naast de hoorigen ook nog vrijen woonden, die dan cijnszen moesten betalen aan den heer voor het gebruik van den grond. Zij waren dan dus cijnsplichtig aan den heer, een verhouding, die alleen berustte op hun afhankelijk grondbezit, blz. 81, 82 enz.

Hoe vele gegevens juist uit Drenthe reeds zelf een bestrijding van de leer van FUSTEL DE COULANGES c.s. inhouden, zal uit de volgende bladzijden meermalen blijken.

Dat hoorigheid in Drenthe zeer weinig voorkwam, blijkt ook uit het verbaal van een goorsprake te Emmen gehouden op 3 Maart 1564. „Harman van Welvelde klaecht over Roeloff Battinge, dat hij sijnen eygen hoeringe man heft doetgeslagen; sal daeromme schuldich wesen hem den man te betalen.

Antwoirdt Roeloff Battinge, dat hij leijder Gods in dat ongelucke gevallen is und den Koninck und den frinden versoent, verhopende niet schuldich te wesen Welvelde daer idts voer te betaelen; kennen de erntfeste Droste ende XXIIII etten, dat hij des schuldich is hem daervoer te geven, daer wil hij sich na regulieren.

De buiren vertuigen, *soe sulcx hier in den lande niet voele gebruickt en wordt* und des lants brieff daarvan niet begrepen heft, *soe stellen sij tsulve an den erntfesten Drosten ende XXIIII tlandrecht. Welvelde beroept den buirtuich tlandrecht und sint bij den pander geesschet.”*

Van heerlijke grondcijnzen, die in Brabant den landsheer of den heer van een heerlijkheid verschuldigd waren, zoowel door de gezamenlijke geërfden van een dorp wegens het bezit van de hun door den heer uitgegeven „dorpsgemeente” ¹⁾, als door individueele landbezitters wegens het bezit van als particuliere erven uitgegeven gedeelten der „dorpsgemeente,” blijkt in Drenthe niets ²⁾. Van z.g. grondheerlijkheid ³⁾ is in Drenthe geen spoor te vinden. De Drentsche geërfden waren volgens de oudste gegevens, die gevonden werden, eigenerfd; zij beschikten vrijelijk over hunne gemeenten, hadden den landsheer geen cijnzen te betalen voor het bezit ervan, en vervreemdden gedeelten ervan naar welgevallen. Derhalve is de naam, waarmede de geërfden werden aangeduid, voor Drenthe van ondergeschikt belang; voor een land daarentegen, waar de landsheer de z.g. grondheerlijkheid had, kan de tijd waarin even-

¹⁾ Dorpsgemeente; dit is wat men in Drenthe de meente noemt, de ongescheiden marketerreinen, de gemeene gronden.

Vergelijk het verbaal van een goorsprake te Diever gehouden op 10 Juli 1565. „De arffgenoten van Dunninger marckt laten gerichtlijcken verbieden de buiren van Kokange alle onbehoerlijcke uthwegen uth hoer landen op het Broeck.

De buiren van Kokange, de an Dunninger marcke gelandet sint, antwoirden, dat sije bliven bij hoer olde gebruick ende olde wege, als hoer voerolders gebruickt hebben ende als over alle meenthen gebruiet wordt, want Dunninger marcke een meente is ende geenen koern ofte hoij vergaerdt wordt. enz.”

De meente staat dus tegenover „hoij- en koernland”.

De marke is meente voorzoover zij niet ontgonnen is als hooi- en bouwland en dus particulier bezit is.

²⁾ Men zie hiervoor BEZEMER; verg. noot 1 deze bladzijde.

Wat BEZEMER zegt voor de Brabantsche meenten laat ik voor wat het is; onverschillig of zijn voorstelling juist is of niet, in elk geval zou zij niet juist zijn voor Drenthe.

Men zie hiervoor eveneens van Mr. E. HERINGA: „Tijnsen op de Veluwe”. Bladzijden: 125 enz.

Op bladzijde 139 en 140 leest men o.m.: „Deze gemeenten in engeren zin (Gronden, dienende tot gemeen gebruik voor de inwoners van een bepaalde buurschap), ontstonden nu doordat de burenen van een bepaalde nederzetting een stuk van de groote gemeente,..... tegen tijns kregen van den hertog. Deze gemeente was dus een tijnsgoed.....”

Op bladzijde 143: „De uitgegeven grond was bestemd tot gemeen gebruik, beschikkingen daarover konden niet plaats hebben dan met toestemming van den heer.”

Dit alles is op Drenthe in geen enkel opzicht van toepassing.

³⁾ Het woord grondheerlijkheid is een onduidelijke term, omdat heer in den eigenlijken zin niet eigenaar beteekent, maar vorst.

tueel het woord eigenerfde in zwang kwam, een belangrijk gegeven zijn voor de geschiedenis van de ontwikkeling van de cijnsplichtige landbezitters tot grondrenteplichtige landeigenaars.

Ook in de heerlijkheid Ruinen blijkt, zooals wij zagen, niets van z.g. grondheerlijkheid en heerlijke grondcijnzen; op de gemeene gronden had de heer geen andere rechten dan ieder ander geërfde.

De heer van Ruinen woonde zelf in de heerlijkheid. Indien hij inderdaad de grondheer of hofheer was geweest, zou hij met de heerlijkheid beleend zijn geworden, omdat de landsheer moeilijk tot zijn leenman maken kon iemand, die in hofhoorig of cijnsplichtig verband stond tot een ander.

In dat geval zouden naast de verschillende rechten, die den heer van Ruinen toekwamen, in verband met de beleening met de heerlijkheid, ook de diverse grondheerlijke rechten in zijn persoon vereenigd zijn gebleven.

Indien er ooit werkelijk grond- of hofheeren bestaan hebben in Drenthe, zou men in de allereerste plaats in de heeren van Ruinen een voortzetting ervan moeten kunnen zien.

Men zou bij de heeren van Ruinen dan echter naast de heerlijke rechten ook grondheerlijke rechten moeten aantreffen. Het is immers hoogst waarschijnlijk dat, indien werkelijk de grondheerlijkheid van Ruinen in de heeren van Ruinen bij opvolging haar dragers zou hebben gevonden, er van eenige rechten, aan dit hofheer-zijn verbonden, geen sprake meer zou zijn. Dergelijke grondheerlijke rechten, in de cijnsplichtigheid der bureu zich uitend, worden echter niet gevonden. De vele rechten, die de heeren van Ruinen hebben, komen alle uitsluitend voort of uit hun medeigenerfde zijn in de buurschap of uit hun beleend zijn met de heerlijkheid en geen enkele verplichting van de ingezetenen van de heerlijkheid tegenover den heer vindt in iets anders dan in deze beleening zijn grondslag.

De maatschappelijke inrichting van de buurschappen in de heerlijkheid Ruinen is precies dezelfde, als overal in de Drentsche buurschappen; zooals die buurschappen alle staan onder den landsheer (de Bisschoppen van Utrecht, Hertogen van Gelre, of wie dat ook zijn mogen), zoo staan ook de buurschappen in de heerlijkheid onder een landsheer, nl. den heer van Ruinen met de patrimonieele heerlijkheid beleend, op zijn beurt dus weer leenman van den landsheer van Drenthe.

Aangaande den verkoop van grond door de gezamenlijke eigen-

erfden worden vele oorkonden aangetroffen. Zoo bijv. een oorkonde van 20 October 1302; deze behandelt den verkoop van onroerend goed in Witten door de markgenoten van Witten aan het klooster te Assen.

Een gedeelte van deze oorkonde wil ik, voorzoover het zeer geschonden handschrift dat mogelijk maakt, hierbij laten volgen: „Omnibus Christi fidelibus presens scriptum intuentibus et audientibus (volgen vele namen) necnon omnes vulgariter dicti..... markgenoten in marka de Witten in villa ipsa seu extra villam existentes salutem in Virginis Filio gloriose. Ad noticiam singulorum..... tam presentium quam futurorum cupimus pervenire quod nos deliberato consilio monasterio seu conventui monialium de Ascen Cystercien sis ordinis propter fraternitatem, ad quam, nos receperunt, ac bonarum omnium virtutum participationem, omnem proprietatem et justiciam ¹⁾, quas habuimus in..... singulis quos..... marka de Witten quocumque modo nominatis de warandiis..... inge, Ykinge, Aldelbenekinge, Luidelvinge, ning solo excepto de..... uo conventus se..... tero..... i..... non debet..... em exceptis fratibus domus Theutonice de Bunne, qui proprietatem et justiciam, quam in marka..... ipsis reserv..... nec ipsas aquas debent fodiendo dilatare, donavimus et libere resignavimus ab eodem conventu in perpetuum possidendam..... etc.” ²⁾.

Hierin wordt duidelijk de uitdrukking villa gebruikt in de beteekenis van buurschap. De markgenoten, zoowel zij, die in, als die buiten de buurschap woonden, verkochten bepaalde goederen, waartoe zij, als zijnde de eigenaren van dit gebied, volkomen gerechtigd waren.

Villa beteekent dus buurschap ³⁾.

Zoowel binnen- als buiten-buren, markgenoten in de buurschap Witten, dragen hier gezamenlijk onroerend goed over. Zij be-

¹⁾ Proprietatem et justitiam, d.w.z. eigendom en heerlijkheid van buurrecht. Onder dit laatste heeft men bijv. te verstaan, wat men in Groningen veelal aantreft: het recht om op zijn tijd buurrichter te zijn. Men spreekt daar dan ook van land met de aanklevende rechten van buurrecht enz.

²⁾ Deze oorkonde is, evenals de hier volgenden, te vinden in het Oorkondenboek van Groningen en Drenthe.

³⁾ Dat villa = buurschap blijkt ook uit een charter van 1439, archief van de abdij te Assen, regesten No. 46. Hierin wordt gesproken over een proces van de abdij van Assen met de burenen van Anreep en Witten tegen de burenen van Ballo en men treft er o.m. het volgende in aan: „..... burscapiorum seu villarum de Anrepe.....”.

schikken blijkbaar geheel vrij daar over. Indien deze markgenoten, in plaats van gedeelten, nu eens de heele marke Witten verkocht hadden, dan zou hier een hofmark ontstaan zijn. De grondeigenaar, hofheer, zou dan in dezen het Klooster te Assen zijn geworden. Zooals de toestand nu echter is, verkoopen de markgenoten van Witten gedeelten van hun terreinen. Dus Witten wordt geen hofmark en was het ook niet, want in dat laatste geval zouden niet de markgenoten van Witten, doch de grondheer den verkoop hebben doen plaats vinden, althans erin toegestemd hebben.

Uit een oorkonde van 4 Mei 1356 zien wij, hoe de deken van het kapittel van St. Marie te Utrecht aan negen Drentsche pastoors gelast om bekend te maken, dat de buren van Loon, de, aan het kapittel van St. Pieter verschuldigde tienden, benevens de achterstallige gelden moeten voldoen enz. Dit wordt dus direct aan de buren gelast.

„..... incolas dicte ville de Loen et homines, in eadem villa hereditates, bona et possessiones obtinentes.....”.

De incolae van Loon zijn dus zij, die hereditates, bona en possessiones in Loon hebben. Hieruit volgt, dat de incolae dezelfde menschen zijn als de heredes of coheredes, de eigenaars of mede-eigenaars van de hereditates ¹⁾. De incolae zijn dus niet de inwoners doch de eigenerfden.

In dit verband wil ik aanhalen een oorkonde van 1264. Deze

Uit de in den tekst vermelde oorkonde blijkt wel zeer duidelijk de onjuistheid der meening, die betreffende dit onderwerp wordt verkondigd door FUSTEL DE COULANGES. Volgens FUSTEL DE COULANGES is villa het op de domaine ontstane, grondheerlijke dorp, terwijl hier ten duidelijkste blijkt, hoe villa is: de vrije buurschap en hoe de eigenerfde-inwoners hiervan gedeelten van hun terreinen als vrije eigenaren verkoopen.

¹⁾ Ook in deze oorkonde ligt een weerlegging van de meening van FUSTEL DE COULANGES. FUSTEL DE COULANGES ziet in heredes, ook wel coheredes geheeten, hetzelfde als cohéritiers. Dus kan van coheredes alleen gesproken worden in die gevallen, dat er sprake is van gemeenschappelijk erven. Hij meent, dat alleu of allodis oorspronkelijk slechts hérédité heeft beteekend, welke beteekenis zich later heeft uitgebreid tot propriété patrimoniale. Sors heeft volgens hem dezelfde beteekenis als alleu, dus hérédité en op deze wijze komt hij tot de gelijkstelling van consortes met cohéritiers.

Dus consortes, coheredes, heredes zijn zij, die tezamen een zeker grondbezit geërfd hebben.

Op deze wijze vertaalt FUSTEL DE COULANGES dan ook eenige door hem aangehaalde teksten, bijv. in: „Si caballos in re sua damnum sibi facientes invenit, vicinis suis et consortibus contestetur” wordt „vicinis suis et con-

bevat een nadere overeenkomst gesloten tusschen de eigenerfden van Zuidlaren en de abdij van Aduard over de venen en weiden tusschen Gronesbeke en Prumesleke, over de „were” bij Everdeswolde¹⁾, het vischrecht van Gronesbeke tot aan het Zuidlaardermeer enz.

„Nos universitas civium de Suethlare presencia visuris notum facimus, quod cum inter dominum abbatem et conventum de sancto Bernardo in Aedtwerth ex parte una et nos cives prefatos ex altera super comparatione seu emptione aliquante parte paludis et graminum ad pasturam pecorum utilium commertium ageretur, nos cives ex parte nostra ordinavimus ex nostris (volgen vele namen) ut ipsis mediantibus predictum commertium cum prefatis monachis rationabiliter completeretur.

Post multos igitur tractatus hinc et inde tandem in hoc concordatum extitit et conventum, quod nos cives vendidimus supradictis abbati et conventui viginti octo portiones¹⁾ seu particiones, que vulgariter were²⁾ dicuntur, ad aquilonarem partem grangie in Everdeswalda, quodlibet were pro centum libris Gronensium³⁾ minoris numeri..... etc.”

De cives zijn niet de burgers doch ook weer de eigenerfden. Men heeft dus de gelijkstelling:

civis = incola = heres = eigenerfde = erfgenaam⁴⁾.

..... *quod nos cives vendidimus..... viginti octo portiones seu particiones, que vulgariter were dicuntur.....*

sortibus” vertaald door buren (in onze moderne beteekenis) en medeërfgnamen.

Buur dus in den zin van in elkaars nabijheid wonend.

Wat in het Latijn vertaald werd met coheredes heette in de landstaal erfgenamen.

Den term erfgenaam treft men bijv. aan in de willekeur van Ruinen van 24 Januari 1637: „Is bij den erfgenamen van Rhunen geresolveert.....”.

Ditzelfde ook in een willekeur van Roswinkel van 2 Mei 1630: „Wij gemene arfgenaemen, bueren ende ingeseten..... etc.”

¹⁾ Everdeswolde is waarschijnlijk hetzelfde als Zuidlaarderveen.

²⁾ Portio; dit is een aandeel, een vaststaand aandeel.

Portio = sors = lot = aandeel = waardeel.

Volgens deze oorkonde zouden dan dus 28 waardeelen verkocht zijn.

³⁾ Honderd Groningsche ponden; er wordt met een Groningsche maat gerekend.

⁴⁾ De acte is in het Latijn, dus het woord eigenerfde staat er niet in, maar met cives worden aangeduid dezelfde menschen, die in het Nederlandsch eigenerfden heeten.

Civis is dus niet te vertalen door burger.

Zij verkochten *portiones* of *particiones*, gedeelten dus van één geheel. De *cives* van Zuidlaren verkoopen deze deelen als gedeelten van een gemeenschappelijk eigendom, waarvan deze *cives* of eigen-erfden de gezamenlijke eigenaren waren. Dat dit niet een toevallig gezamenlijk eigendom is geweest, blijkt hieruit, dat de buren er van verkochten: *portiones* of *particiones*; dit zijn in dit geval geen gedeelten, waarin een of ander stuk grond nu maar eens toevallig verdeeld was. Het zijn vaststaande gedeelten: *que vulgariter were dicuntur*..... De verdeling was altijd zoo in *particiones*, anders zou men er nooit toe gekomen zijn aan deze *particiones* den naam were toe te kennen.

Dit alles wijst op een gemeenschappelijk eigendom van de buren. In de 15e en 16e eeuw troffen wij het aan en uit deze laatste oorkonden blijkt, hoe ook in 1200 reeds het gemeenschappelijk eigendom een gewone vorm van eigendom in de buurschappen was.

Eveneens van het jaar 1262 treffen we een oorkonde aan, die behelst den verkoop door de eigenerfden van Zuidlaren aan de abdij van Aduard van de venen en weiden aan de rivier de Hunze tusschen Gronesbeke en Prumesleke gelegen: „*Nos cives de Suethlare presencia visuris notum facimus, quod nos vendidimus abbati et conventui ad sanctum Bernardum Monasteriensis diocesis paludes et omnia pascua in orientali parte amnis per terretorium nostrum transeuntis, sita inter Gronesbeke et Prumesleke, exceptis pratis et paludibus inter nos olim divisis et preterea omnia gramina et pasturas ab aquilonari parte Prumesleke in orientali parte amnis per omnes terminos nostros, que nunc sunt vel in posterum pervenire poterunt, postquam cespites effossi fuerunt, libere et absolute omne dominium, quod habuimus in dictis prediis et paludibus, in dictos abbatem et conventum per warandiam in terra nostra consuetam et solitam transferentes..... etc.*”

.....*exceptis pratis et paludibus inter nos olim divisis*.....; zij verkochten dus dat, wat gemeenschappelijk eigendom bleef, wat reeds onder elkaar verdeeld was niet.

„Buir” is niet = inwoner, dus iemand, die „woenachtig” is. In dit opzicht staat buur tegenover burger.

Vergelijk het verbaal van de goorsprake op 24 Maart 1575 te Dalen gehouden. „..... In den eersten is idermennichlijcken kundich unde bewust, dat Berent Schutten niet eene buir is der plaetsen hie woenachtich wordt bevonden, dan eene borger, soe voele sich des thoedraecht, und geguedt tho Covorden und hemt moeten ex locato fundo sich onderhouden uth oirsaecken, verberm sich God, eener ider wal bewust.....”

Dat reeds voor 1200 een gedeelte van de terreinen verdeeld was, blijkt uit de uitdrukking „olim”; reeds vroeg was dus een deel van de gronden individueel eigendom.

Door dezen verkoop aan het klooster Aduard werden de landerijen uit het buurschapsverband los gemaakt. De nieuwe eigenaar was geen eigenerfde in buurrechtelijken zin; hij was wel landeigenaar. Van eigenerfden kan naar Drentsch recht slechts sprake zijn in een buurschap. De koopers, dus de nieuwe eigenaren hadden als eigenaren van deze perceelen niets met de buurschappen te maken.

Deze uit de marke uitgescheiden gronden waren de z.g. *voorwerken*.

De niet-eigenerfde eigenaren stonden geheel buiten het buurschapsverband; later bij de behandeling der kerspel- en landschapslasten, zullen deze voorwerken nog nader besproken worden en zullen wij zien, hoe juist op het gebied der omneslagen meermalen geschillen tusschen buurschappen en voorwerken zijn gerezen. Daar de voorwerken buiten de buurschappen vielen, waren zij, dat spreekt vanzelf, vrij van de verplichting mee bij te dragen in de buurschapslasten.

De voorwerken werden alle omheind en dus van de overige terreinen afgescheiden; de eigenaren konden er op verschillende wijzen gebruik van maken en deze voorwerken konden zoo het ontstaan worden van wat de Duitsche schrijvers noemen de „Einzelnhöfen”, terwijl eveneens de mogelijkheid bestond van het ontstaan van hofmarken op die gronden ¹⁾.

¹⁾ G. L. VON MAURER bespreekt deze voorwerken o.m. in zijn boek: „Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf-, und Stadtverfassung, § 48, waarin o.a. het volgende staat: „Ein wahres Privateigentum hat es ursprünglich nicht gegeben. Erst aus der Zersplitterung des Gemeinlandes oder vielmehr aus der Ausscheidung einzelner Ländereien aus dem Gemeinlande ist der Privatbesitz hervor gegangen, daher Sondergut, Sondereigen, Sonderhof etc. genannt, weil es aus der gemeinen Mark zu einem von ihr gesonderten Besitztum ausgeschieden war.”

§ 83 is geheel aan deze voorwerken gewijd; VON MAURER bespreekt hier eerst, hoe oorspronkelijk vooral eigenmachtige inbezitneming heeft geleid tot het ontstaan van een dergelijk privaat bezit, vandaar de namen hiervoor „aprisiones, propriisi” in verband staande met „prendere en proprendere”.

Vervolgens gaat hij voort met de volgende woorden: blz. 186, 187, 188: „Wesentlich war dabei nur, dasz es ein eingezäuntes oder sonst eingefriedetes Besitztum gewesen ist. Auch wurde darunter immer nur ein Einzelbesitztum oder ein Einzelnhof, also insbesondere auch eine geschlossene Hofmark verstanden. Zwar scheint späterhin, als auch dergleichen Besitzungen angewiesen,

In dit geval werd de abdij van Aduard de eigenaar; de abt liet, zooals wij in het volgende nog meermalen zullen zien, deze gronden meijerwijze gebruiken.

In Drenthe heb ik de voorwerken alleen aangetroffen als klooster-goederen. Zoo had bijv. ook het klooster Horen of Haren voorwerken in eigendom, hetgeen blijkt uit eenige oordeelen van den Etstoel, gewezen betreffende moeilijkheden tusschen dit klooster en de bureu van de buurschap Eelde, over ommeslagen ¹⁾.

also nicht mehr eigenmächtiger Weise in Besitz genommen zu werden pflegten, auf eine gewisse Gleichheit gesehen, und daher die Besitzung selbst portio und adportio (verg. de in de boven besproken oorkonde genaamde gedeelten portiones en particiones) genannt worden zu sein. Allein den gewöhnlichen in einer Dorfmark liegenden Loosgütern können die aprisiones und proprisi dennoch nicht gleichgestellt werden. Sie waren vielmehr von den übrigen Gütern verschieden und werden öfters ausdrücklich als Einzelhöfe bezeichnet.

In Deutschland hat sich diese Benennung späterhin verloren. Statt dessen findet man hier die Namen Bifang oder Umfang, indem dergleichen Besitzungen, um dieselben von der gemeinen Mark aus zu scheiden, eingezäunt oder mit einem Graben oder einem Aufwurf umgeben zu werden pflegten. Die Bifange waren demnach dasselbe, was die proprisi und aprisiones gewesen sind. Wie jene so findet man daher auch sie ursprünglich fast ausschliesslich in unkultivirten Marken und in Waldungen, und sie bestanden meistens selbst in Rottland. Sie waren dieses jedoch nicht immer. Die Bifange wurden vielmehr, wahrscheinlich weil das Rottland nicht immer eingezäunt zu werden pflegte, zuweilen ausdrücklich dem Rott- oder Neuland entgegengesetzt und von demselben unterschieden. Die Benennung Bifang war übrigens in ganz Deutschland verbreitet, insbesondere auch im Frankenlande am Rhein, wo sie abwechselnd mit proprisus gebraucht worden ist.

Dasselbe was die Bifange, waren auch (volgen verschillende plaatselijk afwijkende namen). Auch gehören dahin noch die Einfänge und die weit verbreiteten *Vorwerke*."

Eveneens bij VON MAURER: „Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland, deel I § 3, vindt men over deze voorwerken gesproken: „Die Vorwerke gehörten zu einer Hofgenossenschaft in dem Falle, wenn dieselben durch Einzäunung oder sonstige Abmarkung aus der Feld-, Wald- und Weidemeinschaft ausgeschieden waren und nun die Hofländereien von hofhörigen Colonen gebaut zu werden pflegten.

Wenn nun die hörigen Colonen, wie dieses häufig der Fall war, um ihren Fronhof herum wohnten, und mit ihren Bauerngütern auch eine ungetheilte Feldmark gleichviel ob nach Pacht-, Erb-, oder Lehnrecht erhalten hatten, so wurde sodann die Hofgenossenschaft zu gleicher Zeit auch eine Dorfmarkgenossenschaft, der Hof also ein Dorf. Und viele zumal grundherrliche Dörfer sind auf diese Weise aus Höfen entstanden."

¹⁾ Ordelen van den Etstoel van Drenthe van Mr. J. G. C. JOOSTING. De bedoelde ordelen zijn resp. van de jaren: 1526 te Anlo; 1548 te Rolde.

Zoo een klooster-landeigenaar was dus geen buurschapslid en had geene rechten op de marke. Waar deze voorwerken waren, trof men dus geen waardeelen aan ¹⁾).

Op dezelfde wijze als men de voorwerken zag ontstaan en aldus een begin kreeg van privaateigendom buiten de buurschap, had in de buurschappen ook de afscheiding van waardeelen uit de marke plaats. Het kwam nl. voor, dat eigenerfden uit de buurschappen uitscheidden.

Wat de marke-afscheiding betreft vindt men voor Drenthè in 1625 bepaald, dat iemand die drie volle waren had in de marke, of eenige eigenerfden, die tezamen drie volle waren hadden, gerechtigd zouden zijn zich uit de marke af te scheiden. In 1634 werd bepaald, dat het eigendom van twee waren hiertoe reeds voldoende zou zijn.

Het landrecht wijdt hieraan het volgende artikel:

„die gene die twe vulle waeren in de gemeine marckte hebben, 't zij datter een Eijgenaar is off dat daer verscheiden personen sijn, die onder hun allen twe vulle waeren kunnen uitmaeken en hun daer in verenigen zullen, vermogen tot scheiding van de marckte te procedeeren, op de voet als in den jare 1625 is geresolveerd, sullende de kosten van de eerste generale metinge van de marckte bij de samptlicke marckgenoten gedragen en de andere kosten van de particuliere afscheiding van den geene zoo haar portie ²⁾ afscheiden willen gesupporteerd moeten worden.”

Ongetwijfeld is de bepaling, dat ook eenige eigenaren, die samen drie, of-later-twee, waren in eigendom hadden, zich uit de marke konden afscheiden, van lateren datum om de markescheidingen te bevorderen en is oorspronkelijk uitsluitend de regel geweest, dat één eigenaar alleen, die drie waren in eigendom had, zich af zou kunnen scheiden. Ook deze afscheiding veroorzaakt het ontstaan van privaateigendom buiten de marke en buiten de buurschap, hetgeen gewoonlijk zeer aanzienlijk was. Reeds het feit, dat de

¹⁾ Verg. noot 2 bladzijde 17; ter plaatse daar waardeel is. Er worden dus ook plaatsen aangetroffen, waar geen waardeel is. Hier heeft men een voorbeeld daarvan.

In deze voorwerken, deze door kloosters ontgonnen streken, komen geen waardeelen voor en geen eigenerfden dus, als waardeelgerechtigden. Trouwens in steden en quasi steden worden deze waardeelen evenmin aangetroffen.

²⁾ Portie, te vergelijken met hetgeen wij op bladzijde 38 gezien hebben te Aduard; portie = were = waardeel.

eigenerfde, die zich uit de marke af kon scheiden 3 volle waren in eigendom moest hebben, wijst hierop.

Dit spreekt ook vanzelf, immers, naast de diverse voordeelen, die de afscheiding uit de marken bood, nl. groote zelfstandigheid, vrijheid van de onderhoudsverplichtingen en van het dragen van verschillende buurschapslasten, stonden ook vele nadeelen, waartoe mede in de eerste plaats behoorde het nu verstoken zijn van het gebruik van de marke, zoowel wat weide, heide als boschgronden betrof. Het was dus niet alleen niet geoorloofd, doch zou tevens zeer bezwaarlijk geweest zijn zich van de marke af te scheiden, indien men niet de eigenaar was van een behoorlijk groot terrein, daar het anders onmogelijk zou zijn zich een bestaan te verzekeren ¹⁾.

Naast de rechten, die de eigenerfden als de gezamenlijke eigenaren van de markegronden hadden om gedeelten daarvan te verkoopen, stonden vele andere rechten, die zij gezamenlijk als eigenerfden of buren mochten uitoefenen.

Onder deze rechten nam het maken van willekeuren, betreffende regelingen aangaande marke en buurschap, een zeer groote plaats in.

¹⁾ Zie VON MAURER: Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadtverfassung § 97 blz. 216 en 217: „Dasz jeder Hofbesitzer hinsichtlich seines Hauses und Hofes zur Einzäunung verpflichtet gewesen, ist bereits früher schon bemerkt worden. Ausserdem war derselbe auch noch berechtigt, seinen übrigen Grundbesitz einzuhegen, und dadurch von der Feldgemeinschaft auszunehmen. Durch diese Einhegung oder Einzäunung verlor derselbe nun zwar seinen Antheil an der Gemeinweide nebst allen übrigen Berechtigungen an der Gemeinschaft, allein er wurde auf der anderen Seite auch frei von allen genossenschaftlichen Banden hinsichtlich der Gemeinweide und der freien Benutzung des Ackerlandes sowohl als bezüglich des Jagd- und Fischereirechtes und des Zutritts des genossenschaftlichen Beamten. Durch diese Einhegung wurde daher der Grundbesitzer erst wirklich ganz freier, wahrer Grundherr. Es lag demnach in diesem Ausscheiden aus der Feldgemeinschaft, wie später noch gezeigt werden soll, der erste Keim zur Emunität.

Zu dieser Ausscheidung aus der Feldgemeinschaft und zur Auflösung des damit zusammenhangenden genossenschaftlichen Zwanges war nun aber jeder freie Grundbesitzer nicht allein im Norden berechtigt, sondern seit den allerältesten Zeiten auch in Deutschland, jedoch, wie es scheint, in etwas beschränkterer Weise nur der grözere Grundbesitzer, nämlich nur der Besitzer von drei Hufen. Denn nur wer drei Huben Land oder Wiesen besasz, sollte nach den Rechtsbüchern aus der mit der Feldgemeinschaft verbundenen Weide-gemeinschaft ausscheiden und einen eigenen Hirten halten dürfen. In welchem Falle damals nur die Gotteshäuser und Grundherrn, oder die Geistlichkeit und der Adel gewesen zu sein scheinen.“

Ook voor de buurschappen in de heerlijkheid Ruinen gelegen treft men deze willekeuren aan.

De oudste willekeur, die ik aangaande Drenthe gevonden heb, betreft juist Ruinen en dateert van het jaar 1407.

De aanhef hiervan luidt als volgt: „Dijt ijs de wijlkoeringhe ende overdracht, dat de van Ruinen gemaket hebben, bij wijllen ende rade Johans, Heer to Runen, Knape, Evert Ghusijnge, Harmen Polman, Groesken, Broder Helprijch, Hofmeister to Runen, ende voort de gemene buren”.

Van 1593 dateert een willekeur tusschen „de Heere en de gemeine bour van Rhunen” ook weer gemaakt door „.....Heer van Ruinen, Polman, Evert Vossinge, Helprich Hofmeister ende voort de gemene bueren van Ruinen.....”

Een willekeur van 24 Januari 1637 begint als volgt: „..... Is bij den erfgenamen van Rhunen geresolveert ende versocht.....”.

Uit deze verschillende willekeuren blijkt, dat evenals in de buurschappen in Oostermoer en in de diverse andere Drentsche buurschappen, ook in de heerlijkheid Ruinen de buren de willekeuren maken. Het is echter niet een onbepaalde bevoegdheid, zooals elders in Drenthe en het is evenmin een recht, dat uitsluitend aan de eigenerfden toekomt. Zooals wij later nog nader zullen zien zijn de keuters in verschillende gevallen bevoegd mede te besluiten of genomen besluiten goed te keuren; doch bovendien moet met den heer van Ruinen bij het maken der willekeuren overleg gepleegd worden.

Het spreekt vanzelf, dat de heer van Ruinen, als medegeërfde in de buurschappen, medewerkte aan de totstandkoming van de willekeuren.

Uit de willekeur van bijv. 19 Mei 1561, waarvan ik hierbij het begin wil laten volgen, spreekt echter een grootere bevoegdheid dan uitsluitend die van medegeërfde. Men krijgt den indruk, dat de heer van Ruinen hier wel degelijk als heer van Ruinen rechten had om gemaakte willekeuren goed te keuren.

„Anno XVcLXI den XIX dach im Maio hebben de gemene boulueden ende coters to Runen met vorgehaldenen rhaedt eindrechtelijcken verdragen besloten ende avercomen, omme nutte ende oirbar der marcken en gemeente ¹⁾ te gebrueken en te bedriven elck na sijner qualiteit offt gestaltnusse te gebruiken met een seker

¹⁾ Gemeente = gemeene gronden. Verg. noot 1 bladzijde 34.

getael van beesten, peerden en scapen en hoger niet als dat besloten en avercomen is, en datselve bij peene en broken dengeenen, de darboven offte tegen dede, van elcken beeste, peerde offte scape, dat he baven sijnen getaell meer op de meente hadde, mijn heer van Runen gebraken sall hebben 15 marcken en den swaren eene tonne biers. Ende hebbe vort mijn heer van Runen semptlich ende eendrechtelick gebeden en daromme angesocht, dat dese ore redelicke ordinantie ende settinge de marcken en gemeente te bedrieven bij sin lieffden off derselver erffgenamen en nakomelingen gestadet, bewilliget, believet, toegelaten en geconfirmert magh sin. Datwelcke mijn heer van Runen, in anehinge ende merckeliken nutte en orbeer der meenten en op hoeren versoeck, mede alsoe bewilliget en van nu vortan vort erste dath van dre jaren gedurende diese ordinantie te holden geconfirmert hefft en volgens vor sijn lieffden derselver erffgenamen offte naekomelingen diese ordinantie te vermeerden te verminderen, allet nae eijsch en notturfft en meesten orber der gemeente vors. tot sijner lieffden wolgefallen, allet in mathen nabeschreven."

De overwegende positie van den heer van Ruinen zal zich wel uit de praktijk van het dorpsleven hebben ontwikkeld, zoodat men zijn verschillende rechten, wat hun oorsprong betreft, niet aan te veel critiek zal moeten onderwerpen.

Dit blijkt ook duidelijk uit eenige resoluties van de eerste helft der 17e eeuw.

Wij lezen daar in een willekeur van 24 Januari 1637 bijv.: „Eodem den gemeenen ingesettenen voorgehouden 'tgene bij mij heer wass geresolveert om die quaestie over 't stuck van contributie bij te leggen;.....”.

Hieruit ziet men reeds hoe de heer van Ruinen besluiten neemt, doch deze toch aan de eigenerfden voorlegt ter beoordeeling.

Van 1640 treffen wij twee willekeuren aan, die ordonnanties zijn van den heer van Ruinen.

„So is bij welgedachten heere tot Rhunen voor goot gefunden te ordineren, gelijk 't selve geordineert wordt mitz desen:.....”.

„Alsoe bij ordonnantie, bij wijlen die here van Rhunen in anno 1561 den 19en Maij affgegeven..... so doet die tegenwoerdige heere van Ruijnen daerbij noch persisteren.”

Aangezien dit laatste slaat op het vroeger vermelde willekeur van 1561 blijkt zeer duidelijk, hoe de rechten van den heer van Ruinen langzamerhand een zekere uitbreiding kregen.

Zoo ziet men bij de totstandkoming van een ordonnantie van 2 Februari van het jaar 1637, om het ambt der gezworenen te regelen, hoe de heer van Ruinen „de edele geërfdē ende andere ingesettēnen van Rhunen” deed vergaderen om deze zaak te bespreken: „Alsoo van tijdt tot tijdt hoe langs hoe meer vooll verscheidene unordnungen ende misbruken sijn ingekropen raekende die bedienungh vant schwoerampt alhier tot Rhunen met den anklēve van dien, sulx dat die erffgenamen ende gemeene ingesettene van Rhunen oock andere frembde duuk- ende mennigmall darover geklaget; wesshalven die weledele ende gestrengē Wirich van Bernsaw, heere tot Bellinckhouen, Rhunen etc., drost tot Bisslich ende Ringelbergh, die edele geërfdē ende andere ingesettene van Rhunen doen vergaederen om over die voorss, unordnungen ende misbruken derselver bericht te vernemen; twelcke gedaen sijnde is bij welgedachten heere tot Rhunen etc. gootgefunden ende verstaen, tot onderhoudungh beeter eenigheit ende affschaffungh vooler klagten ende misbruken, folgende ordre ende reegell t'doen emanieren, warnae hem een ider sowell die swaren als andere particulieren sunder eenige oppositie sullen hebben te reguleeren; etc.” „edele geërfdē” in tegenstelling tot die geërfdē, die niet van adel waren. Op dezelfde wijze treft men ook wel aan hoe de: „samptlicke geërfdē so edele als onedele” opgeroepen worden om verschillende zaken te regelen.

Op een enkele uitzondering na heb ik alleen te Ruinen deze onderscheiding aangetroffen, waarschijnlijk, omdat alleen daar meerderen van de eigenerfdē tot de riddermatigen behoorden bijv.: „Polman, knape” en „Jonkheer Ovink” ¹⁾.

Uit het feit, dat deze edelen gewoon medegeërfdē waren in de buurschappen, volgt, dat er van grootgrondbezit van de riddermatigen geen kwestie was, zoodat hier blijkt hoe in het hebben van grootgrondbezit de oorsprong van de Drentsche edelen niet te vinden is. Hierop kom ik nog nader terug.

Tevens toonen ook de titels „knapē” en „jonkheer” aan, dat er hier van een militairen adel kwestie was, dus waarschijnlijk een feodalen en wel ministerialen adel.

Van c. 1600 is een ordonnantie van den heer van Ruinen bevaerd gebleven, die zeer merkwaardig is en die ik daarom hierbij wil laten volgen: „Alsoo vor langen jahren eenige questie ende

¹⁾ Men is dan dus riddermatig en tegelijk lid van de buurschap.

verschil geweest is tusschen den weledlen Herman van Iselmuiden op Geisinge ter eener ende die buir tot Ruijnen ter ander sijden over het opschlaen der beesten op die meente van het verlegen wegen halff Middendorps gerechtigheijt bij achter Goesings herve, waerover die buir sustineert, dat een wilkoerszeddell wilneer van den heere tot Ruijnen was opgerecht, dat niemant eenige ledige ¹⁾ plaetsen, daer geen behuijsinge op stonde, soude mogen verlegen ende daervan die meente gebruicken; — daertegens joncker van Iselmuiden sustineert, dat het tegens recht ende reden was, wanneer imandt een goet hadde ende daervan alle kerspelsbeswaeren ²⁾ ende lasten droege, hij oeck niet soude wederomme de meente ³⁾ offte het profijt daervan genieten; — diewelcke questie bij den heere tot Ruijnen wel considereert ende ingesien sijnde, bevindende dat het sustinue van jhr. van Iselmuiden natuurlijck op goede redenen bestaet ende niet tegens het gemeene recht en is, ende opdat dan oick niemant hetsij kleijn offte groot moge ongelijcke geschijden ende niet vercortet worden;

So doet sijn gestr. den heere van Ruijnen hijrmede ordonneeren, dat eenen igelijcken geërffden offte buijr cleen offte groot een ledig ⁴⁾ erve hebbende, offte sovele hij derselven heeft daer geene huijss op staet, vrijstaen sall te mogen verpachten aen andere niet hebbende

¹⁾ „Ledige plaetse” = een stuk grond, waarop oorspronkelijk een huis heeft gestaan, zoodat het een erf vormde, waaraan een eigenerfde-kwaliteit verbonden kon zijn. Nu het huis verdwenen is door brand of op andere wijze, voldoet het niet meer aan het vereischte van een erf zijn, waaraan waardeel vast kan zitten. In dit geval wordt nu juist gevraagd of men het waardeel, dat er oorspronkelijk aan vast zat, niet zou kunnen verleggen naar een ander perceel met een huis, zoodat daar een erf met eigenerfde-kwaliteit zou kunnen ontstaan of althans, opdat van uit een ander perceel gebruik zou kunnen worden gemaakt van het waardeel, van den opslag op de marke e.d.

Dit in analogie met het verleggen van de kwaliteit van havezate, waarop ik later terugkom.

²⁾ Eigenaardig, dat hier speciaal de kerspelbezwaren en lasten worden vermeld en niet over buurschapslasten e.d. wordt gesproken. Misschien zijn de laatste in de kerspellasten inbegrepen in dit geval.

³⁾ Meente, ongescheiden marke speciaal voor het weiden van koeien in gebruik. Verg. noot 1 bladzijde 34.

⁴⁾ „ledige erve” is hetzelfde als „ledige plaetse”. Zeer duidelijk blijkt hieruit, dat het hier gaat over een erf in de beteekenis, waarin wij dat steeds aantreffen, nl. stuk grond met een huis erop, waarvan echter door brand of op andere wijze het huis is vernield, zoodat alleen het stuk grond over bleef. Zie noot 1.

vrijheijt opte meente te schlaen nae behooren ende pro quota; doch met der condition dat hij niet sall mogen van binnen offte buiten kerspelen eenige beesten daerop, aennemen hetsij int openbaer offte heijmelijcke, maer alleene sovele alss sijn gerechtigheijt ende die buirzeddell vermeldende is ende hij des wintersss op sijnen stall can houden ende uijtfoderen."

Oorspronkelijk had er dus een willekeur bestaan, waarbij verboden was de rechten der ledige erven te genieten. Er ontstonden moeilijkheden, kwesties, die anders op buurvergaderingen werden opgelost.

Men schijnt ditmaal met het geval zeer verlegen te zijn geweest en heeft aan den heer van Ruinen een oplossing van dit geschil gevraagd.

In de hierbij aangehaalde ordonnantie wordt deze oplossing gegeven en wordt bepaald, dat de eigenaren van ledige erven deze zullen mogen verpachten.

Naast het tot stand brengen van willekeuren en dergelijke regelingen werd door den heer van Ruinen met de eigenerfden over allerlei belangrijke de buurschap betreffende zaken beraadslaagd. Zoo vindt men bijv. een bespreking betreffende het mede in bebouwing nemen van diverse landen in Ruinen: „Bij gehouder bijeenkompst der samptlicke Edele ende Geërfden Ingesetenen van Rhunen, is denselven voorgesteld omme te resolveeren over het anbauen van landen uijtte gemeente oft deselve souden worden gelaeten weeder ahn die gemeente offte deselve souden worden verlasten offte verhuirt, offte andersintz daerin souden verfahren worden. Naar voorgaande deliberatie en examinatie van saecken is van Erfgenamen voornoemd geresolveert ende resumert, dat de esch offte wildenkamp soude met den eersten verder begreppet ende bij eerste wederkumpft van den Wel.Ed. Heer tot Rhunen, indien het sijn Wel.Ed. behagen mogte die angebaude landen alsmede die platse d'welcke voor gemeente hen en weeder ¹⁾ noch in denselven esch sijn liggende bij openbare opslagh an de meestbiedende worden verkoft ende die kooppennongen tot soodane ende als sijn Wel.Ed. ende die Samptlicke Geërfden sullen to raede vinden geëmploijeerd worden sullende" ²⁾.

¹⁾ Hen en weeder = hier en daar.

²⁾ Ook in deze bespreking wordt de bijeenkomst behandeld van de edele en geërfde ingezetenen van Ruinen; verg. blz. 46.

Ik vestig nog eens de aandacht op het feit, dat indien de heer van Ruinen

Op blz. 27 zagen wij, hoe bij verkoop van markegronden eenstemmigheid vereischt werd. In het algemeen gold echter in de buurschappen, dat bij het nemen van besluiten, de buurschap betreffende, „de minsten de meesten moesten volgen”. Dit blijkt o.a. uit eenige verbalen van goorspraken, van welke ik wil noemen de goorsprake op 23 Februari 1564 te Beilen gehouden. Hierin leest men o.m.: „..... De buiren van Wijsser vertuigen: nadenmael de buirwilkoerbreff van Orvelde holt, dat de minsten de meesten sult volgen, tugen de buir..... etc.”

Iets dergelijks staat ook in het verbaal van de goorsprake te Emmen gehouden op 17 April 1573: „..... De buiren van Sleene vertuigen, dat willekoer van weerden, tensij dat de van den Holle dat leggen konnen, alse lantrecht is, soe de minnesten de meesten behoeren tho volgen.”

Wij treffen zoo dus in de buurschappen, als gezamenlijke eigenaren van de marke, de eigenerfden aan, die tevens een erf in individueel eigendom hebben.

Dit eigendom, zooals wij dat aantreffen in de gegevens van de 15e, 16e en 17e eeuw is hetzelfde, als wat tegenwoordig nog onder eigendom wordt verstaan.

Het heeft zich in de eerste eeuwen hiertoe ontwikkeld. Reeds in het Edictum Chilpericum, uit de 6e eeuw dateerend, wordt zoo uitdrukkelijk vermeld, dat in het vervolg niet de bureu doch de broeders in onroerend goed zullen opvolgen.

Men kan dit vergelijken met het individueele recht van een leenman, dat eerst ook niet in een zijlijn kon vererven en waarschijnlijk ook niet verkocht kon worden. Later kon dit wel en sprak men er dan ook dikwijls van, dat een leenman leengoed in eigendom had. Voordien verviel leengoed telkens weer aan den leenheer.

Zoo kan men zich dit ook het beste als volgt verklaren in de buurschap. De menschen, die samen een buurschap gingen vormen,

grondheer of grondeigenaar was geweest, hij in dit geval zeker alleen beslissingen genomen zou hebben, terwijl dan ook de kooppenningen aan hem zouden zijn gekomen en niet gebruikt zouden zijn geworden volgens goeddunken van den heer van Ruinen en de overige „samptlicke” eigenerfden. Er wordt wel van gesproken, dat het gebeuren zal, indien het den heer behaagt, doch dit brengt zijn aanzienlijke positie en het feit, dat hij de meeste waardeelgerechtigdheden heeft, mede. Dit past dus ook weer geheel niet in de theorie van FUSTEL DE COULANGES.

namen hiertoe bepaalde terreinen in bezit. Een gedeelte hielden zij als gemeenschappelijk eigendom; op een deel zette elke buur zijn eigen huis en kreeg op deze wijze zijn eigen erf; en van weer een ander gedeelte kreeg elke buur zijn aandeel, dit laatste gedeelte was dan wat men de gescheiden marke ging noemen.

De buren kregen deze onroerende goederen in eigendom; d.w.z. de buren erkenden elkaar onderling als eigenaars; daar immers occupatie had plaats gehad door een groep menschen, waren alle rechten en dus ook het eigendomsrecht in groepsverband ontstaan.

In hoeverre men over zijn particulieren eigendom beschikken mocht, was dus een kwestie van de buurschapshuishouding, door de buren te regelen. Zoo blijkt uit het genoemde Edictum Chilpericum, dat oorspronkelijk, indien vererving in de rechte lijn niet mogelijk was, het onroerend goed bij versterf aan de buren verviel. Hierin kwam langzamerhand verandering, hetgeen hierdoor te verklaren is, dat de buurschapshuishouding beperkt werd. Het landschap ging zich er mee bemoeien en ook kerkelijke invloed deed zich gelden, zoodat er steeds minder van die buurschapshuishouding overbleef. Onder kerkelijken invloed deed het testamentair erfrecht zijn intrede. In het vervolg was het mogelijk bij testament over zijn onroerend goed te beschikken; in plaats van verval aan de buren kon vererving in de zijlijn plaats hebben. Men heeft zoo de ontwikkeling gezien tot het eigendomsrecht in onze moderne beteekenis; zoowel verkoop van, als testamentaire beschikking over onroerende goederen, werd geoorloofd.

Aan den verkoop van onroerend goed werd groot gewicht gehecht en bij de eigendomsoverdracht hiervan werden dan ook strenge regels in acht genomen. Ter demonstratie van hetgeen plaats vond had een symbolische handeling plaats de z.g. stocklegginge. De „stocklegginge” moest geschieden ten overstaan van een schout ¹⁾ of diens plaatsvervanger en er moesten getuigen bij aanwezig zijn. De „stocklegginge” was noodig om de overdracht van het onroerend

¹⁾ In een later hoofdstuk zal nader over de schouten worden gesproken en zal men zien, dat het landsheerlijke ambtenaren zijn.

Deze overdracht van allodiaal goed heeft dus plaats ten overstaan van een landsheerlijk ambtenaar.

Dr. J. PH. DE MONTÉ VER LOREN ziet hierin de mogelijkheid, dat deze overdracht zou zijn ontstaan naar analogie van de overdracht van leengoed, bladzijde 410 van „De historische ontwikkeling van de begrippen bezit en eigendom.”

goed van kracht te doen zijn. Uitsluitend de volle buren in de buurschappen dus zij, die $\frac{1}{4}$ waardeel in eigendom hadden, mochten bij deze stocklegginge als getuigen optreden; hierbij zullen eenige oordeelen volgen, die het vereischte, „volle buer” te zijn in de buurschap duidelijk aantoonen ¹⁾.

„So is gewijst, dat niemand vulle buer mach wesen over stocklegginge, he hebbe thoe voeren een veerendeel wardels in der selver merke”. Dit oordeel is van het jaar 1491 „toe Pinxteren”. Van 1489 „thoe Sint Magnus” is het volgende: „Tusschen Warmelt Husinghe ende Leffert Roeringe, als van den naercoep eenre maeth, soe is gewijst, want elck buer ²⁾, de over dat stockleggen sinnen gewest, gheen verendeel wardeels en hebben, szo is dat eerste stockleggen van geene weerden, ende Leffert mach hem den laeten leggen vohr vulle buer als een lantrecht is.”

Ook in Ruinen treft men dezen verkoop in tegenwoordigheid van de eigenerfden aan. Reeds van 1480 dateert een stuk, waarbij Roeloff van Laer de jonghe verklaart voor erfburen ³⁾ in de Wolde te hebben verkocht aan Gheert Bartolds eene rente van één vierendeel boter uit het door Gheert Bartolds bewoonde erf in Buddingewolde, met vermelding der toestemming van Gheert Bartolds broer en zwager, Henrich van Munster en Reint van de Cloester en bezegeling door Henrich van Munster als heer van Ruinen. Deze bezegeling door den heer van Ruinen treft men bij een verkoop, in Ruinen geschied, dikwijls aan. Dit is te vergelijken met het op bladzijde 13 vermelde; men vroeg deze bezegeling, om op deze wijze de echtheid van de overdracht te waarborgen; hiernaast werd ook nog dikwijls aan andere personen om bezegeling gevraagd.

Als voorbeeld wil ik hierbij laten volgen een oorkonde van 11 April 1385 ⁴⁾: „Allen luden, die dessen brief sullen sien oft horen lesen, doe wij kundich ende verstaen, Johan Haghen ende Lize, sijn echte wijf, dat wi mit vrien willen ons selves, mit rade Johans, Hermans ende Elsebeen, onser kindere, ende mit consente al onser

¹⁾ Ordelboek van Feith.

²⁾ Buren wordt hier genomen in den zeer ruimen zin van ingezetenen, dus de keuters zijn hier ook buren; anders zou er geen sprake geweest zijn van buren, die minder dan $\frac{1}{4}$ waardeel zouden kunnen hebben, aangezien juist het hebben van een erf en $\frac{1}{4}$ waardeel de kwalificatie van een buur in de buurschap was. Allen, die als buur waren opgetreden, *waren* geene buren.

³⁾ Erfburen, verg. erfgenamen = buren of eigenerfden.

⁴⁾ Oorkondenboek van Groningen en Drenthe.

erfghenamen vercoft ende erfliken opghelaten hebben, erflike vercopen ende oplaten openbaer mit dessen openen brieve heren Johan, den abt, ende den ghemenen convent van Dickeninghen onse alinghe guet ende onse alinghe erve, dat gheheten is Radelingheguet ende Smedingheguet, mit ware, mit schare, mit torve, mit twighe, mit alre slachter not ende mit allen sinen tobehoren, als dat gheleghen is in der buerscap ende in der marke tot Ansen binnen den kerspele van Runen, uijtghesproken den berch ende die berchmaet mit oren dike, om ene summe gheldes, die ons wittelike ende wal betaelt is, in alsulken manieren dat die abt ende dat convent van Dickeninghe dat voers. erve ende guet erflike vrij besitten moghe endedes ewelike ende ummermeer ghebruken moghe sonder ijenigherhande hinder ende sonder ijenigherhande wedersegghen van ons ende van onsen erfghenamen. Ende solen hem des guedes ende des erves voers. waren to lantrechte voer alle dieghene, die des to rechte comen willen. Al arghelist uijtghesproken. In kennisse der waerheit heb ic, Johan Haghene voers., dessen openen brief be-seghelt mit minen seghel voer mij selven, voer Lisen, mijn echte wijf, voer Johan, Herman ende Elsebeen, onse kindere, ende voer al onse erfghenamen. Ende om ene meerre vestenisse hebben wij ghebeden eersamen gueden luden Aernde, de joncheren van Runen, Johanne van de Cloester, ende Johan Sloet, dat sie dessen breek over ons ende mit ons beseghelen willen.

Ende wij, Aernt, heer van Runen, Johan van den Cloester ende Johan Sloet voers., hebben om bede willen Johans Haghene, Lizen, sines echten wives, Johans, Hermans, ende Elseben, ore echten kindere voerscreven, onse seghele mede an dessen openen brief ghehanghen tot enen ewighen waren tughe alle desser vorwarden voerghescreven. Ghegheven in den jaer ons Heren dusent driehondert vijf ende tachtentich des elften daghes in Aprille."

„om ene meerre vestenisse versocht brief te beseghelen." Hierin uitsluitend een maatregel te zien om de echtheid van deze acte te waarborgen ¹⁾.

Zoals uit den op bladzijde 30 aangehaalden leenbrief gezien kan worden, waren de heeren van Ruinen beleend door de bisschoppen van Utrecht, of wie anders de landsheer was, met vele erven.

¹⁾ Doordat een aanzienlijk persoon zijn zegel wel aan de acte van verkoop wilde hechten werd de betrouwbaarheid van die acte verhoogd, evenals de geloofwaardigheid, dat de verkoop dus werkelijk was geschied, zooals in de acte was aangegeven.

Hiervan werden door de heeren van Ruinen verscheidene wederom in achterleen uitgegeven, hetgeen men bijv. zien kan uit het hierbij volgende request van 1700.

„Frans Caspar des Roomschen Rijks Grave van Schellart, Vrij: Heer tot Ruinen ende Bellinghoven, Heer tot Grimptie, Roomsche Keijserl. Majesteits Camerheer, Hoff's Krijgs: Raat, Generaal Veltmaarschal Lieutenant ende Extra: Ordinaris Afgesante aen de Neder: Rhijn Stroom. U:E.

Remonstreert U. Excell. met schuldige onderdanigheid Lucas Egberts, als wegens sijn arve tot Ruinen, leenroerigh aan U.Excell. als Eigenaar van den Huijse Oldenhave, wat voegen hen Remonstr. bij verlottinge en verdeilinge ¹⁾ van eenige woeste veenen tusschen Ruijnerwold en Ansen gelegen Ruiner Hogeveen genaemt, mede een portije ²⁾ is te diele gevallen aen de cant van Ruinerwolt gelegen; welcke veenen alsoo bij den Remonstr. met geen profijt kunnen werden geëmploijeert bij sijn arve tot Ruijnen en 'tselve daarom geerne soude willen vercopen, hetwelcke mede als Lheenroerigh en onder het leenroerige waardeel gehorende, alsoo niet can verkopen, maer wel als allodiaal, indien daertoe genoegsam consent van U. Excell. als Lheenheer daertoe hadde en terwijl den Remonstr. echter dit leenarve tot praëjudicie van U.Excell. als leenheer niet soecht te verminderen en daarom genegen was dit veen geerne als allodiaal te verkopen, en in plaetse van dat veen wederom onder sijn leenarve en als leen te brengen seecker twee daghmaeten groenland in „Schalenbroek" gelegen, onlanghs bij den Remonstrant als vrij allodiaal goed aengekoft.....

Is daerom Remonstr. onderdanigh versoeck ten eijnde U.Excell. als Lheenheer hem gelieve te authoriseeren om deese veenen 't Hogeveen genaemt, soo remonstr. daerin wegens sijn arve sijn te diele gevallen als vrij en allodiaal goet te moegen veralieneeren, mits dat in plaetse van dien vooscr. twee daghmaeten groenland in Schalenhoeck gelegen als Lheenroerigh onder desselfs Lheenroerige

¹⁾ „Verlottinge en verdeilinge"; het is de vraag of hiermee bepaald bedoeld wordt, dat de verdeeling door het lot geschiedde; dit is niet waarschijnlijk; door de verdeeling ontstonden nl. porties, die ook den naam lot droegen; verg. noot op bladzijde 38.

²⁾ Portije = deel of aandeel, lot.

Hier niet in de beteekenis van waardeel, zooals wij die zagen op de bladzijden 38 en 42.

arve tot Ruinen wederom moge werden aengenomen en begrepen" ¹⁾).

Zoodra de leenroerigheid van een erf of waardeel was opgeheven, bleef het erf dus als zuiver allodiaal eigendom van den eigenerfde over, waarop de heer van Ruinen geen enkele verdere aanspraak kon doen gelden.

Dit laatste treffen wij zeer dikwijls aan. In het oorkondenboek van Groningen en Drenthe zijn diverse akten opgenomen betreffende verkoop en dergelijke, waarbij uitdrukkelijk vermeld wordt, dat de verkoopers, gewone eigenerfden in Ruinen, het goed zullen „waren als een vrij-eijghen of edel-eijghen" ²⁾, dus als allodiaal goed³⁾.

Zooals wij reeds zagen, waren de rechten in de buurschappen afhankelijk van het gewaardeeld zijn; als men een erf in eigendom had en $\frac{1}{4}$ waardeel was men eigenerfde in de buurschap en had men alle gerechtigdheden aan het zijn van eigenerfde in de buurschap verbonden.

Waaruit bestonden deze gerechtigdheden nu eigenlijk?

In de eerste plaats wil ik even stil staan bij het aandeel in de ongescheiden marke, die, zooals wij reeds zagen, uit weiden, heideveld en bosschen bestond. Het aandeel van elken buur hierin was vastgesteld; d.w.z. in de willekeuren werd vastgelegd het aantal

¹⁾ Het gaat hier blijkbaar over een van de boerderijen van den Bisschop, waarvan de heer van Ruinen leenman was, en die door den heer van Ruinen wederom in achterleen was uitgegeven.

Het leenroerige waardeel is het waardeel, behoorende bij de boerderij, die in achterleen was uitgegeven.

De woeste veenen, die verdeeld werden waren waarschijnlijk van de gezamenlijke eigenerfden, zoodat iedere eigenerfde bij de verdeling ervan een aandeel, „portij", „lot" toegescheiden kreeg. Het aandeel toegewezen aan dengeen, die als achterleenman een boerderij van den Bisschop bezat, werd dus feitelijk toegescheiden aan dat erf, gezien het onpersoonlijke recht op de marke; dit viel op die wijze dus ook onder het leenverband. Vandaar dit verzoek om tot ruiling te mogen overgaan.

²⁾ Het hebben van een vrij-eigen goed beschouwde men, evenals het zijn van vrij, als de beste positie, waarin men zich bevinden kon. Vandaar dat men dit kwalificeerde als edel.

Wat men uit eigen hoofde, van rechtswege, krachtens „het" recht bezat, had men als vrij-eigen als edel-eigen.

Verg. Dr. J. PH. DE MONTÉ VER LOREN: De historische ontwikkeling van de begrippen bezit en eigendom, hoofdstukken 2 en 10.

³⁾ Ook dit allemaal bewijzen tegen de opvatting van FUSTEL DE COULANGES omtrent de grondheerlijkheid van de buurschappen.

koeien, schapen, paarden enz. dat hij, die voor $\frac{1}{4}$ waar gerechtigd was, mocht laten weiden op de gemeenschappelijke weilanden, de hoeveelheid plaggen, die hij mocht steken en de hoeveelheid hout, die hij mocht hakken. Elke buurschap had hiervoor haar eigen regels, op de niet nakoming waarvan boete en soms verbeurdverklaring was gesteld.

Men zie hiervoor het reeds eerder vermelde artikel 2 van de willekeur van de markgenoten van Anlo van 14 Maart 1684.

Eveneens in de andere willekeuren uit Anlo treft men artikelen aan, die uitdrukkelijk het gebruik maken van de ongescheiden marke regelen.

Art. 2 van de willekeur van Anlo van 24 April 1610 luidt als volgt: „Ten anderen soe is verwilckoert ende is oeck tho Anlo van oldes een gebruijck gewest, dat een vull buijr-huijs sall veertich olde schapen moegen holden, die jaerlix getelt soelen worden. Die schapen, die hijrboven bevonden worden, soelen den drossen vervallen sijn, ende denselven sall de buijren een tonne biers verbreken, soe vaeken als dit geboert.”

In art. 1 van de willekeur van de markgenoten van Anlo van 18 Mei 1632 leest men het volgende: „Dat op ijeder voll waer sullen opgeslagen moegen worden acht peerden, sessentwintich beesten, viertich schapen; halve waer ende vierendeelen na advenant. Ende wie daerenboven doet, sal verbeuren t' elcker reise an de heer dross vijftijn ggl. ende an de buir een halve tonne biers.”

Ook de concept willekeur van de markgenoten van Anlo d.d. 4 Mei 1654 wijdt aan dit onderwerp een artikel nl. het eerste, hetgeen luidt als volgt: „Dat men op een volle waar meer niet sal mogen opslaen als ses peerden, acht koijen, acht jonge beesten, veertich schaepen ende acht swijnen met een motte; op een halve waar de helfte, ende op een veerendeel waardeels een paerdt ende voorts nae advenant en vierdepart van koijen, beesten, schapen ende swijnen, enz. enz.”

Het aandeel in de gerechtigdheden was dus altijd naar quota van het waardeel.

Uit deze verschillende bepalingen ziet men nog eens duidelijk, dat niet een persoon individueel rechten had op het doen weiden van koeien e.d., maar dat hij deze rechten uitsluitend had als eigenaar van een bepaald erf.

Ook andere buurschapsbewoners konden wel gebruik maken van bepaalde rechten, bijv.: koeien laten weiden, doch dit dan

tegen betaling, zooals ook de eigenerfden zelf hun recht van opslag wel konden te boven-gaan, indien zij slechts betalen wilden. Artikel 6 willekeur van Anlo van 14 Maart 1684: „Voor ijeder beest, dat sonder wardiell op d' buijrmarckte wert opgeslagen, sall na den voorgaenden voet jaerlijcx werden betaelt een rijcxdaler.”

Uit de boven vermelde bepalingen ziet men bovendien hoe telkens opnieuw de opslag geregeld werd in verband met omstandigheden. In elke buurschap was het aantal gerechtigdheden per waardeel gelijk. In de buurschappen onderling echter verschilden de grootten der gerechtigdheden in verband met het verschil in grootte van de marken en in aantal van hen, die gerechtigd waren. Hoe grooter de marke of hoe kleiner het aantal eigenerfden, des te grooter ieders waardeel en het aandeel in het gebruik der ongescheiden marken.

Dit is te vergelijken met het voorgaande omtrent de jaarlijksche wijzigingen. Er is geen kwestie van een gefixeerd recht. De rechten hangen af van de regeling door de bureu zelf en van economische omstandigheden.

Bij nadere beschouwing van de willekeuren van de buurschap Ruinen in de heerlijkheid Ruinen gelegen, blijkt hoe deze ook weer hoofdzakelijk regelen het gebruik van de marke. Dit geschiedt echter eenigszins anders dan in de reeds besproken willekeuren; men vindt hierin niet „de opslach van een vull buijrhuijs is....., de $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ deelen na advenant”, terwijl evenmin gesproken wordt over: „de opslach op 1 vol, $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ waar.”

Toch bestaan, evenals elders in Drenthe, ook in Ruinen deze volle huizen en volle waardeelen met gedeelten daarvan. Dit blijkt bijv. uit een algemeene resolutie betreffende haardsteden-geld van 1666 voor Drenthe, van Ridderschap en Eigenerfden, waarbij het bedrag, dat opgebracht moet worden, uitdrukkelijk wordt vastgesteld voor volle, $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{2}$ huizen en eveneens voor de keuters; ¹⁾ terwijl ook in vroegere stukken geregeld gesproken wordt van waardeel en waardeelgerechtigdheden; bijv. bij de annotatie van de erven enz. in 1642. Hierin staat o.m., dat het waardeel te Ruinen gesteld wordt op / 4000.—.

¹⁾ De strijd over het ressort van de heerlijkheid was in dien tijd reeds beslecht; er was uitgemaakt, dat Ruinen gerekend moest worden een gedeelte van Drenthe te zijn en daaronder te ressorteeren wat betreft „Politie, Justitie enz.”, zoodat de hiergenoemde resolutie ook voor Ruinen gold.

In de willekeuren betreffende Ruinen wordt echter van een andere terminologie gebruik gemaakt.

Wel wordt in de reeds genoemde willekeur van c. 1600 van quota gesproken, „pro quota”, dit wijst dus op gedeelten van een geheel.

De regeling, zooals wij die bijv. in de willekeur van 19 Mei 1561 aantreffen wil ik hierbij laten volgen: art. 1 „Item int erste sall een bouman holden 35 horende offte claffachtige beesten en sine junge calveren van dem jahre angerekent.

Item sall ock holden mogen ses peerden. En wanneer he op sine wonstadt van sine peerden ein vull anvoedet, dat sall mede op lopen, hen dattet 2 jhaer alt is; en aldan sall he dat vull off ein ander peert in de stede affdoen.

Item sall ock nach mogen holden 60 schape. En wele dit getaell van beesten, peerden en schapen vors. bij hemselven nijet en hefft, sall dat nijet van binnen- offte buetenlueden annemen, bij peene vors.”

Art. 2: „Item de op de kleine bouwe offte erven wonen ende ses peerde we de ander bouluede met halden willen, sollen nijet mer mogen holden dan 29 offte 30 beeste.”

Aangezien bouw een ander woord is voor erf, zooals wij vroeger hebben gezien, zal men in deze boulueden de eigenerfden moeten zien.

Wel eigenaardig is de afzonderlijke bepaling gemaakt voor de kleine bouw, terwijl hieruit toch niet volgt, dat deze beschouwd moet worden als bijv. $\frac{3}{4}$ van de groote bouw, doch meer een op zich zelf staande eenheid schijnt te vormen.

Artikel 2 van de willekeur van 1640 luidt als volgt: „Invougen dan een volle bowman opte meente met twe slachtte-beesten nae alder gewoente sall halden 35 hoernde offte klaaffachtige beesten ende sine junge kalveren van den jahre ongerekent.”

Hierin wordt uitdrukkelijk van een volle bouwman gesproken. Ook de term „vulle bour” komt in de willekeuren van Ruinen wel voor, nl. artikel 1 willekeur van 1688: „Datt jeder de een keuter-gerechtigheit heeft drie dagen torff sall mogen graven, en een vulle bour negen dagen en soo nae advenant.”

§ 2. De overige buurschapsbewoners.

Zooals ik boven reeds met een enkel woord aangaf, trof men in de buurschappen naast de eigenerfden ook andere bewoners aan.

Reeds dadelijk, wanneer wij de willekeuren van Anlo van 1610, 1653, 1654 enz. bezien, blijkt, dat hierin gesproken wordt van de z.g. meijerluiden, meijermannen of meijers.

Dat ook meijers in een buurhuis kunnen wonen volgt uit artikel 4 van de willekeur van 1610: „Ten veerden soelen geen egeners noch meijers uuth een buijrhuijs geen meer als een uuthdrift ¹⁾ hebben noch holden; dan moegen soe voele beesten ende peerden holden, als een ider des winters voeren ende voeden kan.”

Tevens blijkt uit artikel 1 van de zelfde willekeur van 1610 en de artikelen 6 en 8 van de willekeur van 1654, dat deze meijers, ook wat hun verschillende andere rechten op het gebruik van de marke enz. betreft, een gelijke positie innemen als de eigenerfden.

Artikel 1 willekeur van 1610: „In den eersten, dat niemant van ons egenarffden ofte meijer-luijden plaggen sullen meijen int holt ofte binnen de palinge, soe gestelt bint ofte noch gestelt soelen worden; enz.”

Artikel 6 willekeur van 1654: „Wijders is verwilkeurt, dat ijeder een van de eijgenaars ende meijers sijne swijnen sall holden van de esch, bij de pene van een gulden van ijeder swijn, volgens lantschaps placcaten.”

Artikel 8 willekeur van 1654: „Doch sal ijder eigenaer ende meijeren vrijstaen om uit den Steenhoorn en Anner of Suittlaerer strubben sooveel te houwen, als deselve tot bevredinge van hunne respective campen en goordens van noden sullen sijn..... enz.”

Artikel 2 van de willekeur van 1653 geeft licht, wie men onder deze meijers moet verstaan: „Dat oock geen eijgenaer, de meerder waardeel hadde als he of sijn meijer begaden ²⁾ conde, niet vermogen sal ieets daarvan, tsij cleijn of groot porcheel, an eenich keuter te verhuijren enz.” ³⁾.

Vele eigenerfden hadden veel grootere eigendommen, dan zij voor eigen gebruik noodig hadden. Zij lieten dan, zooals uit dit artikel blijkt, gedeelten van hun waardeelen door meijers of

¹⁾ Uitdrift is het recht van opslag.

Uit een buurhuis bewijst wederom de „pertinenz Eigenschaft”; rechten zijn verbonden aan een erf.

²⁾ Begaden; zie VERWIJS en VERDAM: in orde brengen of houden, verzorgen e.d.

³⁾ Ook hieruit ziet men weer, hoe het recht op het gebruik van de marke een accessoir recht was, hetgeen door den eigenaar qualitate qua moest worden uitgeoefend.

pachters gebruiken, die daartoe op de verschillende erven moesten wonen. Het gewone pachtsysteem, zooals wij dat nu nog kennen.

Zeer dikwijls kwam het voor, zooals dan ook uit het laatst genoemde artikel blijkt, dat de eigenerfden en hun meijers in de zelfde buurschap woonden, doch ook treft men gevallen aan, dat eigenerfden uit de ééne buurschap, waardeelen hadden in een andere, verkregen door boedeling, erfenis of op andere wijze en hierop meijers lieten wonen. Op het feit, dat de markgenoten trachtten te voorkomen, dat vreemde, uitwonende eigenerfden in hun marke gewaardeeld waren, kom ik later terug. In elk geval had dan de eigenerfde in een andere buurschap zijn meijers, die daar voor hem van zijn verschillende rechten gebruik maakten.

Een oordeel van 1400 ¹⁾ laat ons dit zien: „Tusschen Lude Zuringe ende Lude Banninghe js gewijst nha denn dat Lude ghenenn meijer heft sittenn in Hesseler marcke, so mach he sijnn wardeel bruickenn inn eenn ander marcke, vth Hesseler marcke” ²⁾.

Op de vergaderingen der eigenerfden konden deze zelf komen, het was echter ook mogelijk, dat zij hun meijers in hun plaats lieten optreden. Dit laatste kwam veelal voor bij uitwonende eigenerfden, daar dan de meijers veel beter dan de uitwonende eigenerfden van de marketoestanden op de hoogte waren.

Uit dit zelfde oordeel van 1400 blijkt echter, dat een eigenerfde wonende in de eene buurschap ook zelf gebruik kan maken van zijn waardeel gelegen in een andere buurschap. Hiermee liet men dus vervallen den eisch van inwonerschap in de buurschap om gebruik te maken van den opslag op de marke van de buurschap.

Uit verschillende wilkeuren, waarvan ik hierbij één laat volgen, kan men zien, dat de meijers voor hun eigenerfden optraden. Willekeur van de markgenoten van Anlo van 9 Maart 1653: „Op huijden den 9en Martij in den jare 1653, hebben wij ondergeschreven eigenarfdn en meijerluijden des buijrschaps Anlo respectieve tot onderhoudinge van goeden ordre en voortplantinge van 't gemeene beste, goetgevonden om onderlinge te resolveren en verwilckoeren, gelijk wij vaststellen, resolveren en verwilkoeren mits desen enz. enz.”

¹⁾ Ordelboek van FEITH.

²⁾ Hij mag zijn waardeel „bruijcken inn een ander marcke, vth Hesseler marcke”; wij zouden in dit geval zeggen: hij mag het waardeel, dat hij heeft in Hesseler marke gebruiken vanuit de buurschap, waar hij woont.

Dat er voor gewaakt werd het gebruik van een waardeel niet tweemaal te doen genieten en dus ook van de gerechtigdheden niet, zoowel door eigenerfde als door meijer te laten profiteeren, blijkt wel uit de twee hier volgende oordeelen; d.d. ± 1400: „Item wee een guet hevet in eenre marke, dije mach sijn waerdeel bruken in ¹⁾ een ander marke, mer hevet he daer enen meijer op, so en mach hee des niet doen” ²⁾).

En d.d. 1549: „Tusschen Rolof Gherss., ter eenre, ende den bueren van Vffelt, ter ander zijden, wijsen den droste ende gemenen etten, dat Rolof Gherss. mach sijn wardell gebruiken nae groetheijt sijnss wardelss, indeen hije ghenen meijer hefft in Vffelt, de dess gebuket” ³⁾).

De verhouding, waarin de eigenerfden en meijerluiden tot elkaar stonden was nauwkeurig geregeld. Dit blijkt o.a. uit een zekere deductie over het drukkende der oorlogslasten en generaliteitslasten. Hierin staat o.m. dat Drenthe destijds bestond uit 1110 ploegen of volle erven, elk erve gerekend tot 32 mud ⁴⁾ of 1 last zaaikoren.

De opbrengst van het koren werd in drieën gedeeld, waarvan dan $\frac{1}{3}$ voor den eigenaar was en $\frac{2}{3}$ voor den meijer ⁵⁾).

Ook in de buurschappen in de heerlijkheid Ruinen kwamen vele meijers voor, van wie zeer velen de meijers waren van den heer van Ruinen; dit spreekt vanzelf, daar de heer van Ruinen, als medegeërfde in de buurschappen, zeker degene was, die de meeste eigendommen had, de eigenaar van het grootste aantal waardeelgerechtigdheden. Deze moesten alle meijerwijze gebruikt worden, dus had de heer van Ruinen ook de meeste meijers. Het waren alle gewone meijers; over deze meijers wordt bijv. gesproken in later nog te behandelen stukken betreffende de geschillen over hofdiensten. Daar lezen wij bijv.: „De samptlicke meijeren ofte boulueden tho Runen vorsz. hebben hierop verklaart..... enz.”

„Meijeren ofte boulueden” uit deze uitdrukking blijkt weer, zooals wij ook eerder in Drenthe zagen, hoe de meijers dikwijls optraden als eigenerfden voor de eigenerfde-buitenburen wier meijers zij waren.

¹⁾ „in”, volgens de hedendaagsche terminologie zou men zeggen „uit”.

²⁾ Supplement ordelboek van FEITH.

³⁾ Ordelen van den Etstoel van JOOSTING.

⁴⁾ Hier wordt de landmaat waarschijnlijk genoemd naar de hoeveelheid, waarmee het stuk land bezaaid moest worden of naar de opbrengst.

⁵⁾ Hieruit blijkt, dat het pachtsysteem reeds van zeer ouden datum is.

In aanmerking genomen het feit, dat, zooals wij zagen, de heer van Ruinen mede-eigenerfde was in de buurschappen wordt deze aanwezigheid van meijers volkomen verklaard.

In het geval, dat de buurschappen in Ruinen grondheerlijk zouden zijn geweest met den heer van Ruinen als eigenaar van de hofmark, zou men geen meijers doch minstens cijnsplichtigen hebben moeten aantreffen.

Deze cijnsplichtigen nu, werden voorzoover ik heb kunnen nagaan, niet aangetroffen; alleen wordt in de diverse stukken betreffende Ruinen wel van een hofmeijer gesproken, slechts één. Deze neemt een zeer aparte plaats in en staat ook waarschijnlijk in eenig bijzonder dienstverband. Dit is de hofmeijer die bij het huis te Ruinen woont, dus op of bij het erf van de „Oldenhavé”, waarschijnlijk op een boerderij.

In aanmerking genomen, dat, zooals wij later nader zien zullen, de havezaten oorspronkelijk gewone erven waren in de buurschappen, was dus in beginsel de Oldenhavé zelf een boerderij.

Over dezen hofmeijer wordt gesproken in de stukken over de onderhandelingen betreffende den verkoop van de heerlijkheid aan de landschap Drenthe in de 2e helft der 18e eeuw. Men leest hierin o.m.: „..... benevens het huis te Runen met het recht van riddermatige verschrijvinge ¹⁾, zijne hoven en singels en zodane verdere goederen als daar digte bij en an gelegen zijn, die Hr. Ed. Mog. (de Staten van Drenthe) daer toe en bij benodigt oordelen, en den hofmeijer met de behuizinge, hoeij-, bouw-, weidelanden, waardeelen, velden en alles, zoals de hofmeijer hetzelfde gebruikt.....”

„..... voornoemd huis, havezate ¹⁾ en annexen en erve bij de hofmeijer gebruikt.... bij nadere examinatie zouden behouden.”

Iets dergelijks wordt gevonden onder de „Papieren rakende de administratie der justitie etc. in de heerlijkheid Ruinen”. „..... dat verders an het huis en de schuiren van den hofmeijer de nodige reparatiën sullen geschieden.....”

Niet alleen in Ruinen, doch ook elders in Drenthe, hadden de heeren van Ruinen aanzienlijke eigendommen.

In de oorkonden 28 en 108 uit het oorkondenboek van Groningen en Drenthe worden vermeld, respectievelijk een schenking en de bevestiging door den bisschop van Utrecht van deze schenking,

¹⁾ Over de riddermatige verschrijving en de havezaten zal later nog nader worden gesproken.

gedaan door Otto van Ruinen, ministerialis ¹⁾ aan het klooster te Ruinen in 1141.

„In nomine sancte et individue Trinitatis. Ego Harbertus, Dei gracia Trajectensis episcopus, notum facio cunctis Christi fidelibus tam futuris quam presentibus, quod ecclesiam de Steenwije cum omnimodis decimis suis pro remedio anime mee rogatu Ottonis, ministerialis beati Martini et nostri, qui eam prius in beneficium ²⁾ tenebat, ecclesie beate Marie Runa dedi, ea ratione ut inibi fratribus monachis, sub sancti Benedicti regula fideliter vivere cupientibus, dies liceat ducere commodius huic vite concessos. Dedi autem eam liberam et penitus absolutam ab omnibus, que prius ad episcopale jus pertinebant in ea, scilicet a circata et censu et a falconibus, quos eadem ecclesia aliquando persolverat. Contuli etiam eidem ecclesia orante ipso Ottone et vicinis suis terram quandam palustrem ipsorum propriam ³⁾, que est inter Runa et Meppelle, cum decimis omnigenis et utilitate universa. Sed et duas domos in ipsa predicta villa ⁴⁾ Runa idem prememoratus Otto eidem premissis cenobio per manum meam tradidit necnon et terram, que dicitur Gislo, cum pratis et agris suis cultis sive colendis et universi generis decimis. Sed et dicimas ⁵⁾ in Anrep per manum meam tocians dicti ecclesie consignari rogavit et dedit duas etiam domos, unam in Pettthe cum mancipiis suis, alteram vero in Buun cum mancipiis item suis et servitiis attinentibus. Et ut hec omnia inconvulsa permaneant, cartam hanc inscribi feci et sigilli mei impressione signavi testibus presentibus subnotatis..... etc.”

Er blijkt hieruit wel, dat de heeren van Ruinen overal eigendommen hadden; o.a. wordt vermeld de schenking van: „duas domos cum mancipiis suis”. Hieronder zou men hofhoorigen kunnen verstaan. Deze mancipia staan inderdaad in een zekere afhankelijke verhouding tot den heer van Ruinen. De „domos”, waarvan dit

¹⁾ Ministerialis wijst op ministerialiteit en feodaliteit van den Drentschen adel.

²⁾ In beneficium = in leen.

³⁾ Vicinis suis terram ipsorum propriam.

Otto is dus mede-eigenfde; mede-eigenaar met de andere bureu van hun gezamenlijke terreinen, die zij tezamen in eigendom hebben.

Ook hier weer een bewijs voor het onhoudbare van de theorie van FUSTEL DE COULANGES, zooals trouwens de heele oorkonde hiervoor bewijzen biedt.

⁴⁾ Villa = buurschap.

⁵⁾ Dicimas; kennelijk bedoeld decimas.

„cum mancipiis” vermeld wordt, liggen trouwens ook niet in de heerlijkheid Ruinen. ↑

In de hierboven genoemde willekeuren van Anlo wordt, evenals trouwens in de willekeuren van andere buurschappen het geval is, ook de andere groep bewoners, de keuters, ook wel koeters, katers of koters geheeten, geregeld genoemd.

Deze willekeuren laten ons zien, hoe de keuterpositie geregeld is in de buurschap en hoe ook zij het recht hebben, zij het dan in veel mindere mate dan de bureu, om beesten te weiden, plaggen te steken enz.

De wijze, waarop zij gerechtigd zijn is zeer verschillend; er zijn buurschappen, waarin zij een bepaald veel gunstiger positie hebben dan hun soortgenooten in de andere buurschappen.

In de buurschap Anlò had men vrij strenge regelingen getroffen voor de keuters. Willekeuren uit het begin der 17e eeuw laten dat zien; bijv. de willekeur van 18 Mei 1632.

Art. 2 „Geene keuters sullen vermogen opte marcke enige peerde, biesten offt schapen op t' slaen, offt sullen gehouden sijn, waerdien darto t' huren ende daerop t' slaen sovoel als na grote van hetselve behoert.”

Art. 3 „Indien enige buiren sovoel waerdeels niet en hadden als sij van doen hebben, sullen deselve tot de huur vant waerdeel voir de keuteren sijn gepreferiert, indien sij darvor geven willen gelijk de keuteren.”

Art. 4 „Maer ingevalle sovele waerdeel niet t' huur mocht wesen, dat de keuters konnen gerijfft worden, sullen deselve mit de gemeene eigenaers moegen accorderen omme de grasinge.”

Art. 5 „Ende sullen de keuters hijrentegen doende oft opslaende verbeurt hebben aen den heer drost 15 ggl. ende an de buir een halve tonne bier.”

In den loop der 17e eeuw werd het verhuuren aan keuters van waardeelen absoluut verboden.

Dan had elke keuter alszoodanig het recht één koe op de ongescheiden marke te laten grazen. Plaggen steken, hout hakken mogen zij in dien tijd heelemaal niet meer. Dit nu was wel mee één van de strengste regelingen aangaande de keuters.

Uit deze willekeuren blijkt, dat de keuters, al waren zij niet ten eenenmale uitgesloten van eenig recht om van de marke gebruik te maken, toch een veel minder gunstige positie hadden, dan de eigenerfden of de meijers.

In de buerschap Beilen ziet men, hoe, zoowel buren als keuters zich „bij ede moesten purgeren”, indien een willekeur was overtreden. Men zie hiervoor het verbaal van een goorsprake te Beilen op 9 Maart 1577 gehouden. „De buiren en koters tho Beijlen sullen sich eenen ider bij ede purgeren niet tegens buirwillekoer mit visschen, zwine tho holden oft anders gedaen tho hebben, oft in de pene in den willekoer begrepen vellich sijn.”

Iets dergelijks treft men ook aan in het verbaal van de goorsprake, die op 21 Juni 1577 te Beilen gehouden werd: „Und vertuigen voirts koter ende buijr hoer daer voirt van bij ede tho purgeren daer niet tegen gedaen toe hebben oft daerin vellich wesen.”

Onder de keuters zijn dus de niet gewaardeelden in de marke te verstaan, die ook niet, zooals de meijers, de aan het waardeel verbonden gerechtigdheden in de plaats van een eigenerfde, althans wat het gebruikmaken van de marke betreft, genieten.

In de willekeur van de markgenoten van Anlo van 1669 luidt artikel 4 als volgt: „Sijnde besproocken en ten dien reguarde verner gewilceurt, dat ijder buijr van ijder schaep, soo denselven over sijn voers. behoorlijcke getal heeft, tot gemeen proufijt sal moeten betalen vijff br.st., ende van elck swijn thijn st. Doch soo ijemant werde bevonden 'tsij keuter of dienstbode, de geen wardiel in eigendom of huijre heeft en effenwel schapen op de marckte hielt, denselven van elck schaep betalen sal ses st.br.”

Men zal dit artikel niet moeten beschouwen als of er ook wel keuters voorkwamen, die wel waardeel in de marke bezaten, doch „de geen wardiel in eigendom of huijre heeft” is uitsluitend als een bepaling van keuter of dienstbode op te vatten. Het is hier dus geen quatenus maar een quia.

In Roden vindt men, volgens een wilkeur van 1492, dat keuters niet mogen visschen, terwijl een jonger wilkeur nl. van 1495 een apart artikel heeft opgenomen „de koeters mogen visschen gelijk ander 1) buijren.”

In dezelfde willekeur van Roden is een artikel, dat een aanval schijnt te doen op onze stelling, dat keuters geen buren zijn, nl. art. 27 van de willekeur van 1495: „Item de koeteren, dije up gheen buersteden en woenen ende gheen landt en hebben up dije dre esschen 2), dije schapen worden vredeloes gelecht.”

1) „ander buijren” = anderen nl. buren.

2) „dre esschen” slaat misschien op de Dreifelderwirtschaft.

Zou hiermee wellicht ook in verband staan het hebben van een vol of $\frac{4}{4}$

Men gaat hier immers denken aan de tegenstelling tusschen keuters, die wel en keuters, die niet op „buersteden” wonen. Op „buersteden” wonen òf buren òf meijers, dus keuters kunnen buren zijn.

Toch is dit „dije op geen buersteden wonen” kennelijk als een nadere omschrijving van het begrip keuter te beschouwen, evenals „de geen wardiel in eigendom of huijre heeft” in het reeds genoemde willekeur van Anlo.

Hiernaast wil ik nog vermelden een willekeur van Westerbork van 1590. Artikel 2 hiervan laat strenge bepalingen tegen de keuters zien; nl. „Unde vorts inn dessenn begrepenn unde verwijlkert, dat gene koeters sollenn moegenn koene holdenn, offte daervann behoijrlijcke gresenese tho gevenn, unde ghene schape tho holdenn in de marck, wijlens onse voerolders sulckes ock verwijlkoert hebbenn, so wij geenn wardell moegenn mijstenn dorch benouthheid unde argijcht ¹⁾ der marcke.”

Men kan in het algemeen de conclusie trekken, dat de positie van de keuters in de buurschap geen gunstige was, niettegenstaande zij betrekkelijk groot in aantal waren.

Wat betreft de jacht en visscherij zijn eveneens uitdrukkelijke bepalingen gemaakt, die wijzen op een minder gunstige positie van de keuters en ook van de meijers.

Wij treffen o.a. aan een „Plakkaat op jacht en onderholdinge van 't Wiltwerck van 24 Mei 1608: „Geen menschen van buiten Drenthe noch eenige andere in de landtschap niet gegoedet zijnde item geen meijerluiden nocte coeters noch anderen in de Landtschap geen vorndeel waardeels hebbende mogen jagen. Niemand mag vangen met strikken e.d.”

Dat men wel eens bezorgd geweest is, dat er te veel keuters zouden komen in de buurschap, aangelokt door de gunstige positie, die voor hen te verkrijgen viel in deze of gene buurschap, blijkt uit een bepaling in één der willekeuren van Anlo, nl. uit het jaar 1654. Hierin staat in het laatste artikel, dat de markgenoten hun wilkeur van 1610 onveranderd en ongederogeed laten, voor zoover de bepalingen uit de nieuwe wilkeur hier niet tegen strijden:

erf? Zou dit ook beteekenen, dat men in elk van de drie esschen en in het veld $\frac{1}{4}$ waardeel had? Hiermee wordt dan echter nog niet verklaard het hebben van $\frac{1}{2}$ of $\frac{1}{4}$ erf.

¹⁾ Argijcht is misschien arginge. Zie VERWIJS en VERDAM: Arginge = verlies van zijn waarde, schade lijden, bederf lijden.

„sonderlick het point van geen keuters vortan aen te nemen of te setten op eenige plaetse sonder consent van de samptlicke gemeene markgenoten”. Vroeger zonder consent toegelatenen moeten er af.

„Aen te nemen”; deze uitdrukking wijst erop, dat de buurschap een besloten geheel vormde; een besloten eenheid, opgebouwd uit een eigenerfde bevolking met als grondgebied een, soms grooter soms kleiner, terrein, dat zij gemeenschappelijk in eigendom hadden en waar de eigenerfden gezamenlijk de vruchten van plukten.

Tevens ziet men hieruit, dat de „samptlicke gemeene markgenoten” hierin moesten toestemmen, dus alle markgenoten; er was eenstemmigheid vereischt en er was geen kwestie van een meerderheid, die in dergelijke gevallen besliste of zou kunnen beslissen ¹⁾.

De eigenerfden hadden de geheele macht in handen. Aan de keuters zelf was het volstrekt niet toegestaan een anderen keuter te laten wonen op een stukje van hun grond. Hierover spreekt het verbaal van een goorsprake van 3 Maart 1564, gehouden in het Zuidenvelder Dingspil: „De buiren hebben gewillekoert, dat geenen koeter eenen koter mach setten, den heren bij XV marck ende den buiren eene tonne biers enz.”

Als men de besproken bepalingen omtrent de keuters vergelijkt met hetgeen in de willekeuren te Ruinen is vastgelegd aangaande hun positie, valt dadelijk op hoeveel gunstiger deze laatste was.

Van 19 Mei 1561 wordt een willekeur op het gebruik van de marke te Ruinen aangetroffen, welke begint als volgt: „Anno XVcLXI den XIX dach im Maio hebben de gemene boulueden ende coters to Runen met vorgehaldenen rhaedt eindrechtelijcken verdragen besloten ende avercomen..... etc.”

¹⁾ Dit is te vergelijken met een tekst uit de *lex Salica* ook door FUSTEL DE COULANGES in zijn werk aangehaald: „Si quis super alterius in villa migrare voluerit et aliqui de is, qui in villa consistunt eum suscipere voluerit et vel unus ex ipsis extiterit, qui contra diceat migrandi licenciam ibidem non habeat.”

FUSTEL DE COULANGES stelt de grondheerlijkheid van de villae voorop, en wil in dezen tekst dus geen enkel bewijs voor het tegendeel zien. Doch, indien men niet een dergelijke vooropgezette meening heeft, ligt juist in dezen teksteen bewijs ervan, dat villa te beschouwen is als onze buurschap, waarin de eigenerfden de gezamenlijke eigenaren van de marke zijn en waarin slechts met algemeene stemmen een vreemde kan worden toegelaten.

Deze tekst uit de *lex Salica* is wel mee een van de oudste bewijsplaatsen, die bewaard gebleven zijn.

In een willekeur van 24 Jan. 1637 staat o.m. het volgende: „Is bij den erfgenamen van Rhunen geresolveert ende versocht.” „..... Dit voorsz. mede den gemeenen coeteren..... voorgehouden sijnde, is bij huin sulx mede geaprobeert.”

Hieruit blijkt hoe het recht willekeuren te maken, dat naar we zagen in de overige Drentsche buurschappen speciaal den eigen-erfden toekwam, in Ruinen mede door de keuters werd uitgeoefend. Indien zij al niet medewerkten aan de totstandkoming dan mochten zij toch hun goedkeuring hechten aan verschillende bepalingen.

Hiernaast hadden zij ook andere belangrijke rechten.

Art. 1 willekeur van 2 Febr. 1637 laat ons zien hoe de keuters mede de gezworenen mochten kiezen: „Die swooren sollen met eenparige ende gelijcke stemme van den bowluden ende coeters alle jahr gekoorn worden.”

Hieruit blijkt dus wel de zeer vage grens, die tusschen eigen-erfden en keuters in Ruinen kon worden getrokken. Art. 1 willekeur van 2 April 1688 spreekt bovendien van een keutergerechtigdheid: „datt jeder de een keutergerechtigheit heeft drie dagen torff sall mogen graven, en een vulle bour negen dagen en soo nae advenant.”

De keuters hadden dus in Ruinen bepaalde rechten, terwijl men elders in Drenthe meer den indruk krijgt van gunstbewijzen, op grond waarvan, keuters mede gebruik mochten maken van de gemeene mark enz.

Zeer belangrijk zijn de bepalingen in deze willekeur van 19 Mei 1561 aangaande de keuters. De artikelen volgen hierbij:

Art. 3 „Item die caterssteden, die bij tijden wilandts Johan van Ruinen ridder, heere tho Runen in sijner tijdt gewest is, der boven vier nit sollen mogen bijgebracht werden, dieselve caters sollen muegen holden 15 beesten, dre perde en een half verendell schape.”

Art. 4 „Item caters, de bij tijden wilandts Berents van Monster des eersten ock heeren te Ruinen gewest is angefangen hebben, de sollen mogen holden 10 beeste en twe peerde en een halff verendeell schape.”

Art. 5 „Item hier sullen vor uth bescheiden wesen 4 caters, dewelcke sollen mogen holden 4 peerde, omme mijn heer van Runen in ansehungh sijner lieffden beschefften ende noht te gebrueken ende to besigen hadde, wat platze dat het wehre, en dat voir een temelick loen verdiensten, de men hem geven sall.”

Art. 6 „Item de caters, de in dem jahre XVc en XXI opgekomen

sindt ende op geene olde salsteden ¹⁾ getimmert hebben, hen tot den dach ende datum dat mijn heere van Runen hefft laten verbeden dat men dar meer timmeren solden, sollen mogen geene perden holden; dan denselven wert noch ter tijdt vergunt, dat sij sullen mogen holden 2 beesten offte 3 ten allerhogesten en verder niet, ende 5 offte 6 schape en verckens, nae dewelcken den anderen sullen met mogen opslaen.”

In de eerste plaats valt op het groote onderscheid tusschen de verschillende keuters gemaakt. Dit wordt gemaakt in verband met het verschil in tijd, waarop zij zich in Ruinen gevestigd hebben; zooals ik in het later nog te behandelen gedeelte zal laten zien zijn de keuters overal in Drenthe in den loop der tijden in aanzien gestegen. Zoo zal dit ook in Ruinen hebben kunnen gebeuren en dat des te meer, waar enkele keuters bepaald aangegeven verplichtingen ten behoeve van den heer van Ruinen hadden na te komen en daardoor een bepaalde positie ten aanzien van den heer kregen, hetgeen omgekeerd tot een zekere bevoordeeling kon leiden.

De gunstige positie van de keuters en de bevoorrechting, die zij in veel opzichten ondervonden, maakte de grens tusschen eigen-erfden en keuters in Ruinen steeds moeilijker vast te stellen. Vandaar dat de keuters dan ook langzamerhand gingen meenen, dat zij mede de eigenaren van de marke waren geworden.

Dit is dan ook de reden, dat er in de, op bladzijde 32 vermelde, stukken over de moeilijkheden, tusschen de jaren 1630 en 1640, te Ruinen gerezen tusschen bouwlieden en keuters, over de ver-
deeling der contributiën, zoo uitdrukkelijk gezegd wordt, dat de keuters *niet* de eigenaren van de marke zijn.

„De eigenaren te Ruinen..... sustineeren te willen bewisen, dat die caeters to Ruinen van immemorale tijden und in dese oorlog van 50 jaren herwaarts continualiter alle contributiën und andere swarigheden half tegens die bouwluden bij gedragen hebben, und dat dieselve caeters nijet anders als iure concessio servitutis ²⁾ die marcke to Ruinen mit weijden, heijden und torfgraven gebruiken,

¹⁾ Verg. noot 4 bladzijde 24.

„Die Markberechtigung ruhte auf dem Hause und Hofe in dem berechtigten Dorfe eigentlich auf dem Hausplatz.”

VON MAURER voegt hieraan toe de verschillende benamingen voor dezen Hausplatz, die hier en daar gevonden worden nl.: Salstatt, Salstede, Sälstatt, Sälstede, Solstatt, Solstett, Soelstedde, Soltstede, Soltstedde.

²⁾ Iure concessio servitutis; dus bij wijze van erfdiensbaarheid.

daerentegens die selven gehouden gewest und noch sint alle swarigheid te dragen half tegens die samptlicke bouwluden *ten ansehen dat het ius proprietatis et dominii ahn die marke to Runen den heeren to Runen end den anderen samptlicken Erfgenamen, maer nijet den Caetern tobehoirt*¹⁾.

De keuters hebben dus uitsluitend rechten „iure concessae servitutis”.

Over dit gepretendeerde eigendom van de keuters is vaker een moeilijkheid gerezen. In 1636 beraamden Drost en Etten een markescheiding in Ruinen „in den name des Cloosters Dikninge, darvan haer die landschap Drenthe het recht is ondervindende”. Het klooster Dikninge wilde zijn perceelen uit de marke afscheiden. In deze zaak associeerde zich het klooster, zooals het in de hierop betrekking hebbende stukken heet „mette samptlicke ende gemeene Coeters van Rhunen”, „alhoewel sij luiden geen recht van proprieteit ofte jus dominii, maer alleene jus compascendi¹⁾ an het voors. gemeene terrein (de marke) hadden”.

Op het zich voordoende feit, dat markgenoten uit de eene buurschap wel waardeelen hadden in een andere buurschap, heb ik hiervoor reeds gewezen. Onder deze waardeelhouders, die in een andere buurschap woonden, moeten de buitenburen verstaan worden, waarvan in de verschillende willekeuren gesproken wordt. In tegenstelling met de benaming buitenburen wordt van de in de buurschap wonende eigenerfden dan wel gesproken, als van de binnenburen. Dit leest men bijv. in artikel 7 van de willekeur van Anlo van 1610: „Ten soevenden is verwilckoert, dat alle coeters, soe met die binnenbuijr muchten accorderen....”

¹⁾ Zij hebben uitsluitend het recht om van de marke eenig gebruik te maken en wel speciaal om het in gemeenschap te doen beweiden.

Eigenaardig is het hiermee te vergelijken een deductie van den Domeinraad van den Prins van Oranje, volgens welke juist aan de bureu uitsluitend het „jus compascui” zou toekomen.

Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken X bladzijden 561 e.v.: „Den eigendom of het grondrecht” van de gemeene heide- en andere inculte gronden van den heer van Montfoort is „indisputabel”; de „gemeentens” hebben „ten hoogste genomen” „niet meer dan het jus compascui”.

Zonder in beschouwingen te treden of deze uitspraak daar ter plaatse inderdaad juist is, wil ik er toch nog eens uitdrukkelijk op wijzen, dat er in Drenthe geen sporen zijn, die zooals in het Overkwartier van Gelderland en, zooals wij ook reeds zagen in Brabant, argumenten zouden kunnen leveren voor deze stelling van den Domeinraad.

Nu was het feit, dat er dergelijke buitenburen waren, natuurlijk niet in overeenstemming met den opzet van de buurschap, zooals wij die zien. De marke was het gemeenschappelijk eigendom van eenige menschen, de bureu, die samen in de buurschap woonden en er tezamen de vruchten van plukten.

De benamingen binnenbuur en buitenbuur zijn alleen verklaarbaar in aanmerking genomen, dat buur een vaststaande benaming is.

Het ontstaan van deze tegenstelling binnen- en buitenbuur beteekent een wijziging in den oorspronkelijken buurschaps-toestand. Het eigenaarschap en ingezetenschap berustten niet meer bij dezelfde persoon. Zij zijn uit elkaar gegaan, zooals wij dat reeds bij de besprekingen over de meijers zagen.

Het is evenwel te begrijpen, dat door „uijtboedeling“ bij een huwelijk, of door vererving langzamerhand menschen buiten de buurschap eigendommen in de buurschap kregen, ja, het kwam zelfs voor, dat eigenerfden waardeelen verkochten aan menschen buiten de buurschap, die zoo dus buitenburen werden ¹⁾.

Het groote gevaar hierbij was echter de mogelijkheid, dat er op deze wijze een moment kon komen, dat de bewoners van de buurschap niet meer de waardeelen in hun bezit hadden, doch dat deze vrijwel alle in handen waren van de buitenburen. In elk geval meende men het getal buitenburen niet te moeten uitbreiden en is men hiervoor regelingen gaan treffen. Vele willekeuren uit het begin der 17e eeuw bevatten dan ook het volgende verbod: „dat niemant van ons offte van onsen naecomelinghen an eine buetenbuir enich wardell sall vercopen, verbuiten noch verhuijren“ of dat „gheen utheboer wardel in de marke koopen mochte“.

Men ziet bijv. in de willekeur van de eigenerfden van Bonnen van 1 Mei 1613 verschillende artikelen hierover:

Art. 1. In den eersten soe hebben wij tsamptlich gewijlkoert, dat niemant van ons offte van onsen naecomelinghen an eine buetenbuir enich wardell sall vercopen, verbuiten noch verhuijren. Ende offt het gheboerde dat emants uut noet sulckes muste voercopen, so sall dieselve het wardiell eerst drie onderscheitlijke

¹⁾ Onder waardeel moet hier verstaan worden het aandeel in de ongescheiden marke; waardeel is hier afzonderlijk genomen, dus eigenlijk is het het recht van opslag. Hieruit blijkt, dat de waardeelen in de ongescheiden marke afzonderlijk verhandelbaar waren.

Sondaghden navolghende opentlijck van den predijckstoell laeten affpubliceren ¹⁾, dat hij sulckes wardell will offte moet voercopen, opdat ein binnenbuier wetenschap ende kennis daervan hebben, die zij ein allen manieren die naest daerto sall wesen.

Ende offte het geboerde dat alsulckes voercopinge muchte geschien, so sall dieselve gehouden weesen in den coep to beschijden sess wecken tijts, omme offte daer noch emants van ons buiren van Bonnen muchte weesen die sulckes begeerde, sall in sulcken gevalle noch voer ein buitenbuir die naeste wesen, sonder tot diesen gerichtlijcke naercoep behoeven te niemen.

Art. 2. Item is verwijlkoert, dat in gener manieren eenighe waerdeell boulant ²⁾, goerdenlant ³⁾, hoijlant, koelant van ons sall moghen gedaen worden an ein buitenbuir, bij pene nabeschrijven.

Art. 3. Item offt gebuirde, dat emants enich wardiell boulant, goerdenlant, koelant muste offte wolde voerhuiren, sall gehouden weesen sulckes als voers. drie onderscheitlijcke Sondagen opentlijck van den predijckstoell laeten affpublicieren, opdat ein binnenbuir vant selve wetenschap mach hebben, ende sall voer ein buiten-buir die naeste daerto weesen.

Ende also bereijts voerscheiden wardiell boulant, goerdenlant ende dergelijcken onlanx voer desen is voercoft gewest, lijjgende in de marcke tot Bonnen ende tot uutboelinge medegegeven, so ist dat wij daerop wijlckoeren, dat niemant van uns van alsulcken buiten-buir enich boulant, goerdenlant, lijnlant ⁴⁾ offt sall moegen huiren, offt hij sall dat werdiell dat daertho behoert ⁵⁾ mede copen ende huijren.

Artikel 4 van deze zelfde willekeur is weer van belang, omdat daarin opnieuw te zien is, hoe men slechts vanuit een erf van de rechten op de marke gebruik mocht maken. Hierin ligt ook weer het accessoire karakter van het recht op het gebruik der marke

¹⁾ Het des Zondags van den preekstoel afkondigen, dat men waardeel ging verkoopen, noemde men: „het bedenn an de ghemene marknoten” of „het bedenn an de buer” ter eventueele naasting; wij zien dit bijv. in den op bladzijde 72 volgenden rochtbrief.

²⁾ „Waerdeell boulant”; hierbij wordt speciaal gedacht aan het waardeel als aandeel in de gescheiden marke.

³⁾ „Goerdenlant” = „gaerdenlant” = tuingrond.

⁴⁾ Lijnland is land waarop vlas wordt verbouwd.

⁵⁾ „Werdiell” hier weer in de beteekenis van aandeel in de ongescheiden marke; samen met het bouwland enz. vormt dit een waardeel door de geheele marke.

opgesloten: „Item dat van nu voertan gijnnen buijtenbuir, die met enige middelen hoe dieselve oick moeghen weesen an wardiell muchte comen tho geraecken, in die marcke van Bonnen daerop sall moeghen heijden, ofte weijden offt die in- ende uthdrijfft sall geschieden van die plaetse ¹⁾, daarvan het wardiell ²⁾ heercompt.”

Dat er rechtskwesties konden ontstaan, indien deze bepalingen niet werden nageleefd blijkt o.m. uit twee rochtbrieven van rochten gehouden ten overstaan van den schout van Vries d.d. 1490.

Hieruit zullen wij hierbij eenige gedeelten laten volgen: de schout van Vries deelt hierin mee, dat voor hem iemand verschenen is namens de markgenoten van Yde om Jacob Gaelkens aan te spreken: „dat he hefft vercofft een verendel wardels ³⁾ in Yder marke buten consent van de ghemene marknoten ende de buer van Yde, want de ghemene marknoten ende de buer vors. mijt malckanderen eenpartelijck verwilckert hebben, dat daer ghemandt sal enich wardel verkopen, luttick noch groten, hetsij bij consent der buer ende der ghemene marcknoten off he sall den ghemene marcknoten ende de buer eersten beden ⁴⁾ bij ver lees des werldes” ⁵⁾.

Ook in den tweeden rochtbrief, die over ditzelfde onderwerp gaat wordt nog eens uitdrukkelijk gezegd, dat Jacob Gaelkens moest verklaren: „off Jacob dat werdeel oeck ijemandt gheboden hefft van de bueren van Yden, eer den tijt, dat heet verkoffte.”

Een oordeel van het jaar 1486 hierover luidt als volgt ⁶⁾:

„Tusschen den buren van Swele ende Albert Hostkinge als van den verndeel wardeels, dat Albert gecofft hefft jn Sweler marcke van Roeleff den Quaden, js gewijst de buer wilkoerbrieff stantaffich, jnden de buer bewizen konnen als lantrecht is, dat sie Albert binnen VI weken hebben laeten weten, dat gheen vthebuer wardeel jn oer marcke kopen mochte, doen sie dit bewijs niet, szo hebben de buer ein onrecht verboth gedahn ahn Albert van den wardeel, ende dan moegen de buer noch dat wardeel vors. weder kopen, szo als dat Albert van den Quaden gecofft hadde.”

¹⁾ Plaetse is het huis; vanaf een erf en vanuit een huis is het alleen mogelijk gebruik te maken van de rechten op de ongescheiden marke, dus van het recht van uitdrift!

²⁾ Zie noot 1; het waardeel behoort als het ware bij een erf.

³⁾ Dit moet weer slaan op het recht op gebruik van de ongedeelde marke.

⁴⁾ Zie noot 1 bladzijde 71.

⁵⁾ Anders zal hij blijkbaar zijn aandeel in de ongescheiden marke verliezen.

⁶⁾ Ordelboek van FEITH.

Dit voorgaan van de binnenburen boven de buitenburen is een naastingsrecht; „in den lande van Drenthe wordt naercoep gehouden ende genomen van erfachtich guet, dat vercofft unde verstockt wordt.....” ¹⁾).

„Soe wordt in den naercoep toe nemen geobserveert, dat die naercoep van die naeste vrunden off bloet des vercoepers genomen mach worden, oick die an dat guet geswettet ende gelandet is, oick die buren in der mercke gelegen; dan werden die bloetzverwanten die alle gepreferiert, daeruuth een regel gemaect is, dat sibbe gaet voir swetten ²⁾, swetten voir buir, binnenbuir voir buitenbuir” ³⁾).

Zooals men in den eersten rochtbrief ziet, was dit naastingsrecht door de gezamenlijke buren met eenparige stemmen in een willekeur vastgelegd.

Een voorbeeld van een dergelijken „naercoop”, dateerend van 17 Februari 1672 te Anlo volgt hierbij; de acte luidt als volgt: „Wij

¹⁾ „Costumen, ordonnantien van procedieren unde rechten, soe in den lande van Drenthe worden gehouden”: artikel 53. Dit is een verzameling van wetten en gewoonten, welke in Drenthe golden in de 16e eeuw. Zij zijn opgeteekend in 1572, in verband met de plannen van Philips II, in navolging van zijn voorgangers, om te komen tot een rechtseenheid in zijn landen.

Uitgegeven door Mr. S. GRATAMA in: „Drentsche Rechtsbronnen uit de 14e, 15e en 16e eeuwen”.

²⁾ „Swette”; „geswettet ofte gelandet”.

Swette is volgens VERWIJS en VERDAM de aangrenzende of belendende landeigenaar (dijkplichtige van een aangrenzend dijkvak), dit zijn dus de buren in den zin van ons burenrecht.

De vraag is of men swette hier moet opvatten als alleen naastgelande of als naastgelande en buur (eigenerfde).

Dit laatste is het meest waarschijnlijk, gezien het getolereerde karakter van de keuters, die geen rechten hebben op de terreinen. Swette moet dus zijn: naastgelande eigenerfde.

Sibbe is familie; volgens den hier genoemden regel hebben familieleden den voorrang.

Het meest waarschijnlijk is echter, dat men ook hier onder sibbe moet verstaan gesibte eigenerfde.

Men zie in dit verband bijv. het verbaal van de goorsprake te Peize gehouden op 14 Juli 1565: „Peter Fockema heft Jan Luijtkens den stock laeten affessen van dat achtender holtdeels, dat Jan Luijtkens heft gekoft van Roeloff Barringe toe Sulte na vermeldende dat buirwillekoer, dat verzegelt is van de heer van Adwerdt, heer Jan van Eussum, Jan Thema, Joest Leuwe, de schult van Roeden. Maendach voer Palm.

Jan Luijtkens heft hierop den stock weder gelecht in rechts handen voer buiren, als Hillebrant Kruimes ende Egbert Staels, als van dat achtendeel holtdeels in Roeder Zuijtholt gelegen, welcker Jan Luijtkens dorch eenen

ondergeschreven voor ons ende gemeene eigenerfde tot Anloo, Bekennen van Roeloff Hilbrants in plaets van naercoop overgenomen te hebben, sulx doende mits desen, de Marscamp op 't Westen van de Marss in Anloër marckte gelegen, voor sodane penningen als door voorgenoemde Roeloff an de vrouwe weduwe Ubbena eerst coops daervoor is beloofd, met de wincoop en kosten, te samen monterende een somma van drie ende' negentige carol g.gulden ende vijftijn stuivers" ¹⁾).

Naast de verbodsbepalingen omtrent verkoop aan buitenburen, stonden ook die, waarbij het bij testament vervreemden van waardeelen niet geoorloofd werd verklaard.

Willekeur van Bonnen van 1 Mei 1613:

Art. 5. Item dat oick niemants testamentswijse enich wardiell sall moeghen wechgevenn omme buiten buirschap ²⁾ gebruicket te worden;

naerkoop van Gheert Ikinge angenommen heft ende hem thogestaen is, ende ditselveste mit alsulcke protestatie, dat hie buiten schaede blijven mochte der esschinge halven ende dat de stock bij dat gelt ende rechts handen blijven sal ende mach, also de vijftich Emders g., ter tijdt toe Peter Fockema dat achtendeel holtdeels voirss. mit recht heft ingewonnen ofte verloren na lantrecht ende bewesen, dat Peter dat sibbeste bloet daertoe is und soe Peter, dat verdegene kan, na vermeldt dat buirwillekoer, daer hie nu op steet, ende dit holtziel mede verdegene wil und dat Jan Luijkens geene marckgenote is in de marcke, onder den kloekenslach gelegen van Roeden-naedenmael de marckgenoten van Liverenholt, Zijtholt ende Northolt in eene buirwillekoer gelijk hoer holt te verdedingen sinnen verzegelt — moet hie daerin eene lijder wesen; doch soe het bevonden worde, dat Peter de sibbeste weere tot dat achtendeel holtdeels ende Jan Luitkens handt schaedeloes wil holden, wil he hem dat weder overdragen tot seggen van guede mannen.

De buiren vertuigen Peter Fockema op eene onrechte esschinge."

Verdedingen = opkomen voor.

Volkomen duidelijk is hieruit niet af te leiden of men onder sibbe bepaald alleen gesibte buur moet verstaan. Dit is echter wel waarschijnlijk. Immers, gegeven de oorsprong van het ontstaan van de eigendomsrechten op den grond, zal men onder naastingsrechten ook rechten op den grond moeten verstaan, dus hier in buirschapsverband.

Dan zou men in dezen regel met 4 soorten burens te maken hebben: gesibte burens, geswette burens, binnen-burens en buiten-burens.

Mogelijk is echter, dat in dezen regel, in den loop der tijden, sibbe als bloedverwantschap op zich zelf is uitgelegd.

³⁾ Costumen enz. artikel 54 (zie vorige bladzijde).

¹⁾ Archieven van Kerspelen en Marken in Drenthe N°. 399.

²⁾ Om door iemand, die buiten de buirschap woont, dus een buitenbuur, gebruikt te worden.

Art. 6. Item volgens so hebben wij gewilkoert, dat niemant van ons offte van onsen naecomelinghen in eniger manieren onse marcke van Bonnen sall moeghen beswaeren; dan offte het dien oet voereijschede, so sall het ons tsamptliche buiren believen die min-neste..... 1).

Tevens moet vermeden worden onder den schijn van „voer-setting” vervreemding mogelijk te maken, zooals artikel 7 zegt, dus onder hypothecair verband.

In het bijzonder wil ik hierbij aanhalen een willekeur van 1590. van de geërfden in Westerbork en het Broeck op den verkoop van grond aan niet ingezetenen en keuters. Dit is mede tegen de keuters gericht.

Artikel 1 hiervan luidt als volgt: „Dat nijemant vann allenn sal moegenn wardel 2) verkoepenn inn 3) andere buijrschappenn, als bij verlos des wardels unde sal daerbij verkoepenn drije mudde bowlant unde een halff dachwarck 4) hoeijlant, unde denn buijrent drijemael tho voerenn gherijchtelijck laetenn ahnnbedenn, alleer hije des mach verkoepenn; unde ock nijemant vann denn buijrenn vorscr. sal eenn koeter bijnnenn Borck offte bij het Broeck wardell moegenn verkoepenn, offte hije sall daerbij verkoepenn twe mudde lant, soe hije des hefft, dann gheholdenn tho wesenn nijet tho verkoepenn tho voerenn offte alleer hije dije buijrenn drijmael bij denn anderenn hefft ghehadt; unde ock nijet tho verhuijrenn soewal buijtenn als bijnnenn offte denn buijrenn erstmael aenbedenn, unde daerbij wesende eenn halff dachwarck hoijlants; unde soe dann nijemant vann denn buijrenn des begert, mach hije des verkoepenn, waer hije kann.”

Uit dit artikel spreekt de algeheele uiteenrafeling van de buurschap. De grondslag van de buurschap, die oorspronkelijk gevormd werd door de eigenerfden, als eigenaren van de verschillende erven en van de aandeelen in de gescheiden en ongescheiden marke, werd los gemaakt.

Niemand mag waardeel verkoopen, zonder hierbij 3 mudden bouwland en een half dagwerk hooiland te verkoopen. Dit kan moeilijk beteekenen, dat een aandeel van 3 mud bouwland en

1) Verder is het handschrift onleesbaar.

2) Waardeel ook hier weer aandeel in de ongescheiden marke.

3) Inn is in dit geval naar of aan iemand, die in een andere buurschap woont.

4) Dagwerk is evenals mud een landmaat; nu in verband gebracht met de hoeveelheid arbeid voor de bebouwing vereischt.

$\frac{1}{2}$ dagwerk hooiland in de gescheiden marke met een daarmee in overeenstemming zijnd aandeel in de ongescheiden marke, iemand voor zoo'n groot waardeel gerechtigd deed zijn in de marke, dat hij eigenerfde kon zijn in de buurschap; immers, dit zou in strijd zijn met de bovenvermelde deductie over het drukkende der oorlogslasten, waarin vermeld wordt, dat men in Drenthe aantrof 1110 ploegen of volle erven, elk erf gerekend tot 32 mud ¹⁾ of 1 last zaai-koren. Zoo gerekend zou men moeten veronderstellen, dat $\frac{1}{4}$ erf 8 mud groot zou moeten zijn dus zoo ongeveer het dubbele van hetgeen volgens de laatste willekeur verondersteld zou worden. Het is dus niet aan te nemen, dat deze willekeur slaat op $\frac{1}{4}$ waar waardeels. Waarschijnlijk is dit een verbod om waardeelen zonder land aan buitenstaanders te verkoopen in een tijd, waarin de buurschap toch reeds uiteenrafelde, de overgangstijd voor dat de buurschap geheel uit elkaar viel.

De bepalingen van het verbod scheppen de mogelijkheid tot de opkomst van een keuterbevolking met waardeel ²⁾. De buren vreesden echter grootgrondbezit en de opeenhooping van waardeelen in één hand, doch waren niet bang voor een keuterbevolking, hoe uitgebreid ook, daar zij dan toch de baas bleven in de buurschappen. Het was onverschillig hoeveel land de keuters in eigendom kregen, reeds in deze tijden komt het alleen meer aan op het hebben van het origineele erf. Uitsluitend de eigenaren daarvan waren eigenerfden en hadden de regeling van de buurschapsbelangen.

Wat betreft het voorgaan bij koop e.d. zijn de binnenburen wel bevoordeeld boven de buitenburen. In het algemeen zijn de buitenburen niet achtergesteld.

In een verbaal van een goorsprake te Beilen gehouden op 9 Maart 1577, lezen wij zelfs in een uitspraak betreffende het schutten van vee in Orvelte o.a. het volgende: „Den XI den Aprilis laet Jan Weninge van wegen sijn vader esschen den roeff uth Garminge to Orvelde, daer hie sijn beste lest gesien hadde, de sie hem ont-haelt hadden, und blijft bij sijn olde gebruick, dat hie over lange jaeren gehadt heft.

¹⁾ Men vergelijke dit met hetgeen wordt aangetroffen in een markescheiding van de marke van Noord- en Zuid Barge van het jaar 1861, waarin vermeld wordt, dat een vol aandeel in de ongescheiden marke bestond uit 32 koeweiden.

²⁾ In vergelijking met hetgeen op bladzijde 64 werd gezegd zou men hier misschien wel van een quatenus kunnen spreken; dit is echter niet waarschijnlijk.

Jacob Garminge antwoirdt, sie blijven bij hoeren willekoer, daer sie de buitenbuir meer ende niet min als eenen binnenbuir in vergunt hebben, ende hoer olde willekoerbrief vermelt, dat de minnesten de meesten moten volgen; wil hie de beesten daerboven weder hennemen, dat mach hie doen op sijn ban ende boete. Des heft Jan sijn beeste weder hingedreven.

Op den voirs. XI den dach Aprilis heft Henrick Huisinges knecht van wegen Henrick Huisinge sijne geschuttete beesten weder laten esschen, de hem Orvelder buir ontschuttet hadden; ende blijft bij sijnen gebrueck.

Orvelder buir bliven bij hoer antwoirdt voirs. und dat sij geschuttet hadden op hoer willekoer, daer sie de butenbuir niet meer in bekortet hadden als de binnenbuir; wolden sie de beeste daerenboven hennemen, moeten se lijden. Des heft de knecht de beeste weder hingedreven."

Hieruit zou men zelfs een zekere bevoorrechtiging van de buitenburen kunnen lezen, hetgeen echter in het algemeen niet het geval was.

Toch hebben de buitenburen wel moeite gehad hun rechten bijv. op het gebruik der marke steeds te handhaven; daardoor moesten dan ook meer dan eens twisten beslecht worden op de goorspraken.

Het verbaal van de goorsprake op 3 Maart 1564 te Emmen gehouden, bevat o.m. het volgende: „De buiren klagen over Jan Wekinge toe Westenesche, dat hij hoer vene gebrueckt ende grafft tot hoeren onwillen contrarij hoer willekoer vermeldende, dat geen buitenbuir hoer vene mach huiren oft graven.

Antwoirdt Jan Wekinge, dat hij tveene gehuijrt heft van Hinrick Nijenhuijs, de soe wel buijr is als hij; dat de buiren wel thostaen, dan hij mach dat geenen buitenbuiren verhinderen."

In ditzelfde verbaal leest men naar aanleiding van een andere kwestie: „Jan ther Haer verklaecht ein part van de buiren van Erme, dat sie ein onrecht verbot gedaen hebben, dat sie hem verboden hebben de marcke nae ein olden koepbrieff, daer hie de marcke nicht op en bruicket und hem des niet an en trecket, dat hie bruicket de marcke op eenen verreendeel wardels, dat hie gebutet ¹⁾ heft van Roeloff Wittinge, daer hie hem sijn arffachtich guet ²⁾ an gegeven heft, dat hie mit mannigen loffweerdigen man bewijsen kan ende bewijst heft."

¹⁾ Buten = ruilen.

²⁾ „Arffachtich guet" is onroerend goed.

Er heeft waarschijnlijk een ruiling van onroerende goederen, in dit geval van bezit van grond, plaats gehad.

Ook op de goorsprake te Rolde gehouden op den 14en Maart 1572, moest in een dergelijke moeilijkheid recht gesproken worden. „Henrick Rammeringe laet verbieden sijn anpart, dat Weijteringe geen schaepen sullen holden offte drijven in Balloër marcke als eenen binnen-buijr.

Johan en Steven Weijteringe, gebroederen, antwoirden, dat sie blijven bij hoer rustlijck ende langwijlich besidt, dat sie van older tot older beseten noch her gehad hebben, dat sie mit hoere schaepe altoes in Balloër marcke gedreven hebben, wanneer hem dat gelevede, soe Weijteringe doch drie verrendel wardeels doer al Balloër marcke hebben und tho genen tijden geenen buirwillekoer mit de van Balloe gemaicket und gehadt hebben, und seggen voirt, dat men hoer uuijt hoer olde langwijlige rustlijcke besidt mit geenen verbot konnen slijten, sonder de van Ballo behoeren mit eenen lantrecht ¹⁾ tho spreecken, soeals dat van oldes eene lantrecht is.

De buiren van Duijrse vertuighen: konnen de Weijteringe bewijsen, alse lantrecht is binnen III weken, dat sij gerechticht sijn meer schaepen tho drijven in Balloërmарcke als eene binnenbuijr in Ballo, dat sal hij hebben tho genieten, oft de marcke mit onrecht gebruickt hebben enz.”

Ook de buitenburen hadden medezeggingschap bij het maken van de willekeuren. Uit het procesverbaal van een goorsprake gehouden te Diever 11 Maart 1572 blijkt, hoe ook over dit punt moeilijkheden konden rijzen.

„De buiren van Wapse mitter sonnen omme vertuigen den willekoer, bij de van Wittelte gemaict, van zeeckere peerden ende plaggen opte weijde tho holden ende aff te haelen, bij Johan van den Cloestere ende schults van Deveren verzegelt in dato den XIV Augusti anno 70, an Drost ende XXIV Etten, ofte de bundich is ofte niet, dewijle de buitenbuiren tho Deveren wonende daer niet in geconsenteert ende bewillicht, oft daer oick niet bij gewest en sijn, oft daerbij tho komen niet angesproken oft verwittiget sijn.”

¹⁾ Er moet behoorlijk volgens landrecht geprocedeerd worden. Het is mogelijk, dat er in dergelijke gevallen een beslissing gegeven wordt, die volkomen terecht is uit het oogpunt van het landrecht, doch die in strijd is met het bestaande buurwillekeur.

§ 3. *De in de buurschappen na te komen verplichtingen.*

De eigenerfden hadden, zooals in het voorgaande is besproken, allerlei rechten in de buurschappen. Hiernaast stonden vele verplichtingen, waaraan door de eigenerfden moest worden voldaan.

Een van deze verplichtingen was het openstellen door de bureu van hun hooilanden in voor- en najaar voor de z.g. voor- en na-weide.

Men zie hiervoor bijv. het verbaal van een goorsprake te Diever gehouden op 11 Maart 1577: „De gedeputeerden van Dwingelo hebben eenen seecker buirwillekoer vertoent in dato anno 75 den 22 Septembris, in welcker wilckeringe de overtreders den gedeputeerden ongehoersam verwillekoert sijnde den heeren vervallen tho sijn in XV marck; soe is in denselven willekoerbrieff eene artickel, dat eenen ider sijn hoijmaden sal openen op zeecker tijt ende op zeecker tijt weder sluiten nae inholt den artickel. Waertegens sich strevelt Hendrick Barelts, dat hij sijne maet, gelegen bij buiresch, niet na dat buirwillekoer opent, waerom hij vervallen is in de broecke in de buirwillekoer begrepen, hetsij dat Henrick Barelts bij kan brengen, dat hij meer gerechticht deselve maetvrede toe holden als eenen ander buirman.....”

Ook moesten zoowel hetgeen tot het buurschapsgebied behoorde als de markegronden worden onderhouden.

Verschillende van de bewaard gebleven willekeuren toonen ons dit aan en laten zien, hoe ook deze onderhoudsverplichting nadrukkelijk geregeld werd.

Alle eigenerfden en ook de overige ingezetenen moesten zorgen voor de afwatering en de omheiningen van hun eigen erf; maar ook de wegen, dijken en wateren in de buurschappen moesten verzorgd worden. De willekeur van de markgenoten van Anlo van 24 April 1610 bevat eenige artikelen, die deze beide verplichtingen regelen.

Art. 5: „Ten vijfften is verwilckoert, dat een ider buijr sall sijn hegen ende tuijnen an sijn hofften ende gaerden ¹⁾ veerdich ende goedt holden, ten einde den essche ende boulant onbeschadiget blijve; bij pene den bureu een tonne beer ende den heren vijfftij marck tho verbreken.”

Art. 6 bepaalt o.m. het volgende: „Ten sesten is verwilckoert,

¹⁾ „Hofften ende gaerden”.

„Hoff” hier in den zin van omheinde ruimte, dus in moderne beteekenis. „Gaerden” is de tuin.

dat een ider egener sall moegen een kamp ofte twe van sijne landen begraven ende bewallen laeten omme tho weijden, mits dat daer geen buirwegen oder stegen mede geswacket oder bekrencket worden."

Zij moeten hun hekken enz. zóó goed in orde hebben, dat hun beesten niet op de wegen kunnen komen op straffe, dat de beesten „geschut" worden ¹⁾.

Deze buurwegen, dijken, dammen en wateren, nu, zijn dus het voorwerp van de gemeenschappelijke zorg van de gezamenlijke bureu, waarvan de naam „buurwegen" getuigt.

Een bepaling van Ridderschap en Eigenerfden d.d. 12 Februari 1628, verplicht alle buurschappen tot het onderhoud van de „dijcken in haere marcken" ²⁾.

„Ridderschap ende Eijgenerffden der landtschap Drenthe verstaen, dat elcke bourschap den dijck in haere marcke sal opmaecken ende onderhouden moeten, ten waer eenige van deselve eenige andere gerechticheiden mochten hebben."

Ook andere willekeuren vermelden deze onderhoudsverplichting nadrukkelijk, bijv. een willekeur van Gieterveen van 1 Jan. 1730, waarvan art. 4 luidt als volgt: „Ten vierden, soo jemant onwilligh is om sijn dick toe maken, die dor sijn plaesse of achter die plaesse, dat die heerewegh angaet, sal men toetreden om hem een fordel bier of tie pennen."

Art. 7 van de willekeur van Buinen van 15 Juni 1613 is gewijd aan de onderhoudsverplichting van de buurwegen, dijken en dammen: „Lestlick hebben wij ondergeschreven gewilckoirt, dat een ijegelick, binnen Buine woenende ende buirregul houdende ofte onderworpen weesende, gehouden sal sijn, sijne dijcken ende dammen voer winters nabuirlick ende buirlick op te maecken ende te ruimen drie weecken nae den dach dat men met die gemeente ³⁾ sulx heft goetgevonden; bij die poene van twee goltgl. op elcke dijck ende den buiren eenen halven goltgl. op elcke pandt te verbreecken."

¹⁾ Schutten is gelijk aan meenemen door daartoe aangewezen personen en niet meer vrijgeven dan tegen een bepaald losgeld.

²⁾ Dijk, zie VERWIJS en VERDAM: opgehoogde grond, dienende tot waterkeering of verdedigingswerk.

Dam zie VERWIJS en VERDAM: waterkeering, verhoogd voetpad langs het water, vandaar ook het pad of de weg; in deze beteekenis komt dijk ook wel voor.

³⁾ Gemeente = gemeene ingezetenen.

Een willekeur van 1652 in Midlaren zegt, dat het onderhoud van een bepaalde sloot zal zijn: „aan de gemene marcknoten tot Midlaren nae een ieder wardiells ofte landes ¹⁾ grootheid”. Ook dit laatste is weer een bewijs, hoe de rechten en verplichtingen van de eigenerfden worden uitgemeten in verband met ieders hoeveelheid grond, naar het waardeel, dat ieder in de marke heeft.

Het onderhoud van den dijk staat dus in verband met het waardeel. Het verbaal van een goorsprake in het Dingspil Oostermoer van 15 Maart 1563, laat ons zien, hoe dit een bron van moeilijkheden kon zijn.

„Roeloff Ebinge laet wederesschen dat holt up den stubben van de buiren van Egeste, dat sie versmeten hebben voer den dijck dat de van Gieten thokompt, ende sie hebben den dijck oick niet gemaicket bij imants levent.

Arent Hamminge van wegene die buiren van Egeste antwoirdt: konnen de buiren van Gieten bewijsen, dat tot oer wardels geene dijcke sijnt, na den tijden dat alle de dijcke bij wardeel geslagen ²⁾ sint ende de buiren van Egeste de hebben over LX jaeren eenen wardeel uthgekoft ende de dijcke, de daertoe weren, de hebbet se voirt bij wardeel geschet ende de van Gieten niet meer dan een ander.

De buiren van Anderen vertuigen, dat de van Gieten bewijsen sullen, alse lantrecht is, dat sie in LX jaeren den dijck gemaickt hebben; alsdan de van Egeste in onbruickinge, anders die van Gieten in een onrechte esschinge; voirt an den edelen Droste ende XXIV.”

Deze verplichting, naar quota van het waardeel ook mede in de lasten te moeten dragen, vindt men terug in nog een andere akte tusschen Grollo en Schoonlo over het onderhoud van een weg, waarin met nadruk bepaald wordt dat dit onderhoud moet geschieden „huisgewijze” d.w.z. volgens de „volle huijzen”, hetgeen, in dit verband, beschouwd moet worden hetzelfde te zijn als volle waren.

Een procesverbaal van een getuigenverhoor van 1752, aangaande de weigering van eenige menschen om hun aandeel, naar

¹⁾ Met waardeel wordt hier bedoeld het aandeel in de gescheiden marke, het aandeel in bouwland enz. dus. Vandaar de uitdrukking: „wardiells ofte landes grootheid”.

²⁾ „Bij waardeel geslagen”; wij zouden zeggen verdeeld naar gelang van het waardeel.

quota van hun huizen, te betalen bij „een kwade schouw”, laat ons zien hoe bij navrage uitdrukkelijk blijkt, dat in de diverse buurschappen de lusten volgens het waardeel genoten worden en de lasten volgens het waardeel gedragen, behalve in enkele gevallen. Het komt n.l. in uitzonderingsgevallen voor, dat een stuk land van de marke wordt uitgezet, speciaal om van de opbrengsten hiervan de onkosten in de buurschappen te bestrijden.

Alles waarvan de buren gebruik maken of waarvan zij voordeel genieten is aldus een voorwerp van hun gezamenlijke zorg.

Dat de buiten-buren beschouwd werden als buren en als zoodanig ook mede moesten helpen allerlei onkosten te dragen van de buurschap spreekt vanzelf.

Zoo moesten ook de meijers hun aandeel in de onderhoudsverplichtingen bijdragen. Niet alleen het aandeel van de meijers in de opbrengsten van de goederen, doch tevens de verhouding, waarin zij hun aandeel moesten opbrengen in de gemeenschapslasten was nauwkeurig geregeld.

In een willekeur van Anlo d.d. 18 Mei 1632 art. 6 is dan ook precies gezegd, hoe bij de onkosten bij het opgraven van een sloot bijv. de eigenerfden $\frac{2}{3}$ en de meijers $\frac{1}{3}$ deel der onkosten moesten dragen. Een eigenaardige verhouding, indien men let op het op bladzijde 60 besprokene, waar de opbrengst van koren zoo verdeeld werd, dat juist de meijer $\frac{2}{3}$ en de eigenaar $\frac{1}{3}$ deel had.

Ook besluiten uit de heerlijkheid Ruinen toonen aan, hoe daar in de buurschappen de gezamenlijke buren de wegen en dijken moesten onderhouden.

In de 17e eeuw bijv. wordt een besluit aangetroffen genomen door de ingezetenen ¹⁾ van de kluft ²⁾ Oosteinde in Ruinen op een buurvergadering, naar aanleiding van een geschil over het onderhoud van een wal en een sloot: „..... dat benoemde wal door de gesamtlicke ingeseeten van de kluft van het Oosteinde mandelig ³⁾ zoude gemaakt worden en opgehoogd.”

De willekeuren van Ruinen toonen bovendien aan hoe in Ruinen naast de eigenerfden ook de keuters hun aandeel in het onderhoud van wegen en wateren bijdroegen; zelfs een nogal zeer groot aandeel, hetgeen ongetwijfeld in verband staat met hun veel betere positie.

¹⁾ Ingezetenen, dit zijn de uitdrukkelijk vermelde landeigenaars.

²⁾ De kluft treedt hier zeer zelfstandig op.

³⁾ Mandelig = gezamenlijk.

Hun aandeel in de lusten is grooter, dus hun aandeel in de lasten ook.

De willekeuren van Ruinen van 2 Februari 1637 en van 1640, resp. de artikelen 12 en 11 en 12, laten zelfs een verhouding zien van 2 tot 1.

1637, 12: „So jemandt gepandet mogte worden van weegen dijken ende dammen, sall van eelck bouman, so gepandet wordt, betaelt worden, twee kanne biers. Ende van eelck koeter, so gepandet wordt, alsoo sij weeniger dijecks hebben, sall betaelt worden ééne kanne biers.”

1640, 11: „So jemandt gepandet mogte worden van weegen dijken en dammen, sall van eelck bow so gepandet wordt bethalt worden twee kanne biers.”

Art. 12: „Ende van eelck koeter, so dar gepandet wordt, alsoo sij weeniger dijkes hebben, sall bethalt worden ééne kanne biers.”

Wij zien hieruit, dat waterstaatszorg behoorde tot de buurschapshuishouding. In zooverre waren de buurschappen vroeger dus ook wat men nu waterschappen zou noemen.

Een korte uitwijding zij mij hier vergund.

Als men de waterschapsreglementen voor Drenthe nagaat van den tegenwoordigen tijd, valt dadelijk de groote overeenstemming op met wat men in de buurschappen in de 16e en 17e eeuw aantreft, aangaande de onderhoudsverplichtingen van de bureu.

In de tegenwoordige waterschappen is naast het onderhoud van de wateren, ook het onderhoud van de wegen een voorwerp van de zorg van de ingelanden, zonder dat die wegen strekken ten behoeve van de waterkeering e.d. De wegen behoeven dus geen dijken te zijn. Wegen en wateren; een indice, dat deze waterstaatszorg traditioneel is.

Eigenaardig is bijv. artikel 28 van het algemeen reglement voor de waterschappen in Drenthe van 15 Januari 1915, waarin gesproken wordt over de stemming aangaande besluiten de waterschappen betreffend: „Voor stembevoegdheid is, tenzij in het bijzonder reglement anders wordt bepaald, grondeigendom het vereischte. In welke mate het zal gelden, regelt het bijzonder reglement.

Wordt de grond in erfpacht of vruchtgebruik of onder beklemming bezeten, dan wordt de stembevoegdheid door den erfpachter, vruchtgebruiker of beklemden meijer uitgeoefend.”

Dit is in alle opzichten te vergelijken met de regeling aangaande de stembevoegdheid in de buurschappen; eigendom, waarop de

stembevoegdheid berust, was immers ook daar een vereischte.

Artikel 7 van ditzelfde waterschapsreglement luidt als volgt: „Voorzoover het waterschap geen andere middelen heeft, zullen de algemeene kosten gevonden worden door een omslag over de gronden tot het waterschap behoorend.”

Is het ook, wat dit punt betreft, niet of men in de waterschappen een voortzetting van de buurschappen ziet?

Ik wil hiermee niet zeggen, dat het gebied van een vroegere buurschap samen zou moeten vallen met wat nu het territoir van een waterschap is. Van een samenvallen van de gronden is geen sprake. Als men bijv. de waterschapskaarten van Anlo en omgeving, van de jaren omstreeks 1910, vergelijkt met de, in dit werk opgenomen, markekaart van Anlo, blijkt, dat de grenzen niet overeenkomen. Van de vele waterschappen, die nu in Drenthe zijn, valt in het algemeen geen enkele samen met een van de vele buurschappen, die hier vroeger waren.

Intern, wat de werkzaamheden betreft, is er echter continuïteit.

Hoe de verandering van buurschappen in waterschappen heeft plaats gehad kan ik niet met zekerheid nagaan.

Het jongste willekeur, dat ik aangaande het onderhoud van wegen en wateren in een buurschap door de bureu heb aangetroffen, dateert van het jaar 1775 en bevat een besluit van de markgenoten van Uffelte omtrent het onderhoud en den aanleg van wateren en wegen.

Het eerste algemeene waterschapsreglement voor Drenthe dateert van 1862.

Van het begin der 19e eeuw heb ik voor Drenthe geen gegevens, waaruit ik met zekerheid kan vaststellen, hoe in dien tijd de waterstaatszorg in Drenthe geregeld was.

In het begin der 19e eeuw ziet men in Drenthe, evenals elders in Nederland, de gemeenten ontstaan, ongeveer zooals wij die tegenwoordig kennen, welker grenzen veelal met die der Drentsche schoutambten overeenkomen. Het aantal schoutambten was in dien tijd grooter dan in de 16e en 17e eeuw, daar juist in de jaren ± 1795 vele groote schoutambten gesplitst waren ¹⁾.

Nu is het zeer wel mogelijk, hoewel ik dat voor Drenthe niet met zekerheid zou willen aannemen, dat de gemeenten, d.w.z. dus de

¹⁾ Zoo werd bijv. het schoutambt: Anlo—Gieten—Zuidlaren in 1795 gesplitst in de schoutambten Anlo, Gieten en Zuidlaren.

oude schoutambten, belast zijn geworden met het onderhoud van wegen en wateren, voordat de waterschappen werden opgericht ¹⁾. Deze veronderstelling zou ook daarom niet geheel te verwerpen zijn, daar het ook in vroegeren tijd al wel eens voorkwam, dat in een schoutambt regelingen aangaande waterstaatszorg werden getroffen.

Men zie hiervoor bijv. de in § 4 van dit hoofdstuk nog nader te bespreken willekeur van Peize van 3 Mei 1763, die voorzieningen treft aangaande het dijkrichterschap. Nu viel wel de buurschap Peize met het schoutambt Peize samen, maar in aanmerking genomen, dat zooals uit den aanhef van deze willekeur blijkt, de schout van Peize mede de willekeur opmaakte, is het toch niet twijfelachtig te kunnen aannemen, dat ook van schoutambtswege wel waterstaatsbelangen konden worden behartigd. „Wij ondergeschreeven schults en agt volmagten als tot het opmaken van een buirwilker aangaande het aanstellen der dijkrichters hebben op heeden navolgende artikelen opgemaakt.”

Bovendien behoort ook nu nog het onderhoud van wegen en wateren daar, waar geen waterschappen zijn, tot de taak der gemeenten, terwijl waterstaatszorg ook wel over gemeente en waterschap verdeeld is.

Dit laatste blijkt bijv. uit het verslag van de besprekingen in 1929 gehouden omtrent de ruilverkaveling der Havelter-made. Hierin leest men o.m., hoe de naweiden daar het eenige overblijfsel van de marke zijn en dat het waterschap en de aangelanden zorgen voor de schouw. Het onderhoud der wegen is een voorwerp van gemeentezorg.

Natuurlijk is het eveneens mogelijk, dat de oorspronkelijke buurschap naast de verschillende andere buurschapswerkzaamheden ook nog de waterstaatsbelangen is blijven behartigen tot de waterschappen werden opgericht. Immers, ook na het ontstaan

¹⁾ Men zie hiervoor: *Nederlandsch Bestuursrecht*, uitgegeven ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van de inrichting voor de gemeente-administratie van N. SAMSON. Hoofdstuk 8 van het Bijzonder deel is gewijd aan Waterstaat, geschreven door Mr. Dr. R. H. BARON DE VOS VAN STEENWIJK. Op bladzijde 515 leest men aangaande de waterstaatszorg o.m. het volgende: „Oudtijds behoorde dit tot de taak der gemeenten. Weliswaar was reeds in de instructie voor de gemeentebesturen der Bataafsche republiek de scheiding van gemeentelijk- en waterschapsbestuur uitgesproken, maar in de praktijk was deze samenvoeging nog geruimen tijd blijven bestaan.”

van de gemeenten als zoodanig, bleven de buurschappen voortbestaan; er was niet de minste reden de buurschappen op te heffen.

In dien zelfden tijd begon men ook al wel met markescheidingen, doch ook al hield het gemeenschappelijk eigendom en gemeenschappelijk gebruik van de gronden op en al vervielen dus de werkzaamheden, die daarop betrekking hadden, er bleven voldoende buurschapswerkzaamheden over, die het kunnen voortbestaan van de buurschappen waarborgden ¹⁾; hieronder zal juist de waterstaatszorg een belangrijke plaats hebben ingenomen.

In elk geval is zonder twijfel intern continuïteit aan te nemen tusschen buurschap en waterschap ²⁾.

Naast de verschillende verplichtingen de buurschap intern betreffend, hadden de eigenerfden eveneens de zorg voor de buurschap in haar geheel naar buiten.

Zij moesten de buurschap verdedigen tegen aanvallen van buiten

¹⁾ Men moet niet te veel waarde hechten aan de gronden.

Het gaat niet in de eerste plaats om gezamenlijke terreinen. Eerst komt de buurschap; de marke is secundair. Worden gemeenschappelijke gronden aangetroffen (onverschillig in welk opzicht de gemeenschappelijkheid zich, volgens de gegevens, het meest openbaart, dus in de behartiging van economische belangen, waterstaatszorg of anderszins) dan is er ook een buurschap. Eerst de buurschap, welke in de eerste plaats een publiekrechtelijk karakter heeft.

Men moet niet voornamelijk of uitsluitend (zooals Prof. Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE doet in „het Oud-Nederlandsch Burgerlijk Recht”) het privaatrechtelijk karakter van de buurschap, het gemeenschappelijk eigendom van gronden met als uitvloeisel daarvan de gemeenschappelijke gebruiksrechten, naar voren brengen, want dat komt in de tweede plaats.

²⁾ In de inleiding tot de behandeling van de Groningsche marken bij de markekaart van Groningen en Drenthe door Mr. J. G. C. JOOSTING, blijkt nog eens duidelijk, welk een groot aandeel van de buurschapswerkzaamheden juist de waterstaatszorg in beslag nam.

Dit is waarschijnlijk de oorzaak, dat Mr. JOOSTING aan den naam hemrik of hamrik de beteekenis van waterschap geeft en zelfs aanneemt, dat een hemrik nooit iets anders dan een waterschap zou zijn geweest.

Ik zou echter aan het begrip hemrik dezelfde beteekenis willen geven als aan een buurschap in den ruimsten zin. Verg. Prof. Mr. L. J. VAN APeldoorn in „De historische ontwikkeling van het grondbezit in Friesland” opgenomen in „De vrije Fries” van het jaar 1924 N°. XXVII. blz. 206 e.v.

Mr. JOOSTING ziet in een hemrik een samenvoeging van gronden, wier eigenaren gezamenlijk de waterschapsbelangen behartigen en in het begrip marke bij uitstek een economischen vorm van grondgebruik; er wordt hierbij echter veel te veel waarde gehecht aan den gemeenschappelijken grond. Verg. noot 1.

en moesten er tezamen voor waken, dat geen inbreuk werd gemaakt op haar grenzen.

Indien de gerechtigden in een bepaalde buurschap met geweld een aanval op een andere buurschap willen doen, zullen alle bedreigde markgenoten met hoornblazen tezamen geroepen worden om dezen aanval desnoods met geweld te keeren; de eigenerfden en eveneens de andere bewoners van de buurschap moeten elkaar hierin trouw ter-zijde staan en de nalatigen zullen zware boeten moeten betalen, terwijl zij, indien door hun zorgeloosheid schade wordt geleden, voor deze schade moeten worden aangesproken. Dit is o.a. geregeld in een willekeur van Een van 11 Februari 1705.

Uit een besluit van Ridderschap en Eigenerfden van 1605 blijkt, dat men in het algemeen slecht voor de bewaking zorgde, zoodat Ridderschap en Eigenerfden bevelen, dat „een vierde part van de ingezetenen van de carspelen en buurschappen, soewell coeters als eigenerfden, als meijers” nacht voor nacht moesten waken.

In verband met den, in dien tijd heerschenden, oorlog was deze strenge regeling zeer noodig.

§ 4. *De in de buurschappen te bekleeden functies.*

Nu is het echter een feit, dat het *bestaan* van willekeuren alleen, nog niet de *naleving* hiervan waarborgt.

De bureu hielden hierop onder elkaar wel toezicht, omdat de willekeuren altijd zaken regelden, die voor hun aller belang waren. In de praktijk bleek het echter een betere waarborg te zijn, indien men iemand aanwees om toezicht te houden.

Ik ben hiermee nu gekomen tot de bespreking van de verschillende functies, die in de buurschappen te bekleeden waren.

Onder de willekeuren, die bewaard zijn gebleven, vond ik geen uit Oostermoer, die hierover regelingen trof; wel wordt er uit Peize een aangetroffen van 3 Mei 1763.

Dit bespreekt het dijkrichterschap. Gedeelten van enkele artikelen volgen hierbij.

Art. 1. „Dat er inkomstig alle jaren agt dijkkrigters uit de eigenerfden zullen wesen, waarvan jaarlijks vier zullen afgaan.....”

Art. 8. „Bij het opmaken der bouresloten zullen er de vier afgaande dijkkrigters present moeten zijn en toesigt hebben, dat sij goet opgemaakt worden;.....”

Art. 11. „Dat er mede twe dijkrichters uit de klufte ¹⁾, welke het pastorie-pat moeten maken, present zullen zijn op de eerste Maandag na Herfst-Norgermarkt, als 'tpastorie-voetpadt wort gemaakt; hetwelke alle jaren op geseide dag bij klufften zal moeten geschieden..... enz." ²⁾.

Wij zien hieruit, dat de dijkrichters speciaal belast waren met het toezicht op het onderhoud van wegen, dijken en wateren; zij hielden de schouw en moesten aanwezig zijn bij het opmaken van buursloten. Speciaal de zorg voor het opmaken van het pastoriepad wordt hierbij genoemd, hetgeen kluftsgewijze geschiedde; 2 dijkrichters uit de klufft, die in een bepaald jaar het onderhoud heeft, moeten dan bij de schouw aanwezig zijn.

Het bewuste willekeur toont tevens aan in het eerste artikel, dat het weer alleen de eigenerfden zijn in de buurschappen, die deze betrekkingen vervullen; de meijers en keuters stonden hier buiten als ongewaardeelden, zoodat ook in dezen het hebben van waardeel en het zijn van eigenerfde het criterium was.

Een willekeur van Roden van 1495 zegt o.m.: „In den eersten sullen daer wesen ses schutherden ijn elcken (.....) ende twe, dije berichten sullen schuttijnghe, eschvredijnghe ende alle punten naebes. bij hoeren eede, als bij oldes ghewoentlijcken ijs."

Uit dit artikel en de volgende blijkt, dat de schutherden speciaal belast waren met het toezicht op het „weijden" der beesten; zij ontleenden hun naam aan hun verplichting, die beesten te schutten, die boven het per waardeel toegestane aantal op de marke gevonden werden, of zich op verboden terrein bevonden.

Ook moesten zij letten op de naleving van de overige bepalingen van de willekeuren, bijv. artikel 21 van dezelfde willekeur van Roden van 1495: „Item daer sal nemant sijne beesten drijven oft lopen laeten up ghenen esschen, eer der thijt dat saet van den essche ijs ofte soelange daer drie luijden oft dre buerhuijs saeth up den esch hebben; elck beest bij schuttijnghe-recht."

Er bestond, zooals reeds gezegd, een verplichting tot openstelling van de esch als voor- en naweide voor het vee.

Dit kan men bijv. zien in het verbaal van een goorsprake op

¹⁾ Op de beteekenis van het woord klufft zal ik nog nader terugkomen.

²⁾ In aanmerking genomen, dat artikel 1 spreekt van 8 dijkrichters en dat in artikel 11 gesproken wordt van twee dijkrichters per klufft, zou men veronderstellen, dat de buurschap Peize 4 klufften heeft; ook hierop kom ik later terug.

11 Maart 1577 te Diever gehouden: „..... soe is in denselven willekoerbrieff eene artikel, dat eenen ider sijn hoiymaden sal openen op zeecker tijt ende op zeecker tijt weder sluiten nae inholt den artickel.”

Uit het verbaal van een goorsprake te Dalen gehouden op 18 Maart 1563 blijkt, dat de bureen aansprakelijk waren voor de daden van de schutherden, en bij eventueele fouten door dezen begaan aansprakelijk gesteld konden worden voor geleden schade.

Er waren 2 paarden geschut, waarvan er één was omgekomen. De schutherden van Wachtmen hadden het gedaan, doch beweerden niet schuldig te zijn aan het omkomen van het paard, want het had in de schutstal niet geleden.

„De buiren van Dalen vertuigen: kan Derrick van Wormss bewijsen, dat dat peert in den schutstall hinder ofte schaede gekregen heft, oft van de schutters, soe sollen de buiren van Wachtmen hem dat peert vergueden ende alsdann up gewelt, anders Derrick van Wormss up eene onrechte klachte.”

Als wij de vermelde willekeur van Roden van 1495 bekijken, blijkt hieruit, hoe de bevoegdheden van de schutherden zich langzamerhand hebben uitgebreid, en hoe het toezicht op de beeste-weiden niet meer hun eenige taak bleef; art. 34 zegt bijv. o.a.: „Item soe sullen dije schutheerders ummegaen alle maenden eens, ende berichten wichte ende mathen bij hoeren eede.”

Zij krijgen in Roden zoo langzamerhand dezelfde bevoegdheden, die ook de gezworenen of zwaren hebben.

Dit is de derde groep van opzichters in een buerschap.

Zij hebben wel de uitgebreidste bevoegdheden en vereenigen in zich zoowel dijkrichterschap als het schutherderschap met wat er verder in de marken te controleeren valt. De „sworen” moeten „opsicht nemmen op te straeten ende wegen”, zooals eenige willekeuren zeggen.

Zij hebben de schouw over sloten en stroomen; art. 9 willekeur van Dwingelo van 26 April 1768: „Ten negenden zo en zullen de gesworens 's jaars en alle jaaren driemaal mogen en moeten schouwen zo over de stouwinge, dammen en pompen in de slooten op de stroom, de stroom zelve als diepje.”

De gezworenen moeten letten op het „ordentlijk turfgraven”. Zij zijn het, die pandnemen, indien de bureen hun verplichtingen niet nakomen. Hierover wordt gehandeld o.a. in het verbaal van de goorsprake van 26 Februari 1564 te Havelte. „De zwaren klagen

over Luitken Jacobs oft Proijt, dat sij hem gepandet hebben nae luit buirwillekoer und heft hoer de pande weder ontweldigd."

Eveneens op „onrechte bevredinge" en geknoei met waterlossingen moet door de „gesworens" toezicht gehouden worden. Verbaal goorsprake te Diever op 11 Maart 1577, gehouden: „Meus Henricx, vulmacht van de zwoeren van Kokange ende Stapel, klagen over Henrick tho Veninge oft sijn volck, dat sie bij slapender tijt den van Kokange onbehoerlijck water uth de weteringe thogeruimet ende laten lopen in Kokanger ende Stapelinger hoijlant, datwelcke sie doergegraven hebben in Stapelinge lant."

Een wilkeur van Nijeveen d.d. 1753 heeft eenige artikelen aan het gezworenambt gewijd.

Art. 3: „Het gezworen-ampt zal na older woonte van den ene nabeur ¹⁾ tot den ander overgaan, zodanig dat in ieder kluft een gezworen zal zijn; en die een olt opgaant erve ²⁾ bezit, zal het gezworents een heele jaar lang moeten bedienen en op den 1sten Meij op- en afgaan, en bij de laaste schouwing zijn nabur ³⁾ ansegginge doen, dat hij op den eersten Meij het gezworen-ampt moet aannemen; en bij verweijgeringe van zulks te betalen an den armen van Nijeveen twaalf stuijver."

Art. 4: „Dog zo meder persoonen als eene een olt opgaand erve besitten, zullen haar moeten vereenigen, wie voor dat jaar geswooren zal wesen, voor en alear het gesworens-ampt door haar wort aangenoomen; en bij nalatig- of quaatwilligheit zal voor breuke an de arme van Nijeveen betalen twaalf stuijver."

Uit deze artikelen blijkt, dat het „bedienen" van het „gezworen-ampt" een verplichting was; het ging om over de erven. Het eigenerfdeschap was weer een vereischte om dit ambt te kunnen vervullen, evenals dit bij de schutherden en dijkrichters het geval was.

Eveneens in Ruinen worden deze gezworenen aangetroffen.

Dat het onderhoud van de buurschappen en de verschillende

¹⁾ „Nabeur" is hier min of meer vaag; het zal echter toch in dit geval wel hetzelfde beteekenen als buur of markgenoot; toch ligt er eenigszins het begrip buur (in onze beteekenis, dus buurman) in opgesloten; waarschijnlijk ongeveer: swette. Nabuur of naber legt steeds het accent op het naast elkaar wonen.

²⁾ „Olt opgaant erve" is hetzelfde als de „saldstede"; verg. noot 1 bij bladzijde 68.

³⁾ „Nabur" heeft in dit geval de beteekenis van buur in den modernen zin, waarin wij dat nu dagelijks gebruiken.

zaken in de buurschappen in Ruinen evenzoo geregeld waren als in het overige Drenthe, blijkt uit de instructies van de gezworenen, waarin nauwkeurig staat vermeld al hetgeen, waarop door de gezworenen toezicht moest worden gehouden.

Zij hebben, zooals uit hun instructie blijkt de verplichtingen, zoowel van de schutherden als van de dijkrichters en werden jaarlijks, zooals wij reeds zagen bij de besprekingen over de keuters in het eerste artikel van de ordonnantie op hun ambt van 1637, „met eenparige ende gelijcke stemme van den bowluden ende coeters gekoorn.”

Deze verkiezing had elk jaar plaats en ging „lotsgewijze”, hetgeen artikel 1 van het reglement op het „geswoorampt” in de buurschap Ruinen van 11 September 1692 bepaalt: „Dat uijt ieder lot ¹⁾ van de 5 loten ²⁾ de merkgenoten bekent jaarlijks op Michialis zal worden gekoren de gesworen.”

¹⁾ Lot is misschien gelijk aan kluft; hierop kom ik in het volgende hoofdstuk nog terug.

²⁾ Over dit aantal 5 zal later nog worden gesproken.

HOOFDSTUK II.

ONDERAFDEELINGEN VAN BUURSCHAPPEN EN DE VERHOUDING VAN DE BUURSCHAPPEN ONDERLING.

Reeds meermalen werd in het voorgaande over kluften gesproken, ook wel „cluften”, „clufften”, „kluchten” geheeten.

Een klufft is een onderdeel of afdeeling.

Een klufft kan echter een onderdeel van verschillende dingen zijn, bijv. een onderdeel van een buurschap, en kan in sommige gevallen een meer of minder groote mate van zelfstandigheid hebben.

Zoo is Beilen een voorbeeld van een buurschap met vele kluften, waarvan het grondschattingregister van 1654 getuigt. Behalve de verschillende op zich zelf staande benamingen, vindt men hier ook het begrip klufft in den naam uitgedrukt: „Noorderklufft”, „Zuiderklufft”.

De kluften waren dikwijls van belang om een eenvoudige arbeidsverdeeling in een buurschap te verkrijgen; wij hebben dit bijv. gezien in Peize, waar speciaal de zorg voor de wegen jaarlijks klufftsgewijze geschiedde.

In Ruinen treffen wij onderdeelen aan onder den naam „lotten”, zooals dat bij de verkiezingen van de gezworenen reeds is gezien: „Dat uijt ijder lot van de 5 loten de merkgenoten bekent jaarlijks op Michialis sal worden gekoren de gesworen.”

Ook wordt over die lotten gesproken in 1764, wanneer eenige landschapsmeijers zich bij Drost en Gedeputeerden beklagen over een door de markgenoten van Ruinen beraamde marktscheiding: „Nadien de markte van Ruinen verdeeld zijnde in 5 lotten”, zoo ook verdeeld had moeten worden bij de bedoelde scheiding.

Er werden dus in de buurschap Ruinen 5 onderafdeelingen aangetroffen, in Peize 4, zooals uit het reeds besproken willekeur van 1763 blijkt. In Roden, zooals wij hierna zullen zien, waren 5 kluften. Een vast aantal wordt dus niet aangetroffen, zoodat het mij het meest waarschijnlijk lijkt, dat het aantal kluften, dat zich gevormd

heeft, afhankelijk is geweest van plaatselijke omstandigheden van economischen aard of met de bevolkingsdichtheid in verband staande.

In het grondschattingregister van 1642, betreffende de buurschap Roden, vindt men bij de taxatie van de waardeelen in de buurschap Roden, deze waardeelen vermeld onder de hoofden: Roden, Steenberg, Leutingewolde, Foxwolde en Zulte. Die van Steenberg verklaren nog eens in een afzonderlijk request, dat: „haar wardiell ende haar andere hoijlanden resortieren onder Roden.”

In verband met een voorgenomen grensregeling, rezen moeilijkheden tusschen de eigenerfden van Roden en Steenberg. De laatsten hadden scheidpalen ontvreemd; de bureu van Roden komen hiertegen in verzet. In hun eisch hiertegen ingebracht vindt men dan o.a. het volgende: „daer nochtans, die van Steenberghe noijt andere marcke hebben gehadt als gemeen nevens andere kluften van Roden, hoewel de kluften om gerijfs halven iedereen sijn eijgen besonder district van opslach, heijden en weijden gehadt heeft. Zij hebben nevens andere kluften alle gemene lasten eenpaerlijck gedragen.”

Opmerkelijk is de definitie van mark hierin te vinden: „district van opslach, heijden en weijden.” De verschillende kluften hebben elk een eigen stuk van de mark in gebruik, welke gedeelten op hun beurt eveneens klufft heeten.

Dat kluften voorkomen als onderdeelen van marken treft men bijv. ook aan in de buurschap Diever, waar in 1822 uitdrukkelijk gezegd wordt, dat Wateren een klufft uitmaakt van de ongescheiden marke van Diever. Deze kluften van marken staan dan echter steeds in verband met de kluften, waarin de buurschap verdeeld is, waartoe de marke behoort.

Evenals het aantal kluften, waarin de buurschappen verdeeld konden zijn, verschillend is, is dit ook het geval met de verdeeling van de marken in kluften. Dat de buurschap Peize 4 kluften heeft is toevallig. In deze verdeeling in kluften kan men dus ook, wat de marke betreft, nooit den grondslag zien van de waardeelenverdeeling in vieren.

De genoemde kluften Roden, Steenberg, Leutingewolde, Foxwolde en Zulte zijn elk op zich zelf eigenlijk een buurschap; men heeft hier een typisch voorbeeld van de z.g. filiaaldorpen.

Zeer veel buurschappen zijn nl. ontstaan als filiaal- of dochterbuurschappen van een oerbuurschap. Door uitbreiding van de bevolking is het meermalen voorgekomen, dat een groep bewoners zich afscheidde uit een bestaande buurschap. Zij gingen zich dan elders vestigen en gewoonlijk had deze vestiging plaats op een gedeelte van de ongescheiden marke van de oorspronkelijke buurschap ¹⁾.

De weinige dichtheid van de bevolking bracht met zich, dat de oerbuurschappen ver van elkaar lagen en de ongescheiden en vaak nog onontgonnen markerreinen er om heen, daardoor zeer groot waren.

Op die markegronden ontstond de nieuwe buurschap, met haar eigen gescheiden marke er om heen, oorspronkelijk min of meer afhankelijk van de oerbuurschap op wier markegronden zij lag. Die afhankelijkheid bleef bestaan in die gevallen, waarvan hier in Roden een voorbeeld is te zien, waar de verschillende buurschappen samen, wat het ongescheiden gedeelte betreft (soms werd dit nog beperkt tot alleen bosch en heide of veengronden), een marke hadden.

In dat geval bleven de nieuwe buurschappen feitelijk kluften van de oerbuurschap. De mogelijkheid bestond echter ook, dat de

1) Verg. VON MAURER: Einleitung zur Mark-, Hof-, Dorf- und Stadtverfassung. § 79 en § 81.

VON MAURER: Geschichte der Markenverfassung.

§ 8: „Auch die aus den alten groszen Marken ausgeschiedenen Dorfmarken waren ursprünglich meistentheils sehr grosz, so dasz auch in ihnen wieder neue Dörfer angesiedelt werden, sie selbst also ebenfalls wieder Stamm- und Mutterdörfer werden konnten.“

„Das Schicksal dieser Colonial- oder Filialdörfer war nun sehr verschieden. Oefters erhielten nämlich auch sie eine ausgeschiedene Dorfmark. Oefters blieben sie aber auch in Markgemeinschaft mit dem Stamm- oder Mutterdorfe.“

„Sehr viele Colonial- oder Filialdörfer blieben aber in Markgemeinschaft mit dem Stamm- oder Mutterdorfe, zum Theile sogar bis auf unsere Tage.“

§ 9: „Bei vielen Marken ist auch nach ihrer Zersplitterung noch einiger Zusammenhang geblieben. Viele abgetheilte Marken blieben nämlich nach wie vor in einer Gemeinschaft der Weide.“

„In den meisten Marken ist jedoch frühe schon aller Zusammenhang mit den alten Muttermarken verloren gegangen.“

VON MAURER geeft van de hierbij genoemde mogelijkheden vele voorbeelden.

afhankelijkheid van de filiaalbuurschappen van de oerbuurschap geheel verdween; dat had plaats in die gevallen, waarin elke nieuwe buurschap bij de afscheiding ook een geheel eigen ongescheiden marke ten deel viel.

Een voorbeeld daarvan meen ik te kunnen zien in de buurschappen in het kerspel Anlo. Een kaart van dit kerspel voeg ik hierbij, wel reeds uit de 19e eeuw, maar waarop toch duidelijk de ligging van de diverse buurschappen in dit kerspel te zien is in de stroomgebieden van de Drentsche Aa en de Oostermoersche vaart.

Tevens kan men hieruit eenigszins een indruk krijgen, hoe deze buurschappen er uit zagen. De woonhuizen lagen in het midden van het buurschapsgebied. De grond het dichtst om het huizencomplex was, zooals men zien kan, tot bouwland gemaakt. Daar buiten om heen liggen de markegronden, waarop het vee kon weiden enz. en waarvan, zelfs ten tijde van het totstandkomen van deze kaart, nog een groot gedeelte ongescheiden was.

Bij nadere beschouwing van de kaart blijkt, hoe de buurschap Anlo vrijwel in het midden ligt. Tevens was dit het kerkdorp, immers het kerspel werd ook naar deze buurschap genoemd en daar, zooals later bij een nadere bespreking van de kerspelen nog gezien zal worden, de kerken meestal daar gesticht werden, waar aanvankelijk de oude heidensche eerediensten werden gehouden, is wel aan te nemen, dat deze buurschap mee de oudste van dit kerspel geweest zal zijn. Merkwaardig in dit verband is een klacht van de markgenoten van Anlo van het jaar 1646 over de taxatie van hun waardeelen in de grondschattingregisters. De klacht was gericht tot Drost en Gedeputeerden: „Mijne Heeren, remonstreeren met behoorlijcke eerbiedicheit, de samptlijcke marckgenoten binnen Anloo, wat voegen in de prijseringe der goederen ijeder waer is gestelt op haere grontschattingsregister op 800 fl. zijnde 15 waren int getalle, welcks verre te hoog en bovens zijn waardije is geprijsert, doordien deselve marcke, ter cause van de rontom dicht aenliggende buirschappen is bestaande in weijnich velts, sonder eenige veenen, nocte groenlanden, hetwelke soo gering is dattet naulijx groenlant kan genoemt worden, daeromme oock niet een voet hoijlant inder-selve marcke is t'vinden, sijnde genoechsam mede de schraelste marcke in dese lantschap, soodat de meijerluiden door deze sware last ende andere ongelegentheden, van soo verre haer hoij en turff

uit andere quartieren t'moeten haelen, misweijdinge haerer creaturen de peerden verzwakken, den eenen bij den anderen komen te verarmen, ende om sulx eeniger maeten te remedieren, hebben de supplianten voor deze gecommiteerden versocht oock geobtineert, die haere gemelde marck in oogenschijn hebben genomen. Ende op dat de Supplianten in deze haere rechtvaardige doleantien behoorlijcke contentement mogen bekomen, versoeke deselve dat U Ed.Mog. nae 't ingenomen rapport ende waere geschapenheid dezer saecke (hetwelcke U Ed.Mog. selver ten meestende genoechsaem bekent) soodaenige redresse ende verminderinge haerer waertallen willen gelieven te doen, als dese cleine en schraele marcke meriteert ende hoochlijck van nooden heeft."

Hierbij zou ik speciaal willen letten op de volgende woorden: „..... doordien deselve marcke ter cause van de rontom dicht aenliggende buurschappen, is bestaende in weijnich velts....." Aangezien bij de eerste vestiging op vaste woonplaatsen, in aanmerking genomen de weinige dichtheid van de zich vestigende stammen, meer dan voldoende terreinen rondom de diverse nederzettingen te verkrijgen waren, zou ik uit het feit, dat nu (in 1646) markgenoten klagen over weinig veld in verband met de dicht rondom liggende buurschappen, willen afleiden, dat deze buurschappen van wat lateren datum zijn dan de buurschap Anlo. Zij hebben zich totaal van elkaar afgescheiden en hebben absoluut eigen zelfstandige marke-terreinen.

Op hun beurt zijn de verschillende buurschappen ook weer kluften, onderdeelen, en wel van het kerspel. De namen kluft en buurschap vallen dan samen. Dit ziet men duidelijk in de benamingen, die aangetroffen worden in de heerlijkheid Ruinen, in het kerspel Ruinerwold, dat samengesteld is uit de kluft Oosteinde, de kluft Haakswolde, de kluft de Ruiwe buurschap en de kluft de Kale buurschap. In geen enkel gegeven, dat ik heb aangetroffen, wordt ooit gesproken van de buurschap Oosteinde of de buurschap Haakswolde, terwijl toch uit de benamingen, de kluft de Ruiwe — en de kluft de Kale buurschap blijkt, hoe Kluft en Buurschap elkaar dekken; misschien worden daarom, om verwarringen te voorkomen, de afdeelingen van de buurschap Ruinen, ook in de heerlijkheid Ruinen gelegen, lotten genoemd, zooals wij hiervoor zagen. Vandaar ook de groote zelfstandigheid van de kluft Oosteinde bijv., waarop op bladzijde 82 bij het onderhoud van de dijken enz. werd gewezen.

Als voorbeeld, dat de namen buurschap en kluft konden samen- vallen en buurschap en kluft dus hetzelfde waren, wil ik hierbij aanhalen het verbaal van een goorsprake op 17 Juni 1577 te Diever gehouden: „Luijtken Middelstum met sijn adherenten heft Johan Alerts laeten verbieden de plaetse, daer hie de molen op settede voer hoer andeel, want hoerluiden de plaetse ende gront onverschet mede thoquam, ofte soe mennigen dach daerna hij dat bruijckt, solde hie den Heren gebroken hebben XV marck, 14 Maii.

Antwoirdt Jan Alerts, dat het verbot onformelijck is, want men niemant verbieden kan het sijne toe gebruicken, und soe de verbieders pretendieren, dat sie van Jan in de gebruickinge van mande guederen ofte gronden bekort wordt, presentiert hij hoer tot allen tijden scheijdinge, wil hem alsdan hoer gronde na lantrecht ontwijcken und blijft bij de tholatinge und inwilginge der vulmechtige der buirschap oft klufte to Wapse.”

Het komt in het algemeen weinig voor dat men een buurschap, in verband met wereldlijke zaken een kluft noemt; vandaar dan ook, dat men klufften gewoonlijk ontmoet als onderdeelen van een kerspel en zelden als onderdeelen van een schoutambt.

Bij de behandeling van de geestelijke rechtspraak kom ik op het belang van de kluft nog nader terug, en zal men zien, hoe de klufften de grondslag waren voor de verkiezing van de eedtswerers. Het artikel van het Seendrecht van 1451, dat hierover bepalingen inhoudt, luidt als volgt: „Item voertmeer sullen allen grote buerschappen, twe clufte ende twe eedtswerers hebben ende alle kerspele, die wijde ghelegghen sijn, in kleijnen buerschappen, drie ofte vier clufte ende alsovele eedtswerers.....”

Hieruit ziet men duidelijk de buurschap als kerspelkluft en deze bepaling laat tevens de mogelijkheid zien, dat meerdere buerschappen samen weer een kluft kunnen vormen, samengevoegd kunnen worden tot een onderdeel van een kerspel.

Dat er een zeker verband is geweest tusschen de verschillende buerschappen onderling blijkt bijv. uit eenige oordeelen van den Etstoel, waaruit men kan afleiden, dat de naastbijgelegene buerschappen moesten worden opgeroepen, om de moeilijkheden op te lossen, indien twee buerschappen het niet eens waren over de juiste afbakening hunner begrenzing.

Een oordeel van ± 1400 spreekt reeds over dit onderwerp: „Item waer twe buerschappen twisten om ene marck, daer sullen

dee naeste buere ¹⁾ daer bij ghelegghen dat marcksceijd gan bi oren ede" ²⁾).

Van 1421 wordt het volgende gevonden: „Item soe ijs ghewijst, willen dije bueren van Hessen een seker rocht ansetten up dije buer van Dwijnghen ende Lede, soe sullen ze dat anzetten, mijtter sonnen omme gaen dije naesten buerschap, dije daeran wijnnen oft an verlesen moeghen.”

Een oordeel van 1474 zegt het volgende: „Item tusschen de buren van Druwen an de eene zijdt ende de van Nortsleen an de ander zijdt js gewijst, dat twe de naeste buerschappen, de

1) Buere, men zou hier eerder buerschappen verwachten, in het handschrift staat echter *buere*.

2) Dit is te vergelijken met hetgeen wij vinden in de oudste stukken uit het Frankische tijdperk. De Germanen vestigden zich niet als individuen, maar als geslachten, *genealogiae*. Als *genealogiae* namen zij bezit van zekere gronden.

VON MAURER zegt hiervan op bladzijde 1 van: *Geschichte der Dorfverfassung in Deutschland*: „..... Daher wohnten frühe schon ganze Geschlechter (*genealogiae*) auf einer eigenen Feldmark beisammen. Darum waren so viele Dorfschaften auch in späteren Zeiten noch von näheren oder entfernteren Verwandten und Vettern bewohnt. Aus demselben Grunde führten nicht wenige Dörfer den Namen eines Geschlechtes oder auch sämmtliche Bewohner eines Dorfes einen und denselben Geschlechtnamen

Zoo worden de *genealogiae* dan ook genoemd als de eigenaren van den grond en konden tusschen *genealogiae* dus ook geschillen ontstaan over de grenzen van haar gebied, *Lex Alamannorum* titel 84: „..... si quae contentio orta fuerit inter duas *genealogias* de termino terrae eorum

Voor hun vestiging waren de Germanen dus reeds georganiseerd tengevolge hunner afstamming. Deze *genealogiae* moeten wel het ontstaan geweest zijn van de buerschappen; vele buerschappen heetten dan ook naar een geslacht, hetgeen op het familieverband wijst.

Men zie hiervoor: Prof. Mr. L. J. VAN APeldoorn: De historische ontwikkeling van het grondbezit in Friesland, opgenomen in de *Vrije Fries* van 1924 deel 27, de bladzijden 195, 199 e.v. Wij zien hieruit o.m., hoe Prof. VAN APeldoorn meent te kunnen aantonen, dat de namen voor buerschap en geslacht in Friesland somtijds gebruikt dezelfde zijn.

Vooral in Friesland en Groningen treft men veel buerschappen aan, die naar geslachten zijn genoemd; verg. bijv. *Cammingahunderi* of *Cammingamark*.

Hunderi hier in de beteekenis van *huntari*, *villa*, *vicus* etc.

Ook kluften droegen meermalen familienamen, waaraan dan als achtervoegsel

cleuenoten¹⁾ dar tho sint, sollen dat marckenscheit ghaen bij oeren ehede, als lantrecht is, bij oeren broecken, weert saecke de twe buertschappen²⁾ niet eens worden kunden, soe sollen se nhemen de drie naeste buerschappen mitter sonnen omme, ende waer de mede toe vallen met oeren ehede, solt gescheiden wesen, ende off de buerschappen noch verweigeringe deden, szo sol men se vervolgen met den zweerde, als mit denn hoegesten lantrechten."

1) Cleve of clove is verwant aan kluft en heeft ook dezelfde beteekenis; zie VERWIJS en VERDAM.

In de Baronie van Breda werd van kavels gesproken in den zin der Drentsche kluften en buerschappen: buurt, kaveling, gehucht, district werden door elkaar gebruikt. Men woonde erin en land lag er in. Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken, XI^{de} st., 1776, blz. 904 e.v.

Clevenoten = genoten van een cleve, clove of kluft.

Clevenoot, zie VERWIJS en VERDAM: iemand, wiens land met dat van een ander „gemengeder veur ende aerde in enen slage” ligt; in de zelfde afdeeling liggend; grensgenoot.

Zeer waarschijnlijk is het, dat clevenoot slaat op de genoten van filiaaldorpen; deze hadden, oorspronkelijk althans, ééne mark (gemengeder veur ende aerde liggend); later, ook na de markeafscheiding, is dit verband blijven bestaan.

Men vergelijkte bijv. met hetgeen VON MAURER schrijft in zijn: „Geschichte der Markenverfassung in Deutschland”.

§ 9: „Bei vieler Marken ist auch nach ihrer Zersplitterung noch einiger Zusammenhang geblieben. (Verg. noot bij blz. 6.) In anderen Marken blieb nach ihrer Zersplitterung in mehrere Marken wenigstens noch einige Verbindung mit der Muttermark. So in der Thrente (lees Twente) in Westphalen eine Verbindung der Alberger Mark und einiger anderen umliegende Marken mit der Lutter Mark oder mit der Mark in der Lutte. Sie wurde daher die höchste Mark im Lande genannt, *in welcher die übrigen Marken ihr Recht holen* und sich nach ihrem alten Herkommen richten sollten.”

„Die alten Dörfer Zelle, Harxheim und Niefern in der Pfalz waren nach einem ungedruckten Weisthum noch in 16. Jahrhundert in ungetheilte Markgemeinschaft und bildeten daher eine Markgemeinde. Und auch später noch *hatten sie ein gemeinschaftliches Gericht.*”

VON MAURER: „Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadtverfassung”.

§ 80: „Ausserdem genosz aber auch das Tochterdorf nicht alle Rechte des Mutterdorfes. Bei *Markstreitigkeiten* mit dem Tochterdorfe durften z.B. in Dänemark und Norwegen nur die Athelbonden des Stammdorfes Zeugnisz geben. Etwas Aehnliches findet sich auch noch in Deutschland bei Feldmark-Streitigkeiten unter verschiedenen Gemeinden, indem z.B. im Rheingau die Geschlechter aus den benachbarten Gemeinden zur Entscheidung berufen werden sollten, und in Baiern die benachbarten Dorffschaften, ursprünglich vielleicht, auch nur die Geschlechter aus ihnen.”

2) Buurtschap wordt een enkele maal in de oude gegevens aangetroffen voor buurschap. Analogie: Marke-Markte.

Een ander oordeel van \pm 1400 luidt als volgt: „Item we een zeker buertuijch ansettet, de sal de buren nemen in der buerscap alsoe langhe, als sie daer inne sint, ende ontbreket se em dan, sal he se mitter sonnen omme nemen.”

Dus ook, wanneer men in een buerschap om de een of andere reden eenige buren voor een buurtuig bijeen wil hebben en men kan daarin niet slagen, wendt men zich tot de buren van een naastbijliggende buerschap „mitter sonnen omme”, om het gewenschte aantal buren te verkrijgen.

Bij de bespreking van de ommeslagen, later, zal men nog zien, hoe op 26 Maart 1623 het volgende bepaald werd: „ingevalle eenige erven tsij doer 't verlaeten van den mejer ofte abandonneeren van den eijgenaer belmondich bleven liggen, sullen de ingesetenen van de buerschap, in hetwelcke alsulcken verlaeten ofte geabandonneerden erve gelegen is, ofte een van de naeste buerschappen hetselve erve voer de loepende ommeslagen ende andere oerlogslasten moegen gebruicken ofte gebruicken laeten.”

Uit al deze bepalingen blijkt dus, hoe steeds de naaste buerschappen „de naeste daerto sint”, indien er in een buerschap iets bijzonders is voorgevallen of indien er grensmoeilijkheden zijn, waaruit dus een zekere band tusschen de aangrenzende buerschappen spreekt.

HOOFDSTUK III.

DE KERSPELEN.

In het vorige hoofdstuk werden de kerspelen reeds met een enkel woord vermeld en zagen wij, hoe de buurschappen, als onderdeelen van een kerspel, klufft konden worden genoemd. De Drentsche kerspelen waren alle uit een grooter of kleiner aantal van deze buurschappen samengesteld.

Elk kerspel was het gebied van één kerk, als centrum van de „cura animarum”. Daar de kerspelkerken gesticht werden op die plaatsen, waar waarschijnlijk vroeger de heidensche eerediensten werden gehouden, werd het kerspel bepaald door het gebied van de heidensche offerplaats.

Het kerspel droeg den naam van de buurschap, waar de kerk gesticht was, die gewoonlijk dus wel als de oudste buurschap van het kerspel beschouwd kon worden ¹⁾. Zoo een buurschap werd dan wel dorp genoemd ²⁾ en was het „kerkdorp” van het kerspel.

Hoe hadden deze kerkestichtingen plaats en door wie?

Stichtingen door particulieren geschiedden meermalen, doch in Drenthe gingen deze stichtingen in de meeste gevallen uit van eenige

¹⁾ Misschien kan men in deze hoofdbuurschap, de oudste buurschap van het kerspel wel een oerbuurschap zien; dan zou men de overige buurschappen in het kerspel als de filiaalbuurschappen moeten beschouwen.

Verg. VON MAURER: Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadtverfassung § 81.

„Aus solchen Stammdörfern mit den ihnen untergeordneten Filialdörfern sind in Dänmark, im Ditmarschen, in Friesland u.s.w. viele Kirchspiele, im südlichen Deutschland aber nicht selten die Schultheisereien und Aemter hervorgegangen.”

In dit geval zou dus de oorspronkelijke buurschap als de grondslag van het kerspel beschouwd moeten worden.

Het kerspel bleef hetzelfde terrein omvatten. Er kwamen meer mensen, maar het kerspel bleef territoriaal gelijk.

²⁾ Voor de kerkestichtingen in het algemeen zie: Dr. L. J. VAN APeldoorn: De kerkelijke goederen in Friesland. Vooral hoofdstuk I is aan de kerkestichtingen gewijd en speciaal § 4 hiervan toont aan, hoe verwarringstichtend de benaming dorp kon zijn.

buurschappen samen, die dientengevolge tezamen het kerspel vormden.

De kerk te Eelde is bijv. een particuliere stichting, waarvan de „copia van die fundatie van die kerk tot Eelde” getuigt. Het afschrift van de acte van schenking d.d. 1289 door Gisebertus de Buchorst „famulus” aan het Duitsche Huis te Utrecht van het patronaatrecht der kerspelkerk te Eelde, luidt als volgt ¹⁾: „Ik Gisebertus van Buchorst Dienaer etc. doe te weten tot gheduirigher Memorie allen den genen, die desen brief sullen lesen of hooren; dat ik het recht van Patronaetschap tot Eelde, met alle sine bijhebbende Rechten en adherenten Geestlijcker maniere transportere, overlevere en geve, als onder de menschen ghebruicklijck is, voor mij, en mijn erfgenaemen en naekomelingen, soo wel tegenwoordig als toekomende tot een suiijvere aelmisse, voornaemlijck om Godt en tot Hulp van mijn Voorolderen, en miner zielen Saeligheijt, mitsdesen, dat alle geestlijcke Persoonen, om dit selve te wederroepen, de hoep 'tenemael sal afgesneden zijn. Ordoneere ik oock den toesiender en de Broederen der Order van d'Heijlighe Moeder Maria naer den maenier van het duitsche huis van Uitregt, en door beholt en opsicht van mijn Liefste Broeder Gwolterus, dewelck het kleet van d'order der voorgshrevene Broederen aennemen sal, om ditselve met volle Recht te holden, te hebben, en te besitten. Tot getuignisse van dit selve habb'ik nootsaeckelijck gheagt aen desen mijn Zegel te hanghen.

Gegeven 1289 op Sondag voor't fest
van d' Heijlige Maegt Lucia.”

Indien de stichting uitging van eenige buurschappen, waren het weer de eigenerfden in de buurschappen, de volle bureu, die deze stichting deden. Dit zien wij bijv. uit een oorkonde van 9 Februari 1310, waarin Philippus, deken te Steenwijk, en Wicherus, pastoor te Vries en deken van Drenthe, verklaren de oprichting eener kerk te Uffelte namens Guido, bisschop van Utrecht te hebben toegestaan. Hieruit blijkt dus tevens, dat de stichtingen niet maar zoo vrij konden geschieden, doch dat toestemming van de hierarchie vereischt was. „Universis presentia visuris vel audituris nos Philippus, decanus ecclesie de Steenwijck, et Wicherus, rector ecclesie de Vrees, decanus christianitatis Drenthie, notum facimus,

¹⁾ Archieven van kerkelijke besturen N°. 96, regesten N°. 1.

quod nos auctoritate reverendi patris nostri domini Guidonis Trajectensis episcopi nobis in hac parte specialiter concessa, hominibus commorantibus ¹⁾ in Uffelte, in Hesselte et in Hesselrevene, qui propter nimiam distanciam parrochialis ecclesie sue de Steenwijck et propter difficultatem accessus raro ad eandem accedere potuerunt, inter quos etiam infirmi facti propter nimiam distanciam et longitudinem vie sine sacramentis decesserunt, habito respectu in salutem animarum licenciam concessimus et per presentes concedimus edificandi et habendi novam ecclesiam, in qua et a qua sua recipiant ecclesiastica sacramenta." ²⁾

Niet alleen waren het de eigenerfden in de buurschappen, die de kerkestichtingen deden, doch zij waren het, die ook verder in zaken de kerk betreffende alles te zeggen hadden, behoudens overheidsbemoeiingen.

Als meest belangrijk recht in dezen is te beschouwen de bevoegdheid den pastoor of later den predikant te benoemen. Een particuliere stichter had dit recht en dit zelfde recht konden de eigenerfden uitoefenen in die gevallen, waarin de buurschappen een stichting hadden gedaan. In de „Kerckenordre der landtschap Drenthe" vastgesteld door Ridderschap en Eigenerfden op den Landdag d.d. 13 Februari 1638 worden nauwkeurig de regels aangegeven, waaraan men zich bij deze predikantsbenoemingen te houden had. Artikel 3 van het eerste deel houdt deze bepalingen in. „Bij de wettelike beroepinge der Predicanten, soo wel van die, die te vooren in actuelen dienst geweest sijn, ende vande eene gemeente tot de andere worden beroepen, als van den genen, die nu eerst tot het Predigamt comen, soowel in steden, als ten platten lande, sullen dese naevolgende poincten onderhouden worden.

Ten eersten, dat de Collatoren ofte die kracht vande beroepinge hebben, ter plaetsen daer het Predigamt vacerende is, ende niet wetende soo sij tot beroepinge van eenen nieuwen Prediger, conform de Kercken-ordre, moeten procederen, sullen hun mogen vervoegen bij het Classis ofte desselves deputates, dewelcke in sulcken vall gehouden sijn henluijden volcomen onderricht te doen, te weten, dat een vast-en bededach moet gehouden worden, om Godt, als een Heere sijnes Oogsts en Wijnbergs te bidden, dat hem wilde gelieven haere harten daerhen te richten, ten eijnde sij mogen

¹⁾ Homines commorantes = eigenerfden.

²⁾ Oorkondenboek van Groningen en Drenthe.

eendrachtich treden tot de nominatie en verkiesinge sodaeniges persoons, die haer sal stichtelijk mogen sijn, ende voorts het harte dergenen, die te nomineren sal staen, daertoe te bewegen, dat hij de aenstaende beroepinge ter rechter tijt moege aennemem.

Ten tweeden, sullen de voorsz. Collatoren, ende, die het recht van de beroepinge competeert, mettem selven Classe ofte deputatie voorts eenen sulcken dach beraemen, op dewelcke bij deselve Bededach sal worden gehouden.

Ten derden, Nae desen Vast-ende Bededach sullen de gene, soo 't Recht van Collatie hebben, eenen ofte meer personen de Gemeente presentieren ¹⁾, ofte daer dit recht bij de Gemeente selfs is ²⁾, sullen deselve oock eenen ofte meer nomineren en dat binnen den tijt van ses weecken nae den bededach. Ende bij aldien de Collator ofte Gemeente den voorsz. tijt hierinne mochte suijsmachtich weesen, sal het Classis de HH. Drost en Gedeputeerden daer van adverteren, dewelcke alsdan seeckeren tijt zullen prefixeren, binnen dewelcke die nominatie sal moeten geschieden, ofte dat bij naelaetinge van sulx haer EE. voor datmael totte nominatie en beroepinge sullen treden.

Ten vierden Ende die in vougen als hier vooren is verhaelt, genomineert wordt, sal naer voorgaende preparatoire examinatie, soo hij te bevoorens niet en is geexamineert geweest een proefpredigt moeten doen voor de Gemeente, in bijwesen van twee ofte meer volmachten der Classis.

¹⁾ Dit heeft betrekking op de particuliere collatie.

²⁾ Dit slaat op de stembevoegdheid van de eigenerfden in de kerspelen. Zie ook hiervoor Dr. VAN APeldoorn: De kerkelijke goederen in Friesland, Hoofdstuk I.

De gemeente is hier dus niet de kerkelijke gemeente.

Het stemrecht is aan de erven verbonden. Vóór de Reformatie werd natuurlijk verondersteld, dat de eigenaar van het erf parochiaan was. Na de Reformatie rees de vraag of zoowel de ongereformeerde als de gereformeerde parochianen het stemrecht mochten uitoefenen. Eerst later is den katholieken parochianen de uitoefening van het stemrecht verboden. Tengevolge van de reformatie van de religie werd geen nieuwe kerk gesticht; de parochie werd slechts gereformeerd en zodoende bleef ook na de Reformatie het kerkelijk leven op de erven steunen.

Zoals voor de Ridderschap, waarop ik in hoofdstuk VI nog nader zal terugkomen, het hebben van een havezate en het kunnen aantoonen van 8 kwartieren vereischt was, zoo was de eisch om kerkelijk stemgerechtigd te kunnen zijn: het zijn van eigenerfde en het zijn van een waar Christen, d.w.z. vóór de Reformatie Katholiek en nà de Reformatie Gereformeerd.

Ten vijfden, Dit gedaen sijnde, sal die bij haer genomineerde persoon de HH. Drost en Gedeputeerden en den Classi voorgesteld worden, ten eijnde de EE. Heeren Drost en Gedeputeerde, politickelick, ende het classis Kerckelick, op des geëligeerden persoons bequamheijt, gelegentheijt, qualiteijt en conditie mogen gelettet worden.

Ten zesden sal hier op volgen de examinatio, ofte ondersoeckinge, beijde des levens en der leere, des levens met verthoninge genoechsaemer getuichnisse des levens en wandels, — der Leere, indien hij te voren geëxamineert is, sal daarvan genoechsaem blijk doen met schriftelijcke documenten ofte getuichnisse, maer bij soo verre hij niet en is geëxamineert, sal het plenarie examen geschieden van den Classe onder 't welcke die kercke gelegen is, ende dat ten overstaen van de visitoren der drie Classen sal oock bij de examinatie der Leere in Classe eene proefpredige doen uijt texten haer bij den Classe gominert.

Ten zevenden, In den examine bestaen hebbende, sal denselven een wettelijcke beroepinge bij den Collatoren ofte die het recht van beroepinge hebben, gegeven worden in 't Bijwesen van twee predigers des Classis, ten eijnde deselve daerop mogen letten, datter geen onbehoorlijcke conditiën worden gestipuleert, ofte informaliteiten gebuijckt; welcke beroepinge ontfangen hebbende, sal gehouden weesen nae drie weecken, nae dat hij deselve ontfangen heeft inde Collegie van de HH. Drost en Gedeputeerden verthonen omme bij haer EE. geaggreërt ende geconfirmert te worden.

Ten achtste, die beroepinge geaggreërt en geconfirmert sijnde, sal deselve den Classe ofte deputatie ten spoedigsten weder verthoont worden, welcke alsdan, nae dien des dienaers naeme op drie aen eenvolgende Sondaegen der Gemeente aldaer is voorgedragen, ende geene verhindernisse daertegens gecomen, soo van de Overicheijt ter plaetse, als van de lidtmaten der Reformeerde Gemeente, sal in sijnen dienst geintroduceert ende bevestiget worden."

In de resolutiën van Drost en Gedeputeerden van 7 Maart 1611 wordt een dergelijke confirmatie van een beroeping aangetroffen: „Johannes Cuperus vertonende eene beroepinge van de Gemeente tot Gasselte voor haeren Prediger versoekende deselve beroepinge in conformiteit van de synodale resolutie geaggreërt ende geconfirmert te worden, Is geapptr. D. Heeren Drost en Gedeputeerden-geëxamineert hebbende deze Beroepinge hebben deselve geaggreërt

en geconfirmeert, aggreëren en confirmeeren deselve mits desen accorderende dat de prediger Johannes Cuperus in desen geroert genieten sal 't effect van de Sententie over d'opkomsten van St. Catharinen vicarije tot Gasselte voor eenigen tijd gepasseert. Sullende gem. Cuperus gehouden wesen zich in alles te reguleeren na inhouden van de kerckenordeninge."

Uit de resolutie van Maart 1697 bij de nominatie van een predikant te Sleen blijkt nog eens duidelijk de mate van gegoedheid van de eigenerfden, noodig, om kerkelijk stemgerechtigd te zijn: „kennen en verklaren de H.H. Ridderschap en Eijgenerfden, dat niemand het recht van stemmen in desen kan hebben, als die voor sijn hoofd zijn qualiteit van Erfbour can verdedigen en een vol vierendeel wardeels in Eijgendom bezit, ter plaetsen daer waerdeel is, sonder dat twee of meer gediskwalificeerden sullen mogen worden gecombineerd. Geen stemmingen van absenten kunnen worden aengenomen, als van zodaene, die daartoe een schriftelijke volmacht hebben gegeven aan degene, die vóór of in naam van de absenten komen stemmen."

Dat, wie eigenerfde is, stembevoegd is in kerke-zaken vindt men terug in de korte, in vele Drentsche stukken voorkomende en bekende uitdrukking: „een boer in de marcke is een boer in de karcke."

Uit den tijd van vóór de Hervorming worden geen bepaalde regels over de wijze van stemming aangetroffen.

Het recht van benoeming van een pastoor of predikant was het patronaatsrecht of collatierecht. De eigenerfden konden hierover vrij beschikken. Het was zoowel mogelijk, dat zij steeds zelf het benoemingsrecht uitoefenden, als dat zij het aan een ander opdroegen.

Men vindt bijv. in een charter van 1477¹⁾, waarin de stichting van een kerk te Nijeveen wordt vastgelegd, hoe de „Scholte en Gemeene bueren" te Nijeveen een kerk stichtten, het inkomen van den geestelijke vaststelden en de begeving van het priesterambt opdroegen, eerst aan den scholte en later aan den priester te Havelte en twee kerkmeesters te Nijeveen.

Ook een oorkonde²⁾ van 4 Juli 1283 toont aan, hoe betreffende dit collatierecht allerlei overeenkomsten konden worden aangegaan.

¹⁾ Opgenomen bij Magnin; Besturen I blz. 81 e.v.

²⁾ Oorkondenboek van Groningen en Drenthe.

In dit geval sluit Bernerus, abt van Ruinen met de parochianen ¹⁾ van Westerbork een overeenkomst over het collatierecht der kerk aldaar.

„Bernerus Dei permissione omnibus presens scriptum visuris salutem in Domino sempiternam. Notum esse volumus, quod in causa, quae vertebatur inter parrochianos de Borck ex una et nos et conventum nostrum ex altera, pro collacione ecclesie de Borck per modum arbitrii taliter esse ordinatum, quod abbas de Runen habet jus patronatus in ecclesia jam dicta et conferat ipsam seculari sacerdoti, qui in monasterio de Runen non sit prebendatus. Et idem sacerdos, quidquid attinet ad dotem seu oblaciones ad altare, integraliter percipiat et conventus nichil inde tollet, nisi forte in cibis et potibus sacerdos domino abbati et nunciis suis voluntarie serviat, sicut decet et oportet.”

Bovendien werden uit de eigenerfden de kerkvoogden gekozen, men vindt dit bijv. in 1603 nog eens speciaal vermeld, waar den predikant door de Gedeputeerden bevolen werd, om van af den preekstoel de eigenerfden te gelasten, zich binnen eenige dagen te beramen over het kiezen van eenige eigenerfden tot kerkvoogden; in dit speciale geval moesten het in verband met de Hervorming, eigenerfden zijn van de nieuwe religie, hetgeen echter hier niet terzake doet; in elk geval moesten het eigenerfden zijn. Dus de eigenerfden waren, zoowel verkiesbaar voor verschillende betrekkingen, als kiezers.

In 1717 is uitdrukkelijk bepaald door Ridderschap en Eigenerfden, dat iedere eigenerfde zooveel stemmen zal uitbrengen, als hij $\frac{1}{4}$ waren waardeels heeft.

De eenige bepaling, die wel inbreuk kon maken op de stembevoegdheid van de eigenerfden, is deze, dat na de Hervorming de Gereformeerde belijdenis vereischte werd ²⁾, zoodat zelfs een unicus collator, die niet Gereformeerd was, zijn recht niet mocht uitoefenen.

Hoe weinig streng men zich hieraan hield blijkt uit het feit, dat het nog naar we zullen zien in 1739 noodzakelijk was een resolutie aangaande dit onderwerp te maken.

In een resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 17 Maart 1739, ziet men hierover o.m. het volgende: „..... Edog ten opsigte de beroepinge der predicanten of andere kerkelijke beneficien,

¹⁾ Parochianen, dit zijn in dit geval speciaal de eigenerfden.

²⁾ Vergelijk noot 2 bladzijde 104.

sullen de *papisten* van de collatiën worden geweert, dat ook ter plaatse daar een *unicus collator* van de roomse godsdienst sijnde, het regt van *Collatie* of *patronaatschap* niet sal mogen exerceren, ter tijd en so lange die collator professie van de roomse godsdienst maakt, en dat inmiddels de collatie sal worden *geëxerceert* door de heeren Drost en Gedeputeerden waardoor egter de collator van zijn *regt* niet sal worden gepriveert, maar hetzelfde in allen dele behouden en van religie veranderende, of an een ander van de gereformeerde godsdienst zijn regt van collatie cederende, of verkopende hetzelfde alsdan sullen kunnen exerceren."

Dit staat echter naast het eigenerfdeschap en de bevoegdheden als zoodanig.

Wat deze collatie betreft was de gang van zaken in de heerlijkheid Ruinen dus, in de kerspelen Ruinen en Ruinerwold, niet verschillend van die in de overige Drentsche kerspelen. Toch schijnen er nog al eens moeilijkheden over gerezen te zijn.

Oorspronkelijk kwam deze collatie aan het klooster Dikninge toe, na de Reformatie aan de landschap Drenthe, hetgeen omstreeks 1600 een bron van moeilijkheden werd tusschen de landschap Drenthe en Ruinen. Verschillende gegevens uit het begin der 17e eeuw toonen deze moeilijkheden aan ¹⁾.

Zoo vindt men bijv. uit het jaar 1603 een protest van Drost en Gedeputeerden tegen de parochianen van Ruinen, Pesse, Echten en Ansen, ressorteerende onder de kerk te Ruinen, hetgeen luidt als volgt.

„Edele Erentfeste Ersaeme ende Froome besonders goede vrienden.... Wij worden bericht dat U.vors. ende lieve in plaetse Henric Boekelmen overledenen pastoor aldaer einen anderen prediger sulden beroepen hebben. Ende also U vors. en l. sonder twivell well kennelick dat het recht van Collatie over die kercke tot Ruinen, voormaels den Convente van Dickninge toebehoort hebbende, tegenwoordelich an de landtschap Drenthe is vervallen. Soo hebben wij niet mogen naelaeten sonder U vors.l. well vrundlick te verzoeken ende vermaenen, dat deselve den gemelten prediger in die kerkendienst aldaer niet willen bestedigen, noch vastelijk aannemen, bevoorens, ende al eer U. vors.l. onse Consent

¹⁾ Te vinden in de nummers 24, 25, 26 van het archief van Ruinen.

ende mede admis als collatores van wegen de Landtschap dien aangaende ontfangen sullen hebben, ten einde de Landtschap in haere gerechtigheden onverkort ende alle inconvenienten so hijr enichsins sulden comen t'ontstaen verhoedet moegen worden, daer tho wij ons vastelijck verlaetende willen hijr op U vors. ende I. wederschrevene antwoord wedderom verwachten, hijr mede...."

Ook een aanschrijving van Drost en Gedeputeerden aan den predikant te Ruinen om geen dienst te doen enz. wil ik hierbij laten volgen, als eenig licht gevend in de moeilijkheden uit dien tijd; „Weerdige, Welgeleerde Heer. Het verwondert onses niet weinich, dat Gij nu eenige jaeren herwaerts niet alleen den kerckendienst tot Rune hebben angeveerdet, maer u daerenbovens onderstaen wel stoutelijck ende met ruger handt uith des voors. convents goederen alle jaeren in te vorderen seeckere vijftich Mudden rogge, onder pretext dat deselve eigentlijck tot onderholt der predigereen aldaer in infinitum sijn geëstimeert ('t welck wij alsoo geensints verstaen) sonder ons als collatoren van wegen de van Dickninge om collatie desselven dienstes int geringste angesocht te hebben. Ende schoon onse Collatie ofte gerechtigheit van deselve niet vorder en strecke, dan alleene tot het jus praesentandi, gelijk bi den Heere van Rune wordt gesustineert. Soo connen wij nochtans niet begrijpen op wat fundament U.W. sich den dienst anmatigen, gemerckt in sulcken gevalle, den prediger bi onse hadde behoort beroepen, en der Gemeente gepresenteert te worden, ten welcken einde de Gemeente, ten tijde dat den dienst aldaer vaceerde, onse daer van hadde behoort te verwittigen twelck wij verclaeren niet geschiet te sijn. Ende alsoo wij dese uwe proceduiren, streckende tot verkortinge deser Landtschaps preëminentien ende gerechtticheden niet gedenken alsoo te verdraegen — soo willen wij U W. hijr mede voor dese lestemaele wel ernstlick hebben vermaent en gewaerschouwt, dat ghi U nae receptie deses van uwen dienst onthouden, oick van den eisch des vorsz. 50 mudden rogge desisteren, en an die van Dickninge restitueren tgene ghi duslange indebite genooten ende ontfangen hebbe ter tijtt onse Gerechtheit int stuck vande collatie conform der kerckenordinge in alles sijn volgedaen op dat voorgecoemen moegen worden alle inconvenienten en swaricheden die in cas van naelaetcheden, hijr uijth souden mougen comen t'ontstaen. 18 Febr. 1608."

In 1623 vinden wij, hoe een beroeping te Ruinen geschiedde door

„die semplice Erfgenaemen sijnde mede litmaten der kercken des gehelen kerspels Runen 1).”

Van 29 April 1609 wordt de volgende beroeping gevonden voor Ruinerwold: „hebben de gemeene 2) van 't Wolt angenommen de eerwaardige dienaer offte leeraer uit bevel ende mijt behnemen onsen heren van Ruinen Bartholdus Pauli dienaer des Godtlijcken wordt tot eenen dienaer offte pastor in alle qualiteit ende op alle artijckelen als volcht.....”

Bij dit alles heeft dus de heer van Ruinen, als beleend met de heerlijkheid, een zekere functie, doch verder hebben juist als in Drenthe de eigenerfden de uitoefening van hun verschillende rechten.

Aan: „die gemeenen samptlicke geërfden van Rhunen” richt dan ook de predikant het verzoek „om eenige oock cleijne middelen” tot het onderhoud van den schoolmeester te geven. Het antwoord op dit verzoek luidt als volgt: „Het geproponeerde bij die Edele Geërfden 3) en andere anwesende ingesetenen van Rhunen ge-examineert sijnde, is bij deselve met eenparige stemme geresolveert ende verklaert..... aangaande vorig verzoek, dat ze blijven bij vroeger genomene besluiten, de predikant moet den schoolmeester onderhouden.”

Over deze kwestie predikant-schoolmeester is meermalen een bijeenkomst gehouden „der samptlicke adelen en geërfden 4) ingesetenen van Ruinen”, wat uit diverse stukken uit dien tijd blijkt 5).

Ook wat de collatie betreft zien wij dus, dat de Heer van Ruinen geheel eenzelfde positie innam als de overige eigenerfden in de heerlijkheid en dat hij gewoon tezamen met de andere eigenerfden de diverse eigenerfde-rechten uitoefende. Dit blijkt nog eens uitdrukkelijk in 1584 naar aanleiding van een kwestie gerezen over het feit, of de oude pastoor te Meppel de kerk te Ruinen nog een

1) Archief van Ruinen N°. 26.

2) De gemeene van het Wolt zijn de geërfden, die in het kerspel Ruinerwold wonen.

3) Te vergelijken met het op bladzijde 46 besprokene: edele geërfden = de geërfden, die van adel zijn in tegenstelling tot de geërfden, die dat niet zijn.

4) Vergelijk noot 3:

Adelen en geërfden = edele geërfden en niet edele geërfden.

5) Archief van Ruinen de N°s. 130 tot en met 140.

paar jaar mocht behouden. Hierover zegt de heer van Ruinen: „..... Belangende datt die olde pastoir von Meppel die kercke tho Runen noch ein Jaer oder twe tho beholden begerennd, woll off ick damit to freden where: kan ich mich darin nith anders erkennen, dann datt ich mich *nith mehr als ein ander vom Adell* ¹⁾, *und ingesetene des Kerspells* darin tho bekronen oder tho verwilligen macht hebben.”

Evenals op de buurschapsvergaderingen willekeuren werden gemaakt buurschapszaken betreffend, kwamen op kerspelvevergaderingen, die willekeuren tot stand, die speciaal kerspelaan gelegenheden regelden.

Over dergelijke „kerspel-willekeuren” wordt o.a. gesproken in de oordeelen van den Etstoel ²⁾: „Thuesschen de molenheren van Deverenn optes karspelss wijlcoer.”

Niet altijd is nauwkeurig de grens tusschen buurschaps- en kerspelzaken aan te geven. Doch de bijv. uit de jaren 1729 en 1744 gevonden willekeuren, door de bureu van resp. Roden en Roswinkel gemaakt, aangaande „doodmalen” en het „overluiden van gestorvenen” regelen kennelijk kerspelzaken. Dit staat dan ook uitdrukkelijk in het willekeur van 1729 van Roden: „vervolgens is geresolveert van de ed. eijgenerfdens ³⁾ des carspels van Roden.... enz.”

Het zijn dus weer de eigenerfdens, die deze zaken regelen. Zij zijn het ook, die evenals voor de buurschap voor het kerspel optreden; indien het kerspel in een proces wordt gewikkeld treden de „kerspel-luede” als de procedeerende partij op. Men ziet dit bijv. in de oordeelen van den Etstoel ⁴⁾: „Alsoe nu de buerenn van Havelter

¹⁾ Vergelijk noten 3 en 4 vorige bladzijde.

Edele geërfden—niet edele geërfden.

²⁾ Gewezen te Anlo in het jaar 1542.

Te vinden in „Ordelen van den Etstoel van Drenthe” van JOOSTING.

³⁾ Dit behoort tot de weinige keeren, dat er in gegevens, die niet op Ruinen betrekking hebben wordt gesproken over de edele geërfden. Er wordt hier echter niet gesproken van de edele geërfden in tegenstelling tot de niet-edele geërfden, zoodat het mij niet waarschijnlijk lijkt, dat het hier bepaald zou moeten gaan om eigenerfdens, die van adel zouden zijn. Edele is hier uitsluitend titulatuur, zooals men dat dikwijls aantreft bij den aanhef van een brief en dergelijke. Men vergelijke dit bijv. met den aanhef van het op bladzijde 108 vermelde protest van Drost en Gedeputeerden: Edele Erentfeste etc.

⁴⁾ Gewezen te Anlo in het jaar 1542.

Ordelen van den Etstoel van JOOSTING.

Karspell, tor ener, ende de buer van Kallijnckaten ende Onne, de dremaell vormijtz gerichtzschiene vorwitticht ende niet gecomen, des sich de bueren vann Havelter karspell nu alhijr noch beclaegenn, soe sijnen de gemene ettenn vordraegen, dat de drost wijll schrijvenn an denn drost van Ffullenhoe, tselve voernemen van den van Onna ende Kallijnckaten affgestalt worde; off men sall ten naesten lottijnghe laten gescheen, alst recht sall sijnn."

Waaruit werd nu echter het onderhoud van die kerken bekostigd en den pastoor of den predikant een zeker inkomen verzekerd?

Hiertoe dienden in de eerste plaats de kerkegoederen en de pastorie- en kosterij-goederen.

Het stichten van een kerk hield in het ter beschikking stellen van terreinen en goederen, waarop die kerk kon worden gebouwd en waaruit die kerk kon worden in stand gehouden. De stichter of stichters stonden die goederen af en kregen hiervoor het patroonaatrecht van de kerk. Werd aan het vereischte, de benoodigde goederen bij de stichting af te staan, niet voldaan, dan werd het kerkgebouw niet door den Bisschop gewijd en niet als kerk erkend.

De kerkestichter moest eveneens de pastorie- en kosterij-goederen afstaan ten behoeve van pastoor en koster, want onder de dos der kerk waren zoowel de kerkegoederen, als de pastoors-benefice en de kosterie begrepen ¹⁾.

Naast de kerke- en pastoriegoederen kende men eveneens de vicariegoederen.

Van 1402 wordt een acte gevonden van de begiftiging door Henricus Schultinck van Eelde van het St. Catharina altaar in de kerk aldaar met het goed Cluwinge, ten behoeve van den vicarus, die dat altaar bedient ²⁾.

„Allardus de Molentino Praepositus et Archidiaconus Ecclesiae Sanctae Mariae Trajectensis universis et singulis praesentes literas visuris et audituris notum facimus, quod in nostra constitutus praesentia honestus Vir Henricus Schultinck de Eelden ob salutem animae suorum parentum propinquorum et benefactorum suorum bona dicta Cluwinge cum pertinentiis suis deputavit et assignavit ad altare in Ecclesia de Eelden in honorem sanctae Catharinae

¹⁾ Jhr. Dr. D. G. RENGERS HORA SICCAM: De geestelijke en kerkelijke goederen onder het canonieke, het gereformeerde en het neutrale recht: bladzijde 37 e.v.

²⁾ Archieven van kerkelijke besturen: Inventaris No. 97. Regesten No. 2.

consecratum, ad usus perpetuos unius Vicarii pro tempore ipsi altari deservientis. Et si et ad quantum Parentes sui ullo unquam tempore praedicta bona ad praedictos usus donaverunt vel legaverunt illam donationem aut legationem iteravit et renovavit, et donatione inter vivos iterum et denuo donavit, quam donationem sive innovationem voluit in perpetuum valituram, et praedicta bona dicta Cluwinge cum pertinentiis suis Ecclesia de Eelden ad opus Vicariae et Vicarii pro tempore existentis altaris praedicti cum omni jure possessionis proprietatis et domini perpetue possidenda. Sed ipse Henricus pro se et successoribus suis proximioribus suis haeredibus de haerede in haerem retinuit sibi provisionem Vicarii et jus praesentandi ipsum Vicarium Archidiacono loci. Et nos autoritate ordinaria omnia praescripta confirmamus ratificamus et approbamus, nec non praedicta bona cum suis pertinentiis fore debere spiritualia et sub defensione Ecclesiae decernentes. In quorum testimonium sigillum nostrum duximus haec literae appendendum, et ad majus firmitatis ego Henricus, Schultinck praedictus una cum sigillo Domini Praepositi et Archidiaconi Praedicti sigillum meum appendo. Datum anno Domini millesimo quadringentesimo secundo, in crastino sancti Odulphi Confessoris."

Zoo vindt men eveneens uit dit zelfde jaar 1402 de begiftiging van de vicarie op het O.L.V. Altaar in de kerspelkerk te Vledder; welke begiftiging in 1457 door den Bisschop van Utrecht werd bekrachtigd ¹⁾.

„Ik Hermannus Dirxsoen Cureit van Vledder inder tijt doe kont allen luden dat voer mij ghecome sijn dije ghemene buere van Vledder-kerspel en hebbe bekant dat alsulke Renthe en guede alsoe hijrnae bescreve staen ghegheve en behechte sijn tot onser vrouwe altaer tot Vledder daer die kosterije van Vledder mede an hangende is ter behoef des vicaris in der tijt. In 't eerste etc."

Deze vicarie-stichtingen hadden meermalen plaats; de overdracht van de goederen geschiedde aan den vicaris q.q.; deze had recht op het genot der vicariegoederen ²⁾.

De vicaris kon hulppastoor zijn; de vicarieën waren dan evenals de pastorieën, beneficia curata ³⁾.

¹⁾ Archieven van kerkelijke besturen: Inventaris 95. Regesten 3, 4 en 6.

²⁾ Jhr. Dr. D. G. RENGERS HORA SICCAM: De kerkelijke goederen enz. bladzijde 16 e.v.

³⁾ Dr. L. J. VAN APeldoorn: De kerkelijke goederen in Friesland: afdeeling II hoofdstuk VI, deel II bladzijde 149 e.v.

Naast de opbrengsten uit pastorie- en vicariegoederen hadden de pastoors en vicarissen nog allerlei andere inkomsten, daar zij bij hun diverse ambtsverrichtingen steeds zekere offers ontvingen hetzij in geld hetzij in natura ¹⁾).

Na de Reformatie, die een hervorming in de kerk was en geen stichting van een nieuwe kerk, bleven de kerke-, pastorie- en kosterijgoederen bestaan; evenals voor de Reformatie werd uit hun opbrengsten de kerk onderhouden en in het onderhoud van den, nu gereformeerden, pastoor, dus predikant, voorzien.

Na de Reformatie trof men per kerk gewoonlijk slechts één predikant aan; de vicarissen verdwenen als geestelijken.

Daar de predikanten reeds de pastorieën in hun bezit kregen, bleven de vicarieën vacant ²⁾).

Sommige vicarieën werden toch geheel voor de predikantsbezoldiging bestemd; andere werden tot studiebeurzen gemaakt, hun bezitters moesten dan $\frac{1}{3}$ van de inkomsten afstaan ten behoeve van predikanten, opdat deze toch ook nog een gedeelte zouden ontvangen van de opbrengst der goederen, die oorspronkelijk bestemd waren voor het onderhoud van geestelijken. Deze $\frac{1}{3}$ deelen waren de z.g. tertiën ³⁾).

Ook kwam het voor, dat de vicarie-opbrengsten gebruikt werden voor geheel andere doeleinden en dat in 't geheel geen rekening werd gehouden met hun oorspronkelijke bestemming ⁴⁾).

Toch waren de opbrengsten komend uit de kerkegoederen, zoowel vóór als ná de Reformatie, in het algemeen te gering om de kerken er uit te kunnen onderhouden, zoodat van tijd tot tijd een omme slag over het geheele kerspel dringend noodig was. Deze omme slagen hadden eveneens plaats ten bate van de predikanten. Deze misten immers een groote bron van inkomsten, die vóór de Reformatie door de pastoors en vicarissen wel was genoten. De pastoors en vicarissen nl. hadden, zooals wij reeds zagen, een rijke bron van

¹⁾ Dr. v. APeldoorn: afdeeling II hoofdstuk V, deel II bladzijde 69 e.v.

²⁾ Verg. noot 3 van de vorige bladzijde.

³⁾ Jhr. Dr. D. G. Rengers Hora Siccama: De kerkelijke goederen enz.: bladzijde 549 e.v.

⁴⁾ Het is zelfs voorgekomen, dat men, zooals bijv. te Noordlaren geschiedde, de inkomsten van de vicarie besteedde voor het houden van een „stierbulle“ in plaats van voor een kerkelijke persoon of ander kerkelijk doel.

Zie hiervoor Mr. W. B. S. Boeles: De geestelijke goederen in de provincie Groningen, bladzijde 72.

inkomen aan hetgeen zij voor hun ambtsverrichtingen ontvingen. Dit inkomen nu was voor de predikanten geheel vervallen, zoodat zij het zeer noodig hadden, dat een kerspelommeslag hen steunde bij de voorziening in hun levensonderhoud.

De ommeslagen werden door de erven gedragen.

Wie kwam nu voor dezen ommeslag op? De eigenaar of de meijer?

Hieromtrent waren in het Drentsche recht regelen getroffen; daaruit blijkt een andere appreciatie van het begrip pachter dan tegenwoordig. Nu is het alleen een persoonlijk recht, vroeger was de meijer wel degelijk de bezitter, die bijv. ook intern in de buurschap meestemde in diverse aangelegenheden. Werden de meijers voor de ommeslagen aangesproken, dan was gewoonlijk de verhouding geregeld, in welke zij het door hen betaalde van hun heerschappen konden terugontvangen.

Men zie bijv. het besluit van Drost en Gedeputeerden van 13 Maart 1606, omtrent de verplichtingen der landeigenaars en der huurders met betrekking tot de herstelling der kerken: „Opt versouck van den edelen erentfesten Claes Schaffer, van dat de heeren Drost ende Gedeputeerden bi seeckere acte ofte attestatie verclaeren wilden, ofte de oncosten bi den kerckvoechden totte reparatiën der kercken angelecht bi den meijerluiden ofte bi den landtheeren behoeren betaelt te worden;

Is verclaert, dat alsulcke costen overall in de landtschap Drenthe betaelt worden bi den eigenars, doch alsoe dat de meijerluiden altijtt gehouden sijn de kercke behoirlicke diensten te doen met voeren van allerhande materialen tot alsulckereparatiën dienstlick” ¹⁾).

In deze kerke-aangelegenheden zijn het dus ook weer de eigeners, die wat te zeggen en wat te betalen hebben. De eigeners is het normale type. Dus ongetwijfeld is, ook, waar het de ommeslagen geldt ter bestrijding van de diverse onkosten, de uitdrukking „een buer in de marcke is een buer in de karcke” op zijn plaats.

Een plakkaat van 24 Mei 1604 vermeldt dit uitdrukkelijk: „Drost en Gedeputeerde etc. geëxamineert hebbende de questiën tusschen de meesten van Suitlaeren ter eenre ende de minsten ²⁾ aldaer ter andere sijden over 't onderholt des pastoers ende op-

¹⁾ Drentsch plakkaatboek N°. 128.

²⁾ Meerderheid en minderheid van de eigeners.

bouwinge der kercken gerezen; verclaeren, dat de resolutie hirbevoerens bi sijne genade de heere drost ende Reidano genoemen in weerden gelaeten sall wordden: als dat een buir in de mercke mede gereeckent sall wordden een buir in de kercke, daerbi de heeren voers. persisteren tot naerder resolutie van de landtschap" ¹⁾.

Ook een plakkaat van 4 Maart 1613, waarbij een dergelijke kwestie behandeld wordt besluit met de volgende woorden: „Verclaeren volgens, dat een voll buir in de mercke gehalten sal wesen voer een voll buir in de kercke, volgens de verscheiden verclaeringen hijrbevoerens dienangaende gedaen" ²⁾.

Evenals wij dit in een vorig hoofdstuk zagen omtrent de buurschaplasten, geldt dus ook voor de kerspellenlasten, dat de eigeners hierin na quota van het waardeel moeten bijdragen, hetgeen men bijv. uitdrukkelijk vindt in een acte tusschen de volmachten van Havelte en Uffelte ³⁾ over het onderhoud van de kerktuinen ⁴⁾.

Ook het verbaal van de goorsprake op 2 Maart 1564 te Anlo gehouden, bevat bepalingen over het bijdragen van de burenen tot het onderhoud van de kerkmuren: „De buiren hebben een willekoer gemaickt, den heren bij XV marck, dat eenen ider contribuieren sall tot de nije karckmuir, de sij gelecht hebben.... enz."

Iets dergelijks bevat het verbaal van de goorsprake op 26 Maart 1565 te Borger gehouden: „Jan Ravenborch op XV Marck, omdat hij, na vermoegen tbuirwillekoer, den karckthuijn toe Anloe niet mede heft helpen maicken willen."

Tevens als een voorbeeld van de veelzijdigheid van de door de eigeners na te komen verplichtingen, wil ik hierbij laten volgen het verbaal van de goorsprake van 16 Juli 1565, te Anlo gehouden:

„De buiren van Zuijtlaren klagen over Beste ende sijn zoene und de meesten, de op Houringe-sloet woenen, dat sij geenen huisdenst und sus andere heeren densten ⁵⁾ mit hoer doen willen ende daertho niet mede willen contribuieren, oick den karckmuir van Anloe niet mede onderhouden willen ende daer noch van schuldich sijn.

Antwoirden Albert Peters ende Warmelt Hoevinge voer de

¹⁾ Drentsch plakkaatboek N°. 109.

²⁾ Drentsch plakkaatboek N°. 214.

³⁾ Archieven van Kerspelen en Marken N°. 354.

⁴⁾ Tuin; zie VERWIJS en VERDAM = omheining of muur.

⁵⁾ Huisdiensten en heerediensten zijn diensten in natura aan den landsheer, hetgeen te vergelijken is bijv. met dienstplicht.

beklaechden, dat sij niet schuldich bint tot onderholdinge der karckenmuir toe Anloe te contribuieren ende de mede te helpen onderhouden; und belangende de densten seggen sij, datter thieu koeters bint, dewelcke niet schuldich bint daerthoe te contribuieren ende de densten te doene, gelijk de andere koeters in Zuytlaren, und dat de weerdighe heer abt ende praelaet toe Adwerdt de anderen bevolen heft, als sijn weerdige meijers, sulcx niet te sullen doen, overmits de vrij sijn.

De buiren van Annen, mit der sonnen omme, vertuigen, dat alle degeene, de in Zuytlaren ende Zuytlarer marcke woenen, schuldich bint huisdenste ende andere heerendensten te doene, und voirts karcken-muiren ende tuinen gelijk gemeene wegen ende dijcken, te helpen maicken ende te onderhouden, gelijk des in den lande van Drenthe gebruijcklijck, allick nae groetheijt sijns guedes; is daer imant, de bewijsen kan, alse lantrecht is, dat hij vrijheijt heft ende sulcx niet schuldich is te doene, des sal hij hebben te genieten, oft den heeren in onbruickinge vervallen, anders de van Zuytlaren op eene onrechte klachte. Albert Peters heft den buirtuich te lantrecht beroepen op den lesten Julij."

De buurschap voert uit hetgeen opgedragen wordt door schoutambt of kerspel. Onverschillig of het landschaps-, schoutambts- of kerspellasten zijn worden zij buurschapsgewijze opgebracht.

Wij hebben op bladzijde 39 gezien, hoe de burenen van Zuidlaren aan het klooster te Aduard afgescheiden perceelen verkochten.

Dit waren de z.g. voorwerken, welke wel buiten buurschapsverband kwamen te staan, doch daarom nog niet buiten schoutambts- en kerspelsverband. Het klooster Aduard is dus alleen vrij van de zuivere buurschapslasten in de buurschappen in het schoutambt Zuidlaren. In de overige lasten al worden zij buurschaps-gewijze opgebracht moeten zij dus toch hun aandeel betalen; gewoonlijk, zooals wij later nog nader zullen zien, moesten zij bijdragen met één „ploeg” ¹⁾. Daar zij niet in burenen-verband staan kan het moeten bijdragen in de lasten, nooit door de burenen worden opgelegd.

Dat dergelijke voorwerken, niet in buurlasten, doch wel in de, over de schoutambten omgeslagen landschapslasten hun deel moesten betalen blijkt bijv. ook uit een oordeel van den Etstoel van 1548: „Tusschen den van Eelden ende convent van Horen kennen

¹⁾ Zie blz. 188 e.v.

ende wijsen de XXIII etten, dat den van Horen sullen gheven totter scattonge ende denst tot Couorden gelijk anderen voerwarcke in der Drenthe doen, ellick nae advenant sijns guetz."

Ook in Ruinen was het onderhoud van de kerk op dezelfde wijze geregeld. Over dit onderhoud rezen in 1368 moeilijkheden, hetgeen uit de hierbij volgende oorkonde van 13 September 1368 is te zien ¹⁾.

„Marcelius de Zuytlaeren, provisor decanatus Drenthie sub anno bisextili, universis presencia visuris seu audituris salutem in Domino et rei geste noscere veritatem. Mota coram nobis in figura iudicii querela de tegmine et reformatione medie partis septentrionalis chori ecclesie in Runen inter relegiosos viros dominum abbatem et conventum in Dickeningh ex una parte et dominum de Runen et parrochianos ibidem ex altera, lite contestata ac causa coram nobis aliquantulum ventilata assumptisque ad hoc viris providis et discretis, causam predictam in eum statum reduximus et decrevimus ordinandam, ut abbas predictus cum duodecim personis sui monasterii jurejurando firmaret, quod ad restaurationem dicte partis ecclesie de jure minime teneretur, vel alteri parti juramentum predictum deferret statuto ad hoc certo die et determinato. Quo die lucente ambabus partibus comparentibus dominus abbas sepedictus prehabito consilio cum suis parti adverse detulit juramentum, unde dominus de Rune prefatus cum parrochianis sumptis induciis sub deliberacione matura statuto ad hoc certo die liti cedere decrevit ac prenotato juramento derelicto predictam partem ecclesie penitus reformare spondit. Unde dictos parrochianos tamquam liti cedentes ex sua propria confessione ad predictam partem ecclesie reformandam, quociens necessitas ingruerit, perpetuis temporibus decernimus obligatos. Acta sunt hec in Runen presentibus discretis viris ad hoc vocatis et rogatis, domino Egberto, curato in Heslen, domino Johanne de Covordia, milite, Thederico de Rutenberghe, Reijnaldo de Claustro, Johanne de Steenwijn dicto Vos ac aliis quam pluribus fidedignis. In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus duximus apponendum. Datum anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo octavo feria quarta post Nativitatem beate Marie virginis."

Partijen waren in deze kwestie dus het klooster van Dikninge en aan den anderen kant de Heer van Ruinen en de Kerspellingen.

¹⁾ Oorkondenboek van Groningen en Drenthe No. 558.

Ook hierin ziet men weer, hoe de heer van Ruinen gewoon samen met de andere eigenerfde kerspellingen optrad.

Dat ook een predikant, indien de goederen niet voldoende opleverden, door een ommeslag over het kerspel moest worden gesteund, bleek reeds uit het op bladzijde 115 vermelde plakkaat van 24 Mei 1604.

Toch werd ook dikwijls reeds bij de stichting van een kerk precies vastgelegd op welke wijze de predikant door de kerspellingen zou worden ondersteund. Als wij bijv. nagaan het einde van de oorkonde van 9 Februari 1310, waarvan op bladzijde 102 reeds het begin werd vermeld, betreffende de stichting van een kerk te Uffelte, dan zien wij daarin het volgende: „Ut autem sacerdos ibidem preficiendus a decano et capitulo matricis ecclesie de Steenwijck, veris patronis nove ecclesie, suas habere possit necessitates ad Dei servicium peragendum, ipsi ecclesie noviter constructe de dote per nos provisum est sub modo, qui statim sequitur infrascriptus. Cives de Uffelte habent viginti domos, de quarum quolibet ad prebendam sacerdotis tres scepelinos siliginis hiemalis Daventriensis mensure quolibet anno in festo Omnium Sanctorum, et cives de Hesselen viginti duas domus, de quarum quolibet totidem in praedicto termino suo presbyteri solvere tenebuntur. Et ambarum villarum cives ¹⁾ sacerdoti suo tantum spacium pratorum in loco sibi competente assignabunt, in quibus viginti sex plaustra feni vel circiter suis necessitatibus valeat comparare. Preterea duo seniores de qualibet domo tocius parrochie in festo Nativitatis Domini et in festo Pasce offerent sacerdoti unum Lovonensem denarium vel usualem, reliqui vero absque Groniensibus, quod eis Dominus inspirat, offerent ad altare. In aliis vero temporibus et in exequiis funerum et in memoriis animarum et oblacionum quarumcunque consuetudinem matricis ecclesie de Steenwijck firmiter observabunt. Ceterum cives de Hesselrevene de qualibet parte mansi ²⁾, postquam domus in ea edificata fuerit, presbytero loci predicti vas butiri, quod vulgariter cop dicitur, singulis annis ministrabunt. In cujus rei testimonium presentibus transfixis literis domini nostri episcopi supradicti sigilla nostra duximus apponenda. Datum anno

¹⁾ Villa = buurschap; civis = eigenerfde.

Villarum cives zijn dus de menschen, die in de villa erven hebben.

Villarum cives = vicini.

²⁾ Mansus = hoeve.

Domini millesimo trecentesimo nono Dominica, qua cantatur
Esto mihi."

Ook werd bij de benoeming van den predikant wel contractueel vastgelegd, waaruit zijn inkomsten zouden bestaan en hoe de omme-slagen over het kerspel verdeeld zouden worden. Hiervan zijn echter slechts enkele acten bewaard gebleven nl. van Westerbork en van Beilen. Beide stukken zijn te vinden in de resolutiën van Drost en Gedeputeerden van 1607 en bevatten ongeveer dezelfde bepalingen.

6 Augustus 1607: „Erscheen Roeloff Mensen Schultes tot Beilen te kennen geevende, hoe dat de kerckvouchden ende Gemeente aldaar eenen Paulus Antonij iegenwoordich prediger op Rouveen, beroepen hadden totten kerckendienst tot Beilen, op alsulcke vorwaerden en articulen als hi daer van schriftelick was exhibeerende, versochte dat de Heeren Drost en Gedeputeerden deselve nae visitatie, als collatoren van wegen t Stift Dickninge mede ratione officij approbeeren, confirmeeren en bestedigen wilden, daer op naer behooren wesengelett, ende geconsidereert dat de Gemeente tot Beilen nu eenen geruimen tijtt sonder kerckendiener ofte prediger is gewest, hebben ten versoucke soo we vlan de Gemeente als den prediger selveste, gedepescheert seeckere Articulen luidende als volgt:

Drost en Gedeputeerden gezien hebbende de conditiën ende voorwaerden op dewelcke de samptlicke Ingesetenen van Beiler carspel den weerd. en welgeleerd: Paulus Antonij iegenwoordich pastoor op Rouveen tot haeren prediger beroepen en angenoemen hebben, luidende als volgt: Eerstlich dat den Prediger Paulus Antonij Jaerlix voor sijnen dienst sall hebben te genieten d' opkompsten van alle giestelicke goederen, totte pastorije, costerije ende Vicarije gehoorende, ghene daer van uithbesondert midts dat hi gehouden sall wesen van deselve opkompsten te houden eenen bequamen Schoolmr., nochtans der kerckenordninge gemesz.

Ten anderden sall gemelden Paulo Antonij de Pastorije dack ende wantdichte geleverd worden, midts dat den pastoer deselve, geduirende den tijtt van sijne residentie aldaer tot sijnen laste ende costen onderhouden sall welverstaende dat deselve pastorije, bi aldien den pastoor geraecte te vertrecken, bi denselven wedderom dack en wantdichte, in sulcker qualiteit als hi deselve ontfangen heft, sall gelievert worden.

Ten derden, sal den pastoor soo daetelijck genieten ende anveerden tot sijnen proufijte de vruchten iegenwoordich opte voorsz.

Pastorije, Vicarijen ende Costerijen Landen soo wel opte hooilanden als boulanden, geweszen, in sulcker vougen, als oft hi desen voerleden Meij gereets inden voorsz. kerckendienst waer gecoemen, behalve de Erffpachten, die eerst anstaende Meij, bi den voorsz. prediger ontfangen sullen worden Ende alsoo bi de respective Predigers van Beilen en Westerborck an die van Dickninge, Jaerlix betaelt wordt vijff goltgl. erffpacht in redemptie van een witte valcke, daer van de van Beilen twee deelen, en bi de van Westerborck het derdendeel wordt betaelt; soo sall gemelte prediger deselve pachten an den van Dickninge, ofte dien sulx iegenwoordich toecompt, sonder tegenseggen gehouden wesen te betalen.

Lestlick ingevalle den voorsz. prediger buiten tijtts geraeckte te vertrecken, sall hi de Landen in sulcken qualiteit ende graed wedderom verlaeten als hi deselve ontfangen heft. Ende bi aldien de Gemeente sich metten Pastoor ofte den pastoor mette Gemeente sich den dienst ofte andersints niet conden vergelijken, sall d' een den anderen den dienst een halff Jaer te vooren meugen opseggen. Hebben de Heeren voorsz. de voorn. conditiën ende vorwaerden, midtsgaeders de beroepingende ende anneeminge des voorsz. predigers, als collatoren van wegen de van Dickninge ende mede uith cracht van haere officie.... geaggreërt, geconfirmeert en bestediget, aggreëren confirmeeren en bestedigen midts desen, onder conditiën dat gemelte prediger sich dem Classi sisteeren, ende voer deselve zijne testimonia vitae et doctrinae, alles in conformiteit van de kerckenordninge gehouden sall wesen te exhibeeren. In meerder vestenisse hebben wij desen doen depescheeren, ende met opgedruckten Landschaps cachette bevestigen laeten."

16 October 1607: „Alsoe den Schults tot Westerborck, met eenige volmachten desselven Carspels, voer eenige daegen erscheenen waeren vertoenen eenen Lambertus Henric, dien si tot haeren prediger hadden beroepen, ende daer neffens oever geevende seeckere vorwaerden tusschen partijen, met believen van Heeren Gedeputeerden opgericht; Is deselve doemaels door den president Hoerenckens, doemaels alleen in loco wesende ten antwoirdt verclaert, dat haere stucken opten naesten volgenden Rechtdach gevisiteert souden worden. Alle twelcke inde Collegie wesende verstaen, is seeckere Acte daarvan gedepescheert, luidende als volgt: Drost en Gedeputeerden gesien hebbende de conditiën ende vorwaerden op dewelcke de samptlicke Ingesetenen van Westerborcker Carspel den weerd. en Welgeleerd. Lambertus Henric tot haeren

Prediger beroepen en angenoemen hebben, luidende als volgt,

Eerstlick dat de prediger Lambertus Henric Jaerlix van sijnen dienst, sal hebben te genieten d' opkompsten en pachten van alle de giestelicke goederen tott Pastorije, Vicarije- en Costerije gehoerende, ghene daer van uithbesondert. Midts dat hi sall gehouden wesen nae ouder gewoente de schoole te bedienen, ofte van deselve opkompsten te houden eenen bequamen schoolmeester, sulcken als de samptlicke Gemeente sall welgevallen, nochtans de kerckenordninge gemesz, midts dat d' Ingesetenen hem voor elke kindt, twelck si ter schoolen seinden, jaerlix boven de voorsz. opkompsten sullen betaelen achtehalve st.

Ten anderden, sall den pastoor soe daetelick genieten ende anveerden tot sijnen prouffijte de huiren ende opkompsten geprovideert vande hooilanden, die inde Soemermaenden des Jaers 1607 gebruiet oft verhuiret sijn gewest, met oick de garven voerleden bouw vergaedert, int getal van -27.....

Ten derden sall de pastoor geduirende sijnen dienst jaerlix genieten vijff mudden clockrogge, onder conditiën dat hi tot sijnen eigen costen, de Clockzeilen onderhouden sall.

Ten vierden sall den pastoor boven tgene voorsz. isz omkoemende Meij 1608 genieten — 26 — Mudden rogge en voorts alle jaeren Jaerlix geduirende sijnen dienst.

Lestlick alsoo bi de respective predigers van Beilen ende Westerborck, an die van Dickninge Jaerlix betaelt wordt vijff goltgl. Erffpacht, in redemptie van een witte valcke daer van die van Beilen twee deelen ende bi de van Westerborck het derdendeel wordt betaelt. Soo sall gemelte prediger deselve pachten an die van Dickninge, ofte dien sulx iegenwoordich toecompt, sonder tegenseggen, gehouden wesen pro quota te betaelen.

Hebben de Heeren Voorsz. de voorn. conditiën ende voerwaarden midtsgaders de beroepinge ende anneeminge des voorsz. Predigers als Collatoren voer de halve stemme van wegen die van Dickninge, ende mede uith cracht van haere Officie geaggreërt, geconfirmeert ende bestediget aggreëren, confirmeeren ende bestedigen midts desen onder conditiën dat gemeldte prediger sich dem Classi sisteren, en voor deselve sijne testimonia vitae et doctrinae alles in conformiteit van de Kerckenordninge, gehouden sall wesen te exhibeeren, In kennisse.....”

De predikanten zijn vrij van de betaling van gemeenschapslasten. Bij de heffing van gemeenschapslasten worden de dingspillen

aangeslagen voor een bepaald bedrag¹⁾). Deze verdeelen de lasten weer over de schoutambten, welke op hun beurt wederom zelf de lasten verdeelen over de buurschappen. De contributiën en ommeslagen, waarvan de predikanten vrij zijn moeten de ingezetenen van het kerspел voor hen betalen, evenals zij dit voor de schulden doen.

Dit toont ons het besluit van de „gecommitteerden tot de rekeningen” van 22 November 1603 omtrent de betaling van de belasting van de landen in gebruik bij predikanten en schulden ²⁾. „Is geresolveert dat gene giestelicke goederen tot betaeling van de contributiën ende extra-ordinarisse ommeslaegen gevrijet sullen wesen, als alleene de goederen, die bi den carspelluiden nu albereits tot des pastoers onderholt gelecht sijn ofte noch toegelecht moegen worden.

Sullen mede geene schulden meer landen van de contributiën vrij hebben, als si selfs onder haer eigen ploech gebruikken ³⁾.

Sulx dat bi d' ingezetenen in elcke respectieve schultampten een-saementlich deselve landen gevrijett sullen worden; sonder daeronder t' begripen 't gebruik van de onderschulden.”

Dus zoowel predikanten als schulden zijn, wat betreft de goederen, die zij zelf in gebruik hebben, vrij van ommeslagen.

Dit is te vergelijken met hetgeen staat in artikel 22 van het landrecht van Drenthe, zooals dat in 1412 door Frederik van Blankenheim, bisschop van Utrecht voor Drenthe is vastgelegd; het betreffende artikel luidt als volgt:

„Vortmeer elc huse in den lande van Drenthe, daer roeck uijtgaet, uijtghesproken dat keerspел van Elde ende die lenguēt holden van ons ende van onsen ghesticht van Utrecht, die solen gheven der heerlicheit van Covorde jaerlix voir roeckpenninge twe Groningsche oft pajment, dat daer guet voir is, nae seggen der Wijsheit van den lande, uijtgheseget gheesteliker lude huze ende dienstlude huse, ten waer dat ment bewisen mocht dat sijt mit recht oec schuldich weren, soe sollen sijt gheven” ⁴⁾.

In de eerste plaats blijkt uit dit artikel, dat de rookpenningen werden geheven van de huizen. Verder ziet men hieruit, dat naast

¹⁾ Op het begrip dingspel kom ik nog nader terug; eveneens op de heffing der ommeslagen in het algemeen.

²⁾ Drentsch plakkaatboek N°. 100.

³⁾ Dus alleen van die goederen, die zij zelf in eigen gebruik hebben, behoeven de schouten geen contributiën te betalen.

⁴⁾ Dit artikel zal later in ander verband nog nader besproken worden.

de huizen in het kerspel Eelde en de goederen, die in leen gehouden worden, ook de „gheesteliker lude huze ende dienstlude huse” vrij zijn van het opbrengen van rookpenningen.

Wat zou men hieronder anders kunnen verstaan dan juist de huizen, waar de predikanten en waar de schulten ¹⁾ in wonen? Ook hier dus een vrijdom van ommeslagen en wel speciaal van rookpenningen.

Van 23 Februari 1618 is een bepaling door Ridderschap en Eigenerfden, dat de kerspelen verplicht zijn tot betaling der belastingen verschuldigd van de eigendommen hunner pastorieën, ook al zijn deze eigendommen buiten het kerspel gelegen ²⁾. „Alsoe in dispute getrocken ende bij der landtschap explicatie versocht worde ofte de pastoren-landen gelegen buten ofte in een ander carspel, als daer een iegelick pastoer respective woenachtig ende tot desselfs onderholt gelecht sijn, d' ommeslaegen daarvan betaelt behoeren te worden bij d' ingezetenen des carspels daer de landen gelegen sijn, dan oft het carspel deselve behoort te vrijen daer den pastoer woenachtich;

Werdt verstaen, dat een iegelick carspel de landen tot haere pastorie behoerende, tsij binnen ofte buten carspels gelegen, vrijen moet van de ommeslagen.”

In 1598 is een register opgemaakt van de goederen en inkomsten, die den pastoor te Anlo ter beschikking stonden.

1e. Huis, hof en 18 mud bouwlands, met eene waar „te holte ende te velde”.

2e. Een stuk hooiland in de marke van Zuitlaren groot vier dagmaat.

3e. Een mud rogge, elk jaar op St. Pieter te voldoen door de ingezetenen van Gieten en Bonnen.

4e. Het recht om jaarlijks twee dagwerk turf te doen graven, in de veenen van Herman Papinge en van de gemeene bueren van Anlo.

5e. Zes huisplaatsen, gelegen te Anlo, ieder voor een daler 's jaars in pacht afgestaan ³⁾.

Een register van predikants-inkomens van 1633 noemt alle toen

¹⁾ Dienstman beteekent hier blijkbaar ambtman, ambtenaar, dus schout.

²⁾ Drentsch plakkaatboek N°. 278.

³⁾ Deze waren waarschijnlijk reeds door de markgenoten van Anlo aangewezen om huisplaatsen te zijn.

bestaande pastorieën met een nauwkeurige vermelding van haar inkomsten.

Zoo vindt men bijv. de inkomsten te Anlo als volgt opgeteekend: Hoff, huijsen, schuijren e.a. ongereeckent.

27½ mudden boulandt op	f 82.10 st.
6½ dachwerk hoijlandts op	39.
6 coeterplaatsen ¹⁾ op 17 daelers 5 st.	25.15
84 vulle huijsen ijder op drie gld.	252.
32½ ²⁾ coeters, facit an gelde	32.10.
	<hr/>
	f 431.15 st.

te Gieten:

Huijs, schuijre, waardeel e.a. ongereeckent.

Het erve groot 20 mudde boulandts op	f 60.
9½ dachwerck hoijlandts op	69.
18 mudden 3 schat rogge van 25 volle huijsen ³⁾ jaerlix op	56.5.
die koetergulden bedraagt van 34 koeters	34.
	<hr/>
	f 219.5.

In Emmen heeft de predikant het wedeme ⁴⁾ huis en hoff met een volle ware.

30 mudden rogge van 't sestich vulle erven ge- reeckent op	f 90.
van 20 koeters	f 20.
enz. enz.	

In Havelte heeft de predikant aanspraak op:

Die wedeme huijs, hoffte, waardeel.

27 volle erven op Nijeveen ijder een schepel rogge facit aan gelden	f 27.
die koeters, tegens 2 mudden op	f 8.

¹⁾ Dit is te vergelijken met de zes huisplaatsen uit het vorige register. De predikant kreeg deze „coeterplaatsen” als eigendomsobject om vrij over te beschikken.

²⁾ Eigenaardig is het „½ coeter”. Blijkbaar is een heel klein boerderijtje bedoeld dat slechts getaxeerd kon worden op ½ „coetergulden”. Vergelijk met hetgeen later besproken zal worden op de bladzijden 181 enz.

³⁾ In het kerspel waren dus 25 buurhuizen; te vergelijken met Anlo, waar volgens dit register 84 en met Emmen, waar 60 volle huizen waren in het kerspel.

⁴⁾ Het huis, waarmee de pastoor „bewedemt” was, dus de pastorie. Bewedemen, doteeren, widmen.

In Norg vindt men de afzonderlijke bepaling dat: „ijder volle Bourstede op allen nijen jaeren een halff mudde rogge aan den Prediger betaelt, die halve boursteden ende coeters naer advenant.” (Zij zijn hiertoe echter niet „gehouden”, maar doen het vrijwillig.) ¹⁾

Uit dit register van 1633 ziet men, hoe alle predikantsinkomsten nauwkeurig geregeld waren. De keutergulden is de gewone bijdrage van de keuters, waarover men bijv. in Gieten en Borger dan ook gesproken vindt.

In Anlo is hun bijdrage blijkbaar hetzelfde, gezien het feit, dat de 32½ keuters samen f 32.10 st. moeten opbrengen.

Wat de verhouding eigenerfde-keuter betreft is zeer eigenaardig een beschikking van Drost en Gedeputeerden van Mei 1605. Deze beschikking is reeds op zich zelf merkwaardig, daar het, voorzoover ik heb kunnen vinden, de eenige maal is, waarop Drost en Gedeputeerden van hooger hand een uitkeering aan den pastoor opleggen aan de ingezetenen van een kerspel; doch bovendien staat in deze beschikking, dat de pastoor zal ontvangen van „elck vol buurhuis in Eelder carspel voor zijn onderhoud een halve mudde rogge..... ende van de coeters..... *vier op een voll buirhuis gereeckent..... nae advenant*”. De positie van de keuters is dus wel zeer duidelijk en positief aangegeven. Hierbij heeft men wel degelijk met een belasting te doen. Bij de kerkstichting was hieromtrent waarschijnlijk niets bepaald, óf, wat ook mogelijk is, er was wel iets bepaald, maar men hield er zich niet aan.

De inkomsten van den predikant waren zeer verschillend. De pastoriegoederen bestonden in de diverse kerspelen uit geheel verschillende onderdeelen; het aandeel in de marke op zich zelf verschilde soms wel tusschen de volle waar of slechts een klein gedeelte van een waar, terwijl bovendien in allerlei gevallen bepaalde gerechtigdheden waren toegekend, die ook weer kerspelswijze zeer verschilden.

Pas in latere tijden is het landschapsbestuur zich ermee gaan bemoeien in zooverre, dat toen den predikant van wege de Landtschap een vaste toelage of jaarwedde werd toegekend.

Reeds in 1620 had men geprobeerd tot het vaststellen van een vast tractement over te gaan, hierin was men echter niet geslaagd.

¹⁾ Het gaat hier om de pastorie en niet om de kerkvoogdij. De betaling is óf bij de stichting vastgelegd óf geschiedt vrijwillig bij testament of iets dergelijks.

Op 16 Februari 1620 hadden Ridderschap en Eigenerfden nl. geweigerd de algemeene administratie betreffende deze predikantszaken onder hun beheer te nemen ¹⁾).

„Opte requeste van de samptlicke predigers der landtschap Drenthe, ten einde de voers. landtschap, anveerdende de pastorijen-goederen van de respective carspelen derselver landtschap, den predigers ieder een jaerlix tractement naer redelickheit gelieve te passeeren, deur diverse redenen in de requeste angetoegen;

Is geresolveert, den staet van de landtschap — gelijk den predigers selfs genochsam bekend — iegenwoerdich niet te connen lijden hun int versochte t' accommodeeren. Moegende niettemin an de heeren Drost ende Gedeputeerde oeverleeveren pertinenten staet van de pastorijen-goederen, omme deur handthaevinge van haere edele tot volcoemen geniet derselver te moegen geraecken.”

In 1632 kwam echter de bewuste regeling tot stand. Op 14 Febr. 1632 namen Ridderschap en Eigenerfden een besluit tot het samenbrengen in één massa van alle pastorie-goederen en -inkomsten; onder opdracht aan Drost en Gedeputeerden tot het ontwerpen van een regeling op het beheer ervan ²⁾).

„Ridderschap ende Eijgenerfden hebben om wichtige reden ende consideratiën goetgevonden ende geresolveert, dat alle de pastoriën-goederen ende -opcompsten in dese landtschap in een massam ende in een gemeenen buidel gebracht ende bij een rentemeester daertoc te stellen ontfangen ende daeruijth aen de samptlicke predigers van de geheele landtschap haere gagiën alle vierendeelen jaers betaelt sullen worden.

Authorizerende tot sulcken eijnde de heeren Drost ende Gedeputeerden te maecken een pertinenten staet van alle de opcompsten van alle ende ieder pastoriën, ende daerentegens t' oeverleggen hoeveel de jaerlix tractementen van de predigers sullen coemen te bedraegen. Welcken staet ende oeverslach ten naesten landtsdach gevisiteert ende geëxamineert sal werden, om dienvolgens op alles desenangaende naerder ordre te stellen.”

De „pertinente staet”, waarover hierin wordt gesproken, is het hiervoor genoemde register van 1633 geworden.

¹⁾ Drentsch plakkaatboek N°. 311.

²⁾ Drentsch plakkaatboek N°. 484.

HOOFDSTUK IV.

DE SCHOUTAMBTEN.

In de inleiding tot dit werk gaf ik reeds aan, hoe het Dingspil Oostermoer bestond uit eenige schoutambten, welke op hun beurt weer waren opgebouwd uit verschillende buurschappen.

Wat moet men onder een dergelijk schoutambt verstaan?

Een schoutambt was het gebied, waarin een schout zijn macht uitoefende.

Reeds in het begin der 13e eeuw wordt over schouten gesproken ¹⁾, doch, voor het eerst in het begin der 15e eeuw, worden die schouten vermeld, wier ambtsgebied het schoutambt was.

Het was de schout, die de terechtzittingen leidde in zijn schoutambt en die tevens belast was met allerlei administratieve werkzaamheden; er was geen differentiatie van macht en ambten, de schout deed alles.

In de meeste gevallen viel een schoutambt samen met een kerspel en droeg dan ook denzelfden naam als het kerspel. Wij treffen bijv. in het dingspil Noordenveld aan de schoutambten Eelde, Norg, Peize en Vries en in ditzelfde Dingspil eveneens de kerspelen van diezelfde namen, wier gebied precies met dat van de schoutambten overeen kwam.

Het schoutambt Roden, ook in dit dingspil gelegen, omvatte het gebied van twee kerspelen nl. Roden en Roderwolde. Dat een schoutambt meerdere kerspelen omvatte kwam ook meermalen voor, vooral juist in het Dingspil Oostermoer, waar men aantrof het schoutambt Anlo-Gieten-Zuidlaren omvattend de drie kerspelen van diezelfde namen en het schoutambt Gasselte-Borger, dat het gebied van de kerspelen Gasselte en Borger inhiel.

Uit het feit, dat men een dergelijk schoutambt volledig noemde met de drie of twee namen van de kerspelen, die zijn gebied uitmaakten, blijkt het verband tusschen schoutambt en kerspel, een

¹⁾ Dit waren de Schouten van Drenthe, die in de 13e en 14e eeuw in Drenthe werden aangetroffen.

verband echter uitsluitend op territoriaal gebied. Daar men niet voor iedere buurschap een schout noodig had, en dus enkele buurschappen tezamen een schout moesten hebben, is het niet te verwonderen, dat men juist die buurschappen samenvatte, die op kerkelijk gebied een eenheid vormden. Dit kon des te eerder geschieden, omdat het wereldlijk en geestelijk gezag over Drenthe gedurende langen tijd bij denzelfden persoon berustte, nl. den Utrechtschen Bisschop. Dit samenvallen van de grenzen van een schoutambt en een kerspel of van een schoutambt en eenige kerspelen was in de praktijk dus ook zeer gemakkelijk.

Behalve dat dus het grondgebied van kerspel en schoutambt dikwijls samen viel, hadden deze twee als zoodanig niets met elkaar uit te staan. Het kerspel was een zuiver kerkelijk begrip, terwijl het schoutambt uitsluitend op wereldlijk gebied beteekenis had ¹⁾, zoodat het dan ook onjuist is om den schout het hoofd van het kerspel te noemen. Niettemin deed men dit oudtijds veel, terwijl ook tegenwoordig nog meermalen een dergelijke misleidende terminologie wordt aangetroffen ²⁾.

Het grondgebied valt uit praktische overwegingen samen, overigens was er geen enkel verband.

De schouten werden oudtijds benoemd door de Landsheeren, dus door de Bisschoppen van Utrecht, later door den Hertog van Gelre. Sedert er geen landsheer meer was, kwam de benoeming toe aan den souverain, de Staten, die deze veelal overliet aan de Stadhouders.

Uit Westerbork zijn eenige op elkaar volgende origineele akten over de aanstelling van schouten tot ons gekomen; hieruit kan men zien, hoe de benoemingen geschiedden ³⁾.

De akte van het jaar 1591 wil ik hierbij laten volgen:

„Ick Henrick de Voss van Steenwijck Droste toe Couerden ende der Landtschap van Drenthe, doe condt ende certificiere mits

¹⁾ Mr. W. VAN ITERSON spreekt — het is een innerlijke tegenstrijdigheid — ter onderscheiding dan ook wel van „wereldlijk kerspel”, Hoofdstuk I van „De Historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de provincie Utrecht”.

²⁾ Wanneer men bijv. op bladzijde 43 van Drenthe's Rechtsgroei door Mr. J. LINTHORST HOMAN leest: „ieder kerspil had weer zijn eigen schulte”, dan is dat niet alleen voor verschillende gevallen niet juist, doch geeft bovendien een verkeerd beeld van den waren toestand.

³⁾ Te vinden in Drentsche Schultenarchieven No. 114.

desen, dat ick, dewiele het Scholtamppte van Borck tegenwoordichlijcken in mijnen bevolen ampte vaceret, ende dan die gemeente sonder administratie van Recht ende Justitie niet en kan bestaen mit die Nominatie ende Provisioneele bedieninge des voirsz. Scholtamppt van Borck hebbe uth laste ende van wegen hoeger Overicheit versien, gegont ent gegeven, versie, gonne ent geve vermits desen Johan Nijsinck ome het selvijge Scholtamppt mit allen sijne gerechtigheden te bedienen, Recht end Justitie des versocht siende toe administreeren allen profijten, vervallende emolumenten daer toe staende toe genieten in aller gestalt gelijk die voirige Scholten gehadt genoten ende het selvijge Scholtamppt bedient hebben ende voirts te doen als een gujde end getrouwe Scholte tdoene toestaet. Bevelende derhalven allen end eenen iegelijcken van den ondersaten, die dit ver..... end eenichsins aengaen magh, dat sie gemelten Johan Nijsinck voir eenen Scholten respec..... aennemen end holden sullen ende voerts toe doene gelijk guede ondersaten von..... doene schuldich sinnen; Ende dit alles bij provisie tot dat hierinne anders behoerlijcken versien sal worden; In oirconde van dien hebbe ick dit selve mit eijgener handt end name onderteijckent ende mit mijn Segel bevestigt.

Actu den 9en Februarij 1591."

In dit jaar treft men dus een schoutenbenoeming door den Drost aan.

In 1642 werd de schout benoemd door Prins Frederik Hendrik, Stadhouder van Drenthe, op nominatie van den Drost.

In 1681 geschiedde de schoutbenoeming door Prins Hendrik Casimir, eveneens op nominatie van den Drost.

In 1706 waren het Ridderschap en Eigenerfden, die den schout eligeerden of benoemden op den „ordinaris Landdach", dus den gewenschten persoon aanwezen, terwijl Drost en Gedeputeerden dan commissie moesten geven.

In 1765 werd de schout geëligeerd door Ridderschap en Eigenerfden bij minderjarigheid van den Prins van Oranje en gecommiteerd door Drost en Gedeputeerden.

Hieruit blijkt duidelijk het verschil tusschen benoeming en commissie. Dus in beginsel is niet de Stadhouder schout; men oefent het schoutambt uit in naam van dengeen, die de commissie geeft, niet in naam van dengeen, die de benoeming doet.

Voor alles was de schout dus een landsheerlijk ambtenaar; daardoor gold voor een schout ook niet het vereischte van eigenerfde

te zijn. De schout kwam niet uit de buurschap als zoodanig voort.

De schouten-betrekkingen waren zeer belangrijk, terwijl hun werk zeer veelzijdig was, hetgeen kan blijken uit het Landrecht van 1614 en uit een reglement, zooals dat in 1667 is vastgesteld en dat uitdrukkelijk het „officie der Schulten” aangeeft; dit reglement bevat vrijwel dezelfde bepalingen als het genoemde landrecht en luidt als volgt: „De schultessen in den Lande van Drenthe zijn gehouden op verzoek van Partijen aan- en uitpandinge te doen, alle eischen, verboden en klagten wel en perfectelijck op te teekenen en deselve op Goorspraken voor te brengen, ende voorts alles waar te nemen, wat tot haar ampt specteert, op al sulcke forme, en Rechtsgelden, als aan deselve competeeren.”

Wat de werkzaamheden van de schouten betreft worden aangetroffen stukken aangaande de administratieve werkzaamheden, de medewerking aan de regeling van grondschatting en haardstedengeld, het optreden bij inkwartieringen, de publicatie van door de Staten Generaal of de Staten van Drenthe uitgevaardigde plakkaten, de processtukken in zake de gewone rechtspraak, de registers van aan- en uitpandingen wegens schulden.

In middeleeuwsche terminologie had de schout de zorg voor de nakoming van den dingplicht, den heervvaartplicht en den schotplicht.

Wie konden tot schouten worden benoemd? In het feit, dat de schout een landsheerlijk ambtenaar was zagen wij reeds een reden, dat voor den schout niet gold het vereischte van het zijn van eigen-erfde. Dit is van groot belang, want op die wijze kon men dus een schout krijgen, die in de buurschappen totaal vreemd was en dus geheel boven de buurschapsverhoudingen stond.

Wel vindt men geregeld genoemd de gewenschtheid van het zijn van ingezetene of landzaat van Drenthe en het hebben van een goed en onbesproken gedrag.

Het landrecht van 1614 zegt hiervan het volgende: „Geen uijt-
heemsch Man mach Schulte oft Onderschulte (ook wel genaamd Verwalter-schulte = plaatsvervanger of substituut van den schout) in den Lande van Drenthe wesen, ten ware hij sonderlinge tot het-selve Ampt wahre gequalificeert; Welverstaende, dat stedes een Ingeseten gelijk bequaem sijnde voor een uijttheemsche preferentie sal genieten.”

Deze preferentie steunde niet op den aard van het schoutambt; in beginsel kon de landsheer, tenzij hij zich bij landrecht of privilege

had verbonden, tot schout benoemen wien hij wilde. Deze bepaling aangaande de te genieten preferentie was slechts een tegemoetkoming aan het Drentsche nationale gevoel.

In 1602 namen Ridderschap en Eigenerfdcn het volgende besluit: „Ende is volgens geresolveert, dat de Gedeputeerden van slandts wegen daerop sullen insistieren bi den heeren stadtholder, dat de schulten volgende d' olde privilegiën van de landtschap moegen wesen ingeboerne ende eigengeërfde landtsaeten, ende dat elck carspell nae older gewoente moegen hebben haer eigen schulten" ¹⁾.

Hieruit spreekt dus wel de wensch, dat de schouten toch in het vervolg eigenerfdcn zullen zijn. Niet bepaald uit het district zelf, dat is althans niet noodig, maar het mogen geen keuters zijn. Zeer eigenaardig is het overigens, dat volgens „olde privilegiën en older gewoente" „elck carspell" een eigen schout zou moeten hebben. Men spreekt ook graag van kerspelschout, al is dit, zooals ik in het begin van dit hoofdstuk reeds aangaf, verwarringstichtend. Het bewijst echter, dat men inderdaad het liefste zag, dat schoutambt en kerspel samenvielen. Nu hangt het uitsluitend van den landsheer af welke grenzen een schoutambt hebben zal. Tijdens het landsheerschap van den Bisschop van Utrecht was het samenvallen van schoutambt en kerspel zeer natuurlijk. Doch in de jaren, waaruit deze resolutie is, waren de bisschoppen de landsheeren niet meer, en is het dus zeer wel mogelijk, dat er wijzigingen in de grenzen zijn aangebracht. Uit deze resolutie blijkt echter, hoe men de oude toestanden van tijdens de bisschoppen als landsheeren als de meest aangename beschouwde.

Het kwam menigmaal voor, dat de schouten onderschouten naast, of beter, onder zich hadden om hen terzijde te staan en eventueel te vervangen, hetgeen men uit het volgende kan zien: „Actum op der Lottinghe 1468 toe Rolde, des Swoeren Maendaeghes: Soe is die Drost mitten Etten overdragen, dan die Schulte van Deveren sal hebben een onderschulte, dat een goet redelick man isz, die sall minen Heren sweren elck recht 't doen unde sall mit willen des Schulten richten ²⁾, ghelijck den Schulte, wanneer hem de Schulte dat bevelet" ³⁾.

¹⁾ Drentsch Plakkaatboek N°. 62.

²⁾ Richten omvat de geheele justitieele taak van den schout.

³⁾ Dit oordeel is te vinden in het ordelboek van den Etstoel van Drenthe uitgegeven in de „Verhandelingen ter nasporing van de wetten en gesteldheid onzes vaderlands" en verzameld door Mr. H. O. FEITH.

Ook werden de schouten met het oog op het doen van gerechtelijke beteekeningen en het invorderen van boeten veelal bijgestaan door z.g. panders; twee der schouten fungeerden zelf als panders van den Drost en heetten als zoodanig Landtspanders. De panders doen de pandneming in aanwezigheid van anderen. Boek I art. 25 van het landrecht van 1614 zegt, hoe in sommige gevallen de aanwezigheid van 5 buren vereischt was — „Maar, indien die schultt boven einhundert carolus-gulden mochten bedragenn, sall die weerderinge end' toeëigeninge als voeren geschiedenn in des debiteurs groene landenn end' ander onroerende goederen. Welverstaende, dat in sulcken fall die weerderinge geschiedenn sall deur den schultus end' vijff erffachtige buiren, voor ende alear die weerderinge geschiedt, vann den schultus wel getrouwelick ende op haerenn eedt sullen gewaerschouwet ende vermanet werden, in guder conscientie ende haer beste weetenschap tot deselve weerderunge te procederen.”

Een oudste oordeel, waarin over den schout wordt gesproken, wil ik hierbij nog laten volgen: „Ordell gewiset in 't jaer van 1400 toe Pinxteren toe Rolde: Item wanneer die schulde eenenn anpendet, dat sal he wethenn doenn inn die buir, so salt stantafftich wesenn.”

Ook van latere oordeelen het optreden van de schouten betreffend volgen enkele hierbij:

„Ordell gewiset ijnt jaer 1457 tho Sancte Magnus up der Lottinck toe Anloe: Szo js de Droste mit den Etten ouerdragen, dat gheen schulde in den lande vann Drenthe gichten ¹⁾ sol, dan met twe buren, ende niemandt sol vthpanden, dan een geschworn schulde, meer des Drostens panders soelen gichten bij oeren eedt, als sie in voertijden gedahn hebben.”

„Ordell ghewijset in 't jaer van 1481 op den Sworen Maendach to Rolde: Szo is de Droste mit den gemeenen Etten ouerdragen, dat gheen schulde geenderhande gerichtebriuen sol bezegelen he sol eersten de briuen laten hoeren vnde lesen sijnen koernoeten, zeeckeren ende de bueren, de inden gerichte briuen getueget hebben, ende gheen schulde sol van rochten tho sitten offte bezegelen onbehoerlijcken jemandt schatten, offte offnhemen dan dat redelich is, nae den olden gewoenten” ²⁾.

¹⁾ Gichten = (zie VERWIJS en VERDAM) eene verklaring afleggen; het kan ook zijn: iemand een gerechtelijke verklaring doen afleggen, hem tot een bekentenis brengen, doen hooren. In dit geval een verklaring afleggen.

²⁾ Deze oordeelen staan alle drie in het ordelboek van FEITH.

Zoals uit deze twee laatste oordeelen blijkt had de schout medewerking noodig bij zijn werkzaamheden de rechtspraak betreffende.

De gerechten, die door den schout geleid werden, waren de terechtzittingen in allereerste instantie de z.g. rochten of leege bancken. Hier werden slechts burgerrechtelijke zaken berecht en gewoonlijk in hoogste ressort, diegene, die over niet al te groote bedragen in geld liepen.

Indien een rocht gehouden werd moest de schout bijgestaan worden door twee „keurnoten”. Voor deze keurnoten gold wèl het vereischte dat zij eigenerfden moesten zijn; de keurnoten werden gekozen uit de eigenerfden van de buurschap, waar het rocht gehouden werd. Deze keurnoten kwamen dus wel uit de buurschappen voort, vandaar het eigenerfde vereischte. Zij waren niet, zooals de schout, landsheerlijke ambtenaren.

Voor het houden van het rocht was geen vaste plaats in het schoutambt aangewezen; dit kon in elke buurschap plaats hebben.

Het landrecht van 1614 heeft ook de vereischten voor het zijn van „keurnoten” of bijzitters uitdrukkelijk vastgelegd: „De beijde Bijzitteren ofte Cuernoten, die bij den Schultus tot examinatie en gehoir van getuijgen, zo wel in zaken van naarkoop, als andere, gecooen worden, sullen wesen Eijgenerfde loffweerdige Mannen der saecken onpartijdich en onbesibt, connende lesen en schrijven. Dewelcke oock gehalten sullen wesen de Rochtbrieven vervaetende de Depositien en verclaeringen van getuijgen neffens den Schulten t' onderteekenen.”

Toch week men er wel eens een enkele keer van af, slechts eigenerfden als keurnoten te nemen. Bij oudere resoluties, door de Heeren Staten van Drenthe genomen vindt men bijv. het volgende: „De Keurnoten bij de uitpandingen en contradictien adsisterende zullen uit de Eigenerfden van het heele kerspel genomen mogen worden. Keuze aan den Schult. Indien geen eigenerfden beschikbaar zijn, twee andere mannen van onbesproken gedrag.”

Dit is hier dus als noodmaatregel te beschouwen.

Samen met de keurnoten deed de schout de z.g. handelingen van vrijwillige rechtspraak af, de voluntaire jurisdictie; zij teekenden dan bewijskrachtige akten, hoorden getuigen e.d.

Zoodra echter gedingen voor het gerecht werden gebracht, contentieuse jurisdictie, moesten de bureu er bij komen uit de buurschap, waarin de procedeerende partijen woonden of het goed, waarover de kwestie liep, gelegen was.

Het is de vraag of oorspronkelijk voor de rochten en leege banken gold, dat, evenals dit bij de buurvergaderingen het geval was, alle bureu moesten komen uit de betreffende buurschappen. Hierover zijn weinig gegevens. Het zou mogelijk kunnen zijn dit af te leiden uit artikel 32 van het landrecht van 1412, hetgeen luidt als volgt: „Item soe is lantrecht: soe wanneer dat die buer oren tuech niet doen en willen in der goesprake off dinghe of up eijn rechte ¹⁾, so breket elkes hues dree pont als voirs. is, nochtant solen sij oren tueech doen; ende doen sij des dan niet, so is dat des anderen dages twiscat, des dorden daghes drescat, des vierden dages vijftien nje Groninger marc voirs.”

Daar, zooals wij later nog zullen zien bij ding en goorsprake de verplichting, dat alle bureu moesten komen, oorspronkelijk wel bestond, is het zeer wel mogelijk uit dit genoemde artikel af te leiden, dat ook bij de rochten de aanwezigheid van alle bureu vereischt zou zijn geweest, daar het goorsprake, ding en rocht in één adem noemt ²⁾.

Overigens heb ik echter geen gegevens kunnen vinden, die in deze richting leiden.

Een oordeel gewezen in 1426 luidt echter als volgt: ³⁾

„Item weer eenich man indenn lande vann Drenthe gesetenn, die ouer eenighe saicke weer, dat zij dann vann wat saickenn het zij, ende daer op geladet worde met eenenn rocht, nae unsenn lantrechte, ende daer niet enn queme, ende dede sijnn tuich, alze lantrecht is, ende veruolget worde toe vijfthijnn marck tho nha onsenn lantrechte..... enz.”

Men ziet, dat dit oordeel zoowel eene oproeping ter zitting als de verplichting om te tuigen veronderstelde; van rechtswege waren de bureu dus niet er toe verplicht.

Dit laatste treft men in de overige, hierop betrekking hebbende, gegevens voortdurend aan.

De taak van de bureu op de rochten bestond in „tуйchen”, of „buijrtuijch doen”.

Over dit tuigen van de bureu op de rochten vindt men verschillende oude oordeelen.

¹⁾ In andere handschriften wordt wel aangetroffen: richte of rochte.

²⁾ Men zie hiervoor: Mr. S. GRATAMA: Een bijdrage tot de rechtsgeschiedenis van Drenthe, bladzijde 113 e.v. en ook: Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE: Bijdragen tot de Nederlandsche rechtsgeschiedenis, 4e bundel bladzijde 243 e.v.

³⁾ Ordelboek van FEITH.

Een oordeel van 1400 „tot Pijnxteren toe Rolde”:

„Tusschenn Luickenn Meninghe ende Lambert Vordinge js gewijst, mach Luickenn bewijzenn, dat he binnen XXX jaerenn met rechte gesprokenn heft, soe sollenn die buer daromme tuigenn.”

Van hetzelfde jaar een tweede oordeel:

„Tusschen Mensen Hartinge ende Lensenn Vominghe js gewijst, will he ann sijnn arue komenn, so moet he eenn zeecker buirtuich toe settenn.”

Een derde oordeel van dien tijd:

„Tusschen Claes Bruins ende Jennen Lantinghe js gewijst, vannder hoffstede toe Beilenn, wil Claes mehr landes tho der hoffstede hebbenn, dar he die mudden ouer heft ¹⁾, so sall he eenn rocht annsetten ende winnenn dat met rechte.”

Uit deze oordeelen ²⁾ blijkt, hoe de rochten en de buurtuigen *de* middelen waren voor de buren om hun rechten gehandhaafd te zien.

Alleen de buren mochten buurtuig doen, de keuters waren hiervan uitgesloten. Wij lezen dit bijv. in een oordeel van 1400 ongeveer: „Item geen cotter seker buertuich doen en mach, tensi sake, dat sij geguet, geervet ende werdel hebben in die merck” ³⁾.

Deze bepaling „tensi sake, dat sij geguet, geervet, ende werdel hebben in de merck” is niet volkomen duidelijk; de keuter is qualitate qua niet gewaardeeld in de marke (althans niet voor $\frac{1}{4}$ waardeel of meer) en is qualitate qua niet geërvet, dus heeft geen erf, anders was hij immers geen keuter ⁴⁾.

Naast een zelfde oordeel van 1417 ⁵⁾ vinden wij een oordeel van 1416, dat eenigszins anders geredigeerd is: „Item geen man seker buirtuich doen en mach, tensi sake, dat sij gegoet, geervet ende werdel hebben in die marck.”

Dit is waarschijnlijk een verbetering van de vorige bepaling, die nu duidelijker geredigeerd is.

Opdat er recht gesproken zou kunnen worden, moest steeds een bepaald aantal buren aanwezig zijn om oordeel te vellen.

¹⁾ Mud = grondrente in graan te voldoen.

²⁾ Ordelboek van FEITH.

³⁾ Supplement op het Ordelboek van FEITH.

⁴⁾ Verg. met hetgeen gezegd is op bl. 64 omtrent het niet hebben van waardeel van den keuter. Het was een quia en geen quatenus; verg. ook noot 2 blz. 76.

⁵⁾ Ordelboek van FEITH.

De met deze rechtspraak belaste bureu heetten „Seeckeren”. De schout was de rechtsvorderaar; hij ondervroeg getuigen, nam den eed af, maakte akten op en bezegelde die akten. De rechtspraak geschiedde ten overstaan van den schout en de keurnoten door de „seeckeren”, die door den schout waren opgeroepen; vandaar de uitdrukkingen „seecker bourtuig” of „seecker buirordel”, die men in de bovenvermelde bepaling aangaande de keuters aantrof en bijv. ook in het verbaal van de goorsprake te Vries gehouden op 15 Juni 1577:

„De vrou van Hinten klaecht over Jan Ivens, dat hij hoer e. enige bomen onthouwen ende ontfuert heft, de hij hoer e. weder opter stubben behoert tho leveren.

De buiren vertuigen, dat Jan Ivens sal schuldich wesen dat zeecker buirordel daarvan gegaen na te komen oft in onbruickinge sitten.”

Deze „seeckeren” zijn eigenerfden: „gequalificeerd evenals de keurnoten”.

Het landrecht van 1614 wijdt hieraan artikel 16 van boek II „hoe volgens op de Rochten wordt geprocedeert” en zegt hiervan het volgende: „Het proces also bij den Anlegger geïnstituert ende bij den Verweerder met een oirconde ¹⁾ en behoirlick Antwoort (midde versoeckende copie uijt het gene voor rocht gebracht is) wedergeleijdt sijnde ende also geslooten, so eijsschet den Schultus drie andere Erffbuiren, oock gelijk voorsz daertoo geladen ²⁾, die men seeckeren noemt, gequalificeert als van de cuernoten hier voor int eerste boek gesecht is, dewelcke alsdan na tegens voor rechte gebracht is, nae haer beste verstant, ordel en sententie uijtgesproken mits haer ordell en sententie remitterende tot een eijndelick ende diffinitive sententie van Drost ende 24 Etten te Landtrechte, sonder dat de voorsz. Sekeren anders op Rochten worden gebruijct, dan als wanneer Erffachtige goederen ingewonnen worden.”

Men zie voor het optreden van de seeckeren bijv. de verbaalen van eenige goorspraken.

Goorsprake te Beilen gehouden op 23 Februari 1564: „De schulte gichtet ³⁾ mit buiren, als Geert Steenberch ende Roeloff Engberts,

¹⁾ Oirconde = getuigenis of een verklaring door iemand in rechte afgelegd.

²⁾ Geladen; hieruit blijkt, hoe dus de bureu uitdrukkelijk opgeroepen of geciteerd werden.

³⁾ Gichtet = verklaart; vergelijk noot 1 bladzijde 133.

dat Griete Geers ende Roeloff Keers, haer sone, laet affesschen Roeloff Keers mit sijn broeder rechte arffutinghe van al datghene, dat hoer Godt ende de doet angearfft heft van dat arffe toe Keers, ende hebben hem datselve voirts verbieden laten, dat sie dat niet solden bruicken, wes ter tijdt tho dat sie hoer tevreden gestalt hadden. Actum anno 63, den vijfften Junij.

Antwoirdt Roeloff Keers mit een oirkonde, dat hij hoer geenen schult int klein noch groet en kende und wat Griete bewijsen konde, was hij overbodich te betalen, nadenmael sij spreken van der doeder handt, ende blijft bij sijn besidt, nadenmael zijn salige vader dat van hem gekofft heft ewelijck ende arfflijck, dat tho dat arffe gebruecket is, ende hoept ende meent, dat hem de esschinge niet hinderlijck en is, soe men geen arffguet mit esschen inwinnen mach na lantrecht, dan mit eenen zeker buirtuich.

De buiren vertuigen Griete mit hoer sone up een onrechte esschinge; de vorder wil, tlantrecht."

Iets dergelijks staat in het verbaal van de goorsprake op 9 Maart 1563 te Diever gehouden: „Henrick Arents heft Alijdt Tabinge weduwe mit hoeren momber voirss. laten affesschen alsodane brieven, die helffte daervan Henrick voirss. van sijn oem saligen van Tabinge angearfft sijn, ende voirt die brieven weder toe brengen in des meijers huijs, die daer uthgehaelt mogen wesen, welcke brieven Hendrick soewel thokomen else Alijdt. Bouren: Henrick Goijkens ende Blomer Alerts. Actum ut supra.

Antwoirdt mr. Jacob, else vulmachtich sijns huesfrouwen moeder, dat Henrick mit esschen ende verbade geene arffachtich guet inwinnen kan, dan mit seecker bourtuich; secht daeromme, dat Henrick an Alijdt een onrechte esschinge gedaen sall hebben.

De buiren vertuigen Henrick Arents up eene onrechte esschinge, soet arffbrieven sinnen, die men mit een seecker bourtuich behoert te wijnnen. Solvit den Drost en I g.g."

Op deze wijze wordt in vele goorspraak-verbale gesproken. Uit het laatste verbaal blijkt, dat onder deze erfachtige goederen ook rentebrieven worden begrepen, waarover ook eenige verbale van goorspraken te Oostermoer spreken; bijv. van 27 November 1574:

„De Mepschen gebroederen, else olde Jan, Roeloff ende jonge Jan de Mepsche, laeten gerichtlijcken esschen van juffer Geertruijt de Mepsche dorch hoeren momber, else Garbrant, goltsmit, alsoe-danige zegel ende brieffe, else salige Harman de Mepsche, juffer Geertruijts echte man, op sijnen starffdach nagelaten heft ende

deselve juffer ende weduwe noch in hoer bewaersum heft ende de Mepschen gebroederen concerneren ende egentlijcken toehoeren, 74 3 Aprilis.

Antwoirdt juffer Geertruijdt de Mepsche, dat men geenen zegel ende brieven mit esschen ende verboeden inwinnen kan dan mit eenen zeecker buirtuijch.

De buiren vertuigen de Mepschen gebroederen uth redenen int antwoirdt op I onrechte esschinge."

Uit het aangehaalde artikel van het landrecht van 1614 blijkt tevens de beperkte bevoegdheid van de lagere gerechten, waarop wij later nog terugkomen.

Vele „rochtbrieven" zijn tot ons gekomen, die ons eenig inzicht geven in de rechtspraak, zooals die op de rochten werd uitgeoefend.

De „rochtbrieven" zijn wat wij tegenwoordig de procesverbalen van terechtzittingen zouden noemen. Zij bevatten de gestelde eischen, geleverde bewijzen, getuigen-verhooren en uitspraken, terwijl zij door den schout en de keurnoten zijn onderteekend.

Deze rochtbrieven zijn te onderscheiden in gewone rochtbrieven en contrarochtbriefen. De verweerder mocht nl. niet op het rocht zijn bewijsmiddelen aan voeren; hij had echter het recht een nieuwe zitting te laten houden, om dan van zijn kant bewijs te voeren; een dergelijke zitting was een contra-rocht.

Hiernaast kende men ook de z.g. springrochten, waarschijnlijk terechtzittingen, die vooral gehouden werden om bewijs te leveren. Ook kwam het voor dat de „seeckeren" de geleverde bewijzen van waarde verklaarden en dan tevens een beslissing gaven over de zaak waar het om ging.

Men zie bijv. het verbaal van een goorsprake gehouden te Roden op 13 Augustus 1574. De volmacht van Vrouwe van Eussum klaagt in haar naam over de markgenoten van Peize, die haar vischtuig e.d. met geweld hebben weggenomen; nadat de markegenoten van Peize op een springrocht zijn opgeroepen laat de Vrouwe van Eussum bewijzen aanvoeren, dat zij van oudsher het vischrecht had in het Peizerdiep, waarop de „seeckeren de bewijzen van waarde verklaren" en een beslissing geven ten gunste van de Vrouwe van Eussum. „..... weshalffen de voerbedachte vulmacht den van Peijse ofte hoere vulmacht op eenen sprinckrocht toe Roeden op de buirmarcke heft doen laden und aldaer, soe sie hoepet, genoegsam bewesen met loffweerdige tuigen, dat hoer...e.... Und want dan de zeeckeren in den selven sprinckrocht mit entbindinge eres

edes gewijset, de tuigen alsoe in den gerichte ingelacht in weerden und voirnoemde vrouwe van Euszum in hoer possessie van dat visschen in Peijser-diep solen laeten blijven....."

De springrochten dienden ook wel uitsluitend voor getuigenverhoor.

Op de springrochten treft men nooit de „7 seeckere bueren" aan, die, zooals wij nog nader zullen zien, bij de rechtspraak over onroerende goederen hun oordeel moesten geven, zoodat er op de springrochten dan ook geen geschillen over onroerend goed werden beslecht.

Een oordeel van den Etstoel van 1463 zegt hierover het volgende: „Tusschen Roeleff ther Hoffstede ennde Roeleff Eppinge js gewijst, dat Roeleff ther Hoffstede dat recht niet gelecht en heuet in de marcke, dar de mudden gelegen sint, ende de hoefftheren dar niet bij geladen hefft, ende want men gheen arffachtich goet mit eenen sprinckrochte winnen magh, so hefft Roeleff sijn bewijs versuimet ende de zeeckeren tho onrechte gewizet" ¹⁾).

Als voorbeeld wil ik hierbij aanhalen een uittreksel van een springrochtbrief van 1606 ²⁾: „Johan Kiers van wegen hoger overicheijt Schultus tho Vrees, Norch ende Peijse, ende Bander-schulte des Noerdenveltschen Dingspils, doe kundt ende betuijge met dessen openen voerseghden SprinckrochtsBrieve, alsoe dat den Erb. Hermen Hindriks, mijnen gerichtschrijver, uth last ende van wegen mij Schultes upgemelt, hefft geseten tho Rolde up den Buirmarcke met sijnen twee gerichtes bijsitteren, alsoe den Erb. Johan Hiddinge ende Berent Schoemaker, in enen openen gehegeden gerichte ende gespandes banckes, daer voer hem ende sijn gerichtes bijsitteren is gecompereert ende eerschenen in Egener persoen den Erb. Johan Tijmens, wt last des Edelen Gestrengen Erenfesten Heren Droste ende Gedeputeerden der Lantschap Drenthe, Rentemeijster zu Assen, om tho bijwijsen ³⁾ mit loffweerdijge tuigen ende documenten, soe hie Rentmeister voers. tegens Hendrick Lansinck procedeeert van sekere rogge, soe Hindrick Lansinge van des convents landen van Assen hem Rentemeijster

¹⁾ Ordelboek van FEITH.

²⁾ Het origineel is op het Archief in Drenthe.

Overigens te vinden als bijlage bij de: „Rechtsgeschiedenis van Drenthe" door Mr. S. GRATAMA.

³⁾ „Om tho bywijsen". Hieruit blijkt, dat deze terechtzittingen vooral dienden voor het leveren van bewijs.

hefft ontfuirt, ende tot sijnen egen abbetijt ende walgevallen hefft gebruicket, ende nu up voergangen goersprake, den 26 Februarij an^o presenti 1606 genoetdringet gewest tho Rolde Hindrick Lansinge tho anclagen, waerup een buirtuich is gevolget, dat den Rentmeijster vors. sulckes sal bewijsen ¹⁾ binnen drie weken, als dat een Lantrecht is in den Lande van Drenthe. Omme dan nu sulckes tho bewijsen ¹⁾ ende den buirtuich vul te doen; soe wort Hendrick Lansing alhier in de gerichte angeeschet om an tho horen unde sien, wat Johan Tijmens in dessen gerichte wort in brengen, de tuigen te laten offte te straffen, die wijle Hindrick Lansinge in den derden dach toe voren gerichtlijkcken daer tho geladen ende geciteert is. Voert seekeren ende alle geladen handen, die hoer hoeft voer recht bieden, om hem cleger rechttes tho verhelpen, ende doen den wederpart geen onrecht.

Hendrick Everts Lansinge giffet voern. Schultes een oerconde ²⁾, ende secht, dat hem dissen onformelijcken Sprinckrocht, als strijden- de tegens Lantrecht, niet hinderlijcken offt schadelijcken can wesen, omme redenen ende oersaken, dat hie voerweerder, noch de sijnen, sijn levent lanck den Rentmeijster van sijn Landen niet een stroe ontfuirt offte ontbruket hefft, laet staen enijge derde garve ontfuirt te hebben, alse den Rentmeijster sijn levent lanck mit geen waerachtijge tuigen sal kunnen bijbrengen offte bewijsen."

Tot staving van dit zijn beweren beroept de gedaagde zich op twee bezegelde brieven..... „is derwegen de Rentmeijster Johan Tijmens int allergeringste in sijn clachte niet gefondeert, unde sal de selvijge, noch tot ewijgen dagen niet waer maken, unde versocht copia van alles, soe in dussen gericht ingelacht mach worden."

Een verzegelde brief wordt door den eischer vertoond.

Daarna een gerichtschijn, dat de eischer „rechte anpandinge ende wtpandinge gevordert hefft”.

„Wort alhier in den gerichte angeeschet” een getuige „om bij sijnen eedt, siel en salicheijt toe voerclaren”, wat hem ten aanzien der gestelde vragen „wittich unde kundich is, dewijle hie ijn den derden dach toe voren gerichtlijcken daer tho geladen ende gedaget is, ende dat bij pand van 25 g.g. den heren broken.” Daarna worden nog verschillende getuigen gehoord.

¹⁾ Zie noot 3 vorige bladzijde.

²⁾ Oerconde is ook hier weer een verklaring, n.l. dat hij de waarheid spreekt. Vergelijk noot 1 bladzijde 137.

„Johan Tijmens Rentemeijster voersocht hierup een ordel van die sekeren, nae dem alhier in den gerichte genoehsaem wort bewesen mijt segel ende brievenn ende documenten, dat Johan Tijmens wegen het Convent Assen die tijn mudde rogge alle jaeren tho kompt, soe Talle ende Willem voers. mit horen huisffrouwen mit zegel ende brieven hebben overgeven, ende Hindrick Lansinge datselve van die creditoren gecofft hefft, soe vole sijn quota belanget, ende nae voermelt Schult en soeven buiren stock ende handen nae maniere van Lantrecht; ende off Lansinge derhalven niet sal gehouden wesen die untfuierde rogge weder vrij, kosteloes ende schadeloes an dat convent tho leveren, mit ock sodanijnghe houwinge van holt, ende wardeel mit sijn anexen ende toebehoren, alse Hindrick Lansinge dat onthouwen ende ontbruickt hefft voermelt, nae des Erb. Schultes Cristiaen Vetter ende soven buren handen hier bij gevoecht, ende off Johan Tijmens Rentemeijster hier mede den buirtuich niet hefft vulgedaen.

Die sekeren wijsen alle kunde ende getugen, hier in den gerichte gegaen sindt, stantafftich ende van weerden, ende dat Johan Tijmens die rentemeijster den buirtuich vulgedaen hefft. Wil daer emants wijder, wijsen wij an den Edelen, Gestrengen, Erentfesten Heren Drost ende 24 Etten tho Lantrecht. Sunder argelist. In oerconde der waerheijt ¹⁾ soe hebbe ick Ergemelte Schultes desse Sprinckrochtbrieff mit egener hant onderges. ende gewoentlicke zegel beneden up het spatium gedrucket. In den jare ons Heren sestijn hondert sesze den 20en dach des Maents Mertii.”

In de gewone rochtbrieven vindt men meermalen gesproken van de „seeckere bueren”, die op de rochten, bij de behandeling van bepaalde gevallen, evenals de „seeckeren” aanwezig moesten zijn.

De landrechten spreken hierover nooit, alleen de rochtbrieven, verbalen van goorspraken en oordeelen van den Etstoel zijn aanwezig om ons de beteekenis van het optreden, zoowel van de „seeckeren”, als van de „seeckere bueren”, te leeren kennen.

Het staat wel vast, dat de „seeckeren” de oordeelvellers zijn bij processen over onroerend goed. Zijn zij dat echter alleen?

In het „Debath offte wederbericht” vindt men nog enkele bepa-

¹⁾ „In oerconde der waerheijt” heeft weer de beteekenis, dat de verklaring naar waarheid geschiedt.

lingen over deze rochten o.a. de volgende¹⁾: „De schultus zit met twee bijzitters of keurnoten, als het proces geïnstitueerd is komen er 3 „inwoenderen” bij, de „seeckeren”, die oordeel vellen, in secunda instantia komen er 7 andere erfachtige bueren bij, die evenals de 3 andere den eed moeten afleggen.” Deze „7 andere erfachtige bueren” nu, zijn „de seeckere bueren”, die dus eveneens eigen-erfden moeten zijn; wat is precies hun taak?

Men zou uit de hier vermelde bepaling kunnen afleiden, dat zij eveneens oordeelvellers zijn.

Men zie hiervoor ook eenige oordeelen.

Oordeel gewezen in 1428: „Item tusschen den bureu van Zwele an dije ene zijde is gewijst ende dije buijren van Bonevelde an dije ander zijde, dat dije buijren van Zwelen een zeker buijrtuijch ansetten soelen bijnnen dre weken, ende nemen dan soeven zeker buer uuth der merck ende beholden hoer marcken, dat oer ijs ende de van Bonevelde daer gene pacht noch recht thoe hebben, ende dat recht soelen se leggen in der marck van Zwele nae landtrechte.”

Oordeel gewezen in 1436: „Item tusschen den Amelden broeders an dene zijdt ende Lueken Bawijnghe van der buer wegghen van Loen an dander zijdt ijs gewijst, dat de sekeren unrecht ghewijst hebben, ende dat dije bueren ghetuijcht hebben sall up dese thijt niet stantachtich wesen, want dat voer der buer tuijch beropen was up dije Heerschip²⁾ van Coverden ende an den Wijsheijt²⁾ van den lande.”

Uit deze twee oordeelen³⁾ is toch wel eenigszins een verschil tusschen „de seeckeren” en „de seeckere bueren” op te maken.

Van belang hiervoor is ook het verbaal van een goorsprake te Beilen gehouden op 7 Maart 1575: „Roeloff Joelinghe laet Jan ende

¹⁾ Debath offte wederbericht bij die van der Ridderschap, Eijgenarffden ende gemeenen ingeseten der landtschap Drenthe, supplianten op den bericht van den heeren Cantzler ende Raeden van Overijssell, in uwe Ma^{ts} secreten Raede overgegeven tegens drie verscheijden requesten ende daarbij gevouchden stukken van voorg. supplianten, bij uwe Ma^t. respectieve geappostilleert den 18^{en} Juli, 7^{en} December 1584, en den 3^{en} Aprilis 1585 mit aller onderdanicheijt uwe Ma^t. gexhibeert.

²⁾ „Dye Heerschip” of „Heerschap van Coevorden” is de Kastelein.

Dit is een oordeel uit 1436, in welken tijd de Kastelein van Coevorden tevens Drost van Drenthe was.

Dus werd de Etstoel van Drenthe, „de wijsheijt des Landes”, gepresideerd door den Kastelein of Heer van Coevorden.

³⁾ Tweede supplement op het Ordelboek van FEITH.

Lamme Rosinge affessen alsoedanige misbruijck van de gueder, welcker Johan ende Lamme gebruicken, de Roeloff voirs. na den rechten thokoemen ende van den zeeckeren thogewesen ¹⁾ und van den VII buiren thogetuiget ¹⁾).

Johan Rosinge antwoirdt, dat de goeder, de he bruiet, heft sijn salige vader voer ende hie na rustich ende vredich gebruijckt ontrent XXX jaeren sonder opspraecke van Roeloff, unde kan Roeloff bewijsen, dat hie enich guet onder heft hem thokoemende, wil hij hem geerne laeten volgen.

De buiren van Borrick vertuigen Roeloff Joelinge op eene onrechte esschinge, oft sal bewijsen, alse lantrecht is binnen III weecken, dat Jan ende Lamme Rosinge enich guet gebruijcken oft onder hebben, dat hem thokompt oft daer hij toe gerechtiget is; alsdan Jan ende Lamme in onbruickinge."

Ook verballen van de goorspraken van 8 Maart 1563 te Beilen en van 13 Maart 1563 te Norg laten een verschil zien tusschen „bourtuich der zeven" en „wijzing der zeeckeren" of „oordeel der zeeckeren".

Te Beilen: „Hinrick Tijmans, als eenen medevulmacht van sijnen broeder Thomas ende Anna, hoer beijder moeder, laten verbieden Hindrick Tijmans mit sijn adherenten alsoedane arffachtige guederen, welcke hem van hoeren saligen vader Tijmen Hindricx angearfft is, naedenmael sie de soeven bourtuich ende de seecker wijsinge niet vulgedaen en hebben nae luijt oirer besegelden rochtbrieff ende ontbruijcken oir dat guet baven lantrecht. Actum den VI^{en} Martij anno LXIII. Buijr: Knop Focken ende Jan Hakinge.

Antwoirdt Hindrick Luidinge mit sijn adherenten: kan Hindrick Tijmans bewijsen, dat hij hem idts is ontbruikende, wijl hij hem laten volgen ende genieten.

De buiren vertuegen Hindrick Tijmans up een onrecht verbot, soe men geen arffguet mit esschen ende verboden ²⁾ inwinnen kan. Kan hij bewijsen, dat Hindrick Luidinge hem idts is ontbruijckende, dat sal hij genieten und alsdan Hindrick in onbruickinge; de vorder wil, de macht tlantrecht versuecken."

Te Norg: „Hindrick Andrees heft Johan Hendrixs laeten verbieden soedanige guederen, als hem verkofft sinnen van Harder

¹⁾ Thogewesen = thogetuiget.

²⁾ „Met esschen ende verboden"; dit is een procedure ter goorsprake, waarbij de 7 „seeckere bure" niet te pas komen.

Zweers, Henrick Hemsinge ende Johan Hemsinge van welker, guederen Henrick voirss, nae luyt zijn rochtbrief, ende zeker ordel, ende bourtuich die naerkoop is thogewesen nae lantrechte, soe voele eergemelte Henrick Andriess. quota belangende is, ende dat gerichte oick nae lantrechte hem den stock daervan geleght heft. Buiren: Hanck Florisz. ende Allee Berents, upten XIX^{en} Januarij anno 63.

Antwoirdt Jan Henricx, dat deselve saicke hanget in de verklaringe voir den edelen Drost en ende XXIII Etten, daer men eersten bevinden sal, oft Hendrick Andriesz. tsolve guet dorch naerkoop sall genieten oft niet, ende, want het hem aldaer thogekent weer, soe heft Johan doch huij an tselve guedt, waerdorch hie dar sijne huijraeren uth gedenckt toe gebruijcken, ende secht, dat Henrick eenen onrecht verbot gedaen heft, want men geen en naerkoop dorch verboeden noch eijschen mach verwarffen.

De buiren vertuigen Henrick Andriesz. um redenen, int antwoirt verhaelt, up een onrecht verbot, ende de voirder will, tlantrecht. Ende Henrick solvit I g.g."

Uit deze verschillende oordeelen en goorspraken-verbalen blijkt, dat het „toetuijchen" door de zeeckere bure en een oordeel inhielt. In het verbaal van bovengenoemde goorsprake van 8 Maart 1563 te Beilen en eveneens in dat van de goorsprake van 28 Februari 1564 te Eelde, hetgeen ik hierna wil laten volgen, zien wij dat er van gesproken wordt, hoe de 7 bure en hebben toegewezen of toegescheiden, hetgeen dus een oordeel insluit.

„Jacob Ikinge klaecht over Eltken Ikinge mit hoer consorten, dat sie hem ontbruickende sint sijn andeel int vierde part van Ikinge-guet, dat hem bij sententie diffinitive thogekant is, und dat oick die bruickers van Ikinge-guet, alse Ellicken, Gheert Ikinge und Jan Besuiden, angenomen hebben op de goesprake toe Vriess anno LXI dat guet weder bijeenen tho brengen, dat tot noch toe niet geschiet is; soe secht Jacob, dat sie noch sullen schuldich wesen sulcx te doene, und alsdan wil Jacob tselve guet in vier parten leggen ofte gefht hem koer sulcx te doene, om dan mit den lotstock te bevinden, in welcker vierde part Jacob sijn quota sal genieten.

Antwoirdt Eltken Ikinge mit hoer adherenten, dat sie Luitkens andeel gekoft hadde, dat hem van vaders guet toequam, und heft dat gescheiden an hem, und soe heft nu de wedue mit hoeren

momber de guederen gerichtlijcken affgescheiden, soeals sie dat voerhen ontfangen hadde.

Jacob persisteert bij sijn klachte und secht, dat hij niet meer begeert dan sijn quota int vierde part van Ikinge-guet, und secht, dat hem de scheid niet hinderlijcken is, soe hem daer soe voele niet thogescheiden is.

De buiren vertuigen: kan Jacob bewijsen, alse lantrecht is, dat *hem de schulde und soven buiren sijn quota ende deel niet thogescheiden hebben*, alsdan de Ikinge in onbruickinge, anders Jacob op eene onrechte klachte.

Hartlieff van wegen Jacob Ikinge heft den buirtuijch binnen de drie weken te lantrecht beroepen."

In het verbaal van de goorsprake te Beilen van 21 Juni 1577, doet ook het daargenoemde „tuig", door de 7 uit te spreken, aan een oordeel denken, door de 7 te vellen:

„Jacob Nessinge claecht over de soven buir van Zwichteler, dat sie hem rechts geweygert hebben.

Antwoirden de buiren, dat sie op den Ven dach niet angesproecken bint und hoer tuich doe niet geweygert hebben; seggen daeromme, dat Jacob Nessinge tonrecht over sie claecht, soe sie oick niet schuldich bint hem uther marcke tho volgen und hoer tuich te doene.

De buiren van Elp vertuigen, dat Jacob Nessinge sal bewijsen binnen III weken, dat hie sijn recht formelijcken na lantrecht gehalten heft; alsdan de soven buir den Heeren de broecke schuldich na des lants brieff; anders Jacob Nessinge I onrechte clachte."

Uit het voorgaande zien wij, hoe de aanwezigheid van de „seeckere bueren" speciaal bij processen over onroerend goed vereischt was. In het algemeen kan men zeggen, dat de „seeckere bueren" optraden voor zaken betreffende erfachtig goed, gebouwde en ongebouwde eigendommen, pachten ¹⁾, markerechten, tienden enz.

Hun aantal is in die gevallen steeds zeven, hetgeen ook nog blijkt uit eenige hier volgende oordeelen.

Hierover wordt een oordeel aangetroffen in 1426 te Rolde gezezen: „Item tusschen Arent Menijnghe ende den buiren van Beijlen is gewijst, want hem Arent vors. vermetet een indrijff toe hebben ijn Beijlre mercke, dat he een rocht ansetten sall bijnnen III weken ende wijnnen dat met VII bueren alze lantrecht is, ende van sijner halver waer, dije Arent vors. gecoft heft ijn Beijlre

¹⁾ Pachten hier in den zin van grondrechten.

mercke, dat zij hem zijn andeell daer aff geven zoelen, tensij saecke, dat dije gemene mercknoten dat gelt gelecht hebben in der gemeender mercken behoeff ¹⁾, soe en sal he daer nijet aff hebben" ²⁾.

Een ander oordeel van dat zelfde jaar toont ons het volgende: „Item tusschen Geerde Husijnghe ende Engbert Lantijnghe ijs gewijst, dat Geert Husijnghe sal een rocht ansetten bijnnen dre weken, daer dat guet gheleghen ijs ende wijnnen sijne mudden mijt soeven seker buijren, ende en zijn ijn der buijrschap alzo voele seker buijren nijet, soe mach se Geert in der ander marcke mijtter sonnen omme nemen ende doet he des niet, soe ijs he vellich" ³⁾.

Een ouder oordeel van 1400 laat duidelijk zien, hoe men zonder de 7 „seeckere bueren" niets tot stand kan brengen: „Tusschen Lambert Hemmenkinge ende Gelmenn Meijeringe js gewijst, nae denn dat he ghene soeuenn zeeckere burenn gehadt heft, so sal dat rocht niet wesenn, ende he mach eenen nijenn rocht ahnsettenn, ende winnenn dat arve mit VII zeeckere buirenn" ³⁾.

Als hoedanig moest men zich nu dit optreden, zoowel van de 3 „seeckeren", als bovendien van de „7 seeckere bueren" voorstellen?

Het proces heeft plaats voor schout en keurnoten. Eerst hebben de „seeckeren" een bepaalde taak en eerst na hen treden de „seeckere bueren" op.

De partijen in het proces zetten hun belangen uiteen, waarna de „seeckeren" uitsluitend een bewijsoordeel geven, d.w.z. zij verwijzen de zaak aan de „seeckere bueren". Deze 7 „seeckere bueren" kunnen door den aanlegger van het proces zelf worden aangewezen. Wij zagen dit reeds in een van de zoo juist aangehaalde oordeelen van 1426 en het blijkt eveneens uit het hierbij volgende oordeel: „Mach bewijzen mit VII Zeeckere bueren".

Oordeel gewezen in 1412: „Tusschen Roeleff Huizinge tho Bargum ende Johann Wenninge js gewijst, mach Roeleff bewijzen met VII zeeckere buirenn, inn der marcke, daer die maeth gelegenn is, dat die muddenn ouer die maeth niet enn staenn, ende binnen XXX jaerenn met rechte daer niet vor gesproeckenn is, so salt qwijth wesenn, ende die maeth vrij, ende wolde Roeleff dat niet doenn, so mach Johan noch dar nha winnenn mit szodahene

¹⁾ Geld beleggen „in der gemeender mercken behoeff". Dit is dus een gemeenschappelijke administratie; een belegging van de markekas.

²⁾ Tweede supplement op het Ordelboek van FEITH.

³⁾ Ordelboek van FEITH.

rechtenn, als met VII zeecker burenn, inder marcke daer die maeth gelegenn is" ¹⁾).

Als de zaak aan de 7 „seeckere bueren" is verwezen, spreken die hun oordeel uit, gebaseerd, zoowel op feitelijke gronden, als op rechtsgronden. Hierbij worden de feitelijke gronden en rechtsgronden door elkaar gehaald, men maakt er geen onderscheid tusschen.

Uit hetgeen de 7 „seeckere bueren" zeggen blijkt het betere recht van één der partijen.

Deze gang van zaken blijkt uit verschillende rochtbrieven, waarvan ik hierbij een als voorbeeld wil laten volgen ²⁾.

„Ick Hinric Nisinge Schulte to Borc bekenne ende betuge in desen openen breve, dat ic hebbe geseten in enen ghehegeden gerichte mit mijne koernoten hijr na bescreven als Arent Nisinge ende Lubbert Scroeder in der buerscap van Borc, daer voer mij is gecomen Johan Roesinge van wegen Hinric Witten, daer to gemachteget is van mij Schulte, ende sprac an al sullic eerfnisse ende mudde alse Alfert, der God genedige sijn moeije achter gelaten hevet in den lande, alwaer de gelegen sinnen, vijf mudde to Mantinge over Abbinge-guet gelegen, ende ses mudde de gelegen sinnen in den karsspel to Vrees, in der buerscap van Aerle, daer Hinric vulmachtich ende rechte eerfgenaam is na inholt breven, de daer voer gerichte toende, ende beclagede, dat Alfert Brandes sijn moeije hadde enen papesone tot enen neven, geheten Heer Willem Brant, den gaf se elven mudde roggen jaerlix rente, de voer benomet sint to sinen live, ende Heer Willem oer baestert neve solde de mudde aan enen anderen preijster voert geven alse he gedaen heft, ende heft de mudde gegeven enen preijster, de daer vromede to Ro ³⁾ is, ende in der maesscap niet roert. Dit hebben de vrende altijd becroent, de rechten eerfgenenam bij selige Alferdes tiden, als Hinric Witte sede voer gerichte, ende becronen noch dese nagave, de Heer Willem oer bastert neve nu gegeven heft Heer Johan Lullen, want hem daer gheen stoc van gelecht en is, desen Heer Johan Lullen, ende niet mit consente der rechten eerfgenenam gescheen is, so hopet Hinric Witte, want he van vollen bloede is, ende sijn moeije is gewesen, ende de mudden in den lande van

¹⁾ Ordelboek van FEITH.

²⁾ Het origineel berust op het Archief te Groningen. Als bijlage te vinden bij de „Rechtsgeschiedenis van Drenthe" van GRATAMA.

³⁾ Ro kan zoowel Roden als Rolde zijn.

Drente sinnen gelegen, van waerliken luden wt gesproten, dat de gave van gheenre weerde wesen en sal na den rechte in den lande van Drente, want se hadde hem, als he sede, doch wal dre of veer dusent gl. ontgeven to testemente ende moste noch sinnen oem voeden ende waren laten self derde, de mede in dese eerfnisse roert, daer Hinric volmachtig van is, ende is een kranc mensche ende beclaegede, dat een ander mitter bate hen gaen solde. Do antwerde Heer Johan Lulle in gerichte, he bekende dat he gheen eefgennaam en weer, meer de mudde weren gheestelic gegeven ende solden gegeven bliven, ende weren over twee en twintich jaren wal gegeven ende sede mede, dat de schulte over ghene geestelic guede richten en mochte, meer en toende ghene breve, de daer van hadde. *Do begheerde ic schulte een ordel van den sekeren, want se sake in beiden sijden wal verstaen hadden, wo he mit rechte daer voert mede varen solde. De sekeren wiseden dat an de seven buer.* Do gaf Hinric Witte mij een orcunde ¹⁾ voer de buertuge, dat Heer Johan Lulle bekende in gerichte, dat he gheen eefgename en weer. Ende Hinric Witte begheerde een ordel van den sekeren, want heer Johan Lulle de woerde sede als vors. is in gerichte, of he dan oec mit gheesteliken rechte spreken mach op een ander tijt. Dat wiseden de sekeren an de heerlicheijt van Coverde, ende de wijsheijt des landes. Do begheerde Hinric Witte noch een ordel van den sekeren, want Alfert Brandes Hinricks moeije dese mudde vors. heft hen gegeven oren bastert neven, ende de heft de mudde voert hen gegeven Heer Johan Lullen, de van den bloede niet en is, sonder stocleggen ende buten consente der eefgnamen, of dat weerden mach wesen. De sekeren wiseden dat an de Heerlicheijt van Coverde ende an de Wijsheijt des landes. Do tuggeden sevene buer, ende ontbonden oren eet Hinric Witten de mudde toe, want he rechte eefgennaam is, dese vijf mudde de in der marke van Borc gelegen sinnen, want Hinric guede besegelde breve toende van den raet van Gronningen, de de besegelt. Hadde daer ijemant beter recht to, dat en tugen se niet neder, ende voert an de Heerlicheijt van Coverde ende an de wijsheijt des landes. In orconde der waerheit, so heb ic mijn segel op spacium des breves gedruet. Gegeven in 't jaer ons Heren dusent veerhundert ende tweentachtentich, des Manedages daerna, als men singet letare."

Artikel 40 van het „Debath offte wederbericht” wijst op een

¹⁾ Orcunde = verklaring.

nog eenigszins andere functie van de 7 „seeckere bureu”. Men krijgt hieruit meer den indruk, dat de uitspraak in een proces bij de „seeckeren” berustte, welke uitspraak daarna door de 7 „seeckere bureu” bevestigd moest worden.

Dit artikel laat ik hierbij volgen.

„Unde is te weten, dat soe wanneher iemanden eeneghe actie pretendeert te hebben op mobilia offt immobilia, die aldaer reppellicke offt onreppellicke goederen genoempt worden, die mach sijn actie in prima instantie institueren voer den scholtes van der plaetze ende twee sijne assistenten, die genoempt worden bijsijteren offte cornoten, diewelcke partije adverse in hoer defensie gehoert, ende die documenten ten beijden sijden ontfangen hebbende, ende tproces alsoe voer haer geïnstitueert zijnde, daertho roepen ende bescheijden drie inwoenderen des landes van Drenthe, die daerop geedet, ende mitsdien seeckers genoempt worden, die in deselve saicke een oirdell offt sententie wijsen, van dewelcke sulcke questieuse saicke volgents in secunda instantie compt voer seven anderen erffachtige buijren ende inwoenderen desselffs scholt-ampts, die gelijk als daertho gelaeden, geciteert ende geedet worden, omme het voors. vorige oirdel offte sententie te approberen offte reyecterem.”

Ook verschillende rochtbrieven laten een dergelijke functie van de 7 „seeckere bureu” zien. Als voorbeeld wil ik het uittreksel uit een rochtbrief van 1608 laten volgen ¹⁾.

„Eeferardt van Gemen wegen Hoeger overheijdt Schultus tho Emmen, Oedoren unde Roeswinckell doe cunt, certificeere in unde vormits desen versgelden gerichtschiene, dat voer mij in Egener persoene gecomparert und eerschenen den Erbaren Hinderich Sluiter, volmechtich des Erbaren Johannes Emmen, administrator unde cummanduier des convents der Aepell, in den Gerichte tho kennen gegeven woe eener”, enz.

Volgt de eisch in zeer wijdloopige bewoordingen.

Hierop volgt:

„Umme dan nu dese voergaende allegatie te ferificeren ²⁾ woerdt in desen gerichte angeesschet ³⁾ Albert Frese unde zin Consorten

¹⁾ Het origineel is aanwezig op het Archief te Groningen; verder is het te vinden als bijlage bij de „Rechtsgeschiedenis van Drenthe” van Mr. S. GRATAMA.

²⁾ Ferificeren = orconde geven of verklaren.

³⁾ Anessen = laden = oproepen = dagen.

umme dit recht anthohoren unde seen, terwielen hij hier tho gecitert unde gelaeden is in den 5.dach beforens up eenen vollen rocht vort in tho brengen in desen gerichte soedanighe rekenschap (volgt waarvan) bij pene van den Heeren verfallen in 25 goldt-gulden, und hiernaemals van null und giner weerden geacht the worden, ter wielen hij hier toe gecitert unde gedaaget is, bij vorweigheringhe versocht een seecker wisinghe ¹⁾.

Die sekeren wiesen ¹⁾, dat partien sollen ghehouden wesen nae lantrecht ende nae luide die wetebrief, copie van rekenunge te geven und alhier in den gerichte laeten.

Up desen niempt Albert Freese gerichtlick an, angeseen hee sich beclagt daer in geabbuseert tho hebben, in die tidt van 14 daegen na dato deses over te leveren copia van die rekenschap."

Daarop worden getuigen opgeroepen en gehoord ²⁾.

De eischer resumeert vervolgens den eisch, en „versocht een ordell van de seekeren, offte die unrechtmetighe angegevene rekenschap niet sall in unwerden wesen, unde den Heeren in broke voer soedaenighe frauden verfallen, ende den convent betaelen ende restitueren soedanighe penningen, als daerup sint untfangen.

Die seekeren wiesen ³⁾, dat Albert Freese sall ghehouden wesen nae zin eegen belofften voer den gerichte gedaen, in tidt van 14 dagen zin rekenschap te vertoenen. Voerdt wiesen die seekeren konden, tuigen, soe hier in desen gerichte vertoent, van weerden ⁴⁾. Well wieder will an den Heeren Drost en ende 24 Etten tho lantrecht.

Angeeschet die 7 arffburen umme approbatie te doene dese seekere wisinghe. Voerdt van alles als verseegele breven unde documenten in den gerichte vertoent.

Die 7 bureen wiesen kunden ende tuigen, seegell ende breve, alle documenten sampt die seeker wisinghe in desen gerichte vertoent end

¹⁾ Men heeft hier een interlocutoir vonnis.

Er werd gevraagd een apart vonnis van de „seeckeren”, dat de gedaagde inderdaad terecht gedaagd is.

Het is dus een van-waarde-verklaring van de dagvaarding.

²⁾ Nadat er dus reeds een vonnis, n.l. een interlocutoir, gewezen was, werden getuigen opgeroepen en begon men feitelijk weer van voren af aan met het proces.

³⁾ Hier komt het eindvonnis.

⁴⁾ Intusschen heeft er nog een van-waarde-verklaring plaats gehad.

Bij elke handeling opnieuw vraagt de schout, of hetgeen gebeurt en gezegd wordt enz. goed is en terecht geschiedt en dan zeggen de bureen: ja.

Zij verklaren dus elke handeling opnieuw van waarde.

gedaen van weerden, well van partijen wiederez will, wiesen see an den Heeren Droste ende 24 Etten tho lantrecht ¹⁾.

In orkunde der waerheijdt ende merder vestenis van desen hebbe ick Schultus upgemelt min gewoentlike seegel up spatium deses gedrucket. Gescheen den 7 Martii Anno 1608. Coernoten Roleff Hindericks und Jan van Selbach der Olde."

De verschillende vonnissen, zoowel van de „seeckeren” als van de „seeckere bueren”, zijn dus allemaal van-waarde-verklaringen; na de laatste van-waarde-verklaring door de 7 „seeckere bueren” staat de zaak vast; wie niet tevreden is moet hooger op gaan.

Een vroegste voorbeeld van een van-waarde-verklaring door de 7 „seeckere bueren” van het vonnis van de „seeckeren”, heb ik aangetroffen in een rochtbrief van het jaar 1547, betreffende een rocht gehouden ten overstaan van den schout van Vries en Peize ²⁾: „de VII bueren vertugen ende verkenden hoer met alle vertugh van weerden enz.....”

Het is onjuist in het bevestigen van een vonnis van de „seeckeren” door de 7 „seeckere bueren” een geheel andere functie te zien dan in het wijzen van een vonnis door de 7 „seeckere bueren”, zooals in den aangehaalden rochtbrief van 1482 het geval was. Mr. S. Gratama neemt aan, dat vóór ± 1547 de taak van de 7 „seeckere bueren” was een oordeel te vellen en nà 1547 het door de „seeckeren” gevelde oordeel te bevestigen ³⁾. Er is echter geen kwestie van verschil in taak van de 7 „seeckere bueren” vóór en na een zeker tijdstip. Het was steeds een zelfde functie, een van-waarde-verklaring door de 7 „seeckere bueren”, met hoogstens eenige nuanceering wat betreft hetgeen van waarde verklaard moest worden.

Er waren verschillende regels, die vaststelden het aantal bueren, dat bij de diverse rechtshandelingen aanwezig moest zijn.

Behalve de 7 „seeckere bueren” treft men dikwijls het getal twee aan. Dit is echter meestal in die gevallen, waarin niet namens de bueren van de buurschap wordt opgetreden, doch waarin de bueren

¹⁾ Ten slotte krijgt men dus nog een van-waarde-verklaring, ditmaal door de 7 „seeckere bueren”, van alles wat bij het proces is geschied en van het door de „seeckeren” gevelde oordeel. Hiermee is de kwestie vastgesteld.

²⁾ Archieven van Kerspelen en Marken N°. 86, regesten N°. 31.

³⁾ Mr. S. GRATAMA: Een bijdrage tot de Rechtsgeschiedenis van Drenthe, bladzijde 161 e.v.

individueel een zekere rol te vervullen hebben. Zij treden dan bepaaldelijk als getuigen op.

Op de bladzijden 50 en 51 zagen wij, hoe de aanwezigheid van eenige bureu als getuigen bij de „stocklegginge” noodzakelijk was. Men zie hiervoor bijv. ook een verbaal van de goorsprake gehouden te Diever op 9 Maart 1563, dat luidt als volgt: „Arent Harms heft Joan ten Staepel wedue mit hoeren kinderen ende mombres dat lant, welcker licht in Hesselter marckte, genoempt dat Roebroeck, laten verbieden, angesien dat Arent voirss. dat gelt, welcker hij ontfangen hadde van haer saligen man Henrick ten Stapel, up dat lant gerichtlijcken hoer gepresenteert heft und noch in tgerichtshanden licht; kan Jan voirss. bewijsen mit twee buiren, de daer in Hesselter marcke gewaert ende geschaert sinnen und aver den stock gestaen hebben, arffelijck ende ewelijck hij verkoft heft, moet Arent voirss. een lijder wesen. Buiren: Jan Lubberts und Jan van Ansen, anno LXIII, den VIII^{en} Martii.

Antwoirdt Jan Folpers mit hoer adherenten, dat sij blijven bij hoer stocklegginge, zalige Henrick ten Stapel ontfangen heft van Arent Harmens angaende dat hoijlandt in die Roebroeck.

De buiren vertuigen: kan Jan Folpers bewijsen stocklegginge, zegel ende brieve nae lantrecht, alsdan Arent in een onrechte esschinge; anders sal Jan Folpers sijn gelt weder ontfangen und Arent tlant genieten ende beholden.”

Die twee erfburen (buren, die in Hesselter Marcke gewaert ende geschaert sinnen), die „over den stock gestaen hebben”, zijn getuigen solemnitatis causa.

In gevallen van huurkwesties en dergelijke was eveneens het aanwezig zijn van twee bureu een vereischte.

Hierover handelt een oordeel van 1412: „Tusschen Willem Schildes ende Derck denn schomaker is gewijst, Wilhm is naer tot sijnen huer tho ontwinnenn dann hem Derck tho ontgaenn is, ende will he hem betalinge bewijzenn, sall he doenn met II burenn, so heft he onrechte pandinge gedahnn”¹⁾.

Hier heeft men een voorbeeld, dat de twee bureu, die aanwezig moeten zijn, eedhelpers zijn, het zouden getuigen kunnen zijn, maar dat is niet noodzakelijk. In elk geval moeten zij den aanlegger van het geding met een eed bijstaan.

Het aanwezig zijn van drie bureu komt eveneens voor, zooals wij

¹⁾ Ordelboek van FEITH.

uit het hiervolgende oordeel van het jaar 1426 kunnen zien: „Item tusschen Johan Ebijnge ende Johan Tijeszen is gewijst, mach Johan Ebijnge bewijsen mijt III bueren, dat he dat lant buerlijck berichtet hevet ende voer Meijdaeghe upgeboden hevet, soe mach Johan vors. dat overgheven mijt den vullen vluse ¹⁾ ende he hevet hem daarmede vulgedaen, ende wijll Johan Tijessen dan dat vlues niet antasten, soe mach dije Droste dat antasten van mijns Heren weghe” ²⁾).

Dat deze 3 burenen inderdaad niet identiek zijn met de 3 „seeckeren”, blijkt wel hieruit, dat de 3 „seeckeren” worden aangewezen en opgeroepen door den schout, terwijl hier één der partijen zelf de 3 burenen aanwijst.

Een oordeel van 1465 laat ons zien, hoe men in sommige gevallen zelfs acht getuigen liet opkomen: „Tusschen de burenen van Legle ende Johan Woerdinge is gewijst, want Johan VIII hoeuetheren ³⁾ liet laden upten rocht als he sijn bewijs doen solde, ende de achte tugen niet en straffeden, szo is Johan Woerdinge bewijs stantaff-tich” (een ouder handschrift zegt in plaats van de achte tugen: de burenen de VIII Tueghen) ⁴⁾.

De taak van den schout bleef op de rochten beperkt tot het burgerlijk recht.

Toch was ook binnen de grenzen van de burgerlijk-rechtelijke zaken nog een groote beperking aan de werkzaamheden van den schout opgelegd, daar men naast de wereldlijke rechtspraak in Drenthe een uitgebreide geestelijke rechtspraak had. Hierdoor werden in de eerste plaats geestelijke zaken behandeld; daarnaast waren er echter vele burgerlijke zaken, die eveneens voor den geestelijken rechter kwamen.

De zaken over onroerend goed e.d. werden naar wij reeds zagen op de rochten behandeld, hiernaast kwamen ook vele minder belangrijke zaken op de rochten. De schout kon in hoogste ressort vonnis wijzen over zaken of geschillen ten hoogste 10 arentsgulden bedragende.

¹⁾ Vluse is het gewas, dat op de akkers staat.

²⁾ Tweede supplement op het Ordelboek van FEITH.

³⁾ „Hoeuether” is iemand op wien men zich beroepen kan; hier is „hoeuether” eenvoudig getuige.

⁴⁾ Ordelboek van FEITH.

In vele gevallen had ook op de rochten een voorloopige behandeling plaats en werd de procedure bij den Etstoel voortgezet.

Kwesties in zake pandneming kwamen op de rochten, zoodra pandwering of pandkeering plaats had werd de zaak voor den Etstoel verder behandeld.

Geschillen over de niet naleving van willekeuren werden ook op de rochten aangebracht, zooals eenige oordeelen respectievelijk van de jaren 1544 en 1601 ¹⁾ aantoonen.

„Tusschen Bartelt Kuper ende sijn zoene, offte Henrix, ter eenre, ende den buerwylkoer van Leggloe, ter ander zijden, is gewijst dat gherichtschijn van den pander Wessell Hoffmans ende den buijr-wilkoer ende buijrtuijch van weerden. Kan Bartelt den gherichtschijne mijtten buijrtuijch ende wylkoer mijt anderen beteren tugen wederleggen, sall hije doen bijnnen dre weken, alse lantrecht is, dat hije nijet geplagget hefft, naedat hem dess gesacht. Wess anders, Bartelt vellich mijt sijn zone.”

„Tusschen die buijr toe Bonne, ter eenre, ende Lambert Eppinge upt vene, ter ander sijden, wijsen drost ende 24 etten, nademael doer die uutspraecke des compromisses in anno 1599, den 12 Octobris uuthgesproecken alle questiën belangende die overtredinge des wilkoers-brieffs ganslickenn sinnen enwechgenomen ende verslichtet, daeromme die buijren van Bonne in haer ahnspraecke ungefondiert. Indien hij Lambert Eppinge upt vene namaels den wilkoer-briefff overgetreden, mogen sie tegens hem haer actie institieren na manijre van landtrechte behoerlick.”

Van de niet in hoogste ressort gewezen vonnissen was steeds beroep op den Etstoel mogelijk; boek II landrecht van 1614 art. 19: „Welcke saken gelijk ende als voors. volpleijdt ende voleijndiget sijnde coomen en worden hierna gebracht (sooveere deselve wijder verclaringe vereijsschen ende van node hebben) voor den Drost ende 24 Etten to Lantrecht op een Lottinck voorsz., alwaer de sake ter eerster Instantie oft op het eerste Lottinck wort angebracht ende angeteijkent, indien de questie ofte sake van Erffachtige goederen is, ten ware beijde partijen willich ende bereijt waren omme te ageeren ende sententie t'ontfangen; Andersints, ende ingevalle parthijen ter eerste Lottinck niet gereet en waer, wort

¹⁾ Beide oordeelen zijn te vinden in: „Ordelen van den Etstoel van Drenthe” van JOOSTING.

een anderen Lottinck daeran volgende, naer dat den Anlegger bereijt is ende de sake dan requireert, van den Drost ende 24 Etten sententie gewezen Interlocutoire ofte definitijff, daervan alsdan geen wijdere appell en valt, dan wat deselve sententie ter executie gesteld, ende in voller macht gehouden."

HOOFDSTUK V.

DE DINGSPILLEN.

§ 1. *De dingen en goorspraken.*

In het vorige hoofdstuk werden de verschillende werkzaamheden van de schouten besproken, echter uitsluitend voorzoover zij vielen binnen het territoir van het schoutambt.

Ook daar buiten hadden de schouten echter diverse functies te vervullen, waarbij bijv. gedacht moet worden aan hun verplichtingen ten aanzien van ding en goorsprake.

Ding en goorsprake waren de terechtzittingen, die in een dingspil werden gehouden.

Een dingspil bestond veelal uit eenige schoutambten, zooals wij bijv. zagen, dat de schoutambten Anlo-Gieten-Zuidlaren en Gasselte-Borger tezamen het dingspil Oostermoer uitmaakten.

Een schoutambt was het ambtsgebied van een schout, het dingspil het gebied van den z.g. bannerschout. Deze was de eerste onder de schouten van het dingspil; het oudste kerspel van het dingspil viel met zijn schoutambt samen of behoorde anders tot een van de kerspelen, die samen dit schoutambt uitmaakten.

In het Rolderdingspil was hij tevens de eenige schout, aangezien het dingspil Rolde niet in schoutambten verdeeld was. In de andere dingspillen was het niet altijd noodzakelijk, dat elk schoutambt een eigen schout had.

Wij hebben dit reeds gezien op bladzijde 140 in den daar aangehaalden springrochtbrief van 1606, waaruit blijkt, hoe in dat jaar de schoutambten Vries, Norg en Peize een zelfden schout hadden.

Een acte van de overdracht van onroerend goed van het jaar 1680 vangt als volgt aan: „Thijs Ketel Schults tot Anlo, Gieten en Zuidlaren, Banderschultus over 't Oostermoer en Rolderdingspelen...”.

Wij zien uit deze acte, dat dus ook het bannerschoutschap van twee dingspillen gecombineerd kon worden, hetgeen zeer wel mogelijk

was, daar het zijn van bannerschout een geheel aparte werkzaamheid was.

Nu was bovendien de schout van Rolde, Emmerich van Rossum in 1680 overleden en werd zijn opvolger pas in 1681 benoemd, zoodat men aan kan nemen, dat een naburige schout, in dit geval Thijs Ketel, zijn waarnemer was.

Uit den op bladzijde 140 aangehaalden springrochtbrief zien wij trouwens ook, hoe de bannerschout van het dingspil Noordenveld door zijn gerichtschrijver rochten liet houden in het dingspil Rolde; waarschijnlijk hadden dus de bannerschouten het recht door hun gerichtschrijvers in andere dingspillen rochten te laten houden.

De werkzaamheden van de bannerschouten zijn overigens af te leiden uit een resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van het jaar 1669: „Opte requeste van Herman Schijrbeeke Schults tot Sleen, dolerende dat hij van de bedeeininge van het banderampt van Suijdenvelt jaerlijcks veele moijten en costen van het teekenen van de recepissen van alle landaege, lottinge en gospraken breven gelijk mede van het ommesenden van deselve aen de andere schultampten ¹⁾ van Suijdenvelder Dingspill is doende en moet anwenden sunder eenige penninck daertegens te genieten, versoekende daeromme dat hem dienaengaende een recompens van twee hondert car. gul. ofte soo voele d' Heeren van de Landtschap sullen goedt vinden magh worden toegelegd..... hebben de Heeren Ridderschap en Egenerfden verklaart in dit versoeck niet te konen treden, maer dat de Schultampten van het dinghspeel, de boode loonen sullen moeten betalen.”

De bannerschout was dus tusschenpersoon tusschen Drost en Schouten.

In Drenthe werd de rechtspraak oorspronkelijk uitgeoefend ten overstaan van den landsheer zelf of van zijn vertegenwoordiger.

In den tijd, dat de bisschoppen van Utrecht hier de landsheeren waren kwamen zij geregeld zelfom in Drenthe rechtsdagen te houden.

In de beschrijvingen van deze rechtspraak ziet men, hoe de bisschop éénmaal in de 4 jaren, in Drenthe aangekomen, naar de verschillende dingspillen ging om terechtzittingen te leiden. De andere jaren en ook in latere tijden hield de Drost geregeld in de 6 dingspillen, die in Drenthe werden aangetroffen, nl. Zuidenveld, Bei-

¹⁾ Hier wordt duidelijk het woord schoutambt gebruikt en niet kerspel.

len, Diever, Rolde, Noordenveld, Oostermoer zijn rechtsdagen, de z.g. dingen: „Item tlandt van Drenthe is gedeelt in sess dingspille, ende elck dingspill hefft voele dorper onder sich, ende sint genoempt: Diever-dingspill, Noerdervelt, Oestermoer, Suijdevelt, Beijlen ende Borck tsaemen. Dan Rolde is een dingspill alleijnigen ende hefft nicht dan die ommeliggende buerschappen onder sich ¹⁾..... enz.” ²⁾

Deze dingen zijn de oorsprong van den naam Dingspil.

De dingen worden driemaal per jaar gehouden in ieder dingspil. De kosten van het ding d.w.z. de huisvesting en verzorging van den Drost, die de leider van de dingen was en van zijn personeel moesten de burenen dragen van het dingspil, waar het ding plaats had.

Het z.g. rapport van het jaar 1557 ³⁾ wijdt hieraan de volgende artikelen.

9 „Als men ding holdt in den lande van Drenthe, soe tucht die droste van Coeverden met den scrijver ende panders in ijtlick dingspill voirsages., ende daer koemen die gantze ghemeijne burenen ⁴⁾, ende daer moet elck kerspell ende buerschap daeronder geseeten, nae der sonnen ommeganck hairen tuich, alias den buertuich, doen van alle tgenne daer den heren broeke an gelegen is. Ende indien wess in ennige buerschap verswegen wordt, dess men in volgenden tijden vernemen kan, soe hefft ijder huis offte huijsman in der marke ⁵⁾ wonende, daer die broecke geschiet is, den heren gebroeken XV nije Groninger marken, twelck einen golden gulden is.”

10 „Als die droste ding holdt, soe moeten die dingspillen, elck int sijne, des drosten kosten affdoen, daer die droste wesen mach

¹⁾ Rolde vormt zoowel een dingspil als een schoutambt als ook een kerspel; Rolde is dus een kerkdorp.

Het is dus een buerschap met een kerk, die dorp genoemd wordt. Vergelijk noot 2 op bladzijde 101.

Men vergelijk dit met het gezegde: de kerk in het dorp houden.

²⁾ Artikel 8 van het rapport van 1557, zie noot 3.

³⁾ Het rapport van 1557 is bedoeld om een overzicht te geven van de rechtstoestanden in dien tijd in Drenthe. Volgens door Philips II en Alva genomen maatregelen moesten deze rapporten aan hen worden opgestuurd. „Ordonnantie der rechtenn ader statuten slandes van der Drenthe sampt allen abusen, soe aldaer in den giesteliken ende wertelijken rechte worden angemarkt, mitzgaeders die olde privilegijen ende landtrechten derselviger landtschap.”

⁴⁾ Hieruit blijkt, dat dus in dien tijd alle burenen nog moesten opkomen.

⁵⁾ Marke hier echt in de beteekenis van terrein tegenover de buerschap.

met XIII persoenen ende peerden, voert XIII honden ende winden. Dan, hett duirt nijet meer dan einen dach ende nacht in elker dingspill, daer datt gantze dingspill bij den anderen moeten sijn, uth elker huijs één man. Ende wie daer dan nijet en kompt, breckt ijtlick den heren einen golden guldenn."

11 „tDing wordt genoempt van datt elker dorp edder buerschap ¹⁾, onder den voirs. dingspill geleeghen nae der sonnen omme, tdinggeldt, tweeten die onkostpenninck van den drosten op den dingdach geschiet, betaelen moeten; ende geschiet een ijder dingspill des jaers dreewerff."

Zoools uit deze artikelen blijkt geschiedde, zoowel opkomst van de buren, als ook de betaling buurschapsgewijze en uit iedere buerschap op haar beurt wederom huisgewijze; per huis moest één bewoner komen, per huis moest men betalen. Het deed er niet zoozeer toe of de bewoner tevens eigenaar was of niet.

Het moeten optreden op het ding was dus een kwaliteit, die aan het huis vast zat.

In het eerste hoofdstuk zagen wij, hoe ook de eigenerfde-kwaliteit aan het eigendom van een huis vastzat; in vele opzichten (wat betreft gebruik maken van de marke e.d. bijv.) konden de meijers voor hun eigenerfden optreden. Men maakte echter steeds *van uit* een buurhuis gebruik van de rechten op de marke enz. Zoo is het aanwezig moeten zijn op de dingen een verplichting behoorend bij het bewonen van een huis. Ook voor de dingen is aan te nemen, dat het daar aanwezig zijn uitsluitend een eigenerfde-verplichting was.

Men vergelijke dit bijv. ook met de uitdrukking „huijsman", die in artikel 9, hiervoor aangehaald, van het rapport, voorkomt. Huisman is een veel gebruikte benaming voor eigenerfde.

Op de dingen en goorspraken werden zaken van strafrechtelijken aard behandeld en daarnaast ook burgerrechtelijke zaken. Zoools wij reeds zagen had de procedure „met esschen ende verboden" hier plaats, waarmee geen zaken betreffende onroerend goed behandeld mochten worden.

De buurschappen moesten komen om buurtuig te doen, zij, d.w.z. de buren, moesten er tuigen.

In verband met de rechtspraak op ding en goorsprake wordt

¹⁾ Hier worden dus dorp en buerschap door elkaar gehaald; het algemeene woord is buerschap; als er een kerk in staat wordt het een dorp.

op een enkele uitzondering na steeds van tuigen gesproken ¹⁾, terwijl men bij processen voor den geestelijken rechter in plaats van tuigen veelal de uitdrukking wroegen aantreft. Dit is uitsluitend een verschil in woord. Voor zoover ik heb kunnen nagaan wordt tuigen zelden gebruikt bij processen van geestelijk recht, terwijl bij de wereldlijke rechtspraak slechts bij uitzondering van wroegen wordt gesproken. De kerk heeft zich in haar processen geschikt naar het wereldlijk recht; er had plaats receptie door de kerk van het wereldlijke procesrecht. Op de geestelijke rechtspraak kom ik nader terug.

Wat hield dit tuigen bij ding en goorsprake in?

De bureen moesten alle misdrijven aanbrengen, die in hun buurschappen of klufften, waar zij woonden waren geschied. In gevallen van verzwijging door de bureen werden boeten opgelegd. Dit blijkt bijv. ook uit het verbaal van een goorsprake op 15 Maart 1563 te Oostermoer gehouden: „De edele ²⁾ Drost heft de buiren van Zuijtlaren angesocht voer vier oft vijff verzwegene bourtuigen, de sij op de leste goespraicke niet angebracht hadden, alse dat.....

Van dewelcke de buiren verklaeren niet geweten te hebben oft gehoert und weren overboedich sich bij ede te purgeren und vertuichden dengeenen, de sulcx gedaen hadden, op des landts brieff.”

Ook de schouten waren qualitate qua verplicht op het ding te verschijnen en te zorgen voor het aanbrengen van de in hun schoutambt gepleegde misdrijven en het voor zoover noodig overbrengen van de bij hen ingekomen klachten, hetgeen mede behoorde tot de belangrijkste functies van den schout. „Item die scholten zijn oick alsdan gehalten aen te brengen die gerichtelicke verboeden, die zij

¹⁾ Als voorbeeld, dat wroegen ook wel in een enkel geval gebruikt wordt bij de wereldlijke rechtspraak wil ik hierbij twee verbaalen van goorspraken laten volgen:

Verbaal van de op 26 Maart 1565 gehouden goorsprake te Borger:

„Katrina Fockinge gewroeht van de voechden, dat sij tlycht gewyght gehadt hadde, daer sij den heren oick voer sijn broecke betalen mach; de Drost heft de vrou quijtgescholden om haer armoedt ende onnoselheit willen, ende niet meer te doen.”

Verbaal van de goorsprake op 18 Juli 1565 te Sleen gehouden:

„De buiren van Noertberge hebben gewroeget Hille Smeenge voer gerucht van toverije, waervoer sij hoer alnoch vertuigen und op hoer onschult na lantrecht.”

²⁾ Edele is ook hier weer een titulatuur; vergelijk noot 3 bij bladzijde 111.

eenige parthijen aengedaen hebben, ende niet geobtempereert zijn, die aldaer eijssinge ende verboeden ¹⁾ genoemd worden, ende allet wes specteert ende behoert tot bedienunge van haire officie, daer die heere van den lande offte partijen eenichsins aen gebroeket offt gelegen mach wesen, ende offte naderhandt bevonden worde ietwes verswegen ende nijet aengebrocht tho zijn, vervallen die inwoneren offte buijren in seeckere merckelicke peene, in des landts breeff geexpresseert" ²⁾.

Het verplicht zijn van de opkomst van de buren op het ding, was gegrond juist op het moeten aanbrengen van delicten, op het moeten „buijrtuijch doen”, zooals het genoemde artikel 9 van het rapport van 1557 aangeeft.

Men treft hier evenals bij de rochten de uitdrukking buurtuig aan. Buurtuig is altijd een oordeel, hetgeen echter soms een „aanbrengen” kan inhouden. Dit is het geval bij de strafrechtspraak. In het tuigen in strafzaken ligt dus nog iets meer, een ander element, nl. het „aanbrengen”. Het feit wordt door het geven van een oordeel aangebracht.

In burgerlijk-rechtelijke zaken is het feit bekend en wordt daarover geoordeeld; hierbij is dus voor het element „aanbrengen” geen plaats ³⁾.

In het „debath offte wederbericht” treft men twee artikelen aan, die als volgt luiden:

Art. 42: „Dat oick denzelven landtdrost, soe dickmaels ende mennichmaell alst hem beliefft, over het gehiele landt, in elcke

¹⁾ Vergelijk noot 2 op bladzijde 144.

²⁾ Debath offte wederbericht artikel 44.

³⁾ Verschillende schrijvers zien ten onrechte in het doen van buurtuig niets anders dan het afleggen van getuigenis. Zij stellen dus het tuigen gelijk aan getuigen in de moderne beteekenis.

Men zie hiervoor bijv. Dr. H. BRUNNER: Die Entstehung der Schwurgerichte. Op bladzijde 36 hiervan leest men o.m. het volgende: „Die Geschwornen in Civilsachen sind heute Urteils geschworne. Im Mittelalter hatten sie einen völlig anderen Charakter. Während heute der Geschworne sich in der Regel mit vollständiger Unkenntniss der Beweisfrage auf die Geschwornenbank setzt, ja sogar die eigene Wissenschaft einen Ausschliessungsgrund abgiebt, haben früher nur solche Personen als Geschworne fungiert, die man heute als Zeugen verwenden würde, und durften jene, von denen man im voraus wusste, dass ihnen die Sache fremd sei, überhaupt nicht eingeschworen werden. Kurz, der Ausspruch der Geschwornen, jetzt ein Urteil über das Beweisverfahren, war früher ein *Zeugniss*, also ein Beweismittel etc.”

dinxspell noch eenen rechedach mach hebben ende holden, die men noempt goespraecke offte gaerspraecke.”

Art. 43: „Alwaer telckenmaele alle ¹⁾ die inwoenderen offte bijren iederes dincxspels, soe iederen rechedach etlicke daegen te voeren verkundiget ende uijtggeschreven wordet, gehalten sijn te compareren ende aen te brengen ende doen annoteren alle misdaden ende delicten, daer gerucht van is, dat men daer noemet..... (volgen allerlei soorten misdrijven, die hier onder vallen).....”.

Artikel 12 van het rapport luidt als volgt: „Als nu den drosten tding gelievte aff te koepen, soo holdt sijn lijfften voirt dinggeldt goespraeke, ende datt wordt ijder dingspill drie, vijre offte vijff daeghe toevoiren angesacht. Alsdan moeten die bureu, gelijk op den dingdach voirs., oeck koemen ende vertuijgen den heren sijne broecke. Dan opter goespraekendach, daer doen offte gelden die bureu nicht toe, meer dije droste moet des betaelen, all dat daer sijn lijfften met sijnen dienaren doett. Dittselve is datt onderscheijdt tusschen datt woirt ding ende datt woirt goespraeke.”

Hieruit blijkt dus, dat de Drost ook de z.g. goorspraken hield in de dingspillen, die niet op geregelde tijden behoefden plaats te hebben en door den Drost zelf bekostigd moesten worden. Het verschil tusschen ding en goorsprake is in den loop der tijden niet blijven bestaan.

Na 1580 wordt nog uitsluitend van goorspraken gesproken; deze hebben dan tevens de plaats van het ding geheel ingenomen. Landrecht van 1614 boek I § 1: „De Heer Drost wezende hooft-officier ²⁾ van de Civile ende Criminele Justitie in den Lande van Drenthe, is gehouden alle jaer in elcke Dingspill, driemael, ende so dickwils hem des meer nodich dunckt eenen Rechedach to houden, diemen Goorspraecke noemt, ende dat op sijn selfs costen, tot refusie van de welcke, hij daervoor geniet alsulcke Emolumenten, Dinggelden genoemt, als van oldes daertoe gestaen, doch worden hem als nu in plaets van deselve bij die Landtschap uijt den domeijnen Jaerlix daervoor betaelt, de summe van hondert daler tot 30 gl. sijnde daermede neffens de voorsz. dinggelden alle.

Welverstaende indien de geïnteresserde Parthijen boven die drie gesprokene, die den Drost jaerlix moet houden een extraordinaris Goorsprake versoect, de Drost hem daermede sal moeten

¹⁾ Alle bureu moesten dus verschijnen.

²⁾ Officier = ambtman; officie = ambt.

gerieven, staende de costen in sulcken vall, tot laste van de ver-
soeckende Parthije."

Hierin vindt men dus in plaats van drie verplichte dingen, drie
verplichte goorspraken terug.

Artikel 2 boek I van ditzelfde landrecht geeft alles aan, wat er op
deze goorspraken gebeuren moet.

In artikel 2 van het tweede boek van het landrecht van 1614
leest men het volgende: „De schultissen sijn voorts gehouden op die
goorspraecken te gichten, aen ende ten voorschijn te brengen, alle
hetgene haer luijden bij parthijen schriftelijck ofte mondelicke
verantwoordinge naer eijsch van saken is gedaen, so datelick op
staende Goorsprake sonder wijderen uijtstal bij de Buijren des
Clufts ¹⁾ ofte Buijrschaps ¹⁾ daer de Beclaechde woonachtich
Sententie wort uijtgesproken, hetwelcke een Buijrtuijch genoemt
wort."

Hier ook weer: buurtuig doen, sententie geven, oordeel vellen
dus, hetgeen in dit geval niet het element aanbrengeen insluit; het
is hier de schout, die de diverse zaken aanbrengt.

Zoo treft men ook het buurtuig, de sententie, aan bij de behande-
ling van burgerlijk-rechtelijke kwesties; bijv. op de goorsprake te
Beilen gehouden op 23 Februari 1564: „Rape Scheper vertuicht,
dat hij bewijsen solde, dat hij rechte pantkeringe gedaen had tegen
Hindrick Kistemaker. Solvit I g.g."

Een oordeel van den Etstoel van 1560 luidt als volgt: „Tusschen
die weduwe van Bourmannia mit hoeren gecoeren moinder und die
bueren van Een is gewijst, soe die bueren van Een op der goespraecke
eene sententie getoent is, welcke se in weerden vertueget hebben
und van geene verclaeringe des ordels weetenn off getoent is op der
voors. goespraecke, konnen die bueren daeromme geen onrechten
tuijch gedaen hebben" ²⁾.

Hier houdt het buurtuig een van-waarde-verklaring in.

Men treft bij de dingen en goorspraken dus steeds buurtuigen
aan. Het zijn altijd oordeelen, doch in verschillende nuances. Dit is
te vergelijken met hetgeen wij op bladzijde 152 zagen bij de be-
spreking van de rochten. Het buurtuig kan zijn een van-waarde-
verklaring, een oordeel, een oordeel omvattend een aanbrengeen;
steeds is het echter een oordeel.

¹⁾ Het „sententie geven" geschiedt dus ook zoowel buurschaps- als klufts-
gewijze.

²⁾ Ordelen van den Etstoel van JOOSTING.

Altijd is het mogelijk van dit oordeel in beroep te gaan. Men vindt dan ook meermalen als slot van het verbaal van een goorprake: „..... beroept den buirtuich te lantrecht.....” of „..... hebben den buirtuich beropen.....” e.d.

De Drost van Drenthe ging rond van dingspil naar dingspil om de terechtzittingen te leiden.

De Drost had hierbij geen keurnoten naast zich, zooals de schout, doch werd bijgestaan, zooals wij in artikel 9 van het rapport zagen, door den landsschrijver en eenige panders. De landsschrijver schreef de buurtuigen in; dit inschrijven van de buurtuigen door den landsschrijver maakte deze verbindend en de vertuigden boete schuldig, welke boeten ten bate van den landsheer werden geheven en door den pander opgeischt.

In die gevallen, waarin men absoluut zeker was, dat het delict, hetgeen vertuigd werd, door een bepaalden persoon en op bepaalde wijze gepleegd was, is het vanzelfsprekend, dat oordeel en aanbrenge samenvloeien, zoodat inschrijving door den landsschrijver het tuig verbindend kon maken. Het kwam echter natuurlijk ook voor, dat een feit werd aangebracht, waarvan iemand uitsluitend volgens een gerucht verdacht werd, daarmee werd wel door de bureu geoordeeld, doch het was mogelijk, dat hierop de onschuldseede volgde van den aangeklaagde, zoodat er van inschrijven en verbindend worden van het buirtuig geen sprake was ¹⁾).

De bureu traden buurschapsgewijze op, doch het was gewoonlijk ook voldoende, dat de bureu kluftsgewijze opkwamen om te „tuychen”; wij zagen dit reeds in het genoemde artikel 2 van het tweede boek van het landrecht van 1614: „..... bij de Buijren des Clufts ofte Buijrschaps daer de Beclaechde woonachtich Sententie wort uijtgesproken, hetwelcke een Buijrtuich genoemd wort”. Ook het aanbrenge van delicten kon kluftsgewijze geschieden, hetgeen een vereenvoudiging kon beteekenen bij het rechtspreken.

Artikel 7 van het plakkaat van Drost en Gedeputeerden op de jacht en visscherij van 20 Mei 1613 laat dit bijv. zien: „Lastende mede, dat bij den buiren van elcken cluft, alwaer eenige der voers. breucken coemen te vallen, deselve op alle goespraeken, neffens alle

¹⁾ Vergelijk bladzijde 217

Bij de geestelijke rechtspraak wordt eveneens gesproken van het wroegen „van een quaat geluidt ofte geruchte”.

andere civile ¹⁾ ende criminele ¹⁾ delicten, angebrocht ende vertuiget ²⁾ sullen wordden; op poene, nae landtrecht daerop gestatueert" ³⁾.

Geschillen over de niet naleving van willekeuren werden niet alleen op de rochten, doch ook bij de goorspraken aangebracht.

Bij het vaststellen der willekeuren werd tevens bepaald de boete, die op de overtreding was gesteld. Zooals wij zagen waren in de buurschappen eenige eigenerfden aangewezen om controle uit te oefenen op het nakomen van de willekeuren. Zij schutten bijv. de beesten, die zij bevonden, dat boven het waartal waren opgeslagen of zich op verboden terrein bevonden en lieten deze niet weer vrij vóór het schutgeld en de boete betaald waren. Zij lieten de bureu aanzeggen hun onderhoudsverplichtingen betreffende de buurschap na te komen en indien dit niet geschiedde eischten zij de boeten op. Zij verboden hen, die hiertoe niet gerechtigd waren, het gebruik maken van de marke, en vorderden de, ook hierop gestelde, boeten in. De onwilligen werden door een pandneming genoodzaakt de boeten te voldoen. De dijkrichters, gezworenen of hoe zij verder heetten, traden hierbij geheel buiten den landsheer om op, in tegenstelling met den schout, die juist namens den landsheer optrad. Zoodra echter pandwering voorkwam werd het een proces, waaraan de landsheer te pas kwam. Men zie hiervoor het verbaal van een goorsprake op 21 Juni 1577 te Beilen gehouden, waar een klacht werd ingediend over een onrechtmatige panding en daarbij door de schuttherden gepleegd geweld; dit laatste gaf een strafrechtelijk karakter aan het geding, vandaar waarschijnlijk bij de goorsprake aangebracht: „Jan van Emlicchem claecht, dat de schutheerders toe Borrick sijn doere opgelopen und hem in sijn huijs 2 gaeter in den kop geslaegen; versocht meisterloen und smarte betaelt tho hebben. De Drost, sich adjunct maickende, versocht, dat sij des Heeren broecke rechtlijcken toe vertuigen niet en vergeten.

Antwoirden de schutheerders, dat hij de clachte niet kan waer maicken, want sie hebben opten buirwillekoer gepandet, und doe

¹⁾ Ofschoon zeer veel strafrechtelijke zaken op de goorspraken werden behandeld was dit toch niet uitsluitend het geval.

Ook burgerrechtelijke geschillen konden op de goorspraken worden opgelost.

²⁾ Vertuigen hier in de beteekenis van aanbrengen.

³⁾ Drentsch Plakkaatboek N°. 220.

sie hem gepandet hebben ende uth den huijs gaende met de pande heft Jan voirs, mit sijn hulpers de schutters de pande wedergenomen und is wederom in den huise gegaen und daerna heft ene van de schutters gegaen in den huise und heft de doere met den arm opgestoten, seggende sie begeerden gelt oft pande. Doe heft Jan voirs. gesacht: koempt nu ende haelt pande und heft sie met knevelstocken und ander geweer na uth den huise gestoten ende gesmeten, met welcken selvigen gewere de schutters wederomme in den huise gesmeten hebben ende hem alsoe geraicket. Verhopen ende vertrouwen sie, dat sie daer niet an gebroecken sullen hebben, wante alle luiden ende buirschappen ende insonderheijt sie geerne den lieven roggen begeren tho bevreden, als sie doch verwillekoert hebben.

De buiren van Wissar ende Spijrt vertuigen den buirwillekoer van weerden; kan Jan van Emlicchem bewijsen, dat hem daerboven geschiet is, daer moecht sie den Heeren de broecke voer betalen und bint schuldich sijn meisterloen ende onkosten tho betalen. De Drost heft den buirtuich beropen."

Van deze sententien van de burenen was in vele gevallen beroep op den Etstoel mogelijk, zooals blijkt uit de artikelen 46, 47 en 48 van het „debath offte wederbericht”.

Art. 46: „Van welke oirdelen offte sententien, gegeven soe well in civile ¹⁾ als broeckhafftige offte criminele saicken als voirn. is, mach die succumbant appelleeren offte sick beroepen voer den Drost ende XXIIIe Etten desselffs landts, staende voets offt binnen drie wecken, anders indien sulcx niet en geschiet, sorteren alsulcke sententien offte buijrtuijchgen haer effect, ende gaen in rem judicatum."

Art. 47: „Ende indien die voirn. oirdelen offte sententien in den Etstoell gerejecteert worden, vervallen dieghene, die dieselve gewesen hebben, in seeckere merckelicke broecken nae inholt haire privilegien ende landtbriefff."

Art. 48: „Wolverstaende dat sulcke appellatien moegen alleen gedaen ende aengenoemen worden van delicten, die pecunial ende neet criminale amenden hebben; dan alle dieghene, die van capital delicten, die evident ende notoir, alsoe geaccuseert ²⁾ zijn, worden stracks bij den landtdrost gevanckelick mitgenoemen; of den drost

¹⁾ Zie noot 1 bladzijde 166.

²⁾ Er is dus iemand beschuldigd van een algemeen bekend delict.

mach den inwoeneren ende buiren bevelen hem tho bewaeren, die dan gehouden zijn sulcx te doen, ende daervoer tresponderen, unde daetlich off nae drie daegen, sunder hem langer tho beholden, well verseeckert ende gefangen te leveren aen de naeste gerichte, ende wordt soe voert van gerichte tot gerichte, die gehouden sijn die gevangens tho ontfangen ende well verwaert over tho brengen, gebrocht in die gevanckenisse tot Coeverden, van waer binnen veerthien daeghen denzelven delinquant wedergebrocht wordt bij den drost ter plaetse, daer hij geapprehandiert is, aldaer dan die inwoeneren ende buiren hem vertuijgen ¹⁾, dat is te seggen condempneren ¹⁾, nae der landtsbrieven, die van dese sake vorder spreken ende specifice mitbrengen, hoe ider misdaet ende delict gestrafft sal worden; ende laet dan die drost daetelick die justitie durch den scherprichter volbrengen ende effectueeren."

Indien het beroep door den Etstoel werd beschouwd als terecht geschied te zijn, werd het „buirtuich" z.g. „quaat gekent" en kregen de bureu, die het vonnis oorspronkelijk hadden gewezen, boeten. Kennen is hier hetzelfde als tuigen; het is uitsluitend een woordenkwestie, doch in verband met den Etstoel wordt steeds kennen gebruikt. In kennen zit ook niet het element aanbrengen.

Angst voor dergelijke beroepen en boeten maakte, dat de bureu zich dikwijls aan hun verplichting op de goorspraken te tuigen trachtten te onttrekken en zich gaarne bepaalden tot het aanbrengen en het vonnissen direct aan den Etstoel verwezen.

Een resolutie van Ridderschap en Eijgenerfden van 28 Februari 1652 maakte dan ook een einde aan de goorspraken als zelfstandige gerechten (art. 5) en maakte de behandeling van verschillende zaken op de goorspraken tot een phase van het geding voor den Etstoel. Deze zelfde resolutie van 1652 schafte ook de noodzakelijkheid af, dat alle bureu op de goorspraken aanwezig moesten zijn.

Art. 1. „Dat de Ingesetenen van ieder Dorp ofte Buirschap doer hun gecommittierden ofte Volmachten op de Goospraecken sullen mogen compareren, ende dat de groote Dorpen ²⁾ en Buirschappen ²⁾ sullen mogen volstaen met vier volmachten, ende de cleine Buirschappen te wieten van thien ende minder huijsen, met twee."

Art. 5. „Is geresolviert, dat de Buirtuigen werden wechgenomen,

¹⁾ Hier blijkt zeer duidelijk, dat „condempneren" = „vertuijgen".

²⁾ Een groote buirschap is een dorp.

Er worden waarschijnlijk de buirschappen met een kerk mee bedoeld; vergelijk noot 2 bladzijde 101 en noot 1 bladzijde 159.

ende dat inplaatse van tselve de claeger altoes sal gehouden sijn sijne clachte binnen drie weecken voer 't Gerichte te verificieren. Ende den beclaechden sijn tegenbericht binnen gelijcke drie daer-aenvolgende weecken, hetwelcke van den Heeren Landtschrijver op de clachte geteekent sal worden. Ende soe voorts te Lantrecht opt Lottinck."

De buurschappen moesten dus in het vervolg hun volmachten zenden; de benamingen „seeckeren" en „seeckere bueren" treft men hierbij niet aan.

De volmachten van de buren moeten nu in het vervolg buirtuig doen. Het tuigen bleef echter steeds buurschapsgewijze geschieden, nooit dingspilsgewijze; het dingspil was uitsluitend ambtelijk district, zoowel voor Drost als Bannerschout, terwijl de gezamenlijke eigenerfden ervan als zoodanig niet georganiseerd waren.

Dat het zijn van eigenerfde, om als volmacht op te treden, steeds weer als vereischte naar voren trad, blijkt uit een resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 4 Maart 1669 ¹⁾: „Op den 4^{en} hebben Ridderschap en Eijgenerffden geresolveert, dat de buijrschappen op de gospraken sullen compareren door gequalificeerde vulmachten, volgens vorige resolutie sijnde Eigenerffden ten minsten een vierndeel wardels hebbende ofte gebruickende en meijersluijden van arven ende plaetsen, daertoe een vierendielen waerdeelen toebehoert, ofte voor hiele ofte halve plaetsen worden gehouden."

Hier kunnen dus ook de meijers optreden als representanten van de erven; in dit opzicht worden zij dus met eigenerfden gelijkgesteld en zijn zij eigenerfden vel quasi.

Oorspronkelijk werden de rechtdagen gehouden in het hoofdschoutambt van het dingspil, doch uit de goorspraken-registers blijkt, hoe men hier langzamerhand zeer van ging afwijken. De afstanden van de buurschappen naar de plaats, waar de terechtzitting gehouden werd, waren in vele gevallen een bezwaar, zoodat het van belang was de rechtdagen in de verschillende buurschappen van het dingspil te doen plaats hebben. Zoo kwam het voor, dat de landsheer privilegiën verleende om ook elders in een dingspil dingen en goorspraken te laten houden, terwijl dan de buren natuur-

¹⁾ Te vinden bij de verzamelde resolutiën van Ridderschap en Eijgenerfden in het Archief van Drenthe.

lijk vrij waren van het gaan naar ding of goorsprake op de oorspronkelijk daartoe aangewezen plaats in het dingspil.

Een voorbeeld gaat hierbij: „David van Bourgondiën enz., Maken kont allen luden, dat bij ons geweest zijn onse ondersaten wt den kerspel van Meppel, Colderveen, Nijenveen ende Kukangen, ons te kennen geuende, dat onse Amptman van Couerde ende slants van Drenthe gemeenlic goesprake te holden pleecht in onsen dorpe toe Deueren ende dan dair vergaderen die onder den dinxpil geseten sijn, om een ijegelic wt sijnen kerspel ende buerscappen meldinge ¹⁾ ende tuechnisse ¹⁾ te doen van broeken ende anders, des ons aendragende is, nae rechten ende gewoenten onss lants van Drenthe;..... soe hebben ons die voirsz. kerspellude van Meppel, Colderveen, Nijenveen ende Kukangen, te kennen gegeven ende geoepent hoere groete armoede, laste ende gebreke, die sie hebben, ende ons mit sekeren reden ende bescheide Informacie ende onderwijs gedaen, woe dat hem seer groet proeffijt-, behulp- ende vorderlic wesen soude, hem des te verdragen, dat sie in onsen dorpe ²⁾ voirsz. toe Deueren ter goesprake nijet comen en droften; ons oetmoedelic biddende, die voirsz. goesprake, meldinge ende tuechnisse, die sie in onsen dorpe toe Deueren voirsz. gemeenlic te doene plegen, den voirsz. kerspellude toe Meppel in den dorpe wille laeten geschien, voir onsen Amptman in der tijt oft sijnen gewaerden boede, gelijk sie toe Deueren dat te doene plegen. Ende want wij dan geneijget ende sculdich sijn, onser ondersaten armoede ende gebreke aen te sien ende hem te vorderen ende behulpelic te wesen, ende wij dit doen mogen sonder ijemant in sijnen rechten dair bij veraftert te wesen, soe hebben wij, bij guetduncken ende rijpen rade, om oirber, nutticheit ende behulp onser ondersaten, toe ewijgen dagen den voirsz. kerspelluden van Meppel, Colderveen, Nijenveen ende Kukangen dese vrijheden ende privilegiën gegeuen, ende geuen mit desen onsen brieue, voir ons ende onsen naecomeelingen Bisscopen Tutrecht, als dat die voirsz. kerspellude toe genen dage toe Deueren toe der goesprake reijsen en dorven; ende die Amptman van Couerde ende slants van Drenthe in der tijt sal holden den voirsz. kerspelluden die goesprake toe Meppel ³⁾ in

¹⁾ Tuigen of aanbrengen of melden dus.

²⁾ „Dorpe”; ook hier dus weer de buerschap met een kerk. Verg. noot 1 bladzijde 160.

³⁾ De goorsprake wordt dus niet verplaatst doch gesplitst.

onsen dorpe voirsz., ende dair meldinge ende tuechnisse van hem horen ende laten geschien, soe dijk ende mennichwerf den amptman oft sijnen gewaerden boede ¹⁾ in der tijt voirsz. des van noede is ende eijschende wesen sal, gelijk dat toe Deueren toe geschien pleecht. Soe laeten wij weten ende beuelen, mit desen onsen brieue, onsen Amptman van Couerde ende onss lants van Drenthe inder tijt voirsz., deze voirsz. vrijheden ende privilegiën te holden ende te laeten geschien tot ewijgen dagen, gelikerwijs voirsz. is, ende dair niet in te laten vallen, want wij dit aldus gedaen willen hebben. In oirkonde sbriefs besegelt mit onsen segel. Gegeuen op onsen slote tot Duersteden, int jaer ons heren dusent vier hondert ende tsestich, den VIII^{en} dach in Junio" ²⁾.

Bij privilege van 6 November 1460 ³⁾ kregen de „ondersaten tot den kerspel Meppel, Colderveen en Nijenveen" naast een eigen goorsprake ook een eigen ding.

In de heerlijkheid Ruinen wordt de onderscheiding tusschen dingen, goorspraken en rochten niet aangetroffen.

Wel heb ik een oordeel gevonden van 1560, hetgeen luidt als volgt: „Tusschen Frederik Raedt ende den van Ruijnen is gewijst, soe se beijde hijr getoent hebben copie van der buijrtuijch ende nijet geauthentiseert, sullen die van Ruijnen noch ten naesten lottinge autentijcke copie brengen uut den heeren van Ruijnen goespraeckenregister van der saecken. Sal men dan daeraf wijsen, alse recht is" ⁴⁾.

Ook in Ruinen werden dus de buurtuigen in een goorsprakenregister geregistreerd.

Toch wordt in het Landrecht van Buddinge- en Haakswolde van 24 Maart 1428 noch de naam ding, noch goorsprake, noch rocht aangetroffen. De eerste artikelen van dit landrecht spreken echter steeds van „verbodinghe"; dit is in de heerlijkheid Ruinen *de* naam voor de terechtzittingen.

Evenals in het overige Drenthe kwamen ook in de heerlijkheid Ruinen schouten voor.

De kerspelen Ruinen en Ruinerwold vielen nl. samen met de schoutambten van dienzelfden naam. Deze schouten werden door

¹⁾ „Gewaerden boede" = volmacht.

²⁾ Te vinden in „Diversorium van David van Bourgondië". Opgenomen door MAGNIN „Geschiedkundig overzicht van de besturen in Drenthe" II. 2 blz. 111.

³⁾ Vergelijk noot 2 MAGNIN II. 2. blz. 113.

⁴⁾ Ordelen van JOOSTING.

de heeren van Ruinen, als beleend met de jurisdictie in de heerlijkheid, benoemd en oefenden hun functie uit in naam van den heer. Zij moesten aan de heeren van Ruinen kennis geven van de in de schoutambten plaats gehad hebbende misdrijven en overtredingen.

Evenals elders in Drenthe moesten ook in Ruinen de schouten akten beteekenen en verlijden, zorgen voor gerechtelijke uitwinningen enz. alles werkzaamheden, die de heer, zoo hem dat wenschelijk leek, ook zelf kon verrichten, hetgeen dan ook nogal eens gebeurde.

Artikel 61 van het landrecht van Buddinge- en Haakswolde luidt als volgt: „Item so en sal gheen schulde deser Wolden vors. richten of ghichten, hij en hebbe tovoeren der meenten sijnen eet ghedaen; ende de schulde vors. en sal ghien daghelixs recht vorderen tusschen sunte Jacob ende Bartholomeus daghe, want dan in den bouwe is, uutghenomen des heren noetsaken.”

Het kwam ook voor, dat de heer van Ruinen zelf de terechtzittingen leidde. Eenige hierop betrekking hebbende artikelen van het landrecht van Buddinge- en Haakswolde volgen hierbij.

Art. 2: „Item de heerlijkheit van Runen vors. moghen al oer landtluden der Wolden vors. twe reijssen aneen opboden in den Oldenhof to Runen vors. ende to der darder reijse altoes daernae in den Bleeckhof to Blidensteden also vake als hem ghenoeghet; ende dat sal hem oer schulde tovoeren weten doen als hoer lantrecht is, ende die dat dan niet en dede ende daer niet en queme, die brecht der heerlijkheit vors. twee Vleemsche grote off pajment, also guet uuthghenomen zieke lude of die van olderdom of van anderen noetsaken daer niet comen en moghen, als hoer lantrecht daervan is.”

Art. 3: „Item of een man dre verbodinghe achtereen van eenre zaken versete ende niet queme, die breeckt ter eerster verbodinghe twe Vleemsche grote, ter ander verbodinghe vier Vleemsche grote ende toe der darder verbodinghe achte pont, ellick pont, wort hiernaes bescreven staet, to betaelen mit vier Vleemsche grote oft mit anderen pajment also guet.”

In de overige Drentsche schoutambten zagen wij, hoe de aanwezigheid van twee keurnoten vereischt was, daar de schout anders zijn werkzaamheden betreffende de rechtspraak niet kon verrichten. In de heerlijkheid Ruinen komen deze keurnoten niet voor.

De buurtuigen in den zin van gerechtelijke beslissingen ge-

schied en in Ruinen ook door de bureu. Verschillende bewaard gebleven oordeelen toonen dit aan.

Oordeel gewezen te Rolde in 1432:

„Item tusschen Folkeer van Echten an de ene zijdt ende Sijmon Polmans kijnderen an dije ander zijde ijs gewijst, want Volkijer van Echten thoe Ruenen ghepant hevet, ende Reijnolt van den Cloester van wegheu Sijmon Polmans kijndere pantweringe daerup ghedaen hevet, soe sullen dije buer ven Ruenen eersten wijsinge doen, we recht hevet an de pantweringe, ende wen dije wijsinge toe nae geijt, dije mochtet dan beroepen up de Heerschup ¹⁾ van Covorden ende an dije Wijsheijt van den lande van Drenthe, offt ze wolden.”

Oordeel gewezen in 1442 te Rolde:

„Item tusschen Berent van Munster ende Arent Dunninghe ijs ghewijst, van wat broeke de meente van Buddingewolde Arent Dunninghe verwijst hebben ende vertuijcht nae oren lantrechte ²⁾, dat Berent den broecke uutwijnne nae lantrechte als lantrechte ijs in den lande van Drente.”

Oordeel gewezen te Rolde in het jaar 1445:

„Item tusschen Albert Piggen an dene zijdt ende Luecken Geertszen ende Jan Duijsterbeeken an dander zijdt segghen dije Droste ende Etten, dat se pleghen toe claren alsulcken saecken ende beroepinge ende ghebreken, als dije bueren van Ruenen onder een hebben, dije daer woenachtich ³⁾ zijn, ende gheen ghebreke noch geen besaete en claren van uutheemschen lueden, dat bijnnen Ruenen niet ghelegghen en ijs” ⁴⁾.

Ook het vertuigen, inhoudend het element aanbrengeu, had op dezelfde wijze plaats als wij zagen bij de dingen en goorspraken in het overige Drenthe. Het landrecht van Buddinge- en Haakswolde laat ons dit zien in eenige artikelen.

Artikel 81: „Item de ghemeenten der Wolden ⁵⁾ voerscr. solen, elc in oer klufte ⁶⁾ alle broke der heerlicheit vertughen, ende ween

¹⁾ Verg. noot 2 bladzijde 143.

²⁾ Naar het landrecht voor Buddinge- en Haakswolde.

³⁾ Inwonerschap is dus vereischt.

⁴⁾ Deze drie oordeelen staan in het tweede supplement op het Ordelboek van FEITH.

⁵⁾ De ghemeenten der Wolden; dit zijn de gezamenlijke eigenerfden soms met de kcuters.

⁶⁾ Klufft zie hoofdstuk II; hier waarschijnlijk klufft van een kerspel, dus buurschap.

sie voer een openbaer zake vertueghen die sint vellich, ende ween sie quijt vertughen die sal quijt wesen, ende ween sie voer een gheluijt oft gherochte vertuegen de dat angaet, de mach sijn onschult daervoer doen binnen dreen weken na den tueghen ¹⁾ vors. mit sess gueden knapen, die hij nemen mach in desen Wolden vors., doet hij des niet so is hij vellich der zaken."

Artikel 83: „Item of een cluft voer een tuijch worde anghesproken ende sie des niet en wisten, daer moghen se oer beraet op nemen to der naester verbodinghe; ende we dat ghienen tuijch doen en wil mit sijner cluft, of anders tughe doen en wil voer den gherichte daers noet is, ende daervoer anghesproken wort, de brecht ten eersten daghe twe Vleemsche grote, des anderen daghes vier Vleemsche grote ende des darden daghes achte pont vors., ende brecht voert tot allen dreen weken daernaechte acht pont, so langhe als he den tuijch vors. ghedaen hevet."

Ook het einde van artikel 30 volgt hierbij: „..... ende we den anderen enich van desen zaken vors. of anderen ondadnen anteghe of verwete ende bewisen mochte, dat hij in voertijden van den burenen daervan vertughet were ende den heren sijne broke daervan ghegolden hadde, die en doet daer den heren ghiene broke an."

Ook in de heerlijkheid Ruinen treft men dus de buurtuigen aan in dezelfde nuances als in het overige Drenthe, al naar mate zij wel of niet een aanbrengen inhouden.

Eveneens artikel 85 van het landrecht voor Buddinge- en Haaks wolde wil ik hierbij nog laten volgen: „Item alle broke ende recht, de hier tovooren neet bescreven ghenoeemt staen, soe solen bliven ende staen op den olden woenten ende rechten der Wolden vors.; ende to verclaringhe ende wisinghe ²⁾ der Woldlude ³⁾ vors.; ende wes de meesten meenten ⁴⁾ wijsen voer een recht, dat sal stantachtich bliven, alsoveer alst neet en is teghens dat gheestelike recht of teghens enich deser puncten vors., sonder arghelist."

Blijkbaar heeft men hierin een arrêt de règlement te zien in aanmerking genomen de meerderheid, die in dezen „wijsen voer een recht"; zij geven dus waarschijnlijk een vonnis met algemeene strekking.

¹⁾ Dit was een voorwaardelijk vonnis.

²⁾ Wisinghe = oordeel; wisen = oordeel vellen.

³⁾ Woldlude = de burenen uit de Wolden.

⁴⁾ Meesten meenten = de meeste eigenerfden.

De minsten moesten ook in dezen de meesten volgen.

Evenals wij dit in het overige Drenthe zagen, kwam het ook in Ruinen voor, dat de buren individueel een zekere rol te vervullen hadden bij de terechtzittingen.

Het begin van artikel 63 van het landrecht voor Buddinge- en Haakswolde luidt als volgt: „Item een schulde en sal niemant panden om scult, hij en sij eerst verwonnen voer den gherichte of verwilkert voer twee buren. enz.”

Men vergelijkte dit met de twee hierbij volgende artikelen van het landrecht voor Buddinge- en Haakswolde.

Artikel 40: „Item al drifloes guet mach de schulde antasten en laten drewarve up dre hillighe daghe over de kercke spreken, ende wort dat guet vors. binnen dreem weken daerna neet en vriet, so ist den heren verschenen; ende heft dit guet vors. binnen desen dreem weken ijert verteert, dat sal men den schulden betalen tot twee buer seggen, alst mit recht ghevriet is.”

Artikel 41: „Item de een lantman van desen Wolden vors. en sal den anderen lantman niet anspreken buten der heerlicheit van Runen ende Wolden vors., ende we dat doet, de brecht achte pont vors. ende sal hem sijnen scaden beteren to twe buer seggen. Ende nijemant en sal om werlike saken den anderen anspreken voer den deken of voer ander geestelike richters, ende we dit doet, de brecht achte pont vors. ende sal hem sijnen scaden beteren als vors. is.”

„To twee buer seggen” ¹⁾, hierin heeft men twee buren te zien, die als deskundigen optreden bij een taxatie.

Men ziet hieruit dus, dat ook in Ruinen de buren, zoowel individueel, als ook gezamenlijk voor het doen van buurtuig bij de terechtzittingen een taak te vervullen hebben.

Hoe langzamerhand de berechting door buurtuigen verdween zullen wij in een volgend hoofdstuk nader zien.

§ 2. *De hagespraken.*

In het voorgaande zagen wij, hoe het dingspil van belang was voor de rechtspraak, hoe nl. in ieder dingspil de dingen en goorspraken werden gehouden. De verdeeling van Drenthe in dingspillen was dus voor de rechtspraak als territoriale indeeling van groot gewicht.

¹⁾ „Seggen” houdt een arbitrale uitspraak in. Analogie met hagesprake; beide zijn informeel.

Dit komt ook tot uiting bij de samenstelling van het hoogste Drentsche rechtscollege, de Etstoel.

In het volgend hoofdstuk zal over dit college nader worden gesproken, doch ik wil reeds hier vermelden, dat de Etten (de leden van den Etstoel) op de dingspilvergaderingen werden gekozen. Elk dingspil koos 4 Etten, waarvan jaarlijks 2 moesten aftreden. Zoo was de Etstoel dan dus samengesteld uit den Drost, die de voorzitter was en 24 Etten.

De verkiezing van de Etten op de dingspilvergaderingen kwam buurschapsgewijze tot stand. Die dingspilvergaderingen waren hagespraken.

Behalve de Etten werden op de hagespraken ook de volmachten der eigenerfden, die op de landdagen, later de vergaderingen van Ridderschap en Eigenerfden, aanwezig moesten zijn, gekozen, waarop ik ook nog nader zal terugkomen.

Op 19 November 1619 werd een besluit genomen door Ridderchap en Eigenerfden om het geregeld houden der hagespraken te bevorderen en het vacatiegeld van de ten landdage compareerenden vast te stellen: „Ridderschap ende Eijgenerffden, gelet hebbende dat op verscheidene landtssdaegen clachten voercoemen van de naelaetinge der haegelspraecken, die t'elckens opte vuithschrijvinge van de landtssdaegen in ieeder dingspil ¹⁾ behoeren gehouden te worden omme int dingspil respectieve haere volmechtigen, die sij gedencken op landtssdaegen te seinden, aldaer te nomineeren;

Hebben oeversulx geresolveert ende d' heeren Drost ende Gedeputeerde gelast, voertan, alswanneer bij deselve een landtssdach wordt vuithgeschreeven, den schultessen ²⁾ in de dingspillen an dewelcke haer edele ³⁾ de breeven schicken expresselick te lasten, omme daetelick nae receptie van den landtdachsbreeff een haegelspraecke te verschrijven. Bij naelaetinge van welckes sullen tot laste van de voers. schultessen coemen ende betaelt worden de vacatiën van de vier volmachten, die andersints t'elckens opten landtssdach souden gecompareert hebben.

¹⁾ De hagespraken werden dus dingspilsgewijze gehouden.

²⁾ Waarschijnlijk zijn hier de bannerschouten mee bedoeld. Wij zien hier dan de bannerschouten in hun functie van tusschenpersonen tusschen Ridderschap en Eigenerfden of Drost en Gedeputeerden en de overige schouten in Drenthe met het „gemeene landt”.

³⁾ Edele ook hier weer titulatuur; verg. noot 3 blz. 111 en noot 2 blz. 161.

Verstaende dat voertan geene carspelsvolmachten ¹⁾ eenige vacatiën vuith 's landts middelen sullen hebben te genieten, maer alleen deghene dewelcke eenhellich vant gansche dingspill ende niet van de carspelen ¹⁾ genomineert ende op landtsdaegen gecommitteert sijn. Blijvende een ieder sijn recht onverkort, van jure proprio op sijn eigen budel op landtsdaegen te compareeren" ²⁾.

Dus in beginsel mag elke eigenerfde op den landdag komen, hetgeen een overblijfsel is uit een vroegere periode, toen de landdag gevormd werd uit alle eigenerfden.

Een volgend besluit van 1 December van ditzelfde jaar ³⁾ herhaalt nog eens uitdrukkelijk: „..... ten einde intijts in een iegelijk dingspill behoirlick genomineert ende gecommitteert mochte worden seeckere vier dingspilsvolmachten, die opten landtsdach t'elckens alsdan vuithgeschreeven sijnde souden mogen gesonden worden..... enz.”

Zoals op bladzijde 11 reeds is besproken, waren de hagespraken informeele vergaderingen, die stonden tegenover de formeele vergaderingen en die niet door den heer gebannen waren. Niettegenstaande dat, was toch het recht van de hagesprake gewaarborgd, waarin haar groote beteekenis is gelegen.

De „ghemeene meente" ⁴⁾ was op de hagespraken aanwezig, dus evenals de buurvergaderingen waren het eigenerfden-vergaderingen.

Een voorzitter was niet aangewezen, doch dit was gewoonlijk de bannerschout uit het dingspil, aan wien, zooals wij hiervoor zagen, ook werd opgedragen een „hagesprake te verschrijven" in verschillende gevallen.

Niettegenstaande de verschrijving van een hagesprake door een bannerschout mogelijk was en de overheid zich overigens ook wel met het houden van de hagesprake bemoeide, zooals uit het hierbij volgend plakkaat blijkt, bleven het toch ongebannen vergaderingen, in den zin van politieke vergaderingen tegenover justitieele vergaderingen.

De hagespraken waren geen gebannen vergaderingen, geen justitieele vergaderingen.

¹⁾ Dus de kerspelen (beter zou zijn de schoutambten) mogen niet elk hun volmachten kiezen om naar den landdag te gaan; zij kunnen hoogsten kerspelsgewijze volmachten kiezen, die dan op hun beurt de dingspilsvolmachten aanwijzen om op de landdagen te compareeren.

²⁾ Drentsch Plakkaatboek N°. 303.

³⁾ Drentsch Plakkaatboek N°. 306.

⁴⁾ Zie artikel 17 van het landrecht van 1412.

Van 28 Augustus 1602 is een resolutie van Gedeputeerden van Drenthe tot uitgifte van een plakkaat tegen het eigener autoriteit beleggen door de schouten van hagespraken ter behandeling van bestuursaangelegenheden ¹⁾. „Sijn mede volgens de resolutie op den voern. landtsdach genoemen in alle carspelen placcaeten uutth-geschickt, om van den predigstoellen vercondiget ende allenthalven an de kerckdoeren angepleckt t'worden, bij denwelcken den schulten geïnterdiceertt worde, sich vorttan geensints t'onderstaen in de dingspillen enige haegelspraeken uutth tho schrijven ofte andere vergaederingen te maeken, om op deselve politieke saeken te verhandelen, maer sulden sulx geschieden laten bij Ridderschap ofte Eigenerfden, so alleneck den eeth van getrouwicheit hadden gepresteertt; bi poene van hondert gouden realen, so mennichmaell well bevonden worde contrarie gedaen te hebben” ²⁾.

De Staten willen dus niet meer, dat door anderen politieke zaken worden behartigd. De Staten hebben den ambtseed afgelegd en willen nu geen inmenging meer van anderen. Misschien is het wel de bedoeling de Statenleden meer vrijheid van handelen te geven en het bindende mandaat tegen te gaan ³⁾, dat de volmachten kregen van de hagespraken, waar zij werden gekozen.

Een landdag is een tusschending tusschen de justitieele en geheel informeele vergaderingen.

Men zal een landdag dan ook wel nooit een hagesprake genoemd hebben. Zij waren niet absoluut formeel als een justitieele vergadering, maar toch aan den formeelen kant, immers, noodzakelijkerwijze voorgezeten door den Drost.

Naast politieke zaken, waaronder wel bedoeld zullen worden algemeen Drentsche aangelegenheden, zal wel niet veel voor hagespraken zijn overgebleven.

Uit een oordeel van 1560 blijkt bijv., hoe dingspilsgewijze op de hagespraken kwesties betreffende de jacht werden besproken ⁴⁾: „Op die buijrtuijch, die van Loon gedaen van die jacht, zoe doch gisteren bij die XXIIII etten gecommuniceert is haegespraecke te holden in elck dinxspul van derselver saecke und anders; begeerenn

¹⁾ Drentsch Plakkaatboek N°. 73.

²⁾ Hierin is een begin te zien van concentratie van het gezag.

³⁾ Hoe bindend dit mandaat was blijkt uit art. 7 van de op bladzijde 224 genoemde resolutie, waarbij de bevoegdheden van Ridderschap en Eigenerfden, wat betreft hun vergaderingen werden vastgelegd.

⁴⁾ Ordelen van Drenthe van JOOSTING.

die XXIII etten voers., dat die erntfeste droste daerinne will soe lange dulden ter tijt sulcx geschiet, soe die bueren van Loon des an gemeene landt vertuget hebben.”

§ 3. *Het belang van de dingspillen als territoriale onderafdeelingen van het Landschap Drenthe voor de heffing der ommeslagen en dergelijke.*

Eveneens werden op de hagespraken besluiten genomen aangaande ommeslagen e.d., waarvan een oordeel van 12 April 1602 getuigt: „Tusschen Johan van Munster, ter eenre, ende Henrick Bettinck voer Suijdenuelder dinckspel gewesener gevangen, ter ander sijden, wijsen drost ende 24 etten, dat het gehele dinckspel van Suijdenuelt, niemant uuthbesondert, sollen betalen an Henrick Bettinck alsodane hondert ende drie unde viertich Keij. gulden, als up een gemeene hagspraecke verreeckent sinnen, herkomende van verteerde kosten voer den gemeenen dinckspill an des viandt sijde gedaen, unde dat na die guldental als het hier voermaels versproecken” ¹⁾).

Uit dit laatstgenoemde oordeel blijkt tevens hoe de diverse ommeslagen dingspils-gewijze werden geheven, zoodat het dingspil als zoodanig ook van belang was voor de regeling van de inning der belastingen.

Onder deze belastingen vallen zoowel de jaarlijksche heffingen, als ook de van tijd tot tijd, met het oog op verschillende omstandigheden, uitgeschreven ommeslagen.

Deze ommeslagen waren een gaarne aangeboorde bron ter bestrijding van buitengewone onkosten. Hierbij was de belasting mogelijk van diverse objecten.

Van 16 Februari 1607 dateert het volgende besluit van de dingspillen omtrent den omslag der contributiën voor den vijand ²⁾): „Opte doleantiën van eenige dingspillen angaende de verdeling vant opbrengen der contributiën an 's vijandts sijde, bi eenige particulieren achterbax der voers. dingspillen met saligen Euert van Ensse gemaect, versouckende dat de voers. verdeling gecasseert ende eene andere streckende tot mindere lesie van de geïnteresseerde dingspillen meuge beraempt worden;

¹⁾ Ordelen van den Etstoel van Drenthe van JOOSTING.

²⁾ Dit en de volgende besluiten omtrent de heffingen, alle opgenomen in het Drentsch Plakkaatboek N°s. 141, 448 en 464.

Is bi de dingspillen geresolveert, naedat deselve affgegaen ende gekluftet ¹⁾ waren, te willen verblijven bi den voet van de olde dusenden; ende sall een ieder van respectie dingspillen vrijstaen binnen den tijtt van 14 daegen onder malcanderen eene subdivisie ²⁾ te maeken nae de voers. olde dusenden, die si sullen meugen be-raemen oever de hoernde-beesten ende besaijde landen, ofte ander-sints als si bevinden tot meesten oirbaer van henluiden te strecken. Ende indien daeruuth eenige differenten errijsen ofte de ingesetenen van de dingspillen sich onder malcanderen dienangaende niet mochten vergelijcken, sullen alsulcke differenten staen tot decisie van de heeren Drost ende Gedeputeerden."

In dit geval zijn dus „die hoernde beesten ende besaijde landen” de belastbare voorwerpen.

Ridderschap en Eigenerfden namen 10 Januari 1625 een besluit aangaende „ommeslaegen, nae 't gesaij”, waarbij dus ook weer de bouwlanden belast werden.

Ook de heffing van hoofdgelden werd van tijd tot tijd uitgeschreven. Zoo vindt men bijv. in 1629 een besluit van Ridderschap en Eigenerfden tot een capitale schatting: „..... soedat een edelman ³⁾ sal betaelen drie carolus-gl., een officier ⁴⁾ drie gelijcke guldens, een eijgenerffde gequalificeert ⁵⁾ om op landtssdaegen te compareeren ofte eijgene landen possideerende van de waerdije van 500 gl. ofte een vierendeel wardeels hebbende een gl. 10 st., d'andere ingesetenen

¹⁾ „Gekluftet”. De klufthinge en het recht te mogen kluften, hetgeen bij de landdagen en hagespraken voorkwam, staat met het begrip kluft = onderafdeeling in verband; men komt in afdeelingen, dingspils-, kerspels-, buurschaps- of klufstgewijze bijeen, om te beraadslagen en vooraf te overleggen, wat men van het voorgestelde denkt en hoe men zal stemmen, voordat men in het openbaar zijn stem uitbrengt in de volksvergadering. Het recht te mogen kluften vindt men uitdrukkelijk vastgesteld in het landrecht van 1412, waarin men de volgende woorden aantreft: „ende bijaldien sich iemandt absenteerde vuit die clufthinge, dar men mit rechte clufften mach, die breke nae der buiren wilkeur.”

²⁾ Deze onderverdeeling maakte men gewoonlijk kerspelsgewijze zooals uit de gegevens uit dien tijd blijkt.

³⁾ Hieronder zijn de riddermatigen te verstaan q.q., dus niet wat betreft hun eigenerfden-kwaliteit.

⁴⁾ Officier is de schout; verg. noot 2 bladzijde 163. De Drost is hoofd-officier.

⁵⁾ Op deze kwalificatie kom ik in het volgende hoofdstuk nader terug.

wiens vaste goederen soeveel niet waerdich sijn insgelijcks alle meijers keuters schepers elck een gl....." 1).

De meest voorkomende vorm voor het heffen van omneslagen was echter de grondschatting.

De grondschattingregisters nemen dan ook een belangrijke plaats in onder de oude gegevens.

Van 16 Februari 1630 vinden wij een besluit van Ridderschap en Eigenerfden tot heffing naast andere belastingen van een grondschatting ter betaling van Drenthe's quota in de generaliteitsoorlogslasten 2):

„Consenten voer den jaere 1630 van drie volle omneslaegen. Hebben de welgemelte Ridderschap ende Eijgenerffden geconsenteert 3) drie volle omneslaegen, bij de heeren Drost ende Gedeputeerden uijth te schrijven op sulcke tijden als de gelegenheit ende noot van de landtschap sal vereijsschen.

Van een grondtschattinge, coemende op den driehondertsten penninck. Ende hebben daerbenevens ingewilligt 4) voer eene rejsse een grondtschattinge, sulx dat elck erve duijssent daeler weerdich sijnde sal opbrengen ende geeven vijff carolus-gl., twieduijsent daeler weerdich thien carolus-gl. ende drieduijsent daeler weerdich vijftijn carolus-gl., sonder dat men van tgiene een erve meerder weerdich is iets meerder sal behoeven te geeven. Maer die gien erve 5) heeft, maer huijsen landerijen meulen rentebrieven ofte andere vaste goederen in Drenthe gelegen, sal daervan mede nae advenant geeven als voeren gesegt is, tot de summe yan thienduijsent carolus-gl.; ende wat daerentboeven is, daervan sal men niet meer behoeven te geeven. Dan wiens goet gien vijffhondert carolus-gl. weerdich is, sal van dese schattinge vrij sijn..... enz."

Van de grondschattingregisters, die als gevolg van dit besluit

1) „Een eijgenerffde gequalificeert om op landtssdaegen te compareeren ofte eijgene landen possideerende van de waerdije van 500 gl. ofte een vierendeel wardeels hebbende." Deze worden hier dus gelijk gesteld; later zal blijken, hoe voor het compareeren op den landdag een vol erf vereischt was.

Ook hier kwam dus de keuter-gulden voor; verg. bladzijden 125 en 126.

2) Drentsch Plakkaatboek N°. 464.

3) Het is een verplichting jegens de Generaliteit, die door Ridderschap en Eigenerfden is goedgekeurd.

4) Ook hierin werd dus door Ridderschap en Eigenerfden toegestemd.

5) Het traditioneele erf.

zijn samengesteld, zijn vele bewaard gebleven, terwijl tevens uit de volgende jaren — bijv. 1642, 1646, 1654 enz. — verschillende in zeer uitgebreiden vorm tot ons zijn gekomen.

Uit het dingspil Oostermoer wil ik enkele nader bespreken. Het zou te ver voeren, indien ik hier een nauwkeurige opgave liet volgen van alle in deze grondschattingregisters getaxeerde goederen. Ik wil echter enkele taxaties vermelden om daardoor eenigen indruk te geven van de wijze, waarop deze schattingregisters waren samengesteld.

Aangetroffen werd bijv.: „de annotatie van Erven, landen, Huizen en ander vaste goederen, bij den ingezetenen van 't Carspel van Anloo aengegeven den 9en Juni 1630.”

Enkele taxaties hieruit volgen hierbij.

Annen.

15-0-0	Steven Paepinck een vol erve bij Roeloff Willems meijerwijze gebruikt	4500-0-0
	noch 10 mud. bouwlant, 3 mat hoijlant $\frac{3}{4}$ waerdeel, huisz ende	
9-0-0	hoff gesteld op	2700-0-0

	Hinrick Lemsinck een erve Tamminge genaemt, welck Jan Sijgers in huur gebruikkt, 26 m. boulant, 6 matten hoijlant, $\frac{3}{4}$ waerdeel	
15-0-0	met huijs ende hoff	4500-0-0

	Jan Canter. 33 m. boulant. 6 matten hoijlant,	
28-0-0	2 waren huis en hoff gestelt op	8400-0-0

	Roeloff Schuilink met sijn moeder en broeder 31 m. boulant, 3 mat hoijlant, $\frac{3}{4}$ waerdeel met	
16-7-0	huisz en hoff gestelt op	5000-0-0

Anloo.

15-0-0	Harm Ottens Wittinge erve	4500-0-0
	noch de plaatse, daer hij op woont, groot 30 m. boulant. $\frac{1}{2}$ waer met huisz, hoft ende schuir, warvan Bastian Ottens en Jonge Jan Ottens elck een derde part.	
15-0-0	gestelt op	4500-0-0

15-0-0	Michel Ellens een huisz., 24 m. boulant, 7 mat hoijlant bij het diep $\frac{1}{4}$ waardeel gestelt op	4500-0-0
10-0-0	Lambert-meijer van Ontfanger Harmen E..... en consorten, 26 m. boulant, 1 math hoijlant op Suitlaerer maede. 1 waer met huisz en hoff gestelt op	3000-0-0
	De Pastorije gestelt op een erve	4500-0-0
5-0-0	Harmen van Buijren huisz. hoff $\frac{1}{4}$ wardeel, 5 m. boulant, 3 maten hoijlant gestelt op	1500-0-0
2-14-0	Jan Roerdinck 4 m. boulant met huisz en goorden gestelt op	800-0-0
2-0-0	Jan Egbers 1 huisz, goorden, 1 m. boulant gestelt op	600-0-0
15-0-0	Het Heeren hoff tot Anloe gestelt op	4500-0-0
15-0-0	Het ander heeren hoff tot Anloe gestelt op	4500-0-0
15-0-0	Elmeringe en Taedinge goedt tot Anloe gestelt op	4500-0-0

Alvorens met de bespreking van deze registers verder te gaan, wil ik echter eerst even stilstaan bij de benaming Heeren Hoff, die in dit register werd aangetroffen. ↓

Het landschap Drenthe was in het begin der elfde eeuw door Keizer Hendrik II geschonken aan de Utrechtsche Kerk. De Bisschop van Utrecht werd toen Heer van Drenthe. Door schenking of op andere wijze hadden deze heeren qualitate qua verschillende erven in Drenthe in eigendom gekregen. Vooral aanzienlijke volle erven waren gaarne het voorwerp van schenking. Op deze manier werden dan ook het „Heeren Hoff” en „het ander heeren hoff” te Anlo het eigendom van den Utrechtschen Bisschop.

Op zoo'n hof liet de bisschop dan gewoonlijk een meijer wonen. Zoo heb ik bijv. aangetroffen een oorkonde van 1 Mei 1359, waaruit blijkt, hoe eenige menschen den halven hof te Anloo onder

zekere voorwaarden in meijerrecht hebben ontvangen van den Bisschop van Utrecht.

„Wij..... Reijnalt heer van Covorde..... Jacob van Sleen, deken van Drenthe, ende..... Aelf, kerchere ¹⁾ van Roelde, maken cond allen luden, die desen brief zullen siin of horen lesen, dat ons witliic ende condiich is, dat..... Roelf Altinghe..... Bole Altinghe..... Johan ende..... Barolt, Bolen kijnderen, voerscreven ende hore rechte erfghenamen hebben in meijgers rechte ontfangen ende anghenomen vermiddes hande heren..... Berendes Heijinc, scolasters toe Deventer, amptmans ons heren van Utrecht in den lande van Drenthe van ons heren wegghen van Utrecht voerseijt, den halven hof tot Anloe, ghelegen in den kerspel van Anlo, dien etc.” ²⁾.

Het meijerrecht is hier blijkbaar een erfelijk, zakelijk recht op de hoeve; het is dus een recht voor onbepaalden tijd. Dus is het een geheel ander meijerrecht dan dat van de gewone meijers.

Eveneens, indien wij de overige registers van dit jaar 1630 nagaan bijv. uit Gieten, Gasselte, Eext enz., zien wij overal een vrijwel gelijke taxatie. De volle erven worden in al deze buurschappen gesteld op 4500-0-0.

Ook uit het grondschattingregister van 1642, wil ik hierbij het een en ander aanhalen. Eveneens daarin werd aangetroffen een volledige: „Annotatie van Erven, Landerijen, en andere vaste goederen in den carspel van Anlo gelegen, soo als dieselve zijn aangegeven en gepriseert binnen Anlo..... den April 1642.”

Anloo.

Jan Scheerhorn, meijer van den schulte.

Coenraad Kiste en Hendrick Harmens.

op olde heeren hoff.

22 m. 2 sch. gesaj 1170-0-0

$\frac{3}{4}$ math hoijlant op Suitlaerer made

1 volle waer 650-0-0

huis 9 gebint en hoff 500-0-0

2320-0-0

¹⁾ Kerchere = pastoor.

²⁾ Oorkonden-boek van Groningen en Drenthe N°. 470.

Frerick Jacobs Meijer van den Drost volcke op den neuwen Heeren hof	
19½ m. gesaj	1014-0-0
woest 4 m.	104-0-0
1 volle waar en een achtendiel	731-0-0
huis 8 gebint en hof... goorden	500-0-0
	<hr/>
	2349-0-0

Tadinge camp, die de Schults in huur heeft	
1 woeste heide camp	
1 volle waer	650-0-0
2½ ledige ¹⁾ waaren in erfpacht	}
noch de halve waar van Sacken erve	
enz.	

Borck (Schipbork)

Egbert Lambers Meijer van 't fraterhuis in Groningen	
27 m. gesaj	1080-0-0
2 m. woest	40-0-0
1½ maet hoijlant aende oostzijd van de stienhuvel	180-0-0
1 mat op Suitlaerermæ	
1½ waer	1125-0-0
huis 9 hof en goorden	1200-0-0
	<hr/>
enz.	3625-0-0

Annen.

Bastiaen Jansen als Eijgenaer.	
12 m. gesaj	660-0-0
4 math hoijlant bij Amerdiep in de Weijtmae.	800-0-0
Tezamen de eijgenaer en de meijer 8 koeweijden in 2 stucken in 't Broeck en achter de duinen Soerelinck Broeck	950-0-0
³ / ₄ waardeel	1275-0-0
Bastiaans huis 5	}
Hendrick huis 6, schuur 4	
	<hr/>
	4584-0-0

enz.

¹⁾ Op bladzijde 47 werd reeds over deze ledige waren gesproken. Het zijn erven, waarop oorspronkelijk een huis heeft gestaan, hetgeen door brand of verwoesting echter is verdwenen.

Indien wij de registers van 1630 nader bezien, kan men behalve de taxatie van een vol erf op 4500-0-0 niet een vasten maatstaf ontdekken, volgens welken de taxatie geschiedde. In dit opzicht is het register van 1642 een betere inlichtingsbron. Wij kunnen hieruit duidelijk opmaken, dat in de buurschap Anlo 1 vol waardeel ¹⁾ werd getaxeerd op 650 gl.; 1 mud gesaij op 52 gl.; in Borck werd 1 vol waardeel op 650 gl. gesteld, 1 mud gesaij op 45 gl. 1 maet hoijlant op 120 gl. In Annen was deze taxatie respectievelijk 1700 gl., 55 gl. en 200 gl.

Ook van eenige andere buurschappen van het kerspel Anlo heb ik deze taxatie nagegaan.

Eext: 1 waar 2400 gl. 1 mud gesaij 65 gl. 1 mat hoijlant 200 gl.

Anderen: 1 waar 1000 gl. 1 mud gesaij 45 gl. 1 mat hoijlant 250 gl.

Gasteren: 1 waar 800 gl. 1 mud gesaij 52 gl. 1 mat hoijlant 300 gl.

Uit deze taxaties blijkt dus duidelijk hoe zeer verschillend de waardeelen in de diverse buurschappen in waarde waren, wat te vergelijken is met hetgeen ik op bladzijde 56 besprak omtrent de grootte der gerechtigdheden, die eveneens zoo geheel verschillend konden zijn. Dit alles is in verband te brengen met de grootte van de marken en het aantal van hen, die gerechtigd waren, terwijl voor de waardebepaling eveneens de bodemgesteldheid een voorname factor was, waarmee te rekenen viel.

Doch ook in de buurschappen zelf was de waardeel-taxatie aan verandering onderhevig. Treft men in het register van 1642 een taxatie der waardeelen aan op respectievelijk: Anlo 650, Borck 750, Annen 1700, Eext 2400, Anderen 1000 en Gasteren 800 gld's; in het register van 1646 ziet men hierin de volgende wijziging aangebracht: Anlo 800, Borck 1200, Annen 1700, Eext 2400, Anderen 1400, Gasteren 1400; deze laatste taxatie was ook in 1654 de maatstaf.

Het is waarschijnlijk, dat deze veranderingen in de taxatie verband houden met economische omstandigheden. De waardeelen-taxatie gaf meermalen aanleiding tot klachten; bij de bespreking van de filiaaldorpen in het kerspel Anlo op bladzijde 95, heb ik een der ernstige klachten van de markgenooten

¹⁾ Met waardeel wordt hier bedoeld aandeel in de ongescheiden marke. Indien onder waardeel verstaan moest worden waardeel in gescheiden en ongescheiden marke zou de taxatie veel hooger hebben moeten zijn; immers, zooals wij nader zullen zien werd een mud getaxeerd op 52 gl. en een vol erf werd gerekend op 32 mud.

van Anlo reeds besproken. Deze klacht was juist gerezen naar aanleiding van de verhoogde taxatie van 1646 en er blijkt uit hoe aan de bodemgesteldheid bij de waarde-bepaling de noodige aandacht geschonken moest worden.

De grondschattingen vindt men ook wel onder den naam van ploegschatting¹⁾ geheven; bijv. wordt dit gevonden in het verbaal van de goorsprake, die 17 Maart 1572 te Anlo is gehouden: „De erwerdige Heer Arent Landt, Abdt tho Adwerst, met sijnen voermomber Warmelt Hovinge, laet gerichtlijcken wederomme esschen van den gemeenen buiren van Zuytclaren alsoedanige panden, als sie van sijn werdigen meijers op Eeverswolt ensdeels moegen mit gewalt gepandet ende medegenomen hebben buiten reden ende recht, und denckt de voirss. buiren voirts tho verklagen opter goesprake voer geweldeners, 25 Juni 1571.

Antwoirden de buiren van Zuytclaren, dat der Heer prelaet, sijn werdige, niet sal kunnen bewijzen gerechticht tho wesen soedane pande weder tho esschen, vermits de beklæchden eensdeels deselve pande weder gelosset hebben, dewijle sie nae vermoege zeeckere buirtuige ende sententien gepandet hebben, herkoemende van zeeckere heerediensten²⁾ ende anders; und hebben sich alsoe in der pandinge vellich gegeven.

Repliceert Albert Peters voer sijn werdige, soe sulcx bij de van Eeverswolt muchte geschiet wesen, is buiten sijn werdigen wieten geschiet und dat de meijers sulcx niet konden doen in prejuditie

1) Grondschatting behoeft niet altijd per se een schatting per ploeg te zijn, het kan eveneens een schatting zijn per roetal.

Men zie hiervoor het verbaal van een goorsprake op 11 Maart 1577 te Diever gehouden:

„Vrouw Elysabeth van Braeckel, wedevrouw van Bourmannia, heft den gemeenen buiren van Nijenslyc gerichtlijcken eene nije ende rechtveerdige settinge laeten affesschen, dorch oirsaken hoere e.mit sampt hoer meijeren seer hoge in de schattinge staen ende daerom seer bezwaert sint, meer als andere buiren, 23 Februarii 77.

Antwoirden de buiren van Nijenslyc, dat des voirs. vrouwen guederen niet meerder bezwaert sint dan andere buiren, want de settinge eertijdes na der roetal gemaict is.

De buiren van Vledderen vertuigen, kan de vrouw van Bourmannia bewijzen, alsoe lantrecht is, dat hoer e. gueder meer ende boven reden bezwaert sint in de settinge als dander buiren, dat sal hoer e. hebben toe genieten ende de buiren gehouden dat mit hoer e. toe verrechtveerdigen nae der billickheijt.”

²⁾ Heerediensten; vergelijk met hetgeen vermeld is op bladzijde 116. Heerediensten en huisdiensten zijn diensten in natura aan den landsheer.

hoers lantheren, ontkennende, dat sij sich daermede hebben kunnen vellich maicken; seggende daerbeneffen, dat sij den van Zuijtlaren niet onderworpen sijn oft oick de van Zuijtlaren niet gerechticht tho wesen over hoer enich willekoer te maicken, dan de van Everswolt sijn mit hoer schuldich te contribuieren voer eene *ploech-schattinge* und, dewijle de buiren hoer daerboven gepandet hebben, soe hebben sie hoer mit onrecht gepandet boven pantkeringe, de de van Everswolt gedaen und de van Zuijtlaren niet wolden ontfangen, dewijle sie niet voer de *ploechschattinge*, dan van anderen saeken gepandet hebben, daarvan sij eersten mit den Heeren Abt behoerden gerekent tho hebben, und hebben de panden genomen sonder schults, buiren oft enich gerichte. Daerop de buiren seggen, dat sij sulcx onder sich wal muchten doen, dat Albert Peters ontkende.

De buiren van Annen, mit der sonnen omme, vertuigen, blijvende bij hoer boertuijch, de sententie bij Drost ende XXIII Etten daerop gewesen in weerden und der buir van Zuijtlaren haer olde gebruijck in weerden und der Heer Abdt op eene onrechte esschinge. Albert Peters beroept den buirtuich tlandrecht ende de buiren bint bij den pander geeschet."

Hier vindt men een zelfde kwestie als ten aanzien van de verschillende lasten op bladzijde 117 is besproken. De ploegschatting is geen buurschapslast, daarom is er niet de minste reden voor, dat de meijers van het convent van Aduard vrij zouden zijn van de betaling ervan. Zooals wij ook op bladzijde 117 zagen, vallen de voorwerken alleen buiten de buurschappen, niet buiten de schoutambten en de kerspelen, zoodat zij niet vrij zijn van schoutambts- en kerspellasten. Zoo vallen de voorwerken ook niet buiten het landschap, dus is er geen sprake van, dat zij vrij zouden zijn van de betaling van hun aandeel in de landschaplasten, waarover hier wordt gesproken. Zij zijn uitsluitend vrij van buurschapslasten.

Ploech of ploeg was, zooals wij op bladzijde 24 zagen, hetzelfde als goed of erf. Dus vinden wij in deze heffing per ploegtal dezelfde eenheid terug als grondslag, die tevens den grondslag vormde voor het eigenerfdeschap.

De term ploeg in plaats van erf wordt vooral gebruikt bij grond-schatting en andere heffingen. Ploegschatting komt nl. niet alleen voor als grondschatting per ploeg, dus als een vaste belasting, doch ook bij losse heffingen, bijv. in oorlogstijd, wordt „ploech” als grondslag aangenomen ¹⁾.

¹⁾ De buitengewone schattingen konden echter ook naar roetal geheven worden.

Eenige voorbeelden van deze heffingen per ploegtal volgen hierbij:

Het verbaal van de goorsprake op 18 Maart 1575 te Anlo gehouden bevat o.m. het volgende: „Arnoldus Landt, abt tho Adwert, beklacht den buiren van Zuijtlaren, dat sie sijne meijeren gewalt ende ongelijck gedaen hebben und deselve nae ploechtal twaelff soldaten meer thogelacht als hoer egen karspel ¹⁾, des hie niet denckt tho lijden, wes hie doch mit guet bescheijt verdedigen kan und doch Warmelt Hovinge van wegen de van Adwerdt vrij is, und hebben dat huijs mit gewalt opgebroecken, daer soe voele panden uth genomen, als hoer gelevet, tot Warmels onwille. Dese klachte heft Warmelt mit den abts broeder schriftlijck gedaen.

De buiren van Zuijtlaren antwoirden, dat sij de clachte ontkennen und daerop te antwoirden niet schuldich bint, dewijle de abt niet present noch hier geene vulmacht en heft; seggen daeromme, dat Warmelt Hovinge eene onrechte clachte doet, dewijle oick niet verwittiget, dat hij klagen wolde und sonder momber gedaen.

De buiren van Annen vertuighen uth redenen, int antwoirdt angethogen, den abt oft Warmelt op eene onrechte klachte.”

Iets dergelijks lezen wij in het verbaal van de goorsprake te Anlo gehouden op 3 Mei 1577:

„Abel Grevinck, redger tho Adewert, beklacht sich in den name als voer over de gemeene buijren van Zuijtlaren, seggende, dat des voirs. convents meijeren tho Everswolt, de den van Zuijtlaren tot alle schattinge ende andere zwaricheijden plachten tho hulp te koemen soe veele als eenen ploech in den lande van Drenthe plach operlacht worden, tho hoge ende boven olde gebruijck und possessie langer als tot prescriptie nodich, oick contrarij voergaende wijsingen van Drost ende XXIII Etten tot betalinge der onkosten, soe de Walen int vertrecken verteert hadden, gesadt und volgens sine juris ordine gepandet hebben, settende idtlijck van de voirs. meijeren op soven, idtlijcke op XIII Arents-gulden und Warmelt Hoevinge, wonende opt hoff, die stedes van alle schattinge vrij gewest, op ses Emders-gulden, und soe de meijeren tsulve tho betalen geweijsert, vermits sulcx boven recht und hoere olde lofflijcke possessie, dan gepresentiert voer eenen ploech geerne tho willen contribuieren na olde gebruijck und sich tegens de van Zuijtlaren tho rechte geboeden, hebben de Zuijtlarers daertho

¹⁾ Kerspel wordt ook hier gebruikt in den zin van schoutambt; de schoutambts- en kerspellen worden buurschapsgewijze geheven.

niet willen verstaen, dan sint via facti voortgevaren und de meijeren voer de onbehoerlijke gesattede penninge gepandet. Versueckt daeromme de voirs. redier eenen recht buirtuich, oft de van Zuijtlaren niet eenen onrechten anvanck und pandinge gedaen hebben und schuldich sullen sijn die panden to restitueren ter plaetsen, daer de hen gehaelt und voirts sich benoegen laten mit soe voele als eenen ploech in de lande van Drenthe gegeven heft.

Antwoirden de van Zuijtlaren, dat de redger in den name soe hij prochediert sijn claege niet sal waer maicken konnen und bewijsen, dat sie de meijeren te onrechte gepandet hebben.

De buiren van Annen vertuigen den redier mit de claegers op eene onrechte clachte, oft sullen bewijsen, alse lantrecht is binnen III weecken, dat de buiren van Zuijtlarene den van Everswolt tho hoge gesadt und mit onrecht gepandet hebben; alsedan de van Zuijtlaren op eene onrechte pandinge."

Dat de meijers eveneens mede moeten betalen in de generale lasten toont een besluit van Ridderschap en Eigenerfden aan, dat genomen is den 23^{en} September 1603.

„Is volgens bi Ridderschap ende Eigenerffden eenpaerlich geordonneert ende geresolveert:

Dat de meijer-luiden voer haer selfs draegen ende betaelen sullen de loepende generale middelen geene vuithbesondert, sonder daarvan eenige haeren landtheeren te laste te leggen ofte in rekeninge te brengen; midts dat in d' andere ommeslaegen, so bi der landtschap boven de generaele middelen betaelt moeten worden, de landtheeren haere meijeren to volste hulpe ende subsidie sullen coemen, nae advenant de garven die si van de meijeren trecken ende genieten. Welverstaende dat alle huurcedullen, voer dato van desen tusschen de landtheeren ende meijeren opgericht, in wesen sullen gelaeten worden. Midts nochtans, bialdien in deselve huurcedullen enige contracten stridende tegens dese resolutie bevonden worden, doer cracht van deselve hijrmede gecasseert sullen sijn.

Sullen insgelijx mede geene meijeren van haere landtheeren moegen ontfangen noch geene eigenaers an de meijeren geeven eenige voermeeden.

Ende dit alles op poene van viftich carolus-gl. sowell bi den eigenaers ende landtheeren als meijers tho verboeren, dewelcke bi de heeren Gedeputeerden daervoer sullen worden geëxecuteert,

so dickwils well bevonden wordt, contrarie dese ordonnantie gedaen te hebben.

Alles tot revocatie van de landtschap" 1).

Men treft een dergelijk besluit aan van Drost en Gedeputeerden van 29 November 1610: „Nogh op eene andere requeste van die van Eelde is geappointeert;

Bijaldien dese penningen totte betalinge van de contributiën geëmployeert zijn, wordt verstaen dat de meijers gehouden zijn dezelve te betalen, indien deselve te bekomen zijn; andersints moeten deselve bij de eijgenaers betaelt worden" 2).

Op 26 Maart 1623 werden door Drost en Gedeputeerden voorschriften gegeven omtrent de regeling van de betaling van de omme-slagen tusschen eigenaren en vertrekkende meijers 3) e.d. Indien de meijer de huur opzegt, moet hij een gedeelte van de garven laten staan, opdat de eigenaar daaruit de verschillende omme-slagen zal kunnen betalen, indien de eigenaar de huur opzegt behoeft de meijer bij zijn vertrek niets achter te laten. In het algemeen moeten de eigenaren een derde deel van de omme-slagen voor de meijers betalen, in aanmerking genomen de „beswaerlicke tijden”.

Dit zelfde besluit houdt ook bepalingen in over wat gebeuren moet in gevallen, dat de erven door verlating „belmondich” bleven liggen. Artikel 5 zegt hiervan het volgende:

„Ende ingevalle eenige erven tsij dan doer 't verlaeten van den meijer ofte abandonneeren van den eijgenaer belmondich bleven liggen, sullen de ingesetenen van het buijrschap, in hetwelcke alsulcken verlaeten ofte geabandonneerden erve gelegen iss, ofte een van de naeste buijrschappen hetselve erve voer de loepende omme-slagen ende andere oerlogslasten moegen gebruijcken ofte gebruijcken laeten. In sulcken verstande nochtans, soe de gelegentheijt van deselve buijrschappen niet muchte weesen, tsij doer armoet ofte andere ongelegentheijden alsulcken verlaeten ende geabandonneerden erve opte voers. conditiën t'anvaerden ofte an sich te neemen, sall het buijrschap, waerinne sulcken verlaeten erve gelegen iss, gehouden sijn hetselve erve specificce an de heeren Drost en Gedeputeerden oever te geeven, die alsulcken erve ten meesten prijse ende ten eijnde als voeren sullen doen verhuijren. Insgelijx bij provisie ende tot naerdere dispositie.”

1) Drentsch Plakkaatboek N°. 92.

2) Drentsch Plakkaatboek N°. 198.

3) Drentsch Plakkaatboek N°. 365.

De omslag, die de buurschap betalen moest werd er niet om verminderd of een van de erven „belmondich” lag of niet. De belasting moest worden opgebracht door de buurschap; zoo weinig individueel werd de belasting geheven; de geheele buurschap moest er voor opkomen. De fiscus treedt dus alleen in verbinding met de buurschap, niet met het individu.

Dat over het aandeel in de onkosten toch ook bezwaren konden rijzen ziet men uit het verbaal van een goorsprake gehouden in het dingspil Zuidenveld op 8 Maart 1575:

„De gemeene ingesetene buiren van Weerdinghe claegen over Willem ende Peter Elckinge und hoeren meijeren, de op Ikinge-guet gewoent hebben und verbrant, dewijle de buiren van Weerdinge noch ten achteren binnen van etlijke verteerde onkostpenningen der ruiteren und tot geene betalinge derselver onkosten konnen koemen, soe de meijer, op dat arffe Ikinge gewoent hebben, seggen, dat de heerschappen ¹⁾ deselve onkosten behoeren toe betaelen; nadem dat huijs verbrant is, hebben sie den koel in den goerden moeten koepen van hoer heerschappen und geenen eckelgeval van den hove und uthen holte genoten, daerom sich niet willen laten panden, noch tot de onkosten der ruiteren contribuieren und hoere heerschappen van gelijcken daertho niet willen contribuieren. Begeren de gemeene buir van Weerdinge eenen buirtuich ²⁾, oft de heerschap ofte de meijer, wel van beiden, de voirs. onkosten der ruiteren schuldich sullen wesen tho betaelen.

De buiren van Emmen vertuigen, dewijle de meijers den heerschappen dat opgesacht hebben und de heerschappen den meijers niet, soe sullen de meijers gehouden wesen de kosten toe betaelen ende te contribuieren voer hoere quota, de voer den brant gedaen sinnen; konnen sie bijbrengen, alse lantrecht is, soe niet tho behoeren, sullen sie genieten.”

Eveneens het verbaal van de goorsprake te Sleen, gehouden op 19 Maart 1577, toont aan hoe moeilijkheden konden voorkomen over de regeling van de betaling van omgeslagen tusschen eigenaar en meijer: „Gheert Beninck claecht over Egbert Uthoff, dat hij weijgert voer sijnen meijer de onkosten toe betalen bij de zwarte ruiteren gedaen, vermits sijn meijer verarmt und de marcke allevenwal gebruiet ende genoten heft tot des heerschaps proffijte.

¹⁾ Dit zijn de landeigenaren, de verpachters; de landheeren van de meijers dus.

²⁾ Hier door de bureu te vellen oordeel.

Egbert Uthoff secht ongehouden toe wesen voer sijn meijer toe betalen.

De buiren van Wesepe vertuigen, nadenmael de meijer verarmt is, soe moegen de buiren dat an den gront versuecken."

Onder de jaarlijks terugkeerende heffingen nam het haardsteden-geld een zeer belangrijke plaats in; de haardstedenregisters werpen hierop eenig licht.

Bij nadere beschouwing van het haardstedenregister van het kerspel Anlo van 1672, zien wij hierin de volgende taxatie:

De volle bueren	gld. 4 - st. 0 - 0
De drie vierendiels	3 - 0 - 0
De Halve buijren	2 - 0 - 0
De Keuters	1 - 0 - 0
Onvermogensden	0 - 10 - 0

In de buurschapsmaatschappij zou men volgens deze taxatie naast de keuters ook nog de $\frac{1}{4}$ buiren verwachten.

De taxatie geschiedt echter niet volgens hun verhouding in de buurschap, doch daar buiten in het landschap Drenthe. Dus intern, in de buurschap zouden de op 1 - 0 - 0 getaxeerden buiren genoemd worden, extern, in het landschap worden de zoo getaxeerden als keuters gewaardeerd. Hier krijgt men dus het volgende nl.: $\frac{1}{4}$ buur = keuter = koter met waardeel, althans in een bepaald opzicht nl. in de verhoudingen in het landschap.

Deze taxatie is in alle buurschappen van dit kerspel in 1672 gelijk. Het gaat er bij deze taxatie niet om, wie eigenerfde of wie keuter is, doch wie als eigenerfde of als keuter geldt. Men krijgt hier dus naast de eigenerfden de met eigenerfden gelijkgestelden en naast de keuters de met keuters gelijkgestelden: dus eigenerfden vel quasi en keuters vel quasi. O.a. van het kerspel Odoorn treft men ook een haardstedenregister van 1672 aan, waarin een dergelijke taxatie, iets meer gespecificeerd, gevonden wordt; deze taxatie volgt gedeeltelijk hierbij:

R. Quants..... hebbende geen peerden is gereeckent als een koeter	tot 1-0-0
Cl. Wigboltsz..... hebbende twie peerden is gereeckent op een halff huijs	op 2-0-0
B. Arents een koeter	op 1-0-0
J. Lamberts hebbende twie peerden is gesteld op een halff huijs	tot 2-0-0

J. Wordinge hebbende vier peerden is gesteld tot een
vull huijs op 4-0-0

Bij deze taxatie staat nergens, dat iemand, die een dergelijk bezit heeft eigenerfde of keuter is, doch uitsluitend, dat iemand in dergelijke omstandigheden gerekend wordt als: een vol, $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{2}$ waar- deel hebbende of als: een keuter.

Dus eigenerfde vel quasi en keuter vel quasi, zooals wij dat hier- voor reeds aantreffen.

Het haardstedenregister van het kerspel Anlo van 1691 is weer anders ingericht en veel uitgebreider dan dat van 1672 van ditzelfde kerspel.

Wat Eext betreft wordt hierin o.a. het volgende aangetroffen:

Jan Hebelinge	voll	4-0-0
Willem Toekes	twie peerden en doet het slachten	2-0-0
Hindrich Ottens	een keuter	1-0-0
Jan Jansen	woont op een halff plaets heeft een peert en doet het weven	2-0-0
Roeloff Hindricks	keuter en doet het kleermaeken	2-0-0
Jan Berents	een halff huijs grasvellich ¹⁾ angecoft	1-0-0
Berent Jansen	drie oude peerden en een jonck van twie jaer	4-0-0
Geert Berents	Ceuter en schoemaker	2-0-0
Remmelt Jansen	woont op een plaets van volle Buurlasten en heeft geen peerden	1-0-0

Uit dit register, evenals uit het genoemde van Odoorn, kan men afleiden, dat bij het haardstedengeld het aantal paarden, dat men bezit een voorname factor is bij de taxatie, terwijl ook het al of niet uitoefenen van een vak en het hebben van een bedrijfje hierop invloed heeft. Men gaat langzamerhand afwijken van de oorspronkelijke eigenerfde-bepaling.

In de buurschap Eexterveen vindt men zoo ook een taxatie van ditzelfde jaar:

Tonnijs Jansen doet voor voll in Buurlasten heeft echter maar
twie peerden 2-0-0

Volgens de oude eigenerfde-bepaling zou men hier eerder een taxatie op 4-0-0 verwachten, doch het aantal paarden geeft blijk- baar den doorslag.

¹⁾ Grasvellich zegt men van onroerend goed, waarvan de opbrengsten onvoldoende zijn om de daarop rustende lasten te dekken en dat hierom aan de schuldeischers ter executie wordt overgelaten. Met algemeen beslag belegd ten behoeve van de schuldeischers. Zie VERWIJS en VERDAM.

Iets dergelijks treft men ook aan in het register betreffende Annerveen:

Baarelt Hilbrants doet voor voll in Buurlasten

heeft twee peerden 2-0-0

In Annen laat het register van 1691 het volgende zien o.a.:

Hindrick Hindricks keuter met een peert 1-0-0

Arent Hindricks voll 4-0-0

Roeloff Aping vier peerden 4-0-0

Jan Willems twee peerden 2-0-0

Roeloff Jansen keuter en wever 2-0-0

Jacob Cornelis vier peerden 4-0-0

Jan Lambers voll 4-0-0

De volle buur en de bezitter van 4 paarden betalen dus beide hetzelfde; toch wordt er wel degelijk verschil tusschen die twee gemaakt, want zij staan verschillend genoemd.

Wat de buurschap Anlo betreft, vindt men in het register van dit jaar alleen de aangifte van de namen, met daar achter wat ieder betalen moet, zonder specificatie of deze betaling gegrond is op het bezit van paarden of op iets anders. Ook van het jaar 1693 is een register uit het kerspel Anlo tot ons gekomen.

Eveneens hierin vindt men een ongeveer gelijke taxatie.

voll 4-0-0

vier peerden 4-0-0

twee peerden 2-0-0

keuter en 1 peert 1-0-0

keuter 1-0-0

Uit een haardstedenregister betreffende Eext van veel lateren datum nl. van 1742 wil ik het een en ander aanhalen, aangezien het niet van belang ontbloomt is.

De namen van de aangeslagenen staan opgegeven met daar achter de grootte van de plaats, die zij bewonen en vervolgens het aantal paarden, dat zij bezitten; o.a.:

Jan Willems $\frac{1}{4}$ 1

Berent Eleveld 1

Jacob Meijeringe 4

Roeloff Jansen 2

Geert Alberts $\frac{1}{4}$ 2

Otto Meursinge voor voll 4

Hinderik Hinderiks weduwe $\frac{1}{4}$ 0

enz.

Zeer eigenaardig is het bijschrift bij dit register, hetgeen luidt als volgt: „Eext: Cronne Meursinge en Jan Jobinge hebben des morgens de 3e November, nadat des avondts te voren den Eet hadden gedaen teegens mij gesecht, dat in het buurschap Eext: bij het opmaken van het heerdsteden-Register meer gereflecteert waar op de peerden, als halve of volle plaats. Zijnde aldaar eenige voor vol angeslagen, die 4 peerden hielden: dog geen volle plaats bezaten en diergelijke waar op eenige swarigheid hadden, omdat de volle plaats of halven in de peerden niet altijd accordeerden.

Verzoekende dit meede te willen anteekenen.”

Er blijkt hier dus wel duidelijk hoe voorzichtig men moet zijn met het gelijkstellen (in enkele opzichten dan altijd) van een vollen buur met den bezitter van 4 paarden. Toch is hetgeen zij bijdragen in het haardstedengeld gelijk. Ook hier dus weer de volle buur en de quasi volle buur.

In dit verband volgt hierbij nog een haardstedenregister van Nijeveen van 1707:

Keuter	f 2
Halve boer met 2 paarden	f 4
Keuter en praamschipper	f 4
Keuter met 1 paard	f 2
Een derde ¹⁾ boer met 2 paarden	f 4
Halve boer en peerdekooper	f 4
Leeg Keuterhuis	f 2
Leeg huis als een halve boer	f 4
Een vijfde boer met 1 paard	f 2
Een vijfde boer met 2 paarden	f 4
Keuter en Timmerman	f 4
Keuter en Bakker	f 4
Keuter met 2 paarden	f 4
Keuter en Toebakkooper	f 4
Keuter en Wever	f 4
Halve bour leeg	f 4
Derde bour en praemschipper	f 4
Keuter en onvermogend kleermaker	f 2
Vierde boer, Ette en Herbergier	f 6

¹⁾ Op welken grond men de verdeeling aantreft, waardoor het begrip een derde buur kan ontstaan is mij niet bekend. In elk geval is het een elders niet voorkomende taxatie, een begrip, dat uitsluitend in dit verband voorkomt, doch overigens als eenheid geen waarde heeft.

Hierin ligt nog een zeer duidelijk voorbeeld van den gelijken omslag te betalen door $\frac{1}{4}$ buur en den keuter.

Uit dit alles volgt, dat een keuter als ongeveer gelijk gegoed beschouwd werd als een vierde buur, anders zou men deze gelijke waardebeoordeling niet aantreffen.

Het is hoogstens dus een quasi-eigenerfde-stelling. Overigens spreekt het van zelf, dat wat gerechtigdheden e.d. aangaat een keuter niet met een $\frac{1}{4}$ buur te vergelijken is. Men kan dit vergelijken met de op bladzijde 126 vermelde beschikking van Drost en Gedeputeerden, wat betreft den omslag ten behoeve van de predikanten, waarin ook staat, dat de keuters „vier op een voll buirhuis gereekent” bij zullen dragen „nae advenant”.

In de jaren 1432—1442 is een bisschoppelijke verordening gemaakt, waarbij de uitvoering werd geregeld van hetgeen in het algemeen belang geschieden moest en tevens bepaald werd, hoeveel hiertoe moest worden bijgedragen door eigenerfden en keuters ¹⁾. Uit verschillende hierop betrekking hebbende oordeelen blijkt, hoe 1 ploeg 1 kromstaart en 1 keuter $\frac{1}{2}$ kromstaart moest betalen, terwijl elders uitdrukkelijk vermeld wordt, dat 2 keuters op 1 ploeg gerekend moeten worden ¹⁾.

Hier is dus sprake van een veel hogere taxatie van den keuter dan in de veel latere haardstedenregisters.

Het haardstedengeld is een personeele belasting; anders zou niet te begrijpen zijn wat een bezit van paarden er mee te maken zou hebben.

Waarschijnlijk heeft het haardstedengeld de rook- en battingpenningen, waarop ik in het volgende hoofdstuk nog nader terug kom, vervangen.

Naast deze opbrengsten in geld moesten jaarlijks ook allerlei betalingen aan den landsheer in natura geschieden. Zoo kende men bijv. de schultrogge. Dat deze schultrogge of „schult-molt” uit een erf en volgens waardeel opgebracht moest worden blijkt uit eenige verballen van de goorsprake op 28 Februari 1564 te Eelde gehouden: „..... und daervoer jaerlix een mudde schultmoldts voer de van Peijse uth Mepschen arven betaelt wordt.....”

¹⁾ Ordelen van den Etstoel van FEITH, bladzijde 99.

Men zie hierover verder: Bijdrage tot de kennis der oudste ordelen of gewijsden van Drost en XXIII Etten enz. van Mr. L. OLDENHUIS GRATAMA, bladzijden 24 en 25.

„..... dat alle schultmolt de gantsche Drenthe doer op de marcke und wardeel steet, welck men oick van de marcke noch wardeel niet scheijden mach buiten consent van Konincklijcke Majesteit.”

In de „liste van den Inkoemen van de Landtschap Drenthe” ¹⁾ vindt men aangaande het opbrengen van de schultrogge bijv.: 't Dingspil van Oestermoer, dat op St. Johannesdach bij den naebescreven Carspelen ende Buirscappen betaelt, als volcht:

	mud.	scat.
Suijdlæeren XX Drentsche mudden ²⁾ maeckt	17	—
Midlaeren	6	—
Borck (Schipbork)	6	—
Gasteren	9	—
Anderen	5	—
Annen	13	—
Eexte	19	—
Gieten	12	—
Bonne	12	—
Gasselt	12	—
Drouwen	12	—
Borger	5	-2
Buine	6	—
Ees	4	—

138 mud 2 scat rogge.

Speciaal van het dingspil Oestermoer worden in het genoemde register: „de liste van den Inkoemen van de Landtschap” nog vermeld als opbrengsten voor de overheid:

Van de Thijnden tot Annen	79	2
De Thijnden tot Eext	86	—
De Thijnden tot Gieten	81	2

247 mud — Scat Rogge.

Wij hebben bij deze verschillende besproken heffingen steeds gezien hoe zij dingspilsgewijze werden geheven en in de dingspillen op hun beurt kerspelsgewijze of beter schoutambtsgewijze en daarin wederom buurschapsgewijze.

¹⁾ Opgenomen als bijlage N°. 3 bij MAGNIN: Overzicht der kerkelijke geschiedenis van Drenthe.

²⁾ Dit zijn Drentsche mudden; waarschijnlijk is de overige taxatie gebaseerd op Groningsche mudden.

Het waren alle heffingen ten bate van het landschap en van de wereldlijke overheid.

Wat men nu echter onder de wereldlijke overheid moet verstaan en wie het wereldlijk gezag in Drenthe vertegenwoordigde zal in het volgende hoofdstuk besproken worden.

Eerst wil ik echter nog even stilstaan bij de heffingen in de heerlijkheid Ruinen.

Wat de contributiën betref is het steeds de gewoonte geweest, dat de heerlijkheid Ruinen mede haar aandeel betaalde in de omneslagen van het landschap Drenthe.

In 1606 was hieromtrent bepaald, dat dit aandeel het $\frac{1}{8}$ gedeelte zou bedragen van hetgeen door het Dieverder dingspil zou worden opgebracht.

Zooals uit een stuk ¹⁾ van dat jaar blijkt, luidde deze bepaling als volgt: „Soock dat in concessie is, dat de Heerlijkheid Ruinen volgens resolutie van jaere 1606 daarvan betaelt een seste part uijt dingspil van Dieveren, manier waerop gaat niemand aan behalve de ingezetenen van Ruinen.”

Deze „manier waerop” is ook weer een bron van moeilijkheden geworden, zooals wij zullen zien, vooral tusschen eigenerfden en keuters.

In de jaren 1630 tot 1640 zijn ernstige geschillen gerezen tusschen de bouwlieden en de keuters in Ruinen over de verdeling der op te brengen contributiën. Uit de verschillende stukken ²⁾ over deze kwestie handelend, wil ik hierbij het een en ander laten volgen.

„Die bouwen alhier tot Ruhnen geven uwe WelEdel Gestrengen reverentelijck te erkennen, hoe dat voor dezen bij den Heere van Ruinen provisioneelijck en dat voor een tijd van 4 ofte 5 jaren toegestaen is en verordonneert worden dat drie Coeters in die marcke en dien anclevende tegens een Bouw ³⁾ staan en die swaerigheidjen

¹⁾ Stukken betreffende het proces in revisie, voor Ridderschap en Eigen-erfden gevoerd, door de keuters van Ruinen tegen de bouwlieden aldaar met den rentmeester van Dikninge, over den aanslag der keuters in de door de heerlijkheid Ruinen op te brengen omslagen.

Staten Archief van Drenthe N°. 1207.

²⁾ Zie noot 1 en tevens stukken betreffende het verrichte door den heer VAN RUINEN WIRICH VAN BERNSAW, heer tot Bellinghoven en de keuters te Ruinen over de verdeling der op te brengen contributie 1633—1637.

Archief van Ruinen N°. 118.

³⁾ Bouw = erf.

alhijer vallende, halff van die Coeters en die andere helffte van die Bouwen sollen betaalt worden, daerbij vereenbaeret is dat die Coeters noch daerenboven tot haere helffte genieten mogten en oock genooten hebben die halfte contributie van Iselmuiden bouwhuisz, van Joncker ¹⁾ Ovincks goet, daer hij op woont die helffte en van Weerwijlen oock die helffte alsoo dat maer vier en twintich (24) bouwen offte erven ²⁾ tegens alle die Coeters blijven staan. Aldiewijle nun die Bouwen en Coeters met diese voorsz. provisioneelle verordnungen tot hijer toe tevreden gewest sijn, so is dat bij deese uijtgeslaegene grondschattinge vijff coeters tegens een Bouw gesettet en betaelen moeten. Daeruijt sonnenclaer blijcket dat drie Coeters genietende ieder eene in die turffveene drie Daghverck, daermede een deel derselven sich niet laeten genoegen, maer veele meer genieten en ijeder Bouw ses dachwerck dat drie coeters drie dachwerk meer als een bouw genieten, bovendien betaelen die coeters geene klokkenrogge en maecken ook geene kerken ³⁾ naer het Dorp noch oock geene kercktuijne, maer compt sulx all toe laste der Bouwen. Daerenbovens te considereeren, dat die maendtljcke contributie bedraeght 119 gl. 6 stuf. Daeraff die Coeters betaelen op ijder mudde rogge landt drie stuf. a. d. 24 gl. 7 stuf. en van die bouwen ieder een van haer mudde landt betaelen gelijk die coeters drie stuf. so blijven aan die maandlijcke contributie onbetaelt staan 8 gld. Alsoo nun die coeters in der marckte in torff veene, veel meer genieten als een bouw, daerenboven noch vijff coeters tegens eenen bouw in dees grondschattinge geseet sijn, ondertusschen van die vorsz. kerspelslasten niet draegen, maar tot laste van die bouwen gelegd wordt, en gelijk wel die coeters in haere vulle gerechtigheid in 't genieten blijven en in die swarigheid, nahe bij die helffte vermindert worden.

Soo bidden die samptlijcke Bouwen ootmoediglijck, dat het selfde wel considereert en van uw WelEd. Gestr. sodaene ordnunck gemaect en middelen vorgeschlagen worden, daeruijt die onbetaelde acht gulden in maandlijcke contributie betaelt gelijkheit hierinne gehouden en die bouwen over haer vermogen niet beswaert mogten."

¹⁾ Hoewel hij jonkheer, dus riddermatig, was genoot hij geen vrijdom van belasting; een riddermatige als zoodanig heeft geen vrijdom van belastingen, dit is uitsluitend een privilege van het huis. Hierop kom ik later nader terug.

²⁾ Zie noot 3 blz. 199.

³⁾ Waarschijnlijk bedoeld de weg naar de kerk, het kerkepad.

In 1633 werd dit verzoek, om de moeilijkheden te helpen oplossen, gericht tot den heer van Ruinen.

Hieruit spreekt een verhouding tusschen bouwman en keuter, die, wat verschillende lusten betreft 3-1 is, terwijl bij de nakoming van diverse lasten de verhouding 5-1 is. Dit laatste treffen wij bijv. ook aan in een annotatie van de erven van het jaar 1642, waarin het waardeel gesteld werd op f 4000 en bovendien: „5 koeters tegen een volle bouw compt ieder keuter opslach op 800 gld.”

Uit het bovenbehandelde geschil blijkt de groote bevoordeeling van verschillende keuters, want zoodra het te genieten rechten betreft is de verhouding 3-1.

Weinig standvastigheid is te bespeuren in de vaststelling van de keuterpositie te Ruinen; wel is echter een groote bevoorrechting op te merken, zooals in het eerste hoofdstuk reeds werd besproken van deze keuters boven hun soortgenooten, die wij in de overige streken van Drenthe aantreffen.

Er is ook meermalen strijd gevoerd tusschen de ingezetenen van de heerlijkheid Ruinen en Drenthe, over de weigering van de eersten om te deelen in de over Drenthe geheven contributiën. Reeds van het jaar 1593 werd een request aangetroffen van de ingezetenen van het dorp Ruinen aan Herman Scherff en Herman Geertes „ontfanger van 't landschap Drenthe en Burgemeester der stad Hasselt” verzoekende hun tusschenkomst bij de Staten Generaal of de Staten van Friesland, opdat de hun opgelegde contributiën zouden worden verminderd tot het oude bedrag ¹⁾.

Naast de door de ingezetenen van de heerlijkheid Ruinen op te brengen contributiën aan het landschap Drenthe, hadden zij ook verder verschillende verplichtingen in de heerlijkheid zelf na te komen; o.a. moesten zij turf opbrengen aan de heeren van Ruinen.

Van 2 Mei 1594 bijv. wordt een missive gevonden van Berent Pigge aan den heer van Ruinen, Heinrich von Munster zu Till, mededeelende o.a., dat de burenen van het Wold vroeger wel turf voor het huis Oldenhove (de woonplaats van de heeren van Ruinen) oprachten, maar, dat hem niet bekend is of dit huis- dan wel kluftsgewijze plaats vond ²⁾.

Indien er over dit „opbrengen van turf” niets anders bekend was,

¹⁾ Archief van Ruinen N°. 31.

²⁾ Archief van Ruinen N°. 12.

zou men geneigd zijn hierin diensten te zien, voortkomend uit grondheerlijk verband.

Uit de jaren 1611 tot 1621 zijn echter vele gegevens hierover gevonden, die laten zien, hoe dit „opbrengen van turf” een verplichting was uitsluitend in verband staande met de beleening met de heerlijkheid. In die jaren zijn nl. ernstige geschillen gerezen tusschen den heer van Ruinen Henrich van Monster to Tijll en de ingezetenen van Buddinge- en Haakswolde; geschillen, zooals het in de betreffende stukken ¹⁾ heet: over het vorderen door den heer van Ruinen van verschillende hofdiensten.

Hofdiensten, hoe verwarringstichtend is deze naam!, die zou doen denken aan verplichtingen van hofhoorigen aard.

Uit de stukken blijkt echter, dat deze verschillende diensten steeds besproken worden als: „toebehoor des Lehens”. Artikel 78 van het landrecht van Buddinge- en Haakswolde van 1428 had eenige van deze verplichtingen vastgelegd. „Item so sullen de meente deser Wolden vors. eens des jaers der heerlicheit to Runen vors. to hove ²⁾ meijen of dienen, ende daer mach de here des jaers so vele nemen toe meijen als hij wijl. Ende voert sosullen hemelchuijsman ³⁾ gheven voer dat meijen ene Vleemsche placke off pajement also guet, uutghenomen de atten ende de koters; ende voer dit meijen solen sie weder hebben also vele lemes als hem noet is uutten Oldenhoeve.”

Hieruit blijkt hoe deze diensten verricht moeten worden ten bate van de heerlijkheid.

Een gedeelte van de behandeling dezer geschillen wil ik ook hierbij laten volgen:

„..... Und vorder sall v. Ed. Mogenth. gelieven to verstaen, dat diese sake of quaestie nijet alleene darin bestaet, gelijk als die van Buddingwold voirgeven wat diensten dieselven volgens

¹⁾ Stukken betreffende het geschil tusschen de ingezetenen van Buddinge- en Haakswolde en den heer van Ruinen Henrich von Monster to Tijll over het vorderen door den laatste van verschillende hofdiensten. Archief van Ruinen N°. 14.

²⁾ Het huis heet den hof, dus het zijn diensten jegens den hof of hofdiensten.

³⁾ Huisman in engen zin = eigenerfde.

Huisman kan ook in ruimen zin gebruikt worden, wat hier waarschijnlijk het geval is; dan beteekent het elke boer, elke plattelander, die niet adellijk is.

Men vergelijke dit met de tegenstelling:

Welgeborenen — poorters — huislieden.

speciaal accoord ¹⁾ na luuth des acht und soventigsten artikels van haren lantbrief iairlick den heren gepraestert und gedaen hebben to weten dat sie einmal des iairs meije of dienen sollen, waerdoir sie ondencklicken jaren, acker of landtdienste, oick mit meijen und mit plogen dienste praestert hebben, daertegens sie van Remonstranten voirvaders die leheme uth den oldenhof souden weder genijeten, sustinerende dat Remonstrant geen meerder of ander diensten souden competeren. Maer dat oick veell meer die quaestie hierin bestaet: of neffens, buten end bauen dieselven, acker ²⁾ of landtdiensten ²⁾ und ploigdiensten ²⁾ ock kraft des upgerichten accords allein herkomende sint van die van Buddingewolt praestert und gedaen worden ahn Remonstrants voirvaders und an Remonstrant selver enige huisdiensten ²⁾ of hofdiensten ²⁾ ant huis Runen selfs competerende ock kraft der belehnungh van hogen und legen Herligkeit und derselven toebehoirs herkomende als pertinentia und als tobehoeringh des lehens gelijk als Remonstrant und sijn voirvaders mit der Herlicheit und derselver toebehoir sin beleht worden, dairunder neffens anderen die dienst van torfforen tot des huses noitdruftigen brandt gehoirt und comprahendert wordt daervan die principaillstrijdt und different is gerezen."

Steeds treft men ditzelfde aan: „torfforen is pertinenz der Herligheit Rhunen”; verschillende andere diensten zijn: „pertinenz der Herligheit Rhunen.”

Ook uit de hierbij nog volgende verschillende losse gegevens, die deze geschillen betreffen, blijkt, hoe slechts op grond der heerlijkheid de diverse diensten worden verlangd; nooit als gevolg van eenige grondheerlijkheid: „..... dat dairin gesecht wordt, dat die van Buddingewolt souden einmael des jaers meijen of dienen dairvoir ider huis soude die leme weder hebben, dair mede sint die diensten, die man uth kraft der investitur mit hoger en legen herligkeit und aller derselven pertinentiën voir hen gehat heft niet verminderd of daarvan gerenuncieert, te meer nadien dat solks onder dat Lehen ondergehorig was und sonder consent des Lehenhern niet koste vercleinert worden” „oick moste daer staen, dat doir dat meijen

¹⁾ Hieruit blijkt duidelijk, dat er sprake is van een overeenkomst, dat er wederkeurig verplichtingen moeten worden nagekomen. Dit heeft dus met een hofhoorig verband niets te maken.

²⁾ Dit zijn alle diensten jegens den hof.

Vergelijk de noten bij de bladzijden 116 en 187.

Huisdiensten enz. zijn diensten in natura aan den landsheer.

of dienen voir die Leeme, die oude diensten ex investitura feudi et eius pertinentium herkomende souden doet end to nijete wesen..."

„..... Geven ootmoedelijk te kennen de gemeene ingesetenen van 't karspel Buddingewolt ende Haakswolt, soo dat sijluiden volgende het 78ste articulo van de landesbrieff ofte transactie..... gehouden sijn, eens des jaers der heerlichheit ofte den Heere van Ruijnen to geven to maijen, soo wanneer sijn Ed. sulx begeert, ofte elck hem voor dat maeijen geven een vlaemsche periko ofte paijement alsoe goet, uijtgesondert de geswooren ende katersluiden, die van sekere conditie sijn....."

Op dit laatste heb ik wat meer den nadruk gelegd, aangezien ook hierin weer vele bewijzen zijn te vinden tegen de, ook reeds in hoofdstuk I weerlegde, theorie van Fustel de Coulanges; indien ergens van grondheerlijkheid sprake was geweest, dan zou men toch ongetwijfeld in deze hofdiensten in Ruinen een overblijfsel van die grondheerlijkheid hebben te zien; dit is, zooals uit alles duidelijk blijkt, echter niet het geval.

HOOFDSTUK VI.

HET LANDSCHAP DRENTHE.

§ 1. *De Etstoel.*

Als hoofd van de rechtspleging in burgerlijke, boetstraffelijke en lijfstraffelijke zaken in Drenthe hebben wij den Drost reeds zien optreden als leider van dingen en goorspraken in de dingspillen gehouden.

Daarbij en eveneens bij de bespreking van de rochten werd reeds vermeld, hoe de Drost ook als voorzitter van het college van Drost en 24 Etten een belangrijke functie te bekleeden had. De Drost was ambtenaar en wel ambtenaar van den landsheer.

Het college van Drost en 24 Etten was het hoogste rechtscollege in Drenthe.

Reeds in het begin van de 14e eeuw komen deze etten voor. In 1309 treft men hen bijv. aan onder de benaming: „judices jurati de Thrantia” ¹⁾. In een oorkonde van het jaar 1339 ²⁾ staat: „jurati dicti etthen” en in een oorkonde van 1384 worden de etten vermeld onder de betiteling: „die wijsheijt van den lande van Drenthe” ³⁾.

Eenige andere oorkonden respectievelijk van de jaren 1310, 1328 en 1314 ⁴⁾ vermelden de uitdrukkingen: „jurati ac universitas terre Drenthie” en „judices et communitas”.

In deze gevallen worden zij dus tegelijk genoemd met de gemeene bureu, waarvan zij de vertegenwoordigers zijn.

In het vorige hoofdstuk vermeldde ik reeds, dat de etten op de dingspilvergaderingen, vier per dingspil, werden gekozen. Over deze verkiezing van de etten handelt artikel 17 van het landrecht van 1412.

„Item soe soellen wij, onse nacomelinghen, bisscopen toe Utrecht, oft onse amptman in Drenthe, ende die ghemeen meente, off die

¹⁾ Oorkondenboek van Groningen en Drenthe N°. 1228.

²⁾ Oorkondenboek N°. 357.

³⁾ Oorkondenboek N°. 738.

⁴⁾ Oorkondenboek N°s. 234, 314 en 247.

sij daerbij schickken uijt elken dinxspul, alle jaeren des anderen Maendages na Paeschen die etten kiezen ende setten mit malli-canderen, ende hoerre gheen buten den anderen; ende weert sake dat hoerre enich buten den anderen etten sette, soe wes die wiseden dat en solde niet stantachtich wesen; ende die etten, de wij ende dat lant voirs. dan setten ende kiezen, die solen sij alle jaer die ene helfte versetten ende verandersaten; ende weert sake dat ons ende dien lande nutte ende orbaer duchte wesen, dat men die alinghe etten versetten solde, so mochten wij ende sij die dan versetten ende verandersaten mit malcanderen, als voirs. is."

Wij zien hieruit, dat de etten gekozen worden door den Drost samen met de „ghemeene meente", later de volmachten van de „ghemeene meente". Ieder kiest de helft. Alleen tezamen hebben de etten de bevoegdheid recht te spreken; indien zij, die door den Drost of „ghemeene meenten" gekozen zijn, afzonderlijk recht willen spreken, heeft het vonnis geen kracht.

De verkiezing kwam op de hagespraken tot stand, waar de etten gekozen werden door de bureu uit de bureu; zij zijn dus geen landsheerlijke ambtenaren, zooals de schouten. Volgens artikel 22 van het rapport, zou hierin een bron voor veel misbruiken opgesloten liggen: „..... ten tweeden, binnen die etten bureu, ongeschickt, die nijett een letter koenen scrijven; ten dardenn die eine buer den anderen favoreserende..... enz."

Dat het zijn van eigenerfde voor de etten een vereischte was blijkt uit artikel 7 van het eerste boek van het landrecht van Drenthe van 1614: „De Persoonen dewelcke den Etstoel sullen becleden worden gecoren uijt ijder Dingspil viere, wesende Eijgenerffden inden Landen van Drenthe, Erbare, lofweerdige ende onbesprokene mannen, sonder onderscheit van Edel ofte onedel ¹⁾ en behooren te connen lesen en schrijven, ende in eijgendom hebben een vierendeel waerdeels, ofte ten minsten sijn goet vijff hondert Cars.gl. weerdich wesende. Ende worden de 24 Etten voirs. alle jaren des anderen Maendaechs naer Paesschen, eer die Lottinck angaet, de helfte verandert, te weten uijt elcke Dingspil twee langst daerin gewest sijnde. Mitz dat die kiesinge van die ancomende gedaen wort d' eene bij den Drost ende d' andere bij den Etten, van een ijegelick respectie Dingspil selfs."

¹⁾ Wederom een bewijs, dat men de eigenerfdekwaliteit belangrijker achtte dan het al of niet van adel zijn.

„eer die Lottinck angaet”; dit wijst op een hagesprake, waar dus wel de volmachten, doch niet de landsheer aanwezig was, en, die gehouden werd vlak voor het begin van het lotting. Daar had dan dus de verkiezing plaats.

Wij zien tevens uit dit artikel, dat de wijze van verkiezing in 1614 reeds anders was.

Vroeger koos de Drost de eene helft en de „ghemeene meente” de andere; daarna traden voor de „ghemeene meente” de volmachten op en nu blijkt in 1614, dat de etten zelf de leege plaatsen, die jaarlijks in hun college ontstonden aanvulden, althans voor de helft.

Dit blijkt eveneens uit artikel 54 van het „debath offte wederbericht”: „Welcke XXIII etten in de administratie sulcker justitie blijven continuelick twee jaeren, ende worden alle jaeren die helfft van dien als XII vernieuwet, te weten die sesse kieset den landdrost van des heeren uwe Mat^s. wegen, offt die heere van den lande selffs off sijnen stadtholder, alst hem beliefft aldaer terschijnen, ende de andere sesse kiezen die gemene etten, ende alsoe worden telcker reijse erwelet ende gecoeren twee uijt ieder dinxspell van de vernemsten, geschiksten ende treffelicksten, die men weet te bedencken, twelck haer bij hairen eedt belast ende bevolen wordt.”

De etten waren verplicht hun benoemingen aan te nemen, zooals uit een oordeel van het jaar 1549 ¹⁾ blijkt: „Den droste ende etten sijnnen avergekomen ende verdragen, soe wele tot etten gekoren wordt ende dess weijgert, hij zij edell off onedell ²⁾, den sall gebroken hebben ellick ette I gulden ende de droste II gl., ende den droste sall sijn panders de uut laeten panden, alse lantrecht ijss, beholte-licken dess lantz breff in werden.”

Zoowel het landrecht van 1412 artikel 2, als het „debath offte wederbericht” artikel 52 spreken over de, door den Drost met de 24 etten, te houden terechtzittingen. Zij worden lottingen genoemd en moeten 3 maal per jaar op vaste tijden gehouden worden. Artikel 2 landrecht van 1412: „Item soe ijs een olt lantrecht in den lande voirs., dat men holden sal dre luttinge ende niet meer, op dre termine; dat ijrste des anderen Maendages nae Paesschen to Banlo, dat ander to Roelde des Dinxedages nae Pinxteren, dat derde luttinc to sonte Magnus daghe tot Anloe.”

¹⁾ Ordelen van den Etstoel van JOOSTING.

²⁾ Vergelijk noot 1 vorige bladzijde.

Artikel 52 van het debath offte wederbericht luidt als volgt: „Het voirn. gericht van Drost ende XXIIII Etten is die hoichste justitie desselffs landts, ende wort gehouden driemaell des jaers, te weten die eerste maell beginnende sManendaechs offte acht daegen nae Paesschen, den anderen maell sWoensdaechs nae Pinxteren in den dorpe van Rolden, ende den drieden maell op St. Magnus de 20^{en} Augusti in den dorpe van Anloe, alwaer die heeren van den lande, offte in sijnen affwesen sijnen stadtholder, sijne plaetze heeft ende mach compareeren alst hem beliefft, ende oick mit sich brengen eenege raeden offt rechtsgeleerden, om hem in sijn opinien te stercken ende helpen raeden, mits dat die landtdrost hem alsdan zijn plaetze ruijmet ende opstaet, ende heeft die stadtholder alsdan eene stemme, gelick den drost, als die stadtholder daer nijet en is, competeert.”

Dat de landsheer ook zelf den Etstoel kon leiden ligt voor de hand.

Men zou uit dit artikel kunnen afleiden, dat de Drost ook stem had in het lotting; dat is echter niet het geval.

De Drost heeft alleen stem, indien de stemmen van de etten staken. Feitelijk had de Drost echter wel overwicht in het lotting; het zal wel de gewoonte zijn geweest, dat ook de Drost zijn oordeel over de te berechten zaak uitsprak, een oordeel, dat dan wel dikwijls door de etten bij het uitbrengen van hun stem zal zijn gevolgd. Hierop slaat dan ook waarschijnlijk het misbruik bedoeld in artikel 22 van het rapport: „In Drenthe is in die lottinge ende gerichte groot misbruick. Int ijrste, datt sij gemeenlick den droste in der stemmen volgen, ende durven durch vreesse van de sinne niet afftreden;.....” Men vergelijkte dit met het volgende: „Soe is die drost oick naevolgende denselven landtbrieff gehouden drie andere recht-dagen, die in den voirs. brieff lottinck genoempt wordt, op drie diverse tijden te holden mit XXIIII personen, die daerinne oick XXIIII etten genoempt worden, *die mit den drosten aldaer ordel, recht ende sententie wijsen nae inholt desselven landtbrieven voirs*” ¹⁾.

De etten brengen hun stem dingspilsgewijze uit; zij zijn dus dingspilvertegenwoordigers.

Van de vonnissen van dit college, als zijnde de hoogste rechterlijke macht, kon men niet meer in hooger beroep gaan.

¹⁾ Tweede helft van artikel 3 van: „Costumen, ordonnantiën van procedieren unde rechten, soe in den lande van Drenthe worden gehouden”. 1572.

In het voorgaande zagen wij, hoe zoowel van vonnissen van rocht als van goorsprake bij den Etstoel in beroep gegaan kon worden en hoe sinds 1652 de goorspraken, als zelfstandige gerechten werden afgeschafft en gemaakt werden tot een phase van het geding voor den Etstoel.

Met de rochten gebeurde feitelijk langzamerhand iets dergelijks. Men legde zich bij de rochten bijna nooit neer bij de uitspraak van de drie „seeckeren” of de „seeckere bueren” en ging steeds in beroep; het z.g. beroepen ten landrechte. Zoo werd het „seecker ordel” langzamerhand uitsluitend een verwijzing naar den Etstoel, waarmee ook het rocht een phase werd van het geding voor den Etstoel.

De werkzaamheid van den Etstoel bestond dan uit een bekrachtiging of vernietiging van het buirtuig. De Etstoel gaf niet iets nieuws of een aanvulling.

De beslissing op het rocht was een voorloopige, waarbij één der partijen in het gelijk gesteld werd. Hiernaast had de andere partij het recht te bewijzen, dat het buirtuig niet juist was, waartoe hij een contrarocht ¹⁾ kon laten houden en ook het tuig beroepen ten landrechte nl. voor den Etstoel. Deze besliste dan uitsluitend over het al of niet juist zijn van het buirtuig.

Zoo was het mogelijk, dat een schout met zijn keurnoten een certificatie gaf, een officieele verklaring van iets, op grond van welke verklaring de Etstoel dan een beslissing nam. Hierover handelt bijv. een oordeel van 1554: „Tusschen de Henrix, ter eenre, ende Jacob Clateringe arffgenamen ijss gewijst de Henrix hoer besit van werden, soe zije bewesen hebben, de volle dertich jaeren nae luyt een certificatie van den sculten van Beijlen mijt sijn coernoten ende tugen.” Hier verklaarde dus de schout, dat Henrix 30 jaar bezeten had en verklaarde de Etstoel dit bezit van waarde. Een oordeel van 1555 laat iets dergelijks zien, hier gaat de certificatie echter nog van een buirtuig vergezeld: „Tusschen demm erentfesten drostet ende Jacob Gosenss. ijss gewijst de certificatie van den sculten van Fledderen ende buijrtuch van Deveren mijtte voersententie stantafftich ende van werden. Noch begeren de gemenen etten, wijll Jacob genade an den drostet begeren, dat de droste hem genade wijll laeten gescheen” ²⁾.

¹⁾ Vergelijk bladzijde 139.

²⁾ Ordelen van den Etstoel van JOOSTING.

Kwesties betreffende pandwering behoorden tot de competentie van den Etstoel, zooals artikel 3 van het landrecht van 1412 aantoot: „Item soe is lantrecht dat de amptman de voertugede broken, die hem die buer vertuget hebben, uutpanden mach, ende daerop en sal men ghene pantweringe doen. Meer weer dat sake dat sij de amptman hogher panden wolde, dan sij vertughet waren of dan sie ghebroket hadden, daer mochten sij dan pantweringe up doen up die Wijsheit van den lande. Ende weert sake dat dan die Wijsheit van den lande wiseden, dat sij meer ghebroken hadden oft hoegher vertuget weren dan sij bekant hadden, daer solden sij dan horen broken off ghelden van der pantweringhe.”

Schulden wier bestaan bekend en bewezen was konden onmiddellijk ingevorderd worden bij aan- en uitpanding. In gevallen van pandkeering moesten Drost en 24 Etten de zaak beslissen. Artikel 19 van de Costumen enz. toont aan, hoe in geval van pandkeering gehandeld wordt:

„Hier nochtans mede inbescheijden, offte die schulde bij den debitor ontkent worden, unde die schults mit buren, die voir ghichtige ¹⁾ unde liquide ¹⁾ schulden niet en konden bekannen ende achten, und allevenwel panden wille, soe mach die debitor pantkeronge te landtrechte doen, ten eersten, anderen offte darden dage, mit welcken pandtkieringe die uuthpandinge ende executie voirs. alsdan uuthgestalt wordt ten naesten lottinck an den Drost ende XXIIII Etten voirs.; voir diewelcke als dan diegheene, die pandtkieringe gedaen hefft, ten yrsten lottinck off opt eerste lantrecht, dat dan volget, moet erschijnen und een ordel winnen, inden hij eenichsins mach, unde daer voirbrengen die reden seiner gedaener pandtkeringe; ende als dan die creditor sijne verantwoordinge daerop gedaen hefft, soe wordt bie Drost ende XXIIII Etten bij sententie verclaert, offte hij guijde pantkieringe gedaen hefft offte niet; beholtlijcken dat gebruecklijcken, dat men op schulde, die onder die thien arentzguldens zijn, ghiene pandkieronge en staedet, dan werdt sulckes voir die lege banck als voir den schultz ende coernoten unde buiren volendiget bij coer ende tall, nemptlijck dat die vermeente debitor de ansprake bij ede ontgaen off creditor bij eede beholden mach. Unde soe veer diegeene alsoe voirs. pantkieringe gedaen hefft, sich versuimede unde ghen ordel ten

¹⁾ Ghichtige unde liquide; beide woorden beteekenen hetzelfde; ghichten is duidelijk maken, verklaren.

naesten lottinge wolde winnen, soe ijs hij van sijne gedaene pandtkieringe versteecken unde in der saken vellich."

Dat de Etstoel in gevallen van pandkeering vonnis wijzen moest blijkt ook uit boek II § 28 van het landrecht van 1614: „Den debiteur bij den welcke de pantkeringe gedaen is, sal gehouden wesen sijne gedane pantkeringe te verdedigen, en indien hij sich versuijnde ende geen ordell ten naesten Lottinck wilde winnen so is hij van sijne gedane pantkeringe versteken en in der saken vellich."

In deze gevallen mochten dan de lagere gerechten geen oordeel vellen; zij mochten dit evenmin, wanneer geschillen, die eigenlijk bij de lagere gerechten thuis behoorden, onmiddellijk bij het hoogste rechtscollege aanhangig werden gemaakt, hetgeen geoorloofd was.

Indien de lagere gerechten hun bevoegdheden toch overtraden, werden boeten geheven, hetgeen uit verschillende oordeelen kan blijken.

Een oordeel van 1435 „des swornmaendages" zegt hiervan: „Item want die zeeckeren up eenen rocht, tusschen Henrick thenn Vondenn ende Rabbenn Woltingenn, denn rocht voergewijst hebbenn, bouenn des landes wijsinge, daer Rabbe bij gebroeckenn solde hebben binnenn III weeckenn des hie niet gedahnn heft, soe hebbenn die zeeckerenn onrechte wijsinge gedahnn, dar sie elck ahngebroeckenn hebben XV marck" ¹⁾.

Een oordeel van 1483 is ook hierover geweest: „Tusschen Jeije Poppinghe ende Joannes Papinghe als van den panden, de Jeije ahn Joannes Meijer gedahn hefft tho Bunne vann stedemudden, js gewijst, want Jeije met Albert Leijdinge oeren eedt gedahn hefft, dat de schult jechtich was, daer sie vohr pandeden, szo hefft sie toe rechte gepandt, ende want de buer tho Bunne getueget hebben op de goespraecke, dat de Droste mit den Etten behoerde tho wijsen, szo hefft elck buer gebroecken XV marck" ¹⁾.

Naast het college van Drost en 24 Etten kende men eveneens het college van Drost en geconvoceerde Etten; dit was een kleiner college, waarvan slechts 6 van de 24 etten deel uitmaakten. Tot hun competentie behoorde de berechting der lijfstraffelijke zaken.

¹⁾ Ordelenboek van FEITH.

In het landrecht voor Buddinge- en Haakswolde van 1428 is artikel 72 gewijd aan de verkiezing door de „meente” van de z.g. atten. „Item so moghen de meenten deser Wolde vors. oer atten setten bij hem selven na horen lantrechte. Die atten vors. solen oeck der meenten vors. sweren, eer se mitten schulten moghen ghichten, oft eer die enighen broke moghen utpanden of ander dinghe moghen doen van oers amtes weggen. Ende sie solen schouwen dijke, voetpade ende de Ae bijneden, ende ween zie breckachtich in desen dreen punten vijnden, dat moghen se selven utpanden mitten schulten, na oren olden rechte, ende dede hem ijemant pantweringhe, die breckt den heren achte pont vors.”

Uit dit artikel blijkt, dat deze atten dezelfde instructies hebben als de gezworenen in Ruinen. Het is uitsluitend een woordenkwestie; in Ruinen werden de gezworenen later ook wel atten genoemd. Hun bevoegdheid was echter ook verder zeer uitgebreid; ook zij waren eigenerfden. Op het gebied van rechtspraak vormden zij samen met den heer van Ruinen de z.g. vergadering van Heer en Twaalven, die van zeer groote beteekenis was.

De rechtspraak in lijfstraffelijke zaken had plaats ten overstaan van den heer van Ruinen tezamen met eenige atten uit de beide schoutambten, nadat de zaak door den schout was onderzocht. Bij boetstraffelijke zaken leidde de heer alleen de terechtzittingen en legde, nadat buurtuig was gedaan, de vertuigde boeten op.

In burgerlijk rechtelijke zaken werd, zooals ik reeds aantoonde, het oordeel in eersten aanleg gewezen ten overstaan van den schout. In geval van pandwering kwamen deze zaken dan voor Heer en Twaalven. Uit het op bladzijde 173 genoemde oordeel blijkt, hoe in geval van pandwering eerst in de heerlijkheid zelf moest worden rechtgesproken, terwijl daarna beroep op Drost en Etten mogelijk was. Wat Drenthe betreft zagen wij juist, op bladzijde 210, hoe pandwering dadelijk bij den Etstoel moest worden behandeld.

De Etstoel behandelde echter eveneens meermalen rechtszaken van personen in en van zaken buiten de heerlijkheid en omgekeerd. Hierover handelt een oordeel van het jaar 1472: „Item tusschen Arndt Schroer ende sijn wijff, wonende toe Ruinen, ende tusschen Arndt Dercks ende Johan Woltinge js gewijst, dat des broeders kinderen naer sint toe hoer oems gueden, dan een vtgeboelde suster” 1).

1) Ordelboek van FEITH.

Een oordeel van 1517 luidt als volgt: „Tusschen de bueren van Houelt ende die bueren van Buddingerwolde js gevarstet then naesten lottinge, want dit teerste is” ¹⁾.

Uit deze hier genoemde oordeelen blijkt, evenals uit de op de bladzijden 173 vermelde, hoe reeds in de 15e eeuw door den Etstoel vonnis werd gewezen in zaken de heerlijkheid betreffend. Hierin ligt voor mij een bewijs, dat het ressort van de heerlijkheid steeds tot Drenthe moet hebben behoord. De twijfel hieraan zal waarschijnlijk alleen zijn oorzaak vinden in het feit, dat in Drenthe geen leenkamer was, doch de leenkamer van Overijssel ook de zaken van de Drentsche leenen behartigde.

Immers het Drentsche landrecht werd ook af en toe geraadpleegd, indien dat van de heerlijkheid niet toereikend bleek. Zoo werd bijv. ook de voorlichting van den Etstoel gevraagd bij een moeilijk geval, dat zich in 1530 voordeed, en waarover de etten het hierbij volgende oordeel velden: ²⁾

„Tot begerte des ertfesten in frommen Berndt van Munster, here tot Ruenen, soe sijn leiffden etlicken rebellen met deverije betegen, tselve moelen-ind straten-meer is, ind deselve nochtanns sijnen voit bueth; soe dain nementz fromms gerne bij sodainen sijnen voth setten, wairomme nae older maneren alhijr einen vorraem begert, sijnnen de droisst metten etten averkomen, dat soedane als vorscr. moelen- ind stratemeer is, sijne volle oinschuijlt doin met sijnen XII koermagen, alse ein lantrecht is, off vor soedane saicke vellich.”

Men wist in Ruinen blijkbaar niet hoe men er mee aan moest en ging elders recht halen; niet in Overijssel, maar in Drenthe. Omstreeks 1500 gold dus het Drentsche landrecht subsidiair in Ruinen.

Eerst in 1654 vindt men het officieele besluit van de Staten Generaal, dat Ruinen moest gerekend worden in „Politie, Justitie enz.” tot Drenthe te behooren; uit het voorgaande is echter wel reeds gebleken, dat dit door de eeuwen heen althans wat de Justitie betrof reeds gebeurde.

Natuurlijk is wel van belang, dat bij de sententie van 1654 werd bepaald, dat het Drentsche landrecht in de heerlijkheid zou worden ingevoerd, hetgeen in het vervolg dan ook de rechtspraak daar beheerschte. Artikel 2 van de sententie van 1654: „..... en dat

¹⁾ Ordelboek van FEITH.

²⁾ Ordelen van den Etstoel van JOOSTING.

verder in zoodanige regtsgedingen op den voet van het Drentsche Landregt zoude worden gehandeld."

Het college van Heer en Twaalven bleef voortbestaan; tot in de 18e eeuw wordt het genoemd. Wij zagen reeds, dat de berechting door buurtuigen langzamerhand ging uitslijten; de meer gemoderniseerde procedure nu had in het vervolg plaats voor Heer en Twaalven.

§ 2. *De geestelijke rechtspraak.*

Naast de wereldlijke rechtspraak kende men, zooals in de andere gewesten, ook in Drenthe de geestelijke rechtspraak. Zooals wij in het vorige hoofdstuk gezien hebben, kwam de bisschop in den tijd, dat hij in Drenthe het wereldlijke gezag had, vrij geregeld naar dit gewest om terechtzittingen te houden. Wij hebben boven gezien hoe hij in den loop der tijden meermalen vervangen werd en dat op de dingen en goorspraken de Drost als zijn plaatsvervanger optrad. Dit optreden had echter alleen betrekking op de wereldlijke macht van den bisschop, terwijl Drenthe eveneens onder zijn kerkelijk gezag stond.

De geestelijke rechtspraak was zeer uitgebreid. Wij willen hier geen volledige opsomming geven van de zaken, die tot de kerkelijke competentie behoorden, doch alleen zeer in het algemeen aangeven, dat hieronder vielen o.a. ongeveer alle zaken aangaande huwelijksrecht, voorzoover niet van vermogensrechtelijken aard, en testamentair erfrecht, zaken, waarin weduwen, weezen en geestelijken partij waren en diverse strafzaken, vooral terzake van misdrijven tegen de zeden. Deze onvolledige opgave geeft reeds een beeld van de uitgebreidheid der geestelijke competentie.

De artikelen 24 en 25 van het „Seendrecht", zooals dat door Rudolph van Diepholt in \pm 1451 is vastgesteld, geven een opsomming van hetgeen onder de competentie van den geestelijken rechter viel.

Ook bij de kerkelijke rechtspraak trad voor den bisschop een plaatsvervanger op, die voor hem de rechtszaken beoordeelde; dit was niet, zooals bij het wereldlijk gezag, de Drost, doch de deken. Overal in het gebied, dat onder het geestelijke gezag van den bisschop viel, waren dekens aangesteld. Het aan hun speciale zorgen toevertrouwde gebied was het z.g. decanaat. Ook Drenthe was een dergelijk decanaat, hetgeen o.m. blijkt uit den aanhef van

het Seendrecht van 1332, waarin gesproken wordt van het „officium decanatus Threntiaie”.

De geestelijke rechtsdagen werden „Seend” genoemd.

Tweemaal per jaar werden dergelijke „seenden” gehouden, welke eenigen tijd van te voren werden aangekondigd.

De bisschop leidde de seenden gewoonlijk éénmaal in de 4 jaren zelf. De andere keeren liet de bisschop het „seend houden” aan den deken over.

Om misbruiken en machtsovertredingen van de dekens te voorkomen zijn reeds betrekkelijk vroeg de z.g. „seendrechten” gegeven, welke een opteekening van de reeds bestaande gebruiken bevatten met diverse toevoegingen en aanvullingen, die als instructie dienen voor den deken en de geheele werkwijze op de seenden regelen.

Reeds van 1332 is een dergelijk zeendrecht tot ons gekomen.

Het meest bekende is echter het „Seendrecht” van Rudolphus van Diepholt, dat dateert van de jaren 1451—1454.

In den aanhef hiervan worden o.a. de volgende woorden aangetroffen: „Om alle beswaeringhe ende alle onghenade voers. af to doen, ende oec om tocoemende schelinghe ende gheweldelike onrechte to verhoedene, soe hebben wij de olden previligien ende zeentrechte onsen ondersaten ons landes van Drenthe voers. eendeels onderwonden, die so openbaerlic niet en sint gheclaert, noch nae den besten rechte ghesat, als wal openbaer ende noet ware. Hierom so hebben wij, bij rade eerberen, wisen, bescheijdenen luden, voer ons ende onse nakomelinghe toecomende biscope tUtrecht voers. de previlegien ende zeentrechte, onsen ondersaten vors. openbaarliker verclaert ende ghesat van punten toe punten hierna bescreven, alse onse dekenen ende oer scrivers in der tijt jaerlixs ende tot ewighen daghen onse zeentrechte in onsen lande van Drenthe vors. sullen richten ende regieren sonder wedersegghen, ende wes van ener broke onse ondersaten voers. jaerlixs ende tot ewighen daghen van elken zaken beijde, dekene ende scrivers, in der tijt vors. guetliken weder sullen gheven.”

De deken (ook wel „sentdeken” genaamd) moest voldoen aan de volgende vereischten: „Item sullen int eerste alle zeentdekenen ons landes voers. gheboren echte kijnder wesen, ghemaghet beijde van vader ende van moder in onsen lande van Drenthe, ofte wesen kerckheren in onsen lande vors., ende sellen oec tot allen tijden personaliter ende menschelic binnen onsen lande van Drenthe

wonen ende sitten ende solen hebben onses biscopes vors. macht, onse ondersaeten vors. to absolveren, deent noet is om Godes willen, als die olde previlegien vors. holden" ¹⁾).

Bij elke „seendstoel" of „sentstoel", zooals de rechtbank, waar de geestelijke rechtspraak werd uitgeoefend, heette, moest een commissarius aangesteld zijn, die den deken eventueel bij minder belangrijke kwesties zou kunnen vervangen.

Het geheele decanaat was in verschillende zeendstoelen verdeeld. Geen andere priesters mochten in Drenthe rechtsmacht uitoefenen; ook mocht geen inwoner van Drenthe, buiten Drenthe voor een geestelijken rechter gedaagd en vervolgd worden. Dit recht, het ius de non evocando, vinden wij in de verschillende oorkonden uitdrukkelijk toegekend en meermalen door de landsheeren bevestigd.

Hoe had deze geestelijke rechtspraak plaats?

Evenals bij de wereldlijke gerechten moesten ook bij de geestelijke gerechten alle bureu optreden, doch de taak van de bureu was iets anders. Dat alle bureu aanwezig moesten zijn leest men, zoowel in het „seendrecht" van 1332 § 2 „ad priorum sinodum omnes venire tenebantur treugati sub pena excommunicationis", als in het „seendrecht" van 1451 artikel 20: „Item onse dekenen en sullen ghien heel meente eens kerspels ons landes vors. daghen dan to den eersten zeende, daer sal dan al man comen, die velich ghesont en bij huijs is, als onse zeent vors. ghekondighet is, als bij enen simpelen ban, uutghesproken gheestelike lude, onse denstlude ²⁾, arme broetbidders, ende de ghemenen hierden, ende voert alle dieghene, die van olden tijden haer eetzwerers mit III ofte IIII personen to den zeende pleghen to zinden hoer wroghe to doen. Ende den eersten zeent sal men holden in onsen lande vors. na onser liever Vrouwen dach Nativitas."

Uit het begin van dit artikel blijkt, evenals uit het artikel van 1332, dat de aanwezigheid van allen elk jaar slechts voor den eersten zeend vereischt is. Op den tweeden zeend of „afterseend" moeten alleen zij komen, die daartoe gedagvaard zijn. Het proces voor den geestelijken rechter begint met een dagvaarding.

Bij den aanvang van den zeend moest de zeendbrief worden voorgelezen en moest de deken met de schrijvers borgen stellen, dat de

¹⁾ Seendrecht van RUDOLPH VAN DIEPHOLT artikel 1.

²⁾ Zie noot 1 bladzijde 124.

Dienstman moet zijn ambtenaar, dus hier schout.

rechtspraak zou geschieden in overeenstemming met den zeend-brief. Het „seendrecht” van Rudolph van Diepholt wijdt hieraan het volgende artikel: artikel 7: „Item so sullen onse dekenen in der tijt voer sick ende oer scrivers tot elken zentstoel ons lands van Drenthe vors. twe guede geerfte lantlude to borghen setten, die loven sullen, oft onse dekene ende hoer scrivers vors. enijghen personen van onsen ondersaten ons lands verdructe, of anders beswaringhe dede mit zaken teghens onsen zeentrecht hierna bescreven, daer se mit oren vrenden vorstaen sullen ende mit oren guede weder beteren. Ende we dan enigh onrecht of scade ghescheet bijde van dekenen vors. of scriver, de solen dan op de borghen vors. weder inwinnen mijt onsen wertliken lantrechten ¹⁾, ende voer hoeveele onrechte dije borgen vors. dan verwonnen werden so mannich ghewelde sijn so oec onsen gherichte vors. schuldich, ende die clagher sal hebben den derdendeel van der meenten broke, dat onsen schulde uutruchten sal na onsen lantrecht van Drenthe voers.”

De borgen moesten zijn „geërfte lantlude”, dus eigenerfden.

Het artikel is verder merkwaardig, omdat er uit spreekt een zeker toezicht van den wereldlijken rechter op den geestelijken rechter.

Het belangrijke aandeel van de bevolking aan de geestelijke rechtspraak was de z.g. „wroege” of „wroeginge”; d.w.z. op een vooraf af te leggen eed voor den deken verklaren, welke misdrijven, die onder kerkelijk strafrecht vielen, in hun buurschappen waren bedreven, en wie zich daaraan schuldig hadden gemaakt of er van verdacht werden; dit laatste heette wroegen ²⁾ „van een quaat geluidt ofte geruchte”.

Dit is dus te vergelijken met de taak van de volmachten uit de bureu op de goorspraken; ook bij de zeenden waren er volmachten, de z.g. „Eedtswerers”, die deze wroeging deden; zij waren de „gezworen wroegers”. Toch moesten de overige bureu hierbij ook tegenwoordig zijn, voor zoover zij van den deken geen verlof hadden weg te blijven en zich te laten vertegenwoordigen. Artikel 13 van het „seendrecht” van 1451 spreekt hierover: „Item voertmeer sullen allen grote buerscapen twe clufte ende die twe eetswerers hebben,

¹⁾ Van de borgen, die bij de geestelijke rechtspraak worden gesteld, wordt dus blijkbaar met wereldlijk recht de boete opgeëischt.

²⁾ De uitdrukking wroegen wordt vooral op geestelijk gebied gebruikt, anders zelden. Verg. bladzijde 161 en tevens noot 1 blz. 165.

ende alle kerspele, die wijde gheleghen sijn in kleijnen buerscappen¹⁾, drie ofte vier clufte, ende alsovele eetswerers; ende eelc eetzwerer sal gheven van elken huijs, daer roeck utgaet, in sijnre clufte, ten eersten zeende, den dekenen toe zeentpenningheenen current Braemsche, uutghenomen huese, daer gheestelike personen, onsen denstlude, arme lude ende daer buerherden in wonen" ²⁾.

Men ziet hieruit, dat de zeendplicht niet personeel gefundeerd is, doch op de huizen rust, zoodat de keuters er ook wel onder begrepen kunnen zijn. Het zijn de huizen, waar het op aan komt; de functie van een huis, als woning van een man met een bepaalde functie.

De „eetdswerers" moesten vóór de „wroeginge" met de bureen overleg plegen. In de gevallen, waarin de deken een wroegbare en nog niet gewroegde zaak wist, moest hij deze mededeelen, vóórdat de „eetdswerers" den eed gingen afleggen. Dan moesten de „clufft-luiden" zeggen, wat zij daarvan wisten en „wes de clufftlude vors. daerto segghen, sal stantachtich wesen".

Het hierop betrekking hebbende artikel luidt als volgt: ³⁾ „Item so en solen onse dekenen vors. ghiene banne of broke hebben, dan hem een kerspel, buerscap, ofte clufftlude ons landes vors. mit horen eetzwerer openbaer in den eersten zeent totughet ⁴⁾ ende towroeghet, ende niemant sal hij na den zeende ende tughe vors. anspreken voer quade wroghe of voer meenede. Weet he enighe zake, die wroeghebaer sijnt ende niet ghewroghet is, de sal hij der clufft vors. openbaren, eer die eetzwerer een eet zweert of wilkoert; wes de clufftlude vors. dan daerto segghen, sal stantachtich wesen, ende daer sal de dekene hem mede ghenoghen laten. Ende weer enich persoen in der clufft vors., die des niet en volghede, wat die meestedeel ghewroghet hevet voer den deken, die breke onsen werliken richte ⁵⁾ vijf Groningher merck ende der clufft, daer hij

¹⁾ Reeds in hoofdstuk II, bladzijde 97, haalde ik dit artikel aan. Wij zagen toen, hoe de buerschap dus een kerspelklufft kon zijn en hoe tevens hierin de mogelijkheid lag opgesloten, dat eenige buerscappen op hun beurt samen een klufft konden vormen.

²⁾ Te vergelijken met dingen en goorspraken; ook hier de huisgewijze opkomst verplicht en eveneens de huisgewijze betaling van zeendpenningen, zooals uit dit artikel blijkt.

³⁾ Artikel 14 van het Seendrecht van Rudolph van Diepholt.

⁴⁾ Hier een voorbeeld, dat tuigen ook bij geestelijke rechtspraak wordt gebruikt.

⁵⁾ Deze boeten komen dus aan het wereldlijk gerecht.

inne woende, oec vijf marck vors., nochtant solde die wroghe stantachtich bliven. Ende wen die deken wil anspreken voer quade wroghe, dat sal hij altoes doen ten eersten zeent, ende die eet-zwerer sijnen eet doet ofte wilkoert, als voerghescreven is" ¹⁾.

Bij verkeerde of onvolledige „wroeginge" kregen zoowel de „eedtswerers" als de buurschappen boeten. Indien een geheele buurschap aan den deken boete verschuldigd was, werden twee of drie bureu aangewezen om voor de voldoening te zorgen. Deze bureu konden dan ook eventueel in den ban gedaan worden, indien niet werd betaald.

Artikel 29 van het „seendrecht" van Rudolph van Diepholt geeft nauwkeurig aan die delicten, die „gewroebet" moeten worden; òf men gaf uitdrukkelijk aan: diè heeft het gedaan, òf men beschuldigde „voor een gheluijt"; in dat laatste geval was de onschuldseed toegelaten.

In die gevallen, waarin wroeging door de bureu plaats moest hebben, verviel de vertuigde door de „toetuijghinge" of „toewroeginge", zooals wij hiervoor in artikel 14 zagen, in „broke", op welke „broke" de deken recht had.

De „wroeginge" was hier een „wisinge"; er was verder geen getuigenbewijs bij noodig en geen vonnis van den deken.

De deken had recht op „broke" en ban en gaf daarvan een banbrief, die opgemaakt werd door den schrijver. Artikel 40, waarvan de titel luidt als volgt, geeft deze bannen nauwkeurig aan: Dit sint die banne, de onse dekenen van elcker sake ontfangen solen.

Het kwam echter ook voor bij de geestelijke rechtspraak, dat de deken wèl vonnis wees; nl. in die gevallen, waarin geen wroeging door de bureu plaats had.

De taak van de bureu was bij de geestelijke rechtspraak beperkter dan bij de wereldlijke, daar het vertuigen bij de wereldlijke rechtspraak omvangrijker was. Het wroegen bleef tot bepaalde gevallen beperkt.

In die gevallen, waarin niet „gewroebet" wordt en de deken sententie geeft, onderzoekt hij eveneens zelf en hoort getuigen; als getuigen ziet men dan dikwijls de gezamenlijke bureu van een

¹⁾ Evenals men onder den dingplicht bij de dingen moest verstaan het moeten opkomen en tuigen op het ding, zoo treft men hier de zeendplicht aan, nl. het moeten opkomen en wroegen op den zeend.

buurschap optreden, wier taak dan dus weer heel iets anders inhoudt dan wroegen.

Artikel 46 van het „seendrecht” van Rudolph van Diepholt bespreekt de gevallen, „daer de deken een sentencie ghijft” ¹⁾. „Item daer de deken ene sentencie ghift, daer hi tuge om hoert, als van tijnden, kerckstolen, kercktune, dodengrave, reweghe ²⁾, of van andere zaken, die he to richten hevet, van elker sentencie enen simpelen ban voer sijn costghelt, dat uut sal legghen die die sentencie teghen gaet. Ende weent dunckt, dat hem ene sentencie to nae of to onrecht overgaet, die mach appelliren an onsen officiael to Utrecht, of to Collen, of to Romen, ende voer vervolghen, alst recht daer af is.”

Bij de uitoefening van de geestelijke en de wereldlijke rechtspraak moest men steeds zeer nauwlettend toezien, dat men over en weer niet op elkaars terrein kwam.

De grens tusschen beider competenties was niet altijd even juist te trekken en werd dan ook wel eens overschreden.

Men treft dan ook wel oordeelen aan, die hierover zijn geweest: o.a. een oordeel van ± 1400: „Item als een werlic man den andern anspreket van werliken guede mit gheesteliken rechte, die breket XV marck” ³⁾.

Een oordeel van 1520 luidt als volgt: „Tussen de van Suijlaeren unde Euerswolt iss gheverst then naesten lutijnghe; unde soe de saicke iersten mijtten waerlicken rechte beghunt iss, soe sullen sie dat gheestelich recht affstellen bij verloiss der saicken; unde wanttet tierste iss, sullen sie then naesten lutinghe komen tlantrechte” ⁴⁾.

Ook het „Seendrecht” van 1451 geeft een duidelijke instructie aan den deken om niet buiten de grenzen van zijn bevoegdheid te gaan ⁵⁾: „Item die dekenen vors. en solen hem gheens gherichtes onderwijnden, dat onsen werliken gherichte toebehoert to berichten of dat sie bericht hebben, noch ghien meenede, die voer onsen gherichten vors. ghesworen sijnt, eer dat sie mit denselven gherichte vors. vervolghet ende verwonnen sijnt menede tegen onse lantrecht.”

Nadat ook in Drenthe de Hervorming was doorgedrongen, kwam er een einde aan de geestelijke rechtspraak. De taak van den deken

¹⁾ Dus de deken is hier vonniswijzer; er wordt geen buirtuig gedaan.

²⁾ Reweghe = parochiale lijkweg.

³⁾ Supplement op het Ordelboek van FEITH.

⁴⁾ Ordelen van den Etstoel van Drenthe van JOOSTING.

⁵⁾ Artikel 12 van het Seendrecht.

werd overgenomen door den Drost, hetzij met Etten, hetzij op de goorspraken en door de schouten.

In artikel 13 van het „seendrecht” zagen wij, hoe ten bate van den deken, die zeend hield, zeendpenningen moesten worden opgebracht „van elken huijs, daer roeck uutgaet” enz.

Alleen zij, die op het zeend aanwezig moesten zijn, de zeendplichtigen, moesten dit geld opbrengen en wel kluftsgewijze. Evenals bij de wereldlijke macht, kende men dus ook bij de geestelijke macht de opbrengst van „roockpenningen”.

Hiernaast vindt men als opbrengsten ten bate van de geestelijke macht voornamelijk de precarieën, die gewoonlijk kerspelsgewijze werden geheven.

Als voorbeeld wil ik enkele kerspelsgewijze heffingen aanhalen uit de „Liste van de Precariën in Drenthe, die men placht te maenen tot alle scholtjaerenn, dewelcke men reeckent bij Marken, Schillinghen ende Penninghen, elcken Marck tot twalff Schillinghen, elcken Schillinck tot twalff Penninghen offte Deniers; ende men hefft te betaelen twee Cromsterden voer een Schillinck, ende elcke Marck voer XVI Aerents guldens” ¹⁾:

Tot Anloe betaelt Suidtlaeren ende Gieten:

De buiren van Annen sijn schuldich XVI Schill., VIII Deniers, des wisen, sie op des Heren erven tot Anloe betaelen III Schill., III Penn., soe dat noch blijft

Eexte,	1. 1. 5.
Anderen,	1. -. 6.
Suidtlaeren,	-. 8. 4.
Midlaeren,	1. 4. 9.
Gieten,	-. 6. 3.
Bonne,	1. -. 6.
	-. 8. 4.

enz. enz.

§ 3. *De vergaderingen van Ridderschap en Eigenerfden.*

Een van de functies van den Drost bestond in het zijn van het hoofd van het Burgerlijk Bestuur in het landschap Drenthe.

Op welke wijze nu werd dat Burgerlijk Bestuur uitgeoefend?

¹⁾ Opgenomen bij GRATAMA: Overzicht der kerkelijke geschiedenis in Drenthe als bijlage No. 2.

Wij hebben reeds gezien hoe in de buurschappen de buurvergaderingen en in de dingspillen de hagespraken plaats hadden, vergaderingen, waarop de diverse buurschaps- en dingspilsbelangen werden behartigd.

Zoo hadden ook in het geheele landschap Drenthe vergaderingen plaats, de z.g. landdagen; zij werden elk jaar geregeld gehouden, nl. bij Hulsoort, op den Bisschopsberg en in het Grollerholt. Dit waren de vergaderingen van „het gemeijne lant van Drenthe”, waar, evenals op de hagespraken en buurvergaderingen alle eigenerfden konden samenkomen.

De vergaderingen stonden gewoonlijk onder leiding van den Drost. Men stemde er dingspilsgewijze, nadat eerst de z.g. „cluftinge” had plaats gehad. Bij de „cluftinge” werden buurschaps- of klufts-gewijze de verschillende kwesties besproken en werd vastgesteld hoe men stemmen zou.

In den loop der 16^e eeuw kwam er een einde aan, dat alle eigenerfden op de landdagen moesten verschijnen; bij de bespreking van de hagespraken, zagen wij immers ook, hoe daar geregeld volmachten werden gekozen, om de eigenerfden op de landdagen te vertegenwoordigen; niettegenstaande dat, mochten ook eigenerfden, die niet als volmacht kwamen, op de landdagen aanwezig zijn, zooals wij in hoofdstuk V zagen, mits op eigen kosten.

Om op de landdagen te mogen compareeren moest men eigenerfde zijn; men moest $\frac{1}{4}$ waardeel bezitten in de buurschap, 25 jaar zijn en in Drenthe woonachtig, terwijl na de Hervorming niet meer de Katholieke, maar de Gereformeerde belijdenis eisch werd.

Men moest dus eigenerfde zijn, dat was de eisch. Of men misschien tevens riddermatig was deed er niets toe, dat was van geen belang.

Een bevoorrechtiging van de edelen boven andere standen kende men in Drenthe niet. De adellijken als zoodanig hadden in de eerste helft der Middeleeuwen in Drenthe geen staatsrechtelijke voorrechten. Zij vormden samen dan ook niet een Ridderschap in staatsrechtelijken zin.

Het eenige van belang was of men eigenerfde was of niet.

In den loop der 16^e eeuw komt hierin eenige verandering; dan wordt, blijkens verschillende uit dien tijd overgebleven stukken, gesproken van een Ridderschap als stand. Dan krijgen dus de riddermatigen tezamen, als Ridderschap, bepaalde rechten. Voordien hadden zij natuurlijk individueel reeds verschillende rechten,

dezelfde als de andere eigenerfden, want de riddermatigen stonden individueel landrechtelijk precies gelijk als dezen.

Ook in de 15^e eeuw wordt wel eens gesproken van de ridderschap, doch eerst in de tweede helft der 16^e eeuw wordt de Ridderchap als zoodanig regelmatig genoemd.

Zoo bijv. een besluit van 1573 van Philips II: „..... Wij hebben ontfanghen die oetmoedige supplicatie van onsen lieuen besundere die ridderschap, eigenaren ende gemeene ingesetenen van onsen lande van Drenthe, inhoudende..... enz.”

In het einde der 15^e begin 16^e eeuw hadden de riddermatigen in Drenthe reeds getracht, samen met de landsheeren, die dat ook wel wilden, een fusie te bewerken van Overijssel en Drenthe, in de hoop dat daardoor hun positie van gelijken aard zou worden als die der Overijsselsche Edelen.

De eigenerfden hadden dit echter steeds verhinderd.

De tijd van wanorde in het begin van den 80-jarigen oorlog maakte het echter voor de riddermatigen mogelijk zich nauwer aaneen te sluiten en zóó als één lichaam, tezamen met de aanzienlijken uit de eigenerfden, voor de Drentsche belangen op te komen, in de eerste plaats binnen Drenthe zelf, waar vrijwel regeeringloosheid heerschte.

Reeds eerder, zooals blijkt uit een artikel van het rapport van 1557, was aan den adel, met eenige aanzienlijke eigenerfden, opgedragen orde te scheppen in de wanordelijke toestanden: „Omme ditt misbruick voir te koemen ende te remedijeren hadden die Landtschapp van Drenthe, voer een jair ongefeerlick, geconcipeert ende concludiert, men solde dusse saeke committieren an XII van die gemeene Landtschap unde twee van die oldesten uth elcker dingspill, die mitten adell die misbruijken solden colligeren ende daernaer die Landtschap off volmechtigen van rapport doen mit hair advijse, oeck sekere articulen in civile saeken concipieren ende dieselve opten landtdaeghe, den Saterdach nae sanct Joannis verdraegen, om dieselve gesien mit consente des graven van Arenberge, sampt Cantzelaer und Rhade tott profijtt der gemeente van Drenthe een ordonnantie, voirbeholden air olde privelegijen, mochte opgericht worden; welken voernemmens is naemaels achtergebleven, vellichte durch oirloch oeck durch versterff des Drosten, ten grooten achterdeell des Landtschaps ende gemeente.”

Zoo zien wij dan, dat in de 2^e helft der 16^e eeuw gesproken wordt van de „Ridderschap met de gecommitterden uit de dingspillen”

of de „Ridderschap met de gevolmachtigden uit de dingspillen”¹⁾. Terwijl de landdag vroeger bestond uit eigenerfden, werd hij sedert gevormd door 2 staten of standen nl. Ridderschap en Eigenerfden; de landdag werd dus gedeeltelijk gefeodaliseerd. Men sprak in het vervolg van de z.g. vergaderingen van Ridderschap en Eigenerfden; niet alle eigenerfden behoeften hier aanwezig te zijn, doch slechts door hen aangewezen volmachten. Van deze vergaderingen wordt voorzoover mij bekend in ± 1576 voor het eerst gesproken en sindsdien werden op die vergaderingen de verschillende resolutiën van Ridderschap en Eigenerfden genomen.

Op 8 Januari 1579 werden nauwkeurig de bevoegdheden, zoowel van de Ridderschap als van de Eigenerfden vastgelegd ²⁾. De 3 dingspillen Oostermoer, Rolde en Noordenveld namen hiertoe het initiatief: „A^o 1579, den 8 Januarij, tho Oldermoellen, vnder de moelle, hebben de dre Dinxspillen, alse Oestermoer, Rolder, Noerdeuelder, versproken vnd besloten, onverbrekelick the holden seker punten vnd articulen, we volget.

art. 6. De Ridderschap en sal niet moegen, buten wille oft weten der gemene Egenarffden oft Ingesetenen, etwes doen, noch ock een soelen de voerscr., egenarffden vnd ingesetenen in gene saken macht hebben the doene oft te consenteren, sunder weten vnd consent der suluer Ridderschap, dan den anderen bijstandt met raet vnd daet tho des gemenen Landes besten doen.

art. 7. De volmechtighen oft ghesanten, soe up Lansdaghen komen van oheres Caspels, en soelen in gene saken veranderinghe mogen maken vp Lantsdaghen, daer tvoeren van vp ghemene hagespraken besloten is ³⁾; ock gene macht hebben, enijghe saken antenemen, tacorderen, tconsenteren, oft enijgherleije wijse tinsti-tueren, then were sake dat daer van vp de gemene kerkhoue end gemene hagesprake van tvoeren expresselick were adverteert vnd besloten, om daer nhae tdoen soe de Landtschap als dan beuinden sal voer geraetsam best tbehoren.”

Sindsdien werd gesproken van de Ridderschap en Eigenerfden representeerende de Staten van de Landschap Drenthe.

¹⁾ Zoo treft men bijv. het volgende aan in het verbaal van de goorsprake gehouden te Beilen op 19 Maart 1565: „De buiren brengen an....., doe de Ridderschap ende vulmachtigen vant lant lestverleden binnen Beijlen waeren;

²⁾ Opgenomen bij MAGNIN „Besturen” III, I, blz. 354.

³⁾ Vergelijk bladzijde 178 en noot 3 op bladzijde 178.

Zeer belangrijk is een resolutie van de Staten Generaal van 1603 voor de kwalificatie zoowel van Ridderschap als van Eigenerfden; artikel 1 hiervan luidt als volgt ¹⁾: „In den eersten, dat de Landtschap van Drenthe bij de Ridderschap ende Eijgenerffden sal worden gerepresenteert, ende dat onder de Ridderschap verstaen ende beschreven sullen worden *deghene, die van oudes daertoe gequalificeert gehouden sijn*, ende dat voer Eijgenerffden, gequalificeert omme op s' Landts saecken t' adviseren ende te stemmen ende op Landtsdaegen te compareren, gehouden sullen worden, *die een geheel ofte voll erff in de voersz. Landtschap in eijgendoem hebben* ende in deselve Landtschap woenen ²⁾ sonder dat Eijgenaers van Coeters, Meijers, ofte Ambachtsluijden nochte anderen, geen voll ofte geheel erff hebbende, in s' Landts saecken ³⁾ sullen stemmen ofte op Landtsdagen coemen ofte gesonden meugen worden.”

„Dat onder de Ridderschap verstaen ende bescreven sullen worden deghene, die van oudes daertoe gequalificeert gehouden sijn.....”, lezen wij in deze resolutie: „van oudes”. Wij hebben echter gezien, dat er van Ridderschap in staatsrechtelijken zin tot het einde der 16^e eeuw geen kwestie was. Wel kon men reeds lang spreken van een Ridderschap in de beteekenis van gezamenlijke riddermatigen.

Wie moet men nu echter onder de riddermatigen verstaan?

Reeds op bladzijde 46 sprak ik er met een enkel woord van, dat men niet in het hebben van grootgrondbezit den oorsprong van de Drentsche edelen zou moeten zoeken, gezien het feit, dat de edelen in Drenthe gewoon mede-geërfden waren in de buurschappen.

Bovendien wezen de titels: „knapen” en „jonkheer” op een militairen, waarschijnlijk feudalen en wel ministerialen adel.

Naast de riddermatigen kende men in Drenthe in de 15^e, 16^e en 17^e eeuw ook riddermatige erven de z.g. havezaten, wier aantal op 8 Maart 1698 ⁴⁾ gefixeerd werd op 18; de namen volgen hierbij:

1. de Klenke.
2. Echten.
3. Ansen.
4. Rhebruggen.

¹⁾ Opgenomen bij MAGNIN, Besturen III, 2, bldz. 157.

²⁾ Dus inwonerschap was vereischt.

³⁾ Het is een speciale staatsrechtelijke regeling.

⁴⁾ Bij resolutie van Ridderschap en Eigenerfden.

5. de Havixhorst.
6. Oldengaerden.
7. Batinge.
8. Entinge.
9. het huis te Ruinen of de Oldenhof.
10. het huis te Peize.
11. Mensinge bij Roden.
12. de Helle.
13. Oosterbroek.
14. het huis te Eelde (later Vennebroek).
15. Ter Borch.
16. Westrup.
17. Vledderinge (later Laarwoud).
18. Dunninge.

Wat moet men onder deze havezaten verstaan?

Op bladzijde 30 wees ik reeds op het verschil tusschen een gewoon erf en een hof. Ik gaf daarbij aan, dat een hof altijd een sterker huis was, dat militaire beteekenis had. Zoo'n hof is een havezate. Ridderhofsteden noemt men deze versterkte huizen in Utrecht. Ridder..... wijst op de militaire positie van deze hoven. Het is een algemeen, niet specifiek Drentsch, begrip.

Zoo zijn in Drenthe zoowel adel, als deze hoven, hofsteden of havezaten ontstaan uit het militaire beroep. Beide staan in nauw verband met elkaar en moeten pari passu met elkaar kloppen.

Voor de 16e eeuw kende men overal in Nederland en zoo ook in Drenthe de feodale legerorganisatie.

In dien tijd had de woning van de riddermatige, ministerialis, een bepaalde functie nl. die van militair versterkt huis, een fort. Dit waren de havezaten, die oorspronkelijk dus een reële waarde hadden, waarin haar groote beteekenis lag.

In de 16e eeuw was er van een feodale legerorganisatie geen kwestie meer, er kwamen huurlegers. De riddermatigen hadden als zoodanig geen beteekenis meer in het militaire leven en ook de riddermatige erven, waren als versterkte huizen niet meer van belang.

Het riddermatig zijn, zoowel van heer als van huis, werd een sinecure. De forten werden tot landhuizen gemaakt. Uitsluitend de privileges bleven bestaan.

De riddermatigheid was dus niet meer af te leiden uit de functie.

De sindsdien ontstane adel berust uitsluitend op adelsbrief of diploma; verg. den Duitschen Briefadel.

Eigenaardig is te zien, dat in de 16^e en 17^e eeuw Ridderschap en Eigenerfden verschillende huizen riddermatig maakten, d.w.z. de havezate-kwaliteit verleenden, zonder dat er natuurlijk van eenig versterkt huis meer sprake behoefde te zijn.

Ridderschap en Eigenerfden verleenden dus wel zakelijke riddermatigheid, terwijl door hen nooit persoonlijke riddermatigheid verleend werd. Er werden dus geen persoonlijke, maar wel zakelijke adelsdiploma's uitgegeven. Het persoonlijke element was dus gefixeerd, het zakelijke element niet. Het persoonlijke element bleef middeleeuwsch, het zakelijke element werd gecontinueerd.

Als voorbeeld van de oprichting van een havezate wil ik hierbij een resolutie laten volgen van Ridderschap en Eigenerfden van het jaar 1632, 14 Februari ¹⁾.

„Ridderschap en Eijgenerfden hebben op 't verzoek van den Heeren Drost Ewsum, om sonderlinge goeden ende wichtige reeden en consideratiën ten aensien van desselfs goede moeiten, langduijrige en getrouwe diensten aen dese Landtschap gepresteert ende noch te presteeren, geerigeert en opgericht tot een Adelicke ²⁾ en Ridderlicke ²⁾ Haevesaete seeckere plaatse gelegen in de Buurschap Sulte onder de Clockenslach van Roeden de Helle genaemt, soe en in alsulker gestalt als sijn Gestr., deselve met d' annexen en toebehooren van dien van de Heeren Burgemeester en Raedt der Stadt Groningen heeft angecoft. Geevende en confirmerende sijner Gestr. en desselfs Erffgenamen en Successeuren in de voorsz. plaetse alle soedaenige rechten, vrijheijden, privilegiën, immuniteiten en exemptien, soe wel in 't stuck van te compareeren en stemmen op de Landtsdaegen, als mede in cas van exemptie van ommeslagen en alle andere gemeene landtslasten ³⁾, gelijk als andere Adelicke of Ridderlicke haevesaeten in de voorsz. Landtschap hebben ende genieten, niet daervan uijthgesondert, midts dat hetselve geensins in consequentie getrocken ofte voor een Exempel geallegeert, nochte iemandt anders intcompstich toegelaeten sal worden Authoriseeren en lastende den Heeren Gedeputeerden ten

¹⁾ Te vinden in de resolutiën van Ridderschap en Eigenerfden op het Archief van Drenthe.

²⁾ Adelicke = Ridderlicke.

³⁾ verg. rookpenningen e.d.

De riddermatigheid hangt van den landsheer af, zoewel voor huis als mensch. Dit heeft in de buurschap dus geen beteekenis. Deze „exemptie” slaat dus niet op buurschap- of kerspelommeslagen.

behoefte van zijn Gestr. hij van te passeren behoorlijk breven onder des Landtschaps Segel."

Van 1655 is een briefwisseling over tusschen de Stadhouder en Ridderschap en Eigenerfden over de vraag of Lemferinge een havezate was ¹⁾).

Ridderschap en Eigenerfden verklaarden, dat dit niet het geval was o.m. op de volgende gronden: „..... hebben bevonden, dat daarmede geensins wert bewesen, dat het voors. huis Lemferinge oijt in effect hebbe genoten eenige vrijheit ofte exemptie van gemeene lasten ende contributiën, maer ter contrarie notoir ende kennelick is, dat deselve plaetse oock sedert de Jaere 1592 in welcken tijt de doemalige Eijgenaers ende possesseurs van dien eenige getuigen ten sulcken einde hebben doen beleijden, altoos de gewoonlijke contributiën nevens anderen heeft moeten supporteeren, dat mede in 't minst niet en is gebleken, datter oijt emant van het meer gemelde huis onder de Riddermaetigen op Landes vergaderingen is verschreven ofte gekent, in welcke bejide offentiele stucken de qualiteit van een adellijcke Havesathe eigentlich bestaet. enz."

Hieruit blijkt dat uitgaande van het traditioneele begrip havezate, de symptonen daarvan waren: de vrijheid van gemeene lasten, zooals wij ook in de hiervoor genoemde resolutie van 1632 zagen en de verschrijving van den eigenaar van de havezate onder de: Riddermaetigen op Landesvergaderingen ²⁾).

Dit zijn dus de rechtsgevolgen van het zijn van havezate en deze rechtsgevolgen nu kunnen verlegd worden van de eene plaats op de andere. Dit blijkt in de eerste plaats uit het reeds genoemd besluit van Ridderschap en Eigenerfden van 8 Maart 1698, waarin naast de verklaring, dat er geen nieuwe havezaten meer zouden worden opgericht, bovendien staat: „dat het recht van Havesathe van de eene plaats in of op een ander plaatse sal niet mogen worden verlegt." „Van de eene plaatse op de andere plaatse". Dit bewijst, dat het begrip havezate van algemeenen aard is. Het betreft het landschap als geheel, nooit een onderdeel. Het heeft dus met een

¹⁾ Staten Archieven No. 882.

²⁾ De verschrijving onder de riddermatigen op de landsvergaderingen is natuurlijk een begrip van lateren tijd.

Zooals wij nog zien zullen kon de eigenaar van een havezate onder de ridderschap op de landdagen verschreven worden, indien hij zelf ook riddermatig was, waarvoor hij acht kwartieren had te bewijzen.

buurschap niets te maken. Er is hierbij uitsluitend kwestie van een verhouding tot den landsheer; deze kan ontheffen van gemeene lasten, zooals wij reeds zagen enz. enz.

Daarom is het ook in het geheel niet noodig, dat de „plaatse”, waarover men in deze resolutie spreekt, een erf is, het kan evengoed een keuterij zijn.

Onder de hierbij volgende voorbeelden, waarbij een recht van havezate verlegd wordt, worden dan ook inderdaad enkele aangetroffen, waarbij de havezate-kwaliteit op een keuterij rustte.

Resolutie van Ridderschap en Eigenerfden ¹⁾ van 19 November 1604: „Opt verzoeck van Johan van Camp, teneijnde hem de Landschap voor sijne havesaete Dunninge en daertoe onderhaevige Landen, vrijheijt van contributiën wilde accordeeren, die hij sustineert tot noch toe gehadt te hebben, gelijk bij seeckere gerechtelijke attestatie onder de handt en segell van Johan van Isselmuijden, Schulte in de Wijck, beweesen wordt. Isz bij Ridderchap en Eijgenerfden verclaert, dat gemelte Camp de vrijheijt van sijne Lande sal worden vergunt, als wanneer hij ofte sijne broeders op de gemelte havesaete Dunninge sijne residentie sal coemen neemen, en neffens d' andere van de Ridderschap totte Landtsdag en in andere Landts Drenthe verschreeven sal worden.”

Vrijdom van belasting had men dus alleen, indien men zelf op de havezate woonde. Dit wijst op de militaire beteekenis; het hebben van persoonlijke residentie wijst op een publieke functie.

Resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 20 Maart 1643: „De Heere Rutger vand Boetzelaer heeft geproponereert, hoe dat deselve van de mombaren van de naegelaten kinderen van wijlen den Heere Berent van Hackfort vrijheer van Westerholt, Heer tot Lembeeck, om sonderlinge goede reden aengecoft hebbe het huijs tot Entinge met de vrijheijt daer toe gehoorende, ende dat deselve dienvolgens de vrijheijt en Adelicke gerechtigheit, die sonder eenige contradictie van outs altoos daertoe heeft gestaen, hebbe getransporteert aen den Heere Roelof van Echten Heere tot Echten, Drost om deselve vrijheijt en gerechtigheit te mogen leggen op een ander plaatse, daer het sijn WelEd. Gestr. mochte gelegen vallen, versoekende dat deselve vercopinge alhier moge geapproveert, ende, indien de Welgemelte Heere Drost een van sijn soons op de plaetse

¹⁾ Deze en de hier volgende resolutiën zijn alle te vinden in de resolutiën van Ridderschap en Eigenerfden in het Archief van Drenthe.

mochte setten deselve de voors. vrijheijt genieten ende op de Landtsdaege verschreven mogen worden. Ende hebben de Heeren Ridderschap en Eijgenerfden hetselve versouck geaccordeert mits dat de Welgemelte Heere Drost tegens de tijdt van verschrijvinge de plaetse sal naemachtigh maecken oick in 't verleggen van de meergemelte vrijheijt reguard neemen, dat deselve niemandt te nae moge gelecht worden, welverstaande oock, als wanneer de voorsz. plaetse is gedesigneert, dat alsdan de Landerijen onder de Havesaete Entinge gehoorende, wederom opt register van de Ommeslagen sullen gebracht worden."

Wij zien hieruit dat, hoewel de havezate-kwaliteit als een zelfstandig recht verhandelbaar is, zij toch niet als een zelfstandig recht kan worden uitgeoefend.

Men kan dit recht nooit buiten den landsheer om verleggen, het havezateschap is van landsheerlijken oorsprong.

Resolutie van Ridderschap en Eijgenerfden van 1 Maart 1670: „Op de requeste van de momberheeren van de kinderen van wijlen Jhr. Johan Sixtus van den Camp versoekende om veele en verscheiden redenen mede tot conservatie van de boedel, dat de Heeren van de Landschap muchte gelieven haerluiden toe te staan en 't accordeeren om bij nieuwe verkopinge stucksgewijze ende bij porcheelen van haer pupillen goederen tot Dunninge, het recht ende de gerechtigheijt van de havesate, en de verschrijvinge van deselve, afzonderlijk ende in 't particulier te mogen verkopen, en op een ander huijs en plaetse bij den koper te mogen worden verleght ende verplaetst naer deselfs believen."

Resolutie van Ridderschap en Eijgenerfden van 5 Maart 1689: „Op de requeste van Jhr. Reint de Sigers ter Borch eijgenaar van de Havezathe van Jhr. Mepsche tot Eelde versoekende, dat hem moge worden geaccordeert, dat hij de Havesate tot Eelde mit zijn Lusten en Lasten, als na aan de Riddermatige plaetse de Borgh gelegen, sal mogen transporteeren op die bij hem aangecofte plaetse van Jhr. Merwe, Vennebroek te meer door dien dese beide plaatsen onder één schultampt en schatbeurder zijn gelegen, hebben de Heeren Ridderschap en Eijgenerfden den Remonstrant zijn verzoek geaccordeert, mits dat alle schattinge, lasten en swarigheden niet uitbesondert gehorende tot de plaetse tot Paterwolde wederomme worden gelegd op de plaetse tot Eelde."

Vennebroek was dus oorspronkelijk geen havezate; men wilde nu de havezate Eelde transporteeren naar Vennebroek.

Men ziet hieruit, hoe havezate twee beteekenissen kon hebben: huis en kwaliteit.

Bij deze requesten is waarschijnlijk steeds alleen de kwaliteit bedoeld.

Resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 17 Maart 1722: „Op het requeste van de Heer Assessor en Gedep. Justus de Coninck tot Mensinga versoekende het recht van de Havesate Mensinga te verleggen op des Heeren Remonstrants huis tot Roderwolde bij Jonker Zeino Abel de Coninck tot Peijse bewoont wordende, waarover gedelibereerd zijnde hebben de Heeren Ridderschap en Eijgenerfden dit versoeck geaccordeert, en het recht van de Havesate Mensinga gelegd op het huis bij Jonker Zeino Abel de Coninck tot Peijse bewoont wordende, Edog zonder eenige consequentie inkomstig.”

Resolutie van Ridderschap en Eigenerfden op 16 Maart 1734: „Op de remonstrantie van Jhr. Z. A. de Coninck, Heer van Peijse, wat wegen hij Heer Remonstrant in eigendom was hebbende het Havezaet Mensinga, gelijk uit de Annexe bijlage souw consteren, dewijl nu dese Havezaat, so wel als de andere in dese Landschap gelegen, het regt hadde om mede tot de Ridderschap verschreven te werden, so erlangde des Heeren Remonstrants verzoek, Ten einde verstaan mochte worden, dat de Hr. Remonstr. van voornoemde Havezaat ook in de verschrijvinge werden geadmitteerd, hebben Heeren Ridderschap en Eijgenerfden het gedane verzoek geaccordeert.”

Als voorbeeld van de mogelijkheid, dat de havezate-kwaliteit rustte op een keuterij volgt hierbij een resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 22 April 1766: „Op den requeste van de Hoog Wel Geb. Heer van Dornbergh genaemt Heiden verschreeven lid in de Ridderschap wegens de Havezathe ther Borch gelegen op een keuterije tot Eelde, vertonende dat hadde aengekocht den huise Lenferdinge met desselfs onderhorige landerijen en deswegens versogte dat gem. Havesate ther Borch met deselves geannexeerde privilegiën met de naeme van ther Borch mochte worden getransporteert op den huise tegenswoordig genaamd Lenferdinge. Hebben de Heeren Ridderschap en Eijgenerfden dit versoeck geaccordeert.”

De kwaliteit gaat dus *met* den naam op een andere „plaatse” over.

Resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 10 Maart 1772: „Op den requeste van de Heer Baron van Heeckeren tot Overlaar vertoonende wat wegen de Heer Remonstrant van de Heer Ged.

v. d. Feltz, bij aankoop magtig was geworden de Havesate Entinge genaemt thans liggende op de huise Vredeveld dat de Hr. Remonstr. als nu wel inclineerde om gemelde Havesate op een plaets te Craal, waarvan door koop Eijgenaar geworden was, te verleggen.

Verzoekende dat gen. verplaatsinge van de Havesate mochte worden geaccordeert. Hebben de Heeren Ridderschap en Eigenerfden dit verzoek gedifficulteert."

Hier ziet men een duidelijk voorbeeld, dat havezate de beteekenis van kwaliteit kon hebben.

Resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 22 Maart 1774: Verzoek verlegging Entinge liggende op Vredeveld, „dat het mogte worden gelegd en over getekent op de behuisinge en keuterije meede door den remonstrant aangekocht; hetgeen geaccordeert, doch alles buiten prejuditie van het Carspel Rolde."

Dit laatste slaat natuurlijk op de vrijdom van ommeslagen; zoodra een havezate-kwaliteit verlegd werd, moest men zorg dragen, dat de vroegere vrije havezate-plaatse op de registers voor de ommeslagen werd gebracht ¹⁾.

¹⁾ Bij Prof. Dr. S. J. FOCKEMA ANDREAE leest men over de Havezaten o.m. het volgende; bladzijden 62 tot 66 van het „Stadrecht van Vollenhove": „Oorspronkelijk zal Havezathe wel niets anders hebben aangeduid dan een hofstede. Later is het blijkbaar van beteekenis veranderd. In Drenthe, Gelderland en Overijssel is het recht om onder de Ridderschap ten landdage te verschijnen afhankelijk gesteld van het bezit eener havezathe en het aantal is zeer beperkt. Havezathe kan dus daar niet eenvoudig hofstede beteekend hebben. Mij schijnt de veranderde zin van dit woord samen te hangen met de geschiedenis van het grondbezit in de Middeleeuwen.

Er is een tijd geweest, waarin als regel kon worden beschouwd, dat elk vrij huisgezin eene eigen hoeve bewoonde, en waarin de onvrijen verre de minderheid vormden, maar in dien toestand kwam geleidelijk een groote verandering.

Meer en meer hoopten de onroerende goederen zich op in handen van enkelen. Slechts een kleine minderheid bleef hare eigene hoeve bewonen. Van hen, die goederen van anderen in gebruik hadden, was weer eene minderheid vrijgebleven (leenmannen, vrije thijnsmannen, een enkele huurder). De groote meerderheid had van hare volle vrijheid een deel verloren en was in een betrekking van afhankelijkheid getreden tot den grondeigenaar of den leenman.

Al waren nu deze onvrijen, hoorigen, dezelfde hoeve blijven bewonen, die zij vroeger in eigendom hadden bezeten, die hoeve was van beteekenis geheel veranderd. In de vrijen-gemeenschap gaf ze geen der rechten meer, die ze vroeger had verschaft. Slechts die hofsteden, welke door vrijen bewoond bleven en die nu voor het meerendeel de middelpunten geworden waren van de grootere landelijke bezittingen, waren nu nog hofsteden, havezaten in den

Wij hebben in het voorgaande gezien, dat in de 16^e en 17^e eeuw door Ridderschap en Eigenerfden havezaten konden worden opgericht.

In tegenstelling met het begrip erf was het begrip havezate niet van buurschapsrechtelijken aard.

Een havezate kon allodiaal zijn, maar was in den regel feodaal. De in de 16e en 17e eeuw opgerichte havezaten waren allodiaal en de oudere feodaal.

De oorsprong van de havezaten zal, zooals wij reeds zagen wel in de feodale legerorganisatie gelegen zijn. Het zou echter mogelijk kunnen zijn, dat er ook oudere allodiale havezaten hebben bestaan, praefeodale dus; immers in den tijd, waarin de havezaten geen militaire beteekenis meer hadden was het ook zeer wel mogelijk, dat aan een huis feodaal of niet de havezate-kwaliteit verleend werd.

In dat geval zou dus zoowel voor de huizen als voor de personen

ouden zin, aan welker bezit de oude rechten onverminderd gehecht bleven.

Wel volgde op de groote omkeering, die ik aanstipte, een terugkeer. Toen het aantal hoorigen, in het bijzonder ook dergenen, die hoorig waren aan den zelfden heer, zeer belangrijk was geworden, sloten deze laatsten zich nauwer en nauwer aaneen. In hunne vereeniging vooral vonden zij de kracht om hunne rechten tegen hunnen heer te handhaven niet alleen, maar ook om met vrucht naar uitbreiding dier rechten te streven. Zoo wisten zij hun toestand geleidelijk te verbeteren, totdat er eindelijk van het recht van den heer op hun persoon en hun hoeve weinig of niets meer overbleef dan de aanspraak op een jaarlijksche grondrente.

Maar het onderscheid tusschen de heerehofstede en de boerenhofstede, de havezathe en de hoeve, was hierom niet uitgewischt, het bleef leven in de herinnering en deed bij voortdoring zijn invloed op den rechtstoestand van den bezitter gelden."

Na hetgeen ik reeds over dit onderwerp zei, lijkt het mij niet noodig de meening van Dr. FOCKEMA ANDREAE hier uitvoerig te weerleggen.

Ook de meening van VON MAURER over de havezaten wil ik hierbij laten volgen. VON MAURER bespreekt dit onderwerp in zijn „Einleitung zur Geschichte der Mark-, Hof-, Dorf- und Stadtverfassung" § 105. Het ontstaan van grootere en aanzienlijkere erven in de buurschappen is volgens hem het gevolg van een ongelijkheid in bezit, die langzamerhand kon ontstaan. Het bleven allemaal gewone erven, de eigenaren hadden geen andere rechten, dan de overige eigenerfden. Zoodra echter zij bijzondere rechten kregen, het erf tot een riddermatige havezate verheven werd, kregen de eigenaren een bijzondere positie, die uitstak boven die van de overige bewoners. Bladzijde 231: „Erst durch die erlangte Emunität von der öffentlichen Gewalt und deren weitere Ausbildung, verbunden mit dem Erwerbe der gaugräflichen Rechte haben sich diese grösseren Grundherrschaften wirklich über die übrigen Herrschaften

een praefeodale riddermatigheid aangenomen moeten kunnen worden.

Deze veronderstelling lijkt mij echter, noch wat de erven, noch wat de personen betreft juist.

Toen in 1646 moeilijkheden rezen over de vraag of het huis ter Borgh te Eelde een havezate was, werden vele getuigen opgeroepen om dit zoo mogelijk te bewijzen.

Deze getuigen verklaren, dat zij altijd hebben gehoord: „..... dat Sigers ter Burgh plaets tot Eelde altijd was gehouden ende gerekent een vande veer olde adlijcke vrije plaetsen int Landtschap van Drenthe, als Echten, Oldenhoff, Batinge ende Sigers ter Burgh opgemelt.”

De hier genoemde vier plaatsen moeten dus als de oudste beschouwd worden.

Van twee er van nl. Batinge en de Oldenhoff staat het vast, dat

erhoben, und sind sodann nach und nach zur Landeshoheit emporgestiegen. Diejenigen Grundherrschaften dagegen, welchen entweder gar keine Emunität von der öffentlichen Gewalt geworden, oder wenigstens nicht gelungen ist, die auch von ihnen erworbene Emunität weiter auszubilden und gaugräfliche Rechte an sich zu bringen, blieben nach wie vor Grundherrschaften, im Ganzen genommen mit denselben Rechten, welche jeder freie Looseigener gleichfalls schon hatte.”

„Grundherrschaft” wordt hier gebruikt in de beteekenis volgens welke iedere eigenaar „grundherr” is over zijn erf en gronden. (Verg. noot 4 op bladzijde 17.)

§ 106, blz. 232: „Als Bestandtheile des Dorfes selbst waren diese Herren-oder Fronhöfe keine Einzelhöfe, die zu denselben gehörigen Ländereien nicht arrondirt, vielmehr in den verschiedenen, zuweilen sogar sehr entlegenen Feldfluren zerstreut, und ursprünglich Einer so grosz wie der andere. Seit dem allgemein gewordenen Streben nach Vergrößerung des Besitzthums hat sich dies Alles geändert.

In manchen Dorffschaften ist es nämlich Einem der in dem Dorfe ansässigen Grundherren gelungen nach und nach durch Kauf, Schenkung oder sonstigen Erwerb alle übrigen Höfe der Villa an sich zu bringen. Dadurch wurde derselbe der einzige Grundherr der Villa.”

§ 108, blz. 235—236: „In den meisten alten Dörfern, wobei natürlicher Weise nicht an die auf herrschaftlichem Grund und Boden angesiedelten Dorfschaften gedacht werden darf, ist es dagegen keinem Grundherrn gelungen, die ganze Dorfmark an sich zu bringen, noch auch dieselbe in einen oder mehrere adelige Einzelhöfe zu zersplittern. Vielmehr haben sich wohl auch in ihnen einzelne alte Looseigener vergrößert. Andere vollfreie Besitzungen sind an auswärtige Grundherrn durch Kauf, Tausch oder Schenkung übergegangen. Neben ihnen haben sich aber auch noch andere alte freie Hofbesitzer in ihrem alt hergebrachten Besitzthum unverändert erhalten.”

zijn feodaal zijn; dit kan men zien in het leenregister van het Sticht van de jaren 1381—1383 ¹⁾).

„Dit siin die manne in Drenthe:

Item Aernd Huijs hout die daghelix gherechte to Runen, to Buddincwolde, Hakeswolde ende ter Bulijnghe mijt horen toebehoren. Item den Oldenhof..... enz.

Item Jan de Vos van Steenwijn hout den hof to Dwinghelo, Batingher-goet ende Watermole mit horen toebehoren..... enz.”

Bij de havezaten, zooals zij in 1698 gefixeerd werden wordt de hof te Dwingelo niet meer genoemd. Het is mogelijk, dat deze zelfde hof den naam Batinge is gaan dragen; het kan echter ook, dat de havezate-kwaliteit is verlegd van den hof te Dwingelo naar het ook reeds in genoemd leenregister vermelde „Batinghe-goet” ²⁾, waarin dan nog eens een duidelijk bewijs zou zijn gelegen, dat de riddermatigheid in Drenthe niet te maken had met het hebben van groot-grondbezit. Een goed is immers een gewoon erf; wij zagen dit reeds op bladzijde 24; hieruit zou dus weer blijken, hoe de havezaten zijn ontstaan, doordat men een gewoon huis versterkte tot een versterkt huis in militairen zin.

Van de twee andere genoemde oudste plaatsen kan ik niet met zoo groote zekerheid uit een leenregister de feodaliteit aannemen. Toch lijkt het mij het waarschijnlijkst, dat ook dit feodale erven waren.

In een oorkonde van 1290 ³⁾ bijv. wordt gesproken van Volkeer, miles de Echten, hetgeen op een feodale militaire functie wijst; deze Volkeer is, voorzoover ik weet, de oudste van dit geslacht van wien iets bekend is.

Na het militaire element pleit voor de feodaliteit van den Drentschen adel ook het moeten kunnen bewijzen van acht kwartieren.

Men moest riddermatig zijn, zijn acht kwartieren kunnen bewijzen, indien men zijn plaatse tot riddermatige havezate verheven wilde zien.

¹⁾ Opgenomen in de registers en rekeningen van het Bisdom Utrecht van 1325—1336, uitgegeven door Mr. S. MULLER Fz. Deel II bladzijde 771 enz.

Uitgave van het Historisch Genootschap te Utrecht.

²⁾ De verandering van naam is het meest waarschijnlijk. Doch in elk geval zal dit dan vroeg hebben plaats gehad, daar men bij de gerezen moeilijkheden in 1646 sprak van Batinge als behoorende tot de vier oudste havezaten en niet van den Hof te Dwingelo.

³⁾ Oorkondenboek van Groningen en Drenthe.

Zij, die als behoorend tot de Ridderschap op de landdagen wilden verschijnen, moesten eigenaar zijn van en wonen op een havezate en ook 8 kwartieren kunnen bewijzen.

Hierover handelt een besluit van 23 Februari 1652 van Ridderchap en Eigenerfden, hetgeen luidt als volgt: „Riddermatige moet 8 onbesproken quartieren bewijzen, niettegenstaande hij door coop of erfnisse een adelicke havezate eigendomlich ¹⁾ waer besittende.” Dit staat waarschijnlijk in verband met een eerder besluit van Ridderschap en Eigenerfden nl. van 17 Februari 1646: „Ridderchap en Eijgenerfden hebben geresolveert, dat bij aldien schier ofte morgen d' een ofte andere Havesaete bij contract, erfnisse ofte andersins mochte komen te vervallen op iemand, die geen riddermatig persoon en waar, deselve niet en sal hebben te pretendeeren om als Riddermatige op de Landtsdaegen verschreven te worden.”

Als men dus niet riddermatig was verschaftte eigendom van een riddermatig huis alleen nog geen toegang als lid van de Ridderschap op de vergaderingen van Ridderschap en Eigenerfden. Omgekeerd kon ook een riddermatige, die wel zijn 8 kwartieren kon bewijzen doch die geen havezate bezat, niet onder de Ridderschap op die vergaderingen verschijnen.

Als men het vermelde register van de leenmannen van het Sticht nagaat zal blijken, dat velen van de daar onder de dienstmannen genoemden, namen dragen, die nu nog door den adel gedragen worden. Op een enkele uitzondering na zijn deze riddermatigen echter nooit onder de Ridderschap in staatsrechtelijken zin opgenomen en nooit als zoodanig op de landdagen verschenen, daar hun huizen niet tot de havezaten behoorden.

Wat de kwalificatie van de eigenerfden, die op de landdagen mochten compareeren, betreft, ziet men uit de resolutie van 1603, dat slechts zij, die een heel of vol erf in eigendom hadden, op de landdagen mochten verschijnen. Voor het zijn van eigenerfde in de buurschap was het eigendom van $\frac{1}{4}$ waardeel vereischt, doch in het landschap kon men in het vervolg slechts als eigenerfde gekwalificeerd worden, indien men een vol erf in eigendom had.

Wij zagen reeds eerder bij de bespreking van de ommeslagen, hoe in de verhoudingen in het landschap gesproken werd van volle, $\frac{3}{4}$ en $\frac{1}{2}$ bureu en dan van keuters, doch niet van $\frac{1}{4}$ bureu. Ook

¹⁾ Toch feodaal; „eigendomlich” omvat ook het recht van den leenman.

daarbij ziet men dus, dat de $\frac{1}{4}$ buren blijkbaar in de verhoudingen in het landschap niet meetelden, terwijl toch in de buurschapsverhoudingen de $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$ en volle buren alle tot de eigenerfden gerekend werden.

Men treft dus in Drenthe twee eigenerfde-kwalificaties aan nl. intern in de buurschap en extern in het landschap.

Het woord buur of eigenerfde heeft dus niet altijd denzelfden zin.

Het kan voorkomen, dat een volle buur juist geen volle buur is. Voor de Staten moet men volle buur zijn om volle buur te zijn, anders moet men $\frac{1}{4}$ buur zijn om volle buur te zijn.

Dus: buur intern en buur extern.

Daar er nog al eens moeilijkheden kwamen wat deze eigenerfde-kwalificatie betreft, is hierin wel verandering gebracht. Van 23 Februari 1618 is hierover dan ook opnieuw een resolutie, nu van Ridderschap en Eigenerfden: „Ridderschap ende Eigenerffden op landtssdaegen compareerende ende op verscheiden tijden gelett hebbende, dat t'elckens in questie wordt getrocken de qualificatie van de Eigenerffden op deselve landtssdaegen erschijnende, waerdoer voel tijts onvruchtbaer versleeten ende 's landtschaps be-soignes ten principale merckelicken verachttert worden.

Hebben daerom gemelte Ridderschap ende Eijgenerffden geresolveert ende verstaen, dat een ijeder eigernerffde, in eigendoem hebbende dertich mudden gesaijs ofte soevoele immobil goet van landerijen weerdich sijnde ter summe van eendusent daeler ende in den lande van Drenthe gelegen, op landtssdaegen sal moegen compareeren ende neffens andere gequalificeerde van de Ridderschap ende Eigenerffden in 's landtschaps voervallende saeken helpen resolveeren" ¹⁾.

Een vol erf bestond, zooals wij reeds eerder zagen, uit 30 mudden „gesaijs"; het: òf 30 mudden „gesaijs" òf „soevoele immobil goet" enz. laat echter zien, hoe een geheel nieuw begrip eigenerfde ontstaan ging ²⁾.

Er was nog een categorie menschen, die mochten compareeren

¹⁾ Drentsch Plakkaatboek No. 273.

²⁾ Hierin is een analogie te zien met de Ridderschap in Gelderland. In Gelderland, Kwartier van Nijmegen, werd door het reglement van 27 Sept. 1653 voor admmissie tot verschrijving in de Ridderschap o.a. vereischt het voor minstens f 10.000.— geërfd zijn in het Kwartier; het hebben van een havezate was niet meer noodig. Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken X bladzijden 303 e.v.

op de landdagen en die noch eigenerfden noch riddermatigen waren; dit waren de z.g. domeinmeijers.

Op de bladzijden 183 en 184 besprak ik deze domeinmeijers, als wonende op de erven van de landsheeren.

Ook deze domeinmeijers mochten op de vergaderingen van Ridderschap en Eigenerfden verschijnen, zooals blijkt uit een besluit van Ridderschap en Eigenerfden van 24 Maart 1613: „Ende belangende den persoën van Roeloff Houwinge tot Weerdinge, dewelcke verstaen wordt een domeinen-meijer ende danoch ¹⁾ eigenerffde te sijn, iss geresolveert, dat alle domeinen-meijeren eigenerffden sijnde ²⁾, op landtssdaegen sullen moegen compareeren. Welverstaende, soe wanneer eenige saeken opte landtssdaegen sullen moegen geproponereet worden raekende de voers. domeinen ofte den anclieve van deselve, sich selver kennende sullen gehouden sijn op te staen ende van deselve sich t' absenteeren" ³⁾.

Hij wordt „dannoch verstaen eigenerffde te sijn”.

Immers de erven moesten gerepresenteerd worden.

De landsheer kon niet zelf komen; dus dan moesten de meijers gaan. Het gaat om de erven; de erven zijn de grondslag.

Indien het om de personen ging zouden ook geen vertegenwoordigers van den landsheer moeten komen, daar de landsheer tegenover de bevolking staat.

De volmachten uit de eigenerfden werden op de hagespraken dingspilsgewijze gekozen.

Hierbij stemden de riddermatigen, voorzoover zij eigenerfden waren, gewoon met de overige eigenerfden uit de dingspillen mee; zij konden dus reeds dadelijk individueel invloed uitoefenen op deze volmachtsverkiezing.

In de vergaderingen van Ridderschap en Eigenerfden had de Ridderschap één stem en de eigenerfden tezamen twee stemmen.

Ter bespreking van de verschillende voorstellen had ook hier de „cluftinge” plaats; evenals de Ridderschap meestemde op de hagespraken bij de volmachtsverkiezing, zoo „cluftten” zij ook mee met de dingspillen, waarin zij woonden.

¹⁾ Dannoch is niettemin.

²⁾ als eigenerfden beschouwd wordende.

³⁾ Drentsch Plakkaatboek No. 216.

Hierover leest men in een memorie van grieven door Drost en Eigenerfden in het begin der 17e eeuw aan den Stadhouder ingeleverd: „Het is stedes op die landtsdagen gebruijckelijck geweest, dat wanneer daer controuersie viel, ende sij haer niet wel in sommigen saecken konden vergelijcken, die droste de anwesenden vande landtschap vermaende aff te treden, ende haer te kluften.

Alsdan traden sij af ende cluften haer bij dinckspillen; die Edeluijden cluften haer mede, een ider bij haer dinckspillen, daerinne sij woonden.”

Ook de resolutie van 1603 van de Staten Generaal spreekt hiervan: „In de Landtsdaegen sall de Ridderschap die prioriteit in titule, gaen, sitten, teijckenen ende andersints hebben; sal insgelijx eerst adviseeren ende de eerste stemme hebben, welcke stemme gereeckent sal worden voer een derde stemme van de geheele Landtschap, ende sullen de Eijgenerffden twee stemmen hebben, behoudelijck dat de Ridderschap, elx in de Dingspillen daer sij haer residentie ¹⁾ houden, metten Eijgenerffden aldaer mede de eerste stemmen onder denselven sullen hebben ²⁾. Ende tgene bij de voersz. drie stemmen, ofte het meerendeel van dien, sal goetgevonden ende besloeten worden, sal weesen een besluit des Landtschaps” ³⁾.

Deze laatste regeling dateert echter reeds van 1603; voor dien tijd waren vele moeilijkheden te overwinnen geweest.

Reeds dadelijk in het begin van het optreden van de Ridderchap als zoodanig waren bezwaren gerezen tusschen de Ridderchap en de Eigenerfden over het stemmen, terwijl bovendien de Ridderschap al spoedig trachtte zich meester te maken van de helft van het aantal stemmen in plaats van het derde gedeelte.

Hiernaast gaf het College van Drost en Gedeputeerden, dat met het dagelijksch bestuur belast werd, aanleiding tot vele moeilijkheden. Dit college was oorspronkelijk ingesteld om de heffing van de generale middelen te regelen. Daarnaast hadden zij zich echter

¹⁾ Het zou mogelijk zijn, dat hierin een van de voorrechten van de Ridderchap in de dingspillen lag, nl. dat zij ook al lag de havezate-kwaliteit op een keuterij en zij dus geen eigenerfden waren, mee zouden mogen stemmen om de volmachten van de eigenerfden te kiezen.

²⁾ Er is uitsluitend sprake van een onderscheiding niet van een scheiding tusschen riddermatigen en eigenerfden.

³⁾ Artikel 4 resolutie van de Staten Generaal van 1603.

met allerlei andere dingen bemoeid, waarover moeilijkheden ontstonden.

Toch leek het gewenscht een college van Drost en Gedeputeerden met de regeling van allerlei dagelijks voorkomende zaken te belasten. Vóór dat echter dit college van een behoorlijke instructie voorzien zijn taak kon gaan vervullen, waren er allerlei twistpunten te beslechten. In dezen strijd koos de Ridderschap de zijde van de Gedeputeerden, terwijl de Eigenerfden zich hier tegenover stelden met den Drost, welke laatste de toenemende macht van de Ridderschap zeer vreesde.

In verband hiermee werd de reeds genoemde memorie van grieven door Drost en Eigenerfden opgemaakt, terwijl ook van de zijde van Ridderschap en Gedeputeerden een dergelijke lijst van bezwaren ingediend werd.

Het zou te ver voeren en bovendien buiten het kader van dit werk vallen om dezen strijd nader te behandelen ¹⁾.

Toch wil ik nog vermelden, dat de verschillende moeilijkheden opgelost werden door de resolutie van de Staten Generaal van 1603, die reeds is genoemd. Artikel 5 hiervan stelt speciaal ten aanzien van Drost en Gedeputeerden het een en ander vast: „In het Collegie van de Gedeputeerden der Landtschap sullen opte gemaecte Instructie, sulx die bij resumtie alsnu van nieuws is gearresteert, dienen tot in de maendt van Meert eerstcoemende den Drossardt. Steven Hoerenckens, Egbert d' Mepsche, Heindrick van Selbach ende Herman Paepinck, ende sullen alsdan een uijtte Ridderschap ende een uijthte Eijgenerffden bij der Landtschap van haeren dienst ontsleggen, ende in plaetss van de ontslegene een ander uijthte Ridderschap ende een ander uijthte Eijgenerffden vercoeren ende gecommitteert worden. Ende sullen alsoe alle jaers in de maendt van Meert de twee langste gedient hebbende ontsleggen ende t' elcken een uijthte Ridderschap ende een uijte Eijgenerffden bij de Landtschap eendrachtelijck ofte bij de meeste stemmen van nieuws gecommitteert worden, sulx dat die Gedeputeerden die voersz. tijt jaeren geduijrende, benefens den Drost, bij twee van de Ridderschap ende twee vuyth den Eijgenerffden sullen bestaen, ten waere bij de Landtschap goet gevonden worde, alle de vier Gecommitteerden te continueeren in haeren dienst.”

¹⁾ Deze strijd wordt nauwkeurig beschreven bij MAGNIN: „Overzicht van de besturen in Drenthe” deel III afdeeling II paragraaf 2.

Sinds de resolutie van de Staten Generaal in 1654, waarbij Ruinen verklaard werd: „... te wesen een gedeelte van de Landtschap Drenthe, ende daer onder in Politie, Justitie ende in allen deelen desselfs Landtschapsregieringe te resortieren”, werd ook te Ruinen het Drentsche landrecht ingevoerd.

Voordien had in Ruinen het landrecht van Buddinge- en Haakswolde gegolden, dat oorspronkelijk voor Ruinerwold alleen in 1428 door den toenmaligen heer en vrouwe van Ruinen gegeven was, doch dat later ook voor Ruinen in gebruik genomen werd.

Dit landrecht regelde de verschillende verplichtingen van de ingezetenen ten aanzien van de heeren van Ruinen en was tevens, zooals wij reeds zagen, van belang, als gevend eenig licht omtrent de wijze, waarop in de heerlijkheid de jurisdictie werd uitgeoefend.

De atten, waarover bij de rechtspraak reeds werd gesproken, als vormend samen met den heer van Ruinen het college van Heer en Twaalven, hadden ook bij het burgerlijk bestuur een taak te vervullen, te vergelijken met die van de volmachten uit de eigenerfden in Drenthe. In 1654 kwam hieraan echter een einde.

De heer van Ruinen werd opgenomen onder de Drentsche Ridderschap en mocht dus als lid van die Ridderschap op de vergaderingen van Ridderschap en Eigenerfden verschijnen.

De eigenerfden uit Ruinen verzochten nu aan Ridderschap en Eigenerfden om ook tot de vergaderingen te worden toegelaten, daar zij immers ook steeds mee hadden betaald in de contributiën enz.

„Het heeft U Ed. Mog. belijft op het ackoord gehouden tot Dwijgeloe tusschen onse E. Gestr. He. van Ruinen ende de gemeene huijsluijden van Buddinge en Haakswold 7 Oct. 1656 het gemeene lants lantrecht in te voeren ende daerbij belooft voer onse volmachten de 15 in tgetal alle die lantschaps vrijgheleijen ende vrijheijt te laeten genieten nae luyt dese bijgaende requesten nevens ander eijgenerfden die in de lantschap woonachtigh sijn omme op alle gemene landdaegen ende lants-vergaederinge te laeten coemen ende sesije ende stemme mede te genieten gelijk die lantschaps-eijgenerfden ende die Eijgenerfden van Buddinge en Haakswolde van nu voort an oock mede te laeten bij U Ed. Moeg. te compa-reeren ende sessie ende stemme te laten genieten. Dit doende..... enz.”

Dit verzoek is ingewilligd.

NASCHRIFT.

In het voorgaande zagen wij, dat aanvankelijk het waardeelbezit verbonden was aan een erf. Werd het erf overgedragen, dan veranderde eveneens het waardeel van eigenaar, terwijl overdracht van een waardeel zonder erf uitgesloten was.

Hierin kwam langzamerhand verandering.

Het op bladzijde 75 besproken willekeur van Westerbork en het Broek, waarin gesproken werd over den verkoop van waardeel aan buitenburen of keuters, liet ons zien, hoe bij verkoop van waardeel bepaalde hoeveelheden grond mee verkocht moesten worden; van een mede overdragen van een erf is hierbij reeds geen sprake meer. Er is dan ook uitsluitend een band tusschen een bepaalde grootte van bouwland en een aandeel in de ongescheiden marke. Onafhankelijk van een erf konden deze gerechtigdheden worden verhandeld, en, zooals wij zagen, konden op deze wijze zoowel niet-ingezetenen als keuters gerechtigdheden verkrijgen.

Ik wil hierbij aanhalen enkele artikelen van de mislukte markescheiding van de marke van Anlo van 1809 ¹⁾:

„1e. De markte bevat hier 15 volle waren; de eigendom aan dezelve worden gemeenlijk door vierendeelen en minder gedeeltens gespecificeerd, maar daar is nooit geen positive grote van bekend geweest, nog ook niet waar zoo of zoo en vierdel gelegen is, dan alleen door de verdeeling van het groenland in den jare 1744 gemaakt, waardoor een yeder het zijne weet wat het groen aanbetreft.

2e. Een vierdel waardeel als ook ene mindere gedeelte van dien zijn eigendommen zoo wel als een akker-land, weide, kamp, een tuin en huis etc. en waarom ook dezelve in alle koop- of huurcontracten wel ten duideljksten worden uitgedrukt als zoo veel vierendelen of gedeeltens van dien in de gescheidene of ongescheidene markte worden er verkogt of verhuurd, etc.

¹⁾ Gemotiveerde memorie aangaande d' ontginning van woeste gronden, opgemaakt door de (door de) marktgenoten van Anloo expres benoemde commissie ingevolge de wet van den 16e van Grasmaand 1809 en art. 18 van de wet van den 10e van Bloeimaand 1810.

Dit is beschreven door Jhr. Dr. B. M. DE JONGE VAN ELLEMEET. Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlandsche recht; Verslagen en Mededeelingen, deel VII blz. 206.

3e. Deze vierels en gedeeltens van dien kunnen, mogen en worden ook afzonderlijk verkogt, zonder aan een huis, akker etc. gatacheerd te zijn, zoodat men in de markte gewaardeelt kan zijn zonder enige andere vastigheden te hebben, waardoor etc.

5e. In andere departementen de markten van eenen geheelen anderen aard zijnde, waar men bij aldien yemand in de markte behorende is, doordat zijne goederen daarin gelegen zijn, want gene goederen in de markte hebbende, kan men ook geen marktgenoot zijn — dat hier plaats kan hebben volgens de derde aanmerking — en een stuk willende aangraven, verplicht is om op de marktvergaderingen hetzelfde te vragen enz. enz. hetwelke hier in deze markte geen plaats kan vinden en dus niet als een gemeentemarkte kan gekonsidereerd worden, maar wel als een geassocieerd veld, waarvan een ieder marktgenoot en effectieve deelhebber is naar ene bekende groote van vierendeel en mindere gedeeltens van waardeel, en naar welke porcie aandeel in onkosten moeten dragen..... enz.”

In het eerste artikel zien wij, „dat er nooit een positieve grootte bekend was geweest van een waardeel”.

De reeds meer vermelde deductie betreffende het drukkende van de oorlogslasten sprak er echter van, dat een ploeg of vol erf op 32 mud of 1 last zaaikoren gerekend moest worden. Op bladzijde 75 heb ik hierop reeds gewezen in verband met het daar besproken willekeur van Westerbork en het Broek van 1590, waaruit een eventueele andere maat zou kunnen worden afgeleid.

Artikel 3 van de genoemde markescheiding is voor ons van meer belang. Dit artikel zegt dus, dat „vierels” enz. verkocht mogen worden zonder aan een huis, akker enz. geattacheerd te zijn. Dit gaat dus nog verder dan het boven vermelde uit het willekeur van Westerbork en het Broek, daar reeds het verbonden zijn van het waardeel aan akkerland niet meer noodzakelijk is.

Artikel 5 moeten wij echter wel onder voorbehoud lezen. De veronderstelling, dat het in de buurschap Anlo zoo heel anders zou zijn dan in andere buurschappen is zeer gewaagd. Misschien heeft in andere buurschappen de oude toestand zich iets langer gehandhaafd, doch oorspronkelijk zijn, zoowel in Anlo als in andere buurschappen, de waardeelen eerst aan een erf, daarna in elk geval nog aan een akkerland verbonden geweest, terwijl deze toestand zich, zoowel in Anlo als in andere buurschappen óók, op den duur gewijzigd heeft, zóó, dat de waardeelen als absoluut losstaande

gerechtigdheden verhandelbaar werden. Wij zijn bij deze mislukte markescheiding echter reeds in de 19e eeuw. Doch ook reeds in den tijd, waaruit de meeste gegevens tot ons zijn gekomen, waren de waardeelen, zooals wij zagen, wel niet los van eenigen bouwgrond, maar toch in elk geval onafhankelijk van eenig erf verkrijgbaar; wellicht in verschillende buurschappen ook wel geheel zelfstandig.

Wij hebben hiervóór gezien uit de grondschattingregisters van ± 1640, hoe de waardeelen, bouwlanden en hooilanden geheel apart werden getaxeerd; zij schijnen geheel onafhankelijk van elkaar te zijn en er blijkt niets van eenig verband tusschen waardeel en bouw- of hooiland-bezit.

Als wij de verschillende gegevens betreffende de grondschatting bekijken, zien wij hoe er een eigenerfde is, die 26 mudden bouwland, 6 maten hooiland en $\frac{3}{4}$ waardeel bezit. Dan is er een andere eigenerfde, die ook $\frac{3}{4}$ waardeel heeft en daarnaast maar 10 mudden bouwland en 3 maten hooiland; weer een ander heeft naast $\frac{3}{4}$ waardeel 31 mudden bouwland en 3 maten hooiland.

Als wij daar mee vergelijken de inkomsten van de pastorie te Anlo op bladzijde 124 genoemd, waar gesproken wordt, naast een bouwland-bezit, van een waar „te holte en te velde”, lijkt het mij het meest juiste om wat deze grondschattingregisters betreft ook de waar als een waar „te holte en te velde” te beschouwen, al is de taxatie hiervan dan wel zeer hoog. Het bouwland is dan dus eigenlijk geheel van het waardeel afgescheiden en het hooiland voor een zeer groot gedeelte ook.

Dat oorspronkelijk de hooilanden en koeweiden onder het waardeel begrepen waren, blijkt uit verschillende klachten, die naar aanleiding van deze taxatie's zijn gerezen, welke klachten aantoonen hoe langzamerhand vele groenlanden en dergelijke van het waardeel waren afgescheiden. Enkele van deze „doleantiën” wil ik hierbij laten volgen ¹⁾.

„Geven met onderdanicheijt te Erkennen, de gemeene Eigenaren en Buiren van Annen. Dat sij int angeven en taxatie der goederen, per abuis en sondert enich versin ²⁾, tot haren mercklijcken nadiel hebben doen angeven, niet alleen hunne wartallen, maer oock daerentboven, hare begraven stucken koelanden de doch voor enige heel weijnich Jaeren onder de waardeelen sijn hen gescheijden,

¹⁾ Te vinden in de grondschattingregisters uit het dingspil Oostermoer.

²⁾ Sondert enich versin = niet met opzet.

sonder dat de waardeelen, ten ansien van sulx, enichsints remis hebben genoten, of in de taxatie gelijk na alle reden behoort hadde ieets minder sijn getaxeert. enz. enz.

Nochmaels supplianten haer instantlijck en gedienslich ver-soecken, dewijl sij als voorn gesecht door notoir abuis tot de an-gevinge van haere koelanden sijn gebracht en immers onder de wartallen behoort gereeckent te worden t' gene daeruijt voort noch soo weijnich jaren, gescheijden is, dat se het verschatten haerder geroerte ¹⁾ koelanden, mogen worden ontledicht."

In een andere klacht lezen wij onder meer het volgende: „..... dat haar respective meijeren haer groenlanden hebben aan-gegeven alsmede het waardeel sonder nochtans, dat deselve meijeren aan de Heeren Gecommitteerden destijds hebben bekend gemaakt, in wat voegen de groenlanden volgens en uit de waardeelen sijn gescheiden en gedeelt alsoo, dat de van Annen seer weijnig gemene ofte waardeelen ²⁾ meer overig hebben, gelijk sulks geattesteerd can worden bij alle haere benabuerde Buurschappen..... enz."

Hierbij wordt aangetroffen een verklaring van den schout van Anloo, Gieten en Zuidlaren: „..... de absolute waerheijt te sijn, dat alle koelanden in de marke van Annen voor omtrent 13 à 14 jaren geleden eerst gescheijden sijn. En datter voor deselve scheijdinge gants geene koelanden sijn geweest, maar wesende alle doen ter tijd onder het waardeel gehoorigh. Het welck sij belooven en berijt sijn om (des noot) met Eede te bevestigen." Hier is waardeel bepaald alleen aandeel in de ongescheiden marke. Voor vroéger moet men aannemen, dat men onder waardeel vooral begreep het geheel, de geheele hoeve. De heele rechtspositie van de eigenerfde is waardeelhebber.

Een ander maal klagen de buren van Annen, dat hun waardeelen op f 1700.— gesteld sijn: „..... daer de koelanden, so onder den waerdeele mede gestelt behoorden te sijn doir abuijs besonders daervan sijn geestimeerd....." Zij willen het waardeel daarom ge-steld zien op f 1000.—.

Van de buren van Anderen wordt zoo eveneens een klacht aan-getroffen. Hun waardeelen waren op f 1000.— gesteld, de koeweiden

¹⁾ Geroerte = bewuste, waarover juist gesproken is.

²⁾ „Gemene ofte waardeelen”; er is zeer weinig gemeenschappelijk terrein meer over, waaruit volgt, dat er ook niet veel waardeelen meer sijn als aandeelen in de ongescheiden marke.

bovendien op f 100.— „..... daer nochtans die koeweiden onder die waardeelen behooren soodat suppleanten daarvan dubbel grond-schattinge moeten betaalen.....”

Uit Eext kwam in die zelfde jaren een klacht, dat niettegenstaande het groenland van de waardeelen was afgegraven, deze toch even hoog geëstimeerd waren, als de waardeelen van de naburen, terwijl de koeweiden van deze naburen nog onafgegraven en bovendien beter waren.

Uit een van deze klachten hebben wij o.a. gezien, dat alle koeweiden in de marke van Annen voor omtrent 13 à 14 jaren vroeger eerst gescheiden waren; voordien moeten dus alle koeweiden ongescheiden geweest zijn behorende tot de gemeene marke en vallend onder de waardeelen. Dit moet ongetwijfeld ook in de andere buurschappen het geval geweest zijn ¹⁾).

Wij hebben uit de grondschattingregisters gezien, dat bouw-, wei- en hooiland grootendeels van het waardeel waren afgescheiden; doch tevens blijkt, dat er niet meer een verband bestaat tusschen waardeelgerechtigdheid en bouwlandbezit. Immers de eene eigenerfde had naast zijn waardeel veel meer mudden bouwland en maten wei- of hooiland dan de andere.

De waardeelgerechtigdheid, aanvankelijk berustend op aandeel in landbouwbedrijf, vervolgens op bouwland-eigendom, is los komen te staan. Dit kan in zooverre niet hinderen, daar het aantal waardeelen in de buurschappen vast staat; dus er is een bepaald aantal nu verhandelbaar geworden waardeelgerechtigdheden, dat niet overschreden kan worden.

Deze onafhankelijkheid van waardeelgerechtigdheid van een hoeveelheid mudden bouwland, blijkt ook reeds uit de op bladzijde 237 genoemde resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van 23 Februari 1618: „..... ijeder eigenerfde, in eigendoem hebbende dertich mudden gesaijs ofte soevoele immobil goet van landerijen weerdich sijnde ter summe van eendusent daeler ende in den lande van Drenthe gelegen.....”

Hierbij is het afhankelijk zijn van „mudden gesaijs” reeds verbroken. Immers men spreekt niet meer van de eigenerfde, dus waardeelgerechtigde, die 30 „mudden gesaijs” moet hebben, waarop zijn waardeel rust, doch van de verplichting een bepaalde hoeveelheid onroerend goed te hebben, onverschillig wat.

¹⁾ De waardeelen, waarover in deze verschillende klachten gesproken wordt, zijn steeds aandeelen in de ongescheiden marke.

Het buurschapsverband wordt dus opgelost.

Uit dit los van elkaar komen te staan van bouwland en waardeelgerechtigdheid volgt, dat naast de waardeelgerechtigden ook anderen bouwland kunnen verkrijgen, indien zij dat willen aanschaffen; de hoeveelheid bouwland in de buurschappen staat immers niet meer in onafscheidelijk verband met de waardeelgerechtigdheden.

Zoo is het ook mogelijk, dat keuters hun bezittingen zoo zeer kunnen uitbreiden.

Zij blijven keuters, nl. intern, want waardeelgerechtigden zijn zij niet, doch hiernaast kunnen zij door vrijelijk bij te koopen wat en zooveel zij willen aan hun „coeterplaatsen” een uitbreiding geven, zóó, dat hun welvaart die van de eigenerfden gaat benaderen, ja soms overtreffen. Daar de keuters echter geen waardeelgerechtigdheden hadden verworven, bleven zij niettegenstaande hun welvaart, keuters; extern konden zij echter als eigenerfden gelden.

Zoo kan men dan weer spreken van quasi-eigenerfden ¹⁾.

Dat de keuters in groot aanzien konden komen blijkt ook wel uit artikel 2 van de, op bladzijde 181 genoemde, resolutie van Ridderschap en Eigenerfden van het jaar 1630 tot heffing van een grondschatting; hierin staat o.m.: „..... Maar die gien erve heeft, maer huijsen landerijen meulen rentebrieven ofte andere vaste goederen in Drenthe gelegen, sal daarvan mede nae advenant geeven als voeren gesegt is, tot de summe van thienduijsent..... enz.”

„Maar die gien erve heeft”, dus geen eigenerfde was; welke personen zouden onder deze bepaling vallen, zoo niet juist de keuters.

Wij zien dus uit dit alles, hoe er in den loop der tijden groote veranderingen plaats vonden in de buurschapsverhoudingen en hoe het buurschapsverband zich ging oplossen. Naast de eigenerfden kregen ook andere menschen de gelegenheid tot een zeker aanzien te komen.

Allerlei andere menschen werden, bij wijze van fictie, als eigenerfden beschouwd, als eigenerfden gewaardeerd.

Hiermee verandert men het geheele recht.

In den tijd echter, waarover in dit werk gesproken wordt, waren het uitsluitend de eigenerfden, die gerekend konden worden de dragers van de maatschappelijke orde te zijn.

¹⁾ Verg. bladzijde 193 en 194.

INHOUD.

Inleiding	Blz. 9
---------------------	-----------

HOOFDSTUK I.

DE INTERNE INRICHTING VAN DE BUURSCAP	11
§ 1. <i>De eigenerfden</i>	11
§ 2. <i>De overige buurschapsbewoners</i>	57
§ 3. <i>De in de buurschappen na te komen verplichtingen</i>	79
§ 4. <i>De in de buurschappen te bekleeden functies</i>	87

HOOFDSTUK II.

ONDERAFDEELINGEN VAN BUURSCAPPEN EN DE VERHOUDING VAN DE BUURSCAPPEN ONDERLING	92
---	----

HOOFDSTUK III.

DE KERSPELEN	101
------------------------	-----

HOOFDSTUK IV.

DE SCHOUTAMBTEN	128
---------------------------	-----

HOOFDSTUK V.

DE DINGSPILLEN	157
§ 1. <i>De dingen en goorspraken</i>	157
§ 2. <i>De hagespraken</i>	175
§ 3. <i>Het belang van de dingspillen als territoriale onder- afdeelingen van het Landschap Drenthe voor de heffing der ommeslagen en dergelijke</i>	179

HOOFDSTUK VI.

HET LANDSCHAP DRENTHE	205
§ 1. <i>De Etstoel</i>	205
§ 2. <i>De geestelijke rechtspraak</i>	214
§ 3. <i>De vergaderingen van Ridderchap en Eigenerfden</i>	221
Naschrift	242

STELLINGEN.

I.

De Drentsche buurschappen zijn vrije buurschappen; van grondheerlijkheid, in welken vorm ook zich uitend, wordt in Drenthe geen spoor gevonden.

II.

De rechten op het gebruik van een marke zijn geen zelfstandige doch accessoire rechten.

III.

Tusschen de vroegere Drentsche buurschappen en de tegenwoordige waterschappen in Drenthe is interne continuïteit aan te nemen.

IV.

Onder het tuigen door de bureu op dingen en goorspraken moet geen getuigen verstaan worden in den modernen zin.

V.

Een waterschap is bestaanbaar zonder territoir.

VI.

Artikel 78 van de Gemeentewet is uitsluitend bedoeld om een orgaan aan te wijzen, dat de Gemeente bij privaatrechtelijke buitengerechtigke handelingen vertegenwoordigt in formeelen zin.

VII.

Artikel 37a van het Wetboek van Strafrecht verbiedt niet, dat de rechter ten aanzien van psychopathische minderjarigen beneden den leeftijd van achttien jaren recht doet overeenkomstig de bepalingen van artikel 37 laatste lid, gecombineerd met een der maatregelen genoemd in de artikelen 38, 39 en 39decies W.v.S.

